6

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

2003

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje urednički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2003.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
E-mail: hkd.marulic@zg.htnet.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 6 **ZAGREB, studeni-prosinac 2003.** **GOD. XXXVI**

Radovan GRGEC

Uz rub (151)

Na kraju godine običavamo baciti pogled unatrag, ali i, ako je moguće, unaprijed. Istekom 2003. godine iza nas ostaje 36 godišta *Marulića* i 136 godina plodnog djelovanja Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima, uz Maticu i akademiju naše najstarije kulturne ustanove, koju je utemeljio prvi zagrebački nadbiskup, kardinal *Juraj Haulik*. Uoči pripreme za zagrebačku sinodu i za Božić, sa žaljenjem primjećujemo da se u proteklоj godini zagrebačke metropolije osim nas gotovo nitko nije osvrnuo na to veliko djelo prvoga zagrebačkog nadbiskupa, koji je za sebe rekao da se rodio kao Slovak a da će umrijeti kao Hrvat. Njegovi su nasljednici bili vjerni pokrovitelji našega Društva, čiji predsjednici bijahu uglavnom zagrebački kanonici, a urednici i upravitelji – katolički laici. Danas, pomlađena ekipa naših namještenika djeluje u prostorijama u kojima se nalaze slike tih prethodnika.

Slavne prethodnike i pokrovitelje na čelu s kardinalom bl. *Alojzijem Stepincem* voljeli smo i cijenili, ne zaboravljajući pritom da će imati više koristi od naše požrtvovnosti, iskrenosti i otvorenosti nego od svih "incenzuma" i podilaženja raznih "satelita", pa se može reći da smo i prije II. vatikanskoga koncila djelovali svjesni autonomije vremenitih vrednota, svjesni zvanja i poslanja katoličkih laika, kao samostalne ličnosti, znajući da se od klerika ne razlikujemo dostojanstvom, nego samo funkcijom.

O toj iskrenosti i otvorenosti pisali smo i u prijašnjim brojevima naše revije, posebno nakon Mataušićevog mišljenja o "autocenzuri". Naravno, naši su prigovori i primjedbe katkada bili primljeni kao "crimen laesae maiestatis", premda su se redovito odnosili na stvari za koje smo bili kompetentni mi po svojoj funkciji, npr. u jezičnom pogledu. Optuživali su nas jedni za "pretkoncilski mentalitet", a drugi za modernistički "laksistički" pristup literaturi, npr. kad smo pisali da Krležin "Jeruzalemski dijalog" nije blasfemija, kao ni pjesma Ivana Slamniga u kojoj on kaže da je apostol Ivan "kužio Isusa kao žena" (u broju 4/2003 iznijeli smo i svoje mišljenje o "ženskom geniju" odn. o "duhu ženskosti"), ali da je blasfemično njegovo zamišljanje Boga u krčmi, kao i Krležino "Brašančevo". Čak su nam neki imputirali da klevećemo i ogovaramo. (Nedavno se kod nas na najvišem nivou raspravljalo o mogućnosti kaznenog gonjenja novinarâ zbog ogovaranja, pri čemu se nije razlikovalo ogovor od klevete – što bi morao znati svaki prosječan vjeroučenik u osnovnoj školi – kao što neki nisu razlikovali matematički prosjek zaduženosti po «glavi stanovnika» od zaduženosti konkretnog pojedinca). Odajući priznanje onima koji su se usudili dirnuti u «svete krave» na političkom području, mislimo da smo mi jedni od rijetkih to učinili na crkvenom području.

Doduše, na tom području imamo "analitičare" koji razborito raspredaju o "grijehu struktura" na političkoj razini, ali se i oni čuvaju da ne dirnu u "svete krave". Dapače, katkada iskorištavaju i "posmrtna slova" da bi protivnike svojih "pajdaša" optužili klevetu, a pritom za te pajdaše ističu kako ih nitko ne može optužiti ni za kakvo podilaženje. Oni pak koji imaju bolje sjećanje znaju da su upravo ti pojedinci bili spremni podilaziti raznim moćnicima o kojima su ovisili.

Pomišljam na katoličke laike koji ne samo da nisu podilazili crkvenim velikodostojnicima, nego su ih kao pisci i pravi vjernici itekako kritizirali. Primjerice, dolazi mi na pamet kaustičnost i virulentnost kritike u jednoga G. K. Chestertona, Giovannija Papinija, Georgesa Bernanosa ili Françoisa Mauriaca, koji nas je usto zadužio kad je zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca nakon suđenja branio u ne baš sklonoj francuskoj javnosti, gdje su bili na cijeni sudovi poznatoga kardinala Tisseranta, eksperta za orijentalistiku ali i dostojnog nasljednika kardinala Richelieua, Mazarina, Taleyranda i njima sličnih politikanata s kardinalskim šeširom. Gore spomenuti književnici bili su, za razliku od onih nabožnih i "konstruktivnih" (Pierre Mauriac, Hühnermann, Weiser, Cesbron itd.), autentični stvaraoci na literarnom polju, a ne predstavnici "moralizatorske" tendenciozne i "pobudne" književnosti (premda se polako gube negativne konotacije kojima se nastojalo degradirati svaku "angažiranu" literaturu). Ti su književnici uglavnom odbijali i etiketu "katoličkih pisaca", ističući, kao F. Mauriac, da nisu nikakvi katolički romanopisci, nego samo katolici koji pišu romane. To je isticao i Graham Greene, i Julien Green, i Léon Bloy, zaljubljenik u "Crkvu siromašnih".

Kod nas su to već krajem dvadesetih godina naglašavali Ljubomir Maraković i Petar Grgec, pa nije čudno što ih je Mate Meštrović, splitski svećenik i književnik, ali i kompetentan filolog, sa svojega "croceovskog" stanovišta nazvao, uz Sudetu i Remetu, jedinim pravim katoličkim književnicima. Oni su i ponajvažniji pisci našega "jeronimskog" kruga, ali im valja pribrojiti još neke suradnike *Hrvatske prosvjete*, *Luči*, *Obitelji*, *Hrvatske straže* i *Marulića*, npr. Matu Ujevića, Ivu Lendića, Izidora Poljaka (kojega M. Meštrović nije baš cijenio), Vinka Kosa, Jeronima Kornera, Rajmunda Kuparea, Tomislava Prpića, Ivu Balentovića, Sidu Košutić, Antu Jakšića, Janka Bubala, Maru Švel, Stjepana Krčmara, Serafina Mičića, Velimira Deželića, Tona Smerdela, Matu Marčinka, Joju Ricova, Dubravka Ivančana, Anku Petričević, Nevenku Nekić, svestrane intelektualce, publiciste, erudite i polihistore poput Vojmila Rabadana i Svevlada Slamniga, zatim središnju ličnost jeronimske stoljetne povijesti, Josipa Andrića, pa Antuna Matasovića i Luku Perinića, Andrićeve nasljednike u prošlom stoljeću, kao i kasnije, mlađe pisce. (Jeronimskom krugu ne bismo mogli pribrojiti najvećega hrvatskog pjesnika religijske i religiozne tematike i nadahnuća, Nikolu Šopa, kojega obično, u njegovoj ranoj fazi, uspoređuju s Francisom Jammesom.) Svima njima bio sam se pozabavio na simpoziju 9. XII. 2000. na Jordanovcu, a o većini njih piše i Vladimir Lončarević u svojoj knjizi o Marakoviću.

Iz razloga koje smo naveli, govorimo radije o književnosti kršćanskoga nadahnuća nego o kršćanskoj ili katoličkoj književnosti, premda bi i te dvije "etikete" valjalo razlikovati, kao i (za hrvatski jezični osjećaj) pridjev "religiozan" od "religijski", a "popularnu" književnost od"pučke", koju su neki "profinjeni" estete već odavno stigmatizirali zbog njezina "populističkog" ili "rustikalnog" mirisa, kao što naši (post)modernisti, želeći nasljedovati "urbane trendove i "fakovski" progresizam, sve drukčije autore optužuju kao retrogradne klerikalce ili kao "seljačine".

U granicama svojih mogućnosti mi u *Danici* nastojimo dati prostora i "deseteračkim" odn. "rustikalnim" prilozima naših radnika i seljaka, a u *Maruliću* i mlađim suradnicima pa makar njihove verbalne "nebuloze" katkada i ne bile za širu upotrebu, tj. razumljive našoj publici. Dakako, valja uvijek imati na umu da bez čitalačke publike nema ni literature, i da "šira publika", iako pretpostavlja naivce jednom Murtiću, ili Zagorku, pa čak i Janka Matka, raznim oblicima "defabulizirane" proze ili poezije s ritmom a bez rime, ipak zna prepoznati iskrene emocije i njihov autentičan izraz, kao i iskrenu "proročku" srdžbu pa makar se ona našla i u biblijskim psalmima ili u pripovijestima za djecu.

Drago nam je što su mnogi naši prozaici i pjesnici u hrvatskoj državi konačno dobili svoja mjesta u Enciklopediji, HBL-u i ORL-u i što neke naše ulice nose njihova imena. Među darovitim pripovjedačima ne bismo smjeli zaboraviti "međimurskoga Dalmatinca" Đuru Vilovića, kasnijega renegata, čiji mi je *Hrvatski Sjever i Jug* bio katkada nadahnuće u djelovanju i pisanju, npr. u izboru slike za korice naše *Danice*, a osvijetlio je i moje robijanje u lepoglavskom "crnom bataljonu" 1948., gdje su moji drugovi velikim dijelom bili iz Dubrovnika i iz Osijeka. I dok me je kao srednjoškolca impresionirala Vojnovićeva *Dubrovačka trilogija*, djetinjstvo su mi svojom prozom uljepšale dvije spisateljice, svojevrsne nasljednice «hrvatskoga Andersena», Ivane Brlić-Mažuranić. Bile su to bosanska Hrvatica «kuferaškog» podrijetla (poput Merza i

Eckerta) Štefa Jurkić, supruga najpoznatijeg ilustratora jeronimskih izdanja, Livnjaka Gabrijela Jurkića, koji ju je na mnogim svojim slikama ovjekovječio; i Jagoda Truhelka, Osječanka, sestra Ćire Truhelke, velikoga hrvatskog arheologa koji je također dobar dio života proveo u Bosni. I biser hrvatskog Juga, «hrvatska Atena» Dubrovnik, i grad na Dravi, biser hrvatskoga Sjevera, razarali su nemilosrdno agresori u našem Domovinskom ratu, ali oba grada odolješe napadima. Nedavno ih je posjetio Ivan Pavao II. i svojom nas prisutnošću, iako bolestan starac, podsjetio na mladost, koje je u Hrvatskoj sve manje, tako da ne pretjeruju oni koji govore kako se približujemo demografskoj katastrofi, izumiranju i istrebljenju.

Čitajući Truhelkine *Zlatne danke* vraćam se u čaroban svijet suncem obasjanog djetinjstva pod krovom sada djelomično denacionalizirane Jeronimske palače, vraćam se u ozračje priča Selme Lagerlöf, švedske nobelovke i autorice *Legendi o Kristu*. Sve me to podsjeća na adventsko i božično vrijeme, a kao vjernik znam da tajna Utjelovljenja nije samo legenda, priča ili folklor, još manje pak komercijalizirano blještavilo s "kriskindlima" i "krizbaumima", iako ni to ne odbacujem, jer znam koliko se djeca raduju takvom ozračju. Priključili su mi se sada i "reciklirani" bezbošci, od kojih su neki i u jugokomunizmu potajno kitili bor (bar za Novu Godinu) a na Badnjak kupovali bakalar. Nas kršćane međutim ni razni djedovi božićnjaci, a ni najljepše pjevanje božićnih pjesama, ne bi smjelo odvratiti od osnovne poruke Božića, za čiji se dolazak moramo pripremiti čista i požrtvovna srca, misleći u prvom redu na one koji su u to vrijeme gladni ili se čak smrzavaju. Sjećam se kako nam nekada, djeci, nije bilo preteško dizati se vrlo rano i ići na zornice dok je još noćna tišina obavijala ulice i putove, a srca molila s Izaijom: "Rosite, nebesa, odozgo i oblaci neka dažde pravednika, neka se otvori zemlja i neka iz nje nikne Spasitelj!"

Zaokupljeni tolikim problemima, važnima i manje važnima, koji se odnose na pržitak i održivi razvoj čovječanstva, na ekologiju i ozonski sloj, na kloniranje i genetske modifikacije, na razne bolesti, depopulaciju itd., i raspravljajući o svemu tome u domovini i u svijetu, često zaboravljamo da se Bog utjelovio i nastanio među nama, tj. da je u činjenici Utjelovljenja naše dostojanstvo i nada. Zahvaljujući Utjelovljenju Isusa Krista Bog stvorenju prestaje biti daleka astralna apstrakcija i postaje blizak suputnik.

SRETAN BOŽIĆ I NOVA GODINA!
ⰔⰓⰅⰕⰀⰐ ⰁⰑⰆⰋⰛ Ⰻ ⰐⰑⰂⰀ ⰃⰑⰄⰋⰐⰀ.
СРЕТАН БОЖИЋ И НОВА ГОДИНА.

Predstavljanje jeronimske *Danice* za 2004.

Nakon skromne proslave svoje 136. obljetnice te nakon blagdana sv. Jeronima, svojeg prvotnog i sadašnjeg zaštitnika, odnosno nakon 150. obljetnice zagrebačke metropolije, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (utemeljeno od prvog zagrebačkog nadbiskupa metropolita Jurja kard. Haulika) 16. je listopada u svojim prostorijama predstavilo naš najpopularniji kalendar *Danicu*, za godinu 2004, koji je nedavno izašao iz tiska zajedno s džepnim i zidnim kalendarima.

Na početku je ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec pozvao nazočne da minutom šutnje odaju počast preminulim članovima prof. Draganu Saxu i Eugenu Kumičiću Genčiju. Potom je, usput obavijestivši okupljene da je upravo izišao novi, 5. ovogodišnji broj revije *Marulić*, koju HKD izdaje već trideset šest godina, istaknuo da se u *Danici* nalaze prilozi, prozni i poetski, Hrvatâ iz domovine i svijeta, Hrvatâ klerikâ i laikâ, intelektualaca, radnika i seljaka, štokavaca, kajkavaca i čakavaca. Pored tekstovnih, tu su i likovni prilozi Branimira Dorotića, Josipa Biffela i Josipa Ćosića, dok se za astronomske podatke pobrinuo Gustav Kren.

Uz uobičajene priloge na obojenom papiru (*Mala Danica* s nagradnim natječajima za najmlađe te *Braći izvan domovine* s adresama naših inozemnih dušobrižnika) pozornost privlače i druge rubrike (*Diljem domovine*, *Na spomen*, *Lijepo i ugodno*) kao i praktične informacije s poštanskim brojevima, spomen-danima, sajmovima, o Crkvi kod nas i u svijetu, dok je posebni naglasak, osobito istaknut u kalendariju i u člancima glavnog urednika Grgeca, stavljen na hrvatske križne putove kroz povijest (poraz Petra Svačića, Krbavska bitka, mučeništvo Nikole Tavelića i Marka Križevčanina, pogibija Zrinskog i Frankopana, Eugena Kvaternika i Stjepana Radića, Bleiburg itd.).

Nakon prof. Grgeca, tajnik HKD-a dr. Stanislav Vitković govorio je o svojim člancima u *Danici* (ravnateljev jubilej, te članci o nadbiskupu Posiloviću i Jagodi Truhelki). Inače, uz priloge koje možemo ubrojiti u tzv. pučku književnost, u *Danici* čitatelj može naći i tekstove uglednih književnika (Nikola Šop, Nevenka Nekić...), odnosno zanimljive povijesne i članke s drugih znanstvenih područja (Jurišić, Mužinić, Ružička...). Valja spomenuti i stalne suradnike *Danice* (L. Buturac, V. Pribanić, A. Jovanovac, Kovač, Bačić, Beutz, Đ. Bošnjak, V. Sever i dr.), kao i napis s. Irene Smičiklas o sestrama bazilijankama u Križevcima.

U zanimljivoj raspravi nakon predstavljanja dr. Vitković je odgovorio na neka pitanja o povijesti zagrebačke metropolije i o bazilijankama, čija je predstavnica s. Pulherija na kraju počastila prisutne domjenkom.

(pr)

Predavanje o kršćanskoj književnosti

Pošto je mr. Vladimir Lončarević u svojoj knjizi o Marakoviću i u svojim izlaganjima na nekim tribinama govorio o tom kako su pisci iz jeronimskoga kruga, Ljubomir Maraković i Petar Grgec, svojedobno bili došli pod udar nekih kritičara iz crkvenih redova, 23. X. 2003. govorio je o temi autonomije literarnog stvaralaštva i prof. Radovan Grgec na jeronimskoj književnoj večeri. Istaknuo je da su ti pisci bili svojevrsni preteče II. vatikanskoga koncila, koji je proklamirao autonomiju vremenitih vrednota. Njima valja svakako pribrojiti i Đuru Sudetu, Tomislava Prpića, Vinka Kosa, Zvonimira Remetu, Antu Jakšića, Stjepana Krčmara, Joju Ricova i Matu Marčinka, kao i polihistore koji su se okupljali oko časopisâ pod jeronimskim krovom: tjednika *Obitelj*, dnevnika *Hrvatska straža*, godišnjaka *Danica* i dvomjesečnika *Marulić*, a među kojima posebno mjesto, uz dr. Josipa Andrića, imaju Vojmil Rabadan, Mate Ujević, Ivo Lendić, Kruno Krstić, te vrlo popularni pisci kao Velimir Deželić, Milutin Mayer, Antun Matasović, Luka Perinić i dr. Nisu sve to bila velika imena poput nekih stranih pisaca, npr. Françoisa Mauriaca, Grahama Greenea, Giovannija Papinija, G. K. Chestertona, Flannery O'Connor, Paula Claudela, Juliena Greena ili Georgesa Bernanosa, od kojih je većina isticala da nisu kršćanski pisci, nego kršćani koji pišu romane, pjesme, eseje… pa je tu možda bolje govoriti o piscima kršćanskog nadahnuća nego kršćanskima ili katoličkima. Neke od njih Jeronimsko je društvo kod nas prvo prevelo i objavilo. Bilo je, dakako, među jeronimskim piscima Hrvatima i takvih koji ni nominalno nisu bili kršćani, npr. Kreševljaković, Nametak, Čolaković, Alić i dr. Grgec je također istaknuo da, govoreći o religioznoj inspiraciji i tematici, valja u duhu našega jezika razlikovati pridjev *religiozan* od *religijski*, kao što treba razlikovati i *popularnu* književnost od *pučke*, radi čijega je promicanja kardinal Haulik i utemeljio HKD sv. Jeronima te je pučka književnost, poglavito ona kršćanskog nadahnuća, obilježila stoljetno djelovanje toga društva.

(pr)

Iris LEVI

Gdje si, Učitelju? – Dođi i vidi

(Ivanovo Evanđelje)

Piše li Ti itko, Isuse premili, ili Ti se samo mole? Pišem Ti u noći Tvojega rođenja. Jesmo li se se ikada sreli na kalvariji mog života? Znaš li da bih željela sjediti do Tvojih nogu i pričati Ti cijeli svoj zemaljski život? Susret s Tobom u mojoj mašti bio je davne godine ljeta odlazećega u letu lastavica. Sjedio si zamišljen podno stare masline, sav u bijelom. Križa nema. Uputio si mi osmijeh, slušala sam Tvoj glas, osjećala neki divan mir, toplinu. Dolazim Te, Isuse moj, moliti da mi oprostiš. Moj život znaš bolje od mene, jer želio si da dođem ovamo takva kakva sam. Pišem Ti jer nemam kome pisati. Osjećam, Ti ćeš me razumjeti. Osjećaš i moju bol i tugu, izdaje, grijehe. Kako bih se željela sakriti među Tvoje rane, zavapiti zadnjom snagom: O Isuse moj, uzdam se u Te i učini srca naša i srce moje po srcu svojem! Prilazim Ti tiho, samo da Te taknem, ali ustaješ, smiješiš mi se i ruke mi pružaš. Naslonjena na Tvoje rame isplakah svu tugu, jer na Tvom sam putu, Isuse. Križ mi, bijel, visok, osvjetljava put kojim kročim. Nisi li rekao, jednom davno, davno: Tko želi biti moj učenik, neka ostavi sve i krene za mnom. Ići ću za Tobom, Isuse, u ovoj božićnoj noći. Znam da ću se naći sama, kao i Ti u Getsemanskom vrtu. Budit ću sve oko sebe, moleći pomoć, ali znam - svi će spavati osim Tebe.

Isuse moj, malen si, u jaslama ležiš, a ja Ti već pišem o nečemu što će tek biti. Zar nisi i Ti već znao da je ovom lijepom svijetu još danas sve puno Heroda, Kaifi, Juda Iškariotskih. Sve sam ih srela, Isuse, u svom zemaljskom životu, ali sada sretna u snovima, u ovoj božićnoj noći, pišem Ti, jer znam: do zadnjeg daha bit ćeš sa mnom na mom križnom putu. Upalit ću najljepšu svijeću, pomolit ću se za bolji svijet, za dobrotu koju si širio i još širiš, a nadam se da će kap Tvoje predragocjene krvi baš ove noći promijeniti svijet.

Betanija, listopad 2003.

Nikola ŠOP

Božićna priča*

Davno je to bilo kad se nešto nečuveno dogodilo s gavanom Alikorom. Zbilo se to kao u nekoj prastaroj priči, kada se ljestvicama moglo s kućnog praga stići na nebo. Kada je poneki anđeo namjernik zaboravio krila u gostoljubivoj kući i morao se zbog toga vratiti i još nekoliko dana provesti kod dobrih domaćina, da otkupi krila. Ali kako su oni poslije proteklog roka navaljivali da ostane još nekoliko dana i još nekoliko, i to se neprestano ponavljalo, anđeo se među pitomim ljudima potpuno počovječio i ostao na zemlji. S vremenom su ljudi zaboravili na njegovu nebesku prošlost, ali su ga svi poznavali kao čovjeka neobične dobrote i nedokučive mudrosti i znanja.

Jedan takav bivši anđeo, ali ne, nego baš tada pravi anđeo u ljudskoj spodobi, stigne u grad Aun u kojem je blistala palača bogataša Alikora, glasovitog škrca i grabljivca. Mudrac svrati u prvu kuću i zamoli prenoćište, jer je tu omrknuo i nije mogao dalje.

– Pitaj Alikora, – rekoše mu ponizno. Onda on uđe u susjednu kuću i opet ču iste riječi. Pa zatim u treću, četvrtu i sve redom, uzduž i poprijeko, ali na svakom pragu uvijek isti odgovor:

– Pitaj Alikora! Pitaj Alikora!

Sad mudracu bi jasno da cijeli grad pripada bogatunu Alikoru. Stoga mu ne preosta nego pokucati na njegova ledena vrata. On se požuri, jer je čuo da će Alikor uskoro, kao svake noći, pustiti u sve ulice bijesne pse da mu čuvaju grad. Časkom stigne pred palaču i pozvoni. Teško krilo vrata zaškripi i otvori se. Sluge ga odmah odvedu u sjajno predsoblje i – smiješeći se – zamole da malo pričeka. Gospodar će doći za koji trenutak.

Alikor je čuo da neki stranac lupa po njegovu gradu i traži prenoćište. Zanimalo ga je tko je taj što je tako ustrajno kucao na sva njegova vrata i napokon stigao pred same dvore. Zar mu ništa nije poznato o gradu Aunu i Alikorovom bogatstvu i škrtosti. I onda se sjeti. Možda je to onaj koji mu se jednom javio u snu i šapnuo: – Ledeni, doći ću i rastopit ću te.

Pa neka, dokazat ću mu da je došao uzalud!

Gospodar srdačno primi stranca i odmah ga privede bogatom stolu. Tu je već sjedila nekolicina uzvanika kojima je, a da to nisu znali, skupo plaćivao svaki zalogaj. Domaćin se smjesti sučelice gostu da ga može bolje promatrati. Odmah se uvjeri da to nije onaj koji mu se nekada u snu javio. Nikakve sličnosti ni u licu, ni u držanju, ni u glasu.

Alikor je neprestano nutkao stranca. Ovaj mu se zahvaljivao, uzevši samo dva-tri zalogaja iz one najobičnije zdjele. Zatim dva-tri gutljaja vina, i to je bilo sve. Među ostalim gostima trajao je dotle živ razgovor. Često su krišom upirali pogled u stranca koji se sasvim približio domaćinu i nešto mu govorio, razlagao tiho i bez ikakva trzaja. Služinčad je neprekidno oblijetala oko gostiju, donoseći uvijek sve zamamnija jestiva i pića.

Dok je tako zvonila i brujala gozba, netko se nagnu preko stola i uzbuđeno šapnu gostima na drugoj strani:

– Pogledajte, gospodin plače!

Zgranuti uzvanici poustajaše da pritrče Alikoru i upitaju ga što mu je, ali on se okrene i sa strancem ode iz dvorane, bez ijedne riječi.

Ne znajući što se dogodilo, gosti salete onoga koji je najbliže sjedio strancu. Da li on štogod zna? Je li što čuo? Ništa. Samo prigušeno šaptanje i slučajno dvaput jasno izgovorene riječi:

– Alikore, znaj! Najprokletije stvari na zemlji su ograde i ključi.

Gosti stadoše ponavljati tu rečenicu i dok su raspravljali o njenom značenju, a sluge naokolo stajale spuštenih ruku i oborenih glava, pojavi se na vratima stranac i s njime neki čovjek prosjački obučen, noseći torbu kruha i luka i tikvicu vode o ramenu. Svi zanijemiše od čuđenja kad u prosjaku prepoznaše Alikora. Ne gledajući ni u koga, on mirno prođe dvoranom u društvu stranca. Zastade na ulazu i samo reče:

– Vratite moje dvore kućicama – pa siđe niz stepenice i napusti palaču.

Kad se s mudracem zaputio pustim gradskim ulicama, zalaju odasvud psi i navale na prosjaka i njegova pratioca. Prosjak ih umiri poznatim zovom i oni prepoznaše u njemu svoga gospodara. Ubrzo iziđoše iz grada. Na zavijutku puta koji je vijugao u daleke zemlje i gradove, pojavi se pred njima putnik. Alikor osjeti jezivu poniženost kad je primijetio da dolaznik nešto traži u džepu. Prije nego što je putnik stigao, mudrac reče suputniku:

– Budi jak. I neka te ne ponižava prva milostinja.

– Kako ću to podnijeti – zavapi prosjak i okrenu se kao da će natrag, opet u svoje dvore.

– Pomisli da ti on ne daje od svoga, nego od tvoga. A tako i jest.

Uto stiže putnik i gurne beskućniku u džep nekoliko novčića.

Alikor primi darak i obori oči. Putovali su cijelu noć i cijeli sljedeći dan. Zanoćiše u nekom zabačenom sjeniku. Uvukavši se u sijeno da im bude toplije, jer je po okolnim livadama na mjesečini podrhtavao prvi mraz, oni zapodjenu ovaj blagi razgovor pred san:

---

* Tekst prenosimo uz velikodušno razumijevanje urednika i nakladnika Branimira Donata, prema izdanju *Nikola Šop. Svete žene i svanuće u mome bunaru*, izd. Dora Krupićeva, Zagreb 1997., str. 91-97

– Alikore, znaš li zašto smo na putu tako malo razgovarali?

– Razmišljao sam o tebi, i ne začudi se što ću ti reći. Tvoj čin, kojim si se odrekao bogatstva u korist svojih siromašnih slugu, nije vrijedan divljenja. Samo si im vratio njihovu zaradu od koje si raskošno živio. Ali danas, kad sam te vidio kako radiš kao nadničar za zdjelu tople juhe, duboko si me tronuo. Čini mi se da je to bio prvi tvoj dan.

– I ja to osjećam, – oglasi se Alikor. – Redat ću te dane kao stepenice, jer se po njima mogu popeti visoko.

Poslije kratke šutnje prosjak nastavi:

– Čuj me, mudri pratioče. Usliši mi jednu molbu.

– Hoću, Alikore, jer znam da ćeš biti skroman. De, govori.

– Reci mi svoje ime. Odaj se tko si i odakle si.

Zavlada tišina. Stranac pomisli, ako ga Alikor upita još dvaput, odgovorit će mu, iako nerado. A beskućnik je strpljivo čekao odgovor i ne misleći da ponovi pitanje. I tako su u čekanju i zaspali.

U neko doba noći, kad su obojica već dobrano utonula u san, probudi Alikora jecaj. Oprezno se podiže i pogleda začuđeno. Suputnik je plačući spavao i stalno buncao:

– Gdje su moja krila? Vratite mi krila.

– Što je to? – potapša ga prosjak po ramenu. – Kakva to krila tražiš?

Stranac se probudi, ali ne reče ništa. Samo je nekako izgubljeno gledao oko sebe, kao da se još nije mogao otresti teških sjećanja od kojih se trgnuo iz sna. Sanjao je opet kuću u koju je svratio jedne divne večeri, kad je kao anđeo hodao po zemlji. U toj kući je i prenoćio, položivši krila uz ognjište, da se osuše, jer je cijeli dan kisnuo na putu. Sutradan, umjesto krila, našao je samo hrpu pepela. I tako je morao ostati na zemlji.

– Sve si nekakva krila tražio, – nabaci opet prosjak

– Sanjao sam, Alikore. A snove razumijemo samo dok sanjamo. Na javi to su samo tlapnje.

– Na žalost, tako je. Zato se i savijamo pod teretom dana.

– Da, Alikore. Budi svjestan da će ti svaki dan biti sve teži jer si tek počeo živjeti.

– Ne bojim se otkako je moju okorjelost rastopila tvoja sveta i čarobna riječ.

U tami nad gorama zasrebri se drhtaj svanuća. A strnjikom strujnu mraznost zimskog jutra.

– Alikore, ti cvokoćeš, – reče sažaljivo mudrac. – Na putu ćemo se ugrijati. Siđimo odmah sa sjenika, dok nisu poustajali ukućani.

Uskoro se brzim koracima udaljiše od nepoznatog naselja. Na putu naiđu na potok i kad su se na njemu osvježili, nasmiješi se mudrac:

– Koliko si bodriji poslije ovog osvježenja. Potoci su rastopina nebeske modrine koja kaplje u gorska grotla i klokoće iz njih niz obronke, k nama u dolinu. Kad god prođeš kraj potoka, sjeti se mene.

– Govoriš mi kao da ćeš me napustiti, – reče bojažljivo beskućnik.

– Budi hrabar. Mi se zaista rastajemo. Moji putovi vode na druge strane. Samo znaj, ako te ikada spopadne očaj, pođi uz bilo koji potok i srest ćeš me.

Alikor se zbuni, i kad se stranac oprostio zagrlivši ga te pošao stazom prema šumama, nije mogao izreći nijedne riječi, nego je ukočeno gledao za njim kako zalazi za šumovite bregove. Ostavši sam, Alikor se stade besciljno i nemoćno obazirati na sve strane. Jutarnja magla mliječila se i sukljala iz dolova, a pijetli se dozivali u daljinama. Samotnik pođe drumom, nadajući se do podne stići u neko selo i tamo naći zaposlenje, da ga zima ne zatekne pustog i beskućnog.

Žurno je grabio drumom, ali tek uveče, kad je već pomišljao da će zanoćiti pod vedrim nebom, stigne u zabačeno selo i bojažljivo pokuca na prva vrata:

– Smilujte se, dobri ljudi. Nisam potucak. Tražim posla za malo kruha i krova.

Ukućani baš bili za večerom. Domaćin reče radosno:

– Kuca prosjak. Neka nam je blagoslovljeno.

– Baš nam je došao pred Božić, – doda domaćica. – Ima posla na pretek, pa će nam štogod pomoći.

Otvore mu vrata i ponude da se odmori u predsoblju. Domaćica mu pruži ostatak večere koja se još nije ohladila. Čim je večerao odvedu ga u pojatu, gdje mu pripreme ležaj. Alikoru se učini da sanja. Zar je moguće da je naišao na toliku ljudsku dobrotu? I to odmah, na prvi kucaj.

Dugo nije mogao zaspati od tronuća.

A probudio se prije svih ukućana i prije pijetlova kukurika. Kad se pojavio domaćin, koji uvijek prvi ustaje, začudi se vidjevši ga budna.

Od toga jutra, radio je Alikor sve poslove i svi su bili zadovoljni. Kad bi poslije rada i večere, koja mu je prijala kao nikada, legao opet na tvrdu slamnjaču u pojati, u čudu se pitao tko je to učinio njegove ruke tako spretnima i vičnima svakom poslu. Uljuljan u snenost ugledao bi tada u dnu mračne pojate onog bezimenog suputnika, koji bi se odmah rasplinuo. Alikor bi pomislio da ga je svojim dahom otpuhnuo. Zato bi ga sljedeće noći čekao skoro bez daha. Ali se tada ne bi pojavio.

Što se više približavao Božić, beskućnika je sve više morila želja da mu ruke budu ukrašene žuljevima. Tako je na veliko čuđenje sviju, samo rukama, bez ikakva oruđa, iskopao bunar, najveći dar ovome sušnom predjelu. Zadivljeni ukućani dopustiše mu da spava u predsoblju. Uoči samog Božića već je sjedio za njihovim stolom.

Glas o njegovoj marljivosti i neobičnoj dobroti proširi se po cijeloj okolici i mnogo dalje. Dolazili su mnogi i radoznalci, i poštovaoci, da vide čovjeka koji je rukama iskopao bunar.

Baš na sam Badnji dan, među njima sam stigao i ja iz susjednog sela, gdje sam boravio da se nadišem. Kako dobrog Alikora nisam našao, priđem poslije ponoćke domaćinu gospodaru i zapitam ga da li bih mogao vidjeti njegova slugu.

– Kako ne. Bit će s nama za stolom. Pođi sa mnom.

Sva me čeljad toplo primi, a domaćica odredi odmah i meni mjesto. Svi posjedasmo za sto, samo sluge nije bilo.

– Sad će on doći, – primijeti domaćin. – Dali smo mu novu odjeću i obuću. Sigurno se još sprema.

Već su treći put zazvonile čaše u ruci, a on još nikako da stigne. Domaćin posla po njega najstarijeg sina. Ovaj se vrati sav zbunjen.

– Dođite, dođite da vidite u staji čudo neviđeno.

Smjesta svi ustanemo i potrčimo niz dvorište.

– Polako, polako, – opomenu nas sin. Tiho priđosmo staji. U njoj nečuven prizor: Alikor kleči pred volom i obasjana lica gleda nepomično u krupne oči živinčeta. U dubini tih očiju ljuljao se odraz, najsvetija slika, zaostala iz davnih vremena. Štalica i jasle s djetešcem Isusom. I jedna zvijezda.

Anto ZIRDUM

Situiranje apokrifne proze Nikole Šopa u panoramu reprezentativne bosanskohercegovačke fantastične (*fantasy*) pripovijetke

Tragajući za nečim što bi moglo reprezentirati bosanskohercegovačko prozno književno stvaralaštvo u svijetu (na koncu XX. stoljeća), nekako sam došao do zaključka da bi to mogla biti naša fantastična proza odnosno *fantasy*-priča. Pokušavajući pronaći tih nekih dvadeset reprezentativnih fantastičnih priča (najprije među hrvatskim piscima u BiH), suočio sam se s nizom problema.

Prvo sam uočio, unatoč svjesnom ili nesvjesnom pokušaju da to tražim, da neću pronaći nešto što bi odgovaralo američkom poimanju *fantasy*-proze. (One kakvu nalazimo u tzv. SF&F magazinima). To me nije razočaralo, jer zašto bi Europljani s Balkana i Mediterana morali pisati u skladu s globalno nametnutim amerikaniziranim poimanjem tržišno relevantnog *fantasya*!.

Drugo što sam uočio jest da u mnoštvu priča (iz šireg izbora) nema jednorodnih. Gotovo svaka bi se mogla uvrstiti u neki podžanr ovoga književnoga žanra. Ipak smo mi jedan mali svijet i u njemu ne može biti po stotinu pisaca u svakom žanru da bi sastavljači panorama i antologija mogli izabrati deset, dvadeset ili koliko žele autora odnosno djela. Notorna je činjenica, dakle, da je u BiH (a isto vrijedi i za druge male državice u našemu okruženju) nemoguće napraviti antologiju znanstvenofantastičnih pripovijetki. No, nisam odustao praviti svoju panoramu fantastične pripovijetke, samo što je sada ostalo otvoreno pitanje: Kakvu? Od čega?

Prije nego se pozabavimo problemom definiranja i koncipiranja toga nečega, moram skrenuti pozornost na još jednu činjenicu. S književnoteorijskog stajališta to ne mora imati nikakav poseban značaj, ali uočio sam da je najveći broj autora koji su ušli u moj izbor, s područja središnje Bosne. Naravno, može se odmah posumnjati da je to naprosto zato što živim ondje i najbolje poznajem stvaratelje s tih prostora. No, provjerio sam tu sumnju kod Nenada Radanovića, čovjeka mnogo meritornijeg glede moderne bosanskohercegovačke fantastičke pripovijetke. Među desetak autora kojima on posvećuje posebnu pozornost četvorica su s prostora koje mi nazivamo središnja Bosna (od Visokog do Doboja): Ivo Andrić, Vitomir Lukić, Džemaludin Alić i Željko Ivanković, odnosno od četiri hrvatska pisca iz Bosne i Hercegovine (on u svojoj još neobjavljenoj antologiji izdvaja i pripovijesti Stjepana Čuića) tri su s prostora središnje Bosne.

U dosadašnjem radu na izboru BH-fantastične priče uz spomenuta 4 pronašao sam još 14 autora i priča koji imaju veze sa središnjom Bosnom. (Tu uglavnom podrazumijevamo županiju Središnju Bosnu i Zeničko-dobojski kanton, koji čine kulturološki jedinstven prostor). To su: Anka Topić, Ante Neimarević, Nikola Šop, Zijo Dizdarević, Ljubo Hrgić, Muhamed Kondžić, Marko Martinović, Tvrtko Gavran, Hajdar Hulusija, Kemal Mahmutefendić, Anto Zirdum, Vladimir Bundić, Željko Kocaj, Adnadin Jašarević. Time popis potencijalnih autora za jedan izbor još nije završen, jer na ovom području ima autora (Josip Mlakić, primjerice) koji su makar jednom napisali fantastičnu priču. (Radanović je svoj izbor pravio još prije rata, i takve autore koji su napravili samo jednu fantastičnu priču nije uzimao u obzir. No, u međuvremenu su isplivala imena i djela koja bi i on uvrstio da su mu bila dostupna.)

Da bi smo došli do toga što je *fantasy* pogledajmo prvo što se podrazumijeva pod legendama i bajkama jer se ovaj suvremeni žanr temelji na njima, nalazi između njih, dapače crpi mnogo toga od njih.

Prema praktičnom biblijskom leksikonu legenda "... nikako nije nekakva izmišljena priča bez odnosa sa stvarnim događajima. Legendu treba ispitivati prema njezinoj povijesnoj jezgri, ali ona iskazuje više nego što bi to trijezni činjenični izvještaj mogao ikada učiniti. Ona tumači događanje iz shvaćanja vjere i tako može djelovanje Božje učiniti transparentnim. Stoga je ona kao književna vrsta prikladna za prikazivanje povijesti spasenja. Legende o osobama pričaju u SZ o junacima i Božjim ljudima koji su imali posebno značenje za svoj narod..."

Bajka je narodna priča u kojoj se pojavljuju nestvarni likovi i događaji. U prošlom stoljeću moglo se pronaći skupljača i pisaca bajki, ali očigledno se radi o arhaičnom književnom žanru koji se u novije doba transformira, i to baš ka znanstvenoj fantastici, koja nestvarne likove i događaje najčešće smješta u budućnost, uz racionalna objašnjenja, i *fantasy*-literaturi, koja za maštarije i fantazije ne traži emipirijska i racionalna tumačenja, ali za razliku od bajki dopušta viši stupanj slobode u fantaziranju odnosno nameće manje pravila.

Slobodna od formalnih i sadržajnih ograničenja što vrijede za mitove, legende, sage, basne, bajke pa i klasični SF, koji ne dopušta neobjašnjiva čuda i traži da temelj zbivanja bude vjerojatan, *fantasy* je zapravo literatura koja odgovara duhu vremena i uzima sve najbolje iz bajki, mitova i legendi, pa je slobodno ubaciti i elemente iz znanstvene fantastike, ako nisu posrijedi pojave koje su postale znanstvene ili pak empirijske činjenice. "Dok ste u stanju da maštate o kozmičkom putovanju, sasvim je svejedno koju ćete tehniku koristiti: jedrenjake, balone, leteće ćilime ili leteće tanjure. Ali kada kozmički let postane činjenica, više ne možete upotrijebiti što vam padne na pamet umjesto stvarnih metoda", kaže Stanislav Lem, i time zapravo izražava suštinu razlike

između *fantasy*-literature i SF-a, ali upućuje i na to da je *fantasy* zapravo suvremena bajka koja odgovara duhu vremena. I ma koliko se nama činilo da klasična bajka ima samo svoje autonomno unutarnje značenje i da je lišena svih odnosa sa stvarnim svijetom, to nam se samo čini jer ne možemo anticipirati vrijeme u kojemu je nastala.

Iako držim da je *fantasy* u najširem smislu suvremena bajka bez puno formalno-sadržajnih ograničenja, ipak se i tu može pronaći dosta podvrsta. Primjerice, ako se *fantasy* približi legendi ili nasloni na nju onda govorimo o "herojskoj fantastici". Na takav način se onda može govoriti i o kombinaciji s drugim žanrovima i podžanrovima. *Horror* može biti i bez nerealnih i nadrealnih bića, ali najčešće se temelji na sudjelovanju takvih bića u radnji i onda je to *fantasy-horror*. Herojska fantastika, negdje se naziva i "epska fantastika". Nerijetko možemo pronaći i termine kao što su "socijalna fantastika" pa čak i "imaginativna fantastika". Negdje sam pročitao termin "granična fantastika" i meni se učinilo prikladnim njime definirati ono što čini moj izbor, jer ostavlja najviše prostora za izborničko manevriranje u jednoj nekonzistentnoj igri na granici.

Naime, i laiku je jasno da će u Bosni i Hercegovini biti teško pronaći i izdvojiti fantastične priče od bajki, legendi, mitova i apokrifnih priča, kad većina autora, ako je i pisala *fantasy*-priču, nije ju pisala sa sviješću o tom žanru. Ako k tomu dodamo i djela iz tzv. glavnog tijeka književne produkcije u kojima se danas javljaju pseudofantastični elementi onda se cijeli zahvat čini još kompliciranijim. Jednostavnog odgovora na ovo pitanje nema, ali ako još uvijek nije moguće napraviti panoramu SF-stvaralaštva, k tomu pisanu na jednom od tri, odnosno četiri naša književna jezika, vrijedi barem pokušati predstaviti ljepotu i bogatstvo naše fantastične proze, jer tu doista imamo što pokazati i sebi i svijetu. Za početak možda sve neće biti konzistentno, ali doista je zanimljivo i zbog toga sam se i latio ovoga nezahvalnog posla.

Taj pak posao i počinje i završava iščitavanjem i da bi se shvatilo u kojim teškoćama se nađu sastavljači treba prikazati autore i djela koji se nalaze na listi potencijalnih izabranika. Već sam napomenuo da najbolju *fantasy*-literaturu nalazimo u Središnjoj Bosni i to među hrvatskim piscima, pa je red da tu hrabru tvrdnju malo i potkrijepim činjenicama.

Da bismo se približili zadanom cilju situiranja apokrifne priče Nikole Šopa, izrazitog pjesnika, u proznu reprezentaciju BiH, nužno je, bar malo, predstaviti ekipu koja je izborniku stajala na raspolaganju. Kronološkim redom – po starini – prva je Anka Topić, prva žena koja je u Bosni i Hercegovini izdala knjigu poezije, 1908. godine u Sarajevu, pod naslovom *Izgubljena zvijezda*. Po njezinoj priči *Demonski raj* ja sam naslovio cijeli svoj izbor. Ta priča je izašla u listu *Behar* 1909. godine i spada u rijetke pronađene prozne uratke ove pjesnikinje koja je rođena u Žepču a umrla u Vitezu. Radi se o klasičnoj ljubavnoj priči, ali ona od naslova do samoga kraja vrvi *fantasy*-terminologijom, ozračjem *fantasy*-priča, pa čak se nekako *fantasy* i završava. Naslov *Demonski raj* najbolje odražava stanje duha u jednom graničnomu prostoru (širokom nekoliko stotina kilometara) gdje se dodiruju, prepliću, prožimaju, sukobljavaju i spajaju kulture i civilizacije istoka i zapada; prostoru na kojemu su uvijek egzistirale najmanje dvije (ilirski i rimski panteon, rimski i rano kršćanstvo, kršćanstvo i mnogoboštvo – prvo Huna, zatim Gota, pa Avara i na kraju Hrvata – ili nekog od plemena iz Slavensko-Antskog saveza koji na ove prostore dolazi iz Bijele Hrvatske u VII. stoljeću), a najčešće tri religijske zajednice kroz svu poznatu povijest (katoličanstvo, neomanihejstvo i pravoslavlje; katoličanstvo, pravoslavlje i islam), te na kraju četiri velike monoteističke religije (1492. dolaze Židovi u Bosnu) i bezbroj drugih religijskih zajednica.

Bosanskohercegovačka književnost, ako tako nešto uopće postoji, a na neki način ipak postoji, nije ništa drugo nego demonski raj. Paradoks, neočekivana pojava koja ne odgovara uobičajenim predodžbama, protuslovlje općem poimanju nečega što se zove književnost na određenom nacionalnom jeziku. Ta književnost je u svojoj povijesnoj dimenziji pisana na više pisama (latinica, glagoljica, bosančica, ćirilica, arapsko pismo, pa opet latinica). Pisana je i na više jezika: latinski, starohrvatski, starosrpski, arapski ili turski, hrvatski, srpski, bošnjački, srpsko-hrvatski, hrvatsko-srpski i tko zna još kojim sve jezicima (vjerojatno su Židovi pisali na hebrejskom, a ne bi me iznenadilo da se još koji otkrije).

Budući da sam vodio računa o autorima koji imaju "zasluge" za SF&F žanr, i pazio da tu napravim što manje propusta, nužno je bilo pronaći koliko-toliko adekvatnu priču Ante Neimarevića (rođenog u Gučoj Gori). Radi se zapravo o prvom piscu SF-romana na našim prostorima koji je između dva svjetska rata napisao roman *Propast svijeta*. (Roman je objavljen poslije njegove smrti, ali napisan je u razdoblju od 1926. do 1943.). Nađoh Neimarevićevu priču *Bio sam – a što sve nisam* koja se može nazvati "humoristična fantastika".

Isto tako držao sam da bi ovaj izbor bio izuzetno manjkav kada u njemu ne bi bilo Ive Andrića. A pronaći nešto *fantasy* kod izrazito "realističnoga" pisca, baš i nije bio lak posao, ma kako bila široka definicija pojma "granična fantastika". No, zahvaljujući boljim znalcima Andrićeva djela uspio sam pronaći nekoliko priča koje se mogu ugurati u *fantasy*, a trenutačno se dvoumim između priče *Čudo u Olovu* i *Letovanje na jugu*. Prva je iz njegovih mlađih dana a druga je objavljena prvi put u zbirci pripovijedaka *Lica* 1960. godine.

Kronološki sada dolazi na red Nikola Šop, no budući da ću o njemu govoriti posebno, skrenuo bih pozornost na još nekoliko vrsnih autora koji su našli svoje mjesto u mome izboru.

Fra Ljubo Hrgić (poznat kao pjesnik Hrvoje Bor) spada u onu skupinu pisaca čija proza je ugledala svjetlost dana poslije piščeve smrti. Izrazito je to realistična proza, ali u priči *Sveti panj* autor je dotaknuo prostore ukorijenjenosti vjere u ljudskome biću i napravio lijepu *fantasy* priču, smještenu u konkretan naš prostor (okolica Zenice).

Vitomir Lukić spada u one pisce kod kojih iz same bibliografije naslućujete osebujnu fantastiku. Dovoljno je samo obratiti pozornost na naslove kao što su *Sanovnik nasmijane duše, Seansa, Đavo i velečasni egzeget* i možete naslutiti visoku zastupljenost fantastičnoga u priči. Iznimna imaginacija i pročišćen stil producirali su nekoliko pripovijetki koje mogu pronaći svoje mjesto u svim (pa i svjetskim) antologijama fantastične proze, naravno, kada mi sami otkrijemo i valoriziramo Lukića, pa ga onda otkrije i planetarna čitateljska publika. Priča *Noćni ekspres,* vezana za njegov život po željezničkim kolodvorima (otac mu je bio željezničar, a živjeli su nekoliko godina i u Donjem Vakufu), ne bi drugim izbornicima zapela za oko ali meni se čini najviše *fantasy*, a to je ipak ono što determinira moj izbor.

Marko Martinović, nedavno preminuli pisac srednjobosanskog kruga, spada u izrazito realističke pisce kratkih priča, ali njegovi likovi su "granični", osobe neobičnih samoaktualizacija. "Gutači žaba" i slični likovi, naprosto izazivaju fantaziju i znadu se primaknuti *fantasy*-situacijama, te se, iako na prvi pogled izgleda nemoguće, ipak našlo nekoliko priča koje su se mogle uvrstiti u ovaj izbor. Između priča *Čarolije vapna*, *Linija nedosegnute daljine* i *Mesija jednoga* odabrao sam *Mesiju jednoga*. Iako se radi o najmanje *fantasy*-priči (osim po naslovu), uvrstio sam je jer problematizira stanje duha u posljednjem deceniju XX. stoljeća u Bosni i Hercegovini, usud novoga spajanja (samih sa sobom i između sebe) ljudi razbacanih po svijetu uslijed ratnim besmislom producirane nespojivosti.

Ostali autori su mlađi i svi, osim Ivankovića, imaju relativno skroman *fantasy*-opus te nam za samo situiranje Nikole Šopa nisu toliko ni značajni. I sad dolazimo do toga kako se Šop našao u prvoj A-selekciji BH-fantastične pripovijesti.

* * *

Iz poezije Nikole Šopa, neosporno i očigledno, izvire fantastika (*Svemirski pohodi*, *Astralije*), a za života mu je objavljena i knjiga fantastičkih proza "Tajanstvena prela". Međutim, priču za svoj izbor pronašao sam u jednoj drugoj njegovoj knjizi. Ima neke providnosti u tome gdje sam je i kako otkrio. U Podmilačju gradi se nova crkva od kamena. Fra Marko Štekić u jednomu kontejneru sređuje knjižnicu. Malo razgovaram s njime, pitam ga zna li on nešto o tomu – on veli da će potražiti, ali ja želim baciti pogled po onome što je on sredio u tome malom, skroz stiješnjenome prostoru. Nisam ni pola metra prešao pogledom a oko mi zapinje na slovima: *Nikola Šop / Svete žene*. Odmah znam da sam našao ono što tražim. Knjigu *Svete žene i svanuće u mome bunaru* (tako *fantasy* zvuči) priredio je Branimir Donat, zahvaljujući Antonu Koštri, nositelju autorskih prava, koji je, eto, bio uviđavan i dopustio da se to tiska. "Legende i apokrifi" (spisi biblijskoga sadržaja, kanonski nepriznati kao vjerodostojni), i skupine pripovijesti pod naslovima *Snivanje zavičaja* ili *Na putu za vilinje*, upućuju na najbolji *fantasy* u suvremenom značenju, iako su sve objavljene u razdoblju od 1927. do 1945. godine u raznim listovima i časopisima. Izabrao sam *Božićnu priču*, jer njome uvodimo u izbor nešto što bi se moglo nazvati *apokrifni fantasy*, kojime obiluje bosansko srednjovjekovlje.

No, taj apokrifni *fantasy* Nikole Šopa nije nastao kao trendovska literatura, pod utjecajem američkih pisaca i izdavača, kako on danas nastaje, naročito kod pisaca urbanih konglomeracija, npr. u Zagrebu, gdje već tridesetak godina izlaze SF&F časopisi *Sirius* i *Futura*.

Naime, koliko god mi pokušavali *fantasy* izdvojiti kao suvremeni žanr u književnosti, suočavamo se s činjenicom da su se fantastične pripovijesti pričale od vajkada oko večernje vatre dok mladež ne bi zaspala. Neke od tih priča preživjele su kroz usmenu predaju do naših dana, kada su konačno zapisane u zbirkama epova, bajki, basni… Sačuvani srednjovjekovni tekstovi, razni misali i evanđelja, puni su apokrifnih spisa u kojima su prepisivači biblijskih tekstova davali oduška svojoj stvaralačkoj imaginaciji te pokušavali približiti narodu duh vjerskih poruka. Uz apokrifnu književnost u srednjem vijeku imamo i, sličnovrsne profane tekstove među kojima se posebno izdvajaju *aleksandride* – priče i romani o životu i legendi Aleksandra Velikog.

Jednu takovu knjigu pronašao je Van der Berk, a u literaturi je ona poznata kao "Berlinska Aleksandrida". Na temelju marginalija vidi se da je tekst 1582. bio u posjedu neke njemačke obitelji, a iz tajnopisa na jednom listu vidi se da je knjiga još 1535. pripadala nekoj slavenskoj obitelji.

Berk je ustanovio da je tekst bosanske provenijencije, a na temelju poredbe zaključio da je prepisivač vršio u njemu dosta značajne izmjene, i po svome nahođenju dodavao odnosno skraćivao tekst, svojevrsnim stvaralačkim interveniranjem u nj. Jezik je dosta neujednačen, iz čega se može zaključiti da je po Bosni kolalo više rukopisa koji su služili kao predlošci, a prepisivač ih prilagođavao materinjem govoru.

Aleksandrida je obogaćena fantastičnim događajima kakve nećete naći kod Plutarha, prvoga Aleksandrova životopisca. Srednjovjekovni je čitatelj svoje nepoznavanje svijeta supstituirao fantazmagorijama maštovitih pripovjedača i naprosto u njima uživao. Zato nam se činilo najuputnijim panoramu BH-fantastičnih/*fantasy* priča započeti jednom pričom iz *Berlinske Aleksandride*, nepoznata prepisivača i maštovita dopisivača s konca XV. stoljeća, koju donosimo prema prijevodu iz hrestomatije starije bosanske književnosti, Herta Kune, kao uostalom i sljedeća dva ilustrativna ulomka.

Aleksandar se bori s divljim ženama i mravima

Sam pođe na lidijskog cara Kreza. Krez mu se ne htjede pokloniti, pa ga njegovi ljudi, svezavši ga, Aleksandru dovedoše. Toliko bogatstvo nađe u njega Aleksandar koliko niti oko vidje niti uho ču, i sve vojsci dade.

I tako na desnu stranu istoka pođe i pokorivši sve narode do kraja zemlje dođe. Međutim, tamo ne bijahu svjesni ljudi nego divlje životinje i zvijeri čovjekolike. I tako poslije deset dana hoda nađoše žene divlje, duge bijahu tri sečnja, svaka kosmata kao svinja, a oči im sijahu kao zvijezde. Na vojsku Aleksandrovu navališe i mnoge ubiše, dok ne prispješe vojske, te ih ubiše mnogo, bez broja.

I otuda idući 50 dana dođoše na pješčanu zemlju. Mravi u toj zemlji takvi bijahu da jedan od njih konja uhvati i u duplju uteče. Aleksandar reče da se slama nanese na duplje i spališe ih.

Otuda digavši se (ode) na rijeku, čija širina bje dan hoda, i zapovijedi da se naprave mostovi. i učiniše to za devetsto dana i sva vojska pređe. I tu u toj zemlji sretoše ljude (velike) kao lakat, i k Aleksandru došavši pokloniše se i mnogo meda donesoše i urmi. I ti ljudi zovu se Pitici.

Ako pak pokušamo pronaći relevantnu apokrifnu priču iz ranijeg razdoblja, onda nužno dolazimo do oca bosanskohercegovačke franjevačke književnosti, Matije Divkovića (1563. – 1631.), koji u svomu literarnom opusu ima i spis koji se zove *Sto čudesa*. To je dodatak njegovu prvome djelu *Nauk krstjanski* tiskanom 1611. godine u Mlecima. U tom nizu fantastičnih priča, posebno o čudima Bogorodičinim, on se najviše približio ukusu svojih čitatelja i slušatelja, koji su moralne poruke najbolje shvaćali upravo kroz takovo pripovijedanje.

Beside su Divkovićevo najznačajnije i najkompletnije literarno djelo, mada ni ono nije u potpunosti originalno i nalazi se pod utjecajem katoličkih bogoslovnih pisaca toga doba. To je tipičan propovjednički tekst, obilato začinjen "prilikama", od kojih neke imaju umjetničku vrijednost upravo zbog svoga *fantasy*-ozračja. *Kako su slatke pjesni nebeske* svakako spada u najuspješnije i najljepše "beside" i stoga bi trebala naći svoje mjesto u mogućemu izboru za antologiju bosanskohercegovačkih *fantasy*-priča, koja od nekog momenta mora početi.

Kako su slatke pjesni nebeske

(Beside)

Bješe jedan redovnik dobra i sveta života i moljaše gospodina boga da bi mu očitovao kojegod slatkosti nebeske slave. Ovi redovnik budući na molitvi i zapjeva kod njega jedna ptičica, i usta da ju uhiti, i ptičica pred njim pobježe u gaj, koji gaj bješe blizu manastiera i pavši na jedno drvo pjevaše na onomu drvu.

I ovi redovnik bješe pod oniem drvom i slišaše onu ptičicu gdi pjevaše. Potom toga ova ptičica odletje, i ovi se redovnik povrati opet u manastier. I scijenjaše se da ne biaše za jednu kruhopeču slišao one ptičice. I dođe na vrata na koja bjaše izašao i bjehu ona vrata zazidana i zid bješe ostario.I nađe druga vrata sagrađena na drugom mjestu, dođe i poče kucati.

I dođe vratar i otvori mu i poče ga pitati: “Otkuda si, i tko si i što išteš?”. Otgovorivši reče ovi redovnik: “Ja sam jako izašao iz manastiera, i ovo sam se sad opet povratio i nahodim da je manastier na drugi način učinjen”. Vratar ovo čuvši otiđe k starješini i skaza mu svekoliko. Došavši starješina na vrata pitaše i govoreći mu:"Tko si i otkuda si?". Otgovorivši ovi redovnik reče mu: “Ja sam fratar od ovoga manastijera i malo sam prie iz manastiera izašo u gaj, i ovo sam se vratio sada i nikoga ne poznajem ot manastijera”.

Tada starješina so ostalijem fratri ot manastijera počeše ga pitati govoreći mu: “Tko je bio starješina u ovom manastijeru onda kad si izišao nadvor?”. I počeše iskati koliko je da je izašao iz manastijera i nađoše da bješe slišao i ćutio one ptičice trista i četrdeset godišta. I ovo ne bješe ptičica negoli anđeo u kipu jedne ptičice, koji toliko čudno slatkijem glasom pjevaše.

O krstjanine, o krstjanko, nut procieni i vidi je li ovo vele čudna i velika stvar da ovi redovnik za trista i četrdeset godišta ni oćutil glada, ni žeđa, ni zime, ni vrućine, ni goloće, ni bosoće ot tolike slatkosti pjevanja ove ptičice, tako da se ni ot časa ne spominaše: ni ot vremena koje prohođaše, ni ot stvarih koje se činjahu na svietu.

Ako je, dakle, tolika i taka slatkost i razgovor u pjevan’ju jednoga anđela, koliko će, dakle, radost, koliko vesel’je i koliko uživan’je tada biti u kraljevstvu nebeskomu, kada uspoje devet kora anđeoskih, blažena gospa i svekoliko mnoštvo svetieh božieh hvaleći i slaveći gospodina boga bez prestanka…

Traganje za srednjovjekovnim *fantasy*-pričama nužno nas je dovelo do *Prilika* Pavla Papića, franjevca rođenoga 1593. godine u Sarajevu. Papić je, zapravo, prevoditelj mističnog talijanskog djela *Sette tromble* Bartolomea Cambia, tada vrlo popularnog i mnogo prevođenog pisca nabožne književnosti. No, on je tekstu *Sedam trublji* priključio četrnaest “prilika”, a radi se uglavnom o *fantasy*-pričama gdje je glavni motiv smrt i posmrtno ispaštanje grijeha. I u “prilikama” je očigledan utjecaj predloška iz Italije ili Francuske, ali zasigurno ih je sam Papić prilagođavao senzibilitetu vjernika kojima su on i njegova subraća propovijedali i tražili pritom zgodan način da kroz priču potkrijepe neku od kršćanskih dogmi.

Prilika peta

U istoj provinci Provanse, ozgor rečene, dogodi se druga zgoda pristrašna, kako se čati u istomu mjestu od krunika manje bratje, a to jest:

Razbolivši se vele teško jedan vlastelin i dokle ležaše na svojoj postelji približavajući se k smrti, viđau se očito mnozi djavali, gdi lećahu u prilikah gavranova svrh njegove kuće, koji toliko dosadljivi biahu leten’jem da se zalijećau i udarau čeljad i kljuvahu, koja iđaše pohoditi ga, leteći im dosadljivo okolo obraza da se svak čuđaše.

Ovi vlastelin imadiaše jednoga sinka koji kako razumije i vidje ovu novu stvar od gavranova grčećih, i razumijući da bijahu djavli, pođe na postelju ko otcu i s velijem nastojan’jem umoli ga da bi se ispovidio i da bi oprostio svojim neprijateljem, znajući on da veoma bijaše prignut na nevidnost i osvehtu.

Tužan i nesrećan otac razumiući ponukovan’je sinovlje, namjesto da primi njegov svjet i da učini što mu govoraše, srdito se obrati sinu i poče ga karati govoreći mu: “i što je to što mi govoriš, sinko? Uzmi oružje i moju sulicu i ti me osveti od mojie neprijatelja, a ostavi te predike neka ih fratri čine, to je njima posao.”

O zgode strašne! Začudi se sin odgovoru otčinu.

Ta tradicija zapravo je nedovoljno istražena, a predstavlja tako bogat i čvrst temelj pravoj i danas popularnoj literaturi, jer Tolkienovi hobiti, ili pak Harry Potter, najčitanije su, najprodavanije i najprevođenije knjige na svijetu, a dolaze iz literature koja nema ovakvu tradiciju kakvu mi imamo. Zbog toga mi se čini uputnim poraditi još više i na velikom pjesniku Nikoli Šopu kao proznom piscu, jer on je i tu velik i značajan. No, da ne bismo prepričavali i elaborirali nešto što prosječni čitatelji slabo poznaju, ovom svojem eseju, iako to nije nimalo uobičajeno, pridodajemo već spomenutu Šopovu priču da bi se oni koji čitaju časopise i sami mogli uvjeriti u ono što autor ovdje sugerira. Naravno, mogu zauzeti i neki drugi stav.

Obavijest o književnim večerima u mjesecu prosincu

11. XII. 2003. - Predstavljanje knjige Wilfrida Stinissena
Vječnost u vremenu

18. XII. 2003. - Misa za žive i pokojne članove HKD-a sv. Jeronima
u kapelici Ranjenog Isusa u Zagrebu

Mladen JURČIĆ

Kelethmos

Mnogomožnost dana kalež jutra lije,
divnom bar arijom sred srijede gubitka
ushitna milino prodahni me (prije
zbog lutanja, pada razvijena svitka
optužbi, što mračno i gorko me spori)
sveg oblij me modrim što dalj milotvori
veze s tajnom onkraj svih cvjetnih čistina
predalekog kraja što ga ne rastvori
truležna mi slabost na pragu mrklina,
prem posvećen jednom sred Kelethmos gorja,
iz'bran sitnim zrnom čudna zlatotvorja
najpomnije skritim u najdublje prisno,
ludo, sveto, nužno, smiješno beskorisno,
otkle posta moguć izvor prasvjetlina.

Božićna

Zvuci božićnog hvalospjeva
putuju natrag
kroz dva tisućljeća

Žal za zlatom

Kakav pjesnik nov, lak, svečan,
lud i dubok, zlatorječan,
neiscrpiv, neugasiv,
nezabaciv, zlatoglasiv,
kakvu zbirku nepomirku,
zlatokrilno bolnu svirku,
blagovito bajkovitu
zlatnoglasna stihoklasja,
zlatotvornim zlatorezom
pera kakav zamah kuje,
čudotvorno odjedruje
pjevom tužnim, zlatokružnim,
sklada bdjelac zlatoprelac
što čelično milotvorni
uvid kopa nesmiljeno,
blagoglasnik siloviti,
gorko, divlje, nježno, sneno
sa zlatništem sred zimišta
palog svijeta našeg "ništa"
taj će pjesnik maštoviti
tek nam čežnjom slike liti,
teško da će s nama biti
prorok divni, siloviti,
teško da će s nama liti
pusto, šuplje u praznije,
zlatoustog ovdje nije,
prasak neće zaoriti
ponad smradnog, blatna tijeka
zle nam rijeke goreg rijeka,
takvog neće s nama biti
- gdje smo mi za zlatne niti!
već za tupa uma lance,
kakav nektar! – tek pariti
znamo krte, posne žgance,
što mi zlatno znamo viti?
kakvo duhu gnijezdo sviti?,
tu zar čuvstva pozlatiti?

Mladen JURČIĆ

Planina ili usred čudesnoga

> U životu, ili ne toliko u svagdanjem životu (što ga makar i prisilno, pod svaku cijenu nastojimo učiniti sigurnim tako što ćemo ga učiniti razumljivim), nego ondje kamo se i ne usuđujemo svjesno gledati, u dubini *ispod,* kako smatramo, uobičajena života, neprestano vreba potmula, neodređena i neopisiva *strava,* koja ključa i prijeti poput lave u utrobi zemlje na kojoj se i odvija taj naš život, no toj lavi velikim, podsvjesnim ili svjesnim naporom ne dopuštamo da izbije, jer bi nas vjerojatno sažegla. Održanje kako-tako povoljne *temperature* postojanja među najvažnijim nam je, makar i nesvjesnim zadaćama. No ipak, svi mi, duboko u sebi, imamo poneku, neizdrživo tjeskobnu, duboko potisnutu, zapretanu stravičnu priču s kojom se izbjegavamo sučeliti…
>
> (*Knjiga prekrivenih istina*, 5,II.)

Naprosto nije mogao drukčije razbiti tjeskobnu večer – prazan ga je stan zgrabio za vrat i počeo gušiti. Nije pomogao ni pokušaj udubljivanja u prilično uspio roman strave, ni hvatanje u koštac s ulomcima zanemarena posla na prijevodu zanimljiva sociološkoga djela, ni loš, tezičan film na televiziji, pa je ušao u kupaonicu, ispljuskao lice hladnom vodom, a onda, zalupivši vrata stana, sišao na ulicu, otvorio vrata staroga automobila, sjeo za upravljač unatoč tome što se osjećaju ustajale praznine bio suprotstavio s nekoliko čašica brandyja – i, kako bi osjetio moć otiskivanja u kakvu-takvu pustolovinu – upalio motor iako nije imao pojma kamo bi zapravo pošao.

Isprva je vozio oprezno, tek je u predgrađu povećao brzinu, a izašavši iz grada dao si je oduška i stisnuo gas, jer alkohol ga nije učinio tromim, nego kao da ga je obdario posebnom oštrinom svijesti, osvijetlio noć oko njega i prožeo je osjećajem neobična, napeta iščekivanja nečega značajnoga i neobjašnjivo konkretnoga, iako je jurio posve besciljno, a kad mu je na cesti zasmetao nešto gušći promet, skrenuo je na sporednu, pustu ali dobro asfaltiranu, i nastavio jurnjavu, kao da se žuri u susret posve određenom cilju.

Alkohol je, kao i obično, osjećaje pojačao, ali i učinio konfuznima, pa se u jednom trenutku poželio vratiti i posjetiti Anđeliku, u kasni sat banuti k njoj i u tom emocionalno bogatom, maštovitom raspoloženju izvaliti (i izvesti) nekoliko izvornih štoseva koji bi je možda zatekli i pružili mu prijeko potrebnu, dragocjenu nadmoć u kojoj bi moglo doći i do nepredvidiva razvoja, no još je bio dovoljno razuman da odustane od te zamisli, jer bilo bi to besmisleno samoponižavanje, s kakvim se god štosevima pojavio pred njom. Čak i usred pijane euforije osjetio je da za njihovu vezu više nema nade – preostala mu je još samo mogućnost nepoznate pustolovine u koju se otisnuo.

Tako je jurio u noć da se prilično stari automobil nekoliko puta zanio na zavojima, pa nije bilo nimalo čudno što se pobunio. Počeo je tako klopotati da ni usporavanje nije pomoglo, a kad se naposljetku morao zaustaviti, više ga ništa nije moglo pokrenuti, pa vozaču nije preostalo ništa drugo nego da, nakon uzaludna prtljanja po motoru, mrtvo vozilo odgura do ruba ceste.

Nije bio ni svjestan koliki je put prešao, jer kraj u kojemu se našao nije uopće bio nalik gradskoj okolici koju je poznavao. Zapravo nije imao pojma kamo je dolutao, krajolik mu je bio posve nepoznat – umjesto jednolične ravnice koja bi se trebala posvuda pružati, nadesno od puste ceste visoko se i zloslutno prema nebu uzdizao taman oris planine, a unaokolo su se, u svjetlu mjesečine, prema nebu pružale gole i sasušene grane drveća, kao da tim ukleto zaleđenim pokretom pokušavaju dohvatiti nešto zauvijek nedostižno, još iz samoga srca zime. Iako se toplo proljeće odavno bilo razmahalo svojim kičasto utješnim cvjetanjem, pa od zime više ni noću nije bilo ni traga, reklo bi se da u ovom turobnu ozračju već dugo nije bilo ni proljeća ni cvjetanja.

Stresao se od hladnoće koja je oporo mirisala na snijeg. Iz stana je izašao u košulji i sada mu se činilo da mu naleti ledena vjetra propuhuju kosti, a sasušena pustoš i tužni spletovi golih grana drveća i grmlja uzdignuti poput postvarenih, skamenjenih krikova zapljuskivali su sve jačim osjećajem beznađa, kao da se našao na nestvarnom rubu svijeta, kako izvanjskoga tako i onoga vlastite tjeskobne nutrine.

Požalio je što je dosad tvrdoglavo odbijao nabaviti mobitel, jer bi u ovoj pustoši ipak mogao pozvati pomoć i ne bi ga prožimao takav osjećaj napuštenosti, neodlučnosti i bespomoćnosti. Duže je vrijeme čekao, tresući se od hladnoće, no nije prošao nijedan automobil i nije se čulo ništa osim šušketava propuhivanja vjetra kroz spletove suhih grana, kao da je sam na svijetu, u noćnoj mori koja je napokon sve preplavila, probivši krhku granicu stvarnosti i snoviđenja.

Frustrirajuće inertno čekanje živciralo ga je, kad mu se odjednom učini da nadesno, kroz isprepleteno granje, vidi svjetlo. Pomislio je da u blizini naprosto *mora* biti kućâ i života, jer koliko god pripit, nije ipak mogao u toj mjeri izgubiti osjećaj za vrijeme i udaljenost i odvesti se od grada toliko da završi u potpunoj pustoši. Iako je to bilo prilično opasno, jer mogao se izgubiti, izluđujuća mu je statičnost dojadila pa je odlučio poći u smjeru svjetlucanja. Ako je ondje doista kuća – i telefon! – bolje će si pomoći ode li tamo nego da tko zna koliko dugo stoji na sablasno pustoj cesti.

Činilo mu se da vjetar postaje sve hladniji dok se, tražeći kako-tako prohodna mjesta, probijao oštrim trnovitim šibljem koje mu je deralo rukave košulje i nogavice hlača, a nespretno i bolno napredovanje bilo je otežano i povremenim povlačenjem mjeseca iza sve gušćih oblaka, jer u tami je još više zapinjao o trnje.

A onda je naglo zastao, ukočivši se. Nalijevo je začuo šuškanje sasvim različito i mnogo jače od šuma vjetra, kao da se kroz šiblje provlači životinjska tjelesina, pa ledena ruka koja mu je zgrabila srce još pojača noćnu studen. Stajao je ukočen i zdvojan, ne znajući bi li se okrenuo i vratio te se, pred možebitnim opasnim društvom, zatvorio u mrtvi automobil, ili pošao dalje, do spasonosne kuće. Šuškanje se udaljavalo i ubrzo prestalo, pa se nastavio oprezno probijati kroz već rjeđe trnje, načas se ponadavši da je donio ispravnu odluku, jer napokon je izbio na čistinu, blizu poveće zgrade.

Svjetlucanje što ga je vidio doista je bilo odsjaj u prozorskom staklu, no to nije bio znak života nego mjesečina, dok je prilično nezgrapna, ruševna katnica pred kojom se našao stajala neosvijetljena, a i prije nego je, prišavši, ugledao rupu u krovu i nekoliko razbijenih prozora, osjetio je da je nenastanjena, štoviše, njezini su tamni obrisi pojačavali, sažimali, poput neke vrsti ušća upijali sveprožiman osjećaj izgubljenosti u bezizlaznoj pustoši. Nikada prije nije osjetio takvu tjeskobu, tako podmuklu vrst straha pred nečim nepoznatim, neodređenim što možda vreba u čudnom srcu jezovito samotna ozračja, no nije smio dozvoliti da mračni dojmovi njime u toj mjeri ovladaju da prijeđu u nerazumnu paniku.

Iznenadilo ga je i što su se zloslutni obrisi visoke planine iza kuće sada činili mnogo bližima nego prije, iako udaljenost od ceste nije bila velika, pa nije mogao shvatiti kako se tako približio planini. U svjetlu mjesečine vidio je strme, hrapave, mjestimično snijegom prekrivene obronke i duboke ožiljke usjeklina, koji su se, već i zbog optičke varke neprirodno nagloga približavanja (ako je to *bila* varka), doimali uznemirujuće sablasno, kao da je kroz noćnu pukotinu u brani stvarnosti probila tjeskobna bujica nestvarnih snoviđenja. Možda su noć, mjesečina i ostaci alkohola u njemu (premda ga je studen već prilično otrijeznila) nekako promijenili perspektivu i pojačali njezinu začudnost, no osjećao je da to nije objašnjenje, jer i nema pravoga objašnjenja za skoro mističnu varljivost i nesigurnost svijeta.

Prišavši kući vidio je da su ulazna vrata poluotvorena, a pod u predvorju bio je prekriven debelim sagom osušena lišća i smeća. U kući je bilo još hladnije nego vani (studen se te noći očito progresivno pojačavala, iako se činilo da ju je proljeće nepovratno ostavilo za sobom) zbog propuha koji bi povremeno uskovitlao lišće u prostranu predvorju, a negdje na katu, kamo su vodile oštećene drvene stube, udarala su vrata poput zloslutna, udaljena bubnja – jedini paradoksalno ritmički, besmisleno skladan zvuk.

Jedini? Kad se okrenuo da ode (nije mu preostalo ništa drugo nego da se vrati do automobila i čeka koliko bude potrebno) začuo je još nešto – bitno različito od pustoga hučanja elemenata i tjeskobno ritmičkoga bubnjanja vratâ.

Najprije mu se učinilo da na katu, iznad njegove glave, netko živčano i prilično brzo korača gore-dolje, a onda su se koraci pretvorili u trk, jer to su gotovo nedvojbeno bili ljudski koraci – teško da su vjetar, olabavljeni prozor ili životinjske šape mogli prouzročiti zvukove posve nalik koračanju i trčanju dvonošca u teškoj obući od jednog do drugog kraja poveće prostorije.

No onda se, stisnute utrobe i zaustavljena daha, očajnički ponadao da je njegova živčanost iz hučanja propuha nekako izmaštala ono što je *sad* čuo, jer učinilo mu se da negdje odozgor, iznad njegove glave, glasan šapat, posve različit od šuma vjetra, izgovara čudno razgovijetne, premda nerazumljive riječi na stranom jeziku, a slijedilo je otegnuto ječanje, zastrašno nalik ljudskome.

Pozvao je, isprva prilično slabim i drhtavim, pa jačim glasom, upitavši ima li koga, a na vjetrom prigušen, pomalo nestvaran zvuk njegova poziva koraci su naglo prestali, no nije bilo odgovora. Gotovo se morao prisiliti da još nekoliko puta ponovi pitanje i poziv, jer vlastiti mu se, nesiguran glas činio neprimjerenim uljezom dok je ponavljao glupo i zapravo paradoksalno pitanje, ne želeći zapravo znati ima li koga u ruševnoj zgradurini.

Neko je vrijeme stajao, prozebao do kostiju, posve neodlučan, cvokoćući od hladnoće i zebnje, a ono što je zatim učinio od samoga bi sebe možda najmanje očekivao, no bilo je to jače od njega, kao da ga nešto izvan njega samoga, daleko jače i neobjašnjivije od puke nekontrolirane znatiželje, sili da se pokrene. Reklo bi se da ga je neka ruka gurnula prema stubištu, povukavši ga uz trošne, mjestimično trule drvene stube, a da se nije mogao oduprijeti, nego se, kao hipnotiziran, jedva osjećajući noge, naprosto morao uspinjati, pokoravajući se tajanstvenoj snažnijoj volji, iako mu je, sada posve konfuzan, razumni dio bića govorio da izađe iz kuće i vrati se do automobila koji je, makar i nekoristan, značio jedinu sigurnu stvar na svijetu.

Bolno se našpranjio grčevito stišćući ogradu škripava stubišta, a došavši do vrha ugledao je dvije prostorije. Neučvršćena vrata one manje, nadesno, ritmički su lupala, jer na mjestu kvake i brave sada je bila samo rupa, a prostorija nalijevo više nije ni imala vrata. Obje su bile prazne, na podu je bilo lišća i smeća, na drugom kraju desne umjesto prozora zjapila je prazna duplja, a kad je vidio što je iza razbijenoga prozora lijeve prostorije skamenio se, osjećajući da mu ispod nogu izmiče ne samo polutruli pod, nego sve što je smatrao poznatim i normalnim.

Zurio je u obronak planine koja više nije bila mračni, prijeteći, udaljeni obris, nego se strma, sumorna, snijegom prekrivena padina penjala uvis ispred samoga prozora, kao da se kuća, prkoseći zakonima poznatoga prostora, nekako premjestila ispod samog nepristupačnog vrha, ili se vrh nadnaravno približio njoj, no to nije bilo moguće – takvo što se naprosto nije moglo dogoditi, jer perspektiva je bila sasvim drukčija dok je prilazio kući i ulazio u nju!

Kako bi se planina mogla toliko približiti i to u kratko vrijeme dok se penjao na kat? Ipak svijetom vladaju kako-tako pouzdani i smisleni zakoni!

Dok je netremice zurio u nestvarni, jezivo pusti obronak koji se na fantastičan način odjednom stvorio blizu prozora, učini mu se da čuje kako hrapav glas iznad njegova uha slavodobitno i razgovijetno šapće riječ nalik na "outhén".

Naglo se okrenuo i sjurio niza stube tako bezglavo da je na pola stubišta zapeo nogom, pokleknuo i bio bi se stropoštao da se nije držao za ne baš čvrstu ogradu. Noga mu se međutim izvrnula, i boljela ga dok je silazio, a dospjevši do podnožja, zagledan u ono što je bilo pred prozorom predvorja, nije pazio kamo staje, pa mu se stopalo iskrenulo i gotovo je pao.

Učinilo mu se da je, posve izgubivši osjećaj za imalo logičnu stvarnost, odjednom zaronio u nevjerojatno, noćnomorno iskrivljenje svake perspektive (iako je stvarna, oštra bol u nozi nijekala snomoricu), jer zurio je u prozor koji više nije gledao na nestvarno blisku padinu, nego se strmi, sivi kamen još više približio, pa se sada uzdizao tik pred prozorom i moglo ga se dotaći a da se previše i ne ispruži ruka kroz prljave ostatke stakla.

Iz skamenjenosti ga je trgnuo jeziv šapat koji je, negdje iza njegova lijevoga uha, opet prilično razgovijetno, izgovorio riječ nalik na "oudení" , pa se tako naglo okrenuo da mu je noga propala kroz natrulu podnu dasku. Povikao je od boli, a kad se začula potmula tutnjava praćena podrhtavanjem koje je dolazilo odnekud iz dubina pod njegovim nogama i kao da mu se prenosilo u samo dno bića, povikao je ponovno, ali ne od bola, čak ne toliko ni od panike, nego više od zgrožena protesta zbog onoga što više nije bila samo snomorica, nego nešto mnogo gore i nerazumljivije – strašno urušavanje svake poznate mu stvarnosti. Svom snagom, ne obazirući se na bol, pokušavao je osloboditi nogu iz rupe, očajnički se usredotočivši na to, i nakon nekoliko pokušaja uspio se osloboditi jakim trzajem koji ga je srušio na leđa. Iza njega se prolomila tutnjava kao da se pola kuće ruši, pa se pridigao i što brže odšepesao prema vratima. Okrenuvši se vidio je da su odlomljeni komadi stijene skršili prozor, a i dobar dio zida i prelili se u prostoriju. Planina je i dalje nadolazila!

Podrhtavanje ga je umalo ponovno srušilo, a po njemu su prokišili gusta prašina i komadići stropa. Lomljava je postala još jača, no već je, pognut, bio uspio izjuriti van. Podrhtavanje je naglo prestalo, a on se zaustavio usred pokreta i ostao posve nepomičan, malo nagnut naprijed, nogu utonulih u prilično dubok snijeg.

Unaokolo više nije bilo sasušene šikare, čistine pred kućom, ni sablasnoga, turobnoga, no barem očekivana krajolika, nego se pred njim pružala samo bijelo-siva pustinja punim mjesecom osvijetljena snijega i kamena u samom srcu nepoznate, fantastične planine koja je, nezadrživo navirući, slomila sve brane krhke dimenzije stvarnosti, odjednom progutavši sav poznati svijet. Kuća se sada doimala kao napola urasla u stijenu, a padina nad kućom rasla je prema oblacima koji su obavijali pusti vrh. Pred širom rastvorenim očima smračilo mu se dok je zurio u bjelinu pred sobom i ukleto gole vrhove, a negdje u sleđenoj užasnutoj dubini bića kroza sav je užas, poput mračne, čudovišne sjene propasti, naviralo predmnijevanje bezizlazno nedogledna, okamenjena prostora posve pustih ravnih ploha pod čijim rubovima zijevaju bijelosive provalije, strmi padovi u bezdane i duboki klanci; konačan zatvor beživotne pustoši, praznine koja je naposljetku provalila utjelovivši se iz najtamnijih slutnji s kojima se inače odbijamo sučeliti, pa nesmiljeno raskinula samu građu, tkivo stvarnosti unutar kojega je dugo i strpljivo čekala – kao isprva mala, ali sudbonosna rana, koja se nezaustavljivo širi – vrebajući prikrivena i podmuklo zastrta, neopazice ga izjedajući i rugajući se našoj tupo uljuljanoj, iluzornoj sigurnosti, da bi napokon nasrnula poput slavodobitno nezaustavljiva grabežljivca i jednom zauvijek proždrala varljivošću krhkoga sustava prividno sređeni svijet.

Iris LEVI

Slavujev pjev

Tiho u noći mjesečev sjaj u igri zvijezda
s lutalicom oblakom.
Čuh pjev slavuja.
Sva glazba ovog svijeta ne reče mi ljubav
i svjetlost ne unese u oči usahle od suza.
To bî pjesma što osjetih je dušom.
Taknuh oblak nošena pjevom slavuja,
krv polako niz lice mi klizi, tijelo raspeto u boli jeca.
Pjev slavuja u prošlost me vraća.
Noć ko ova puna ljubavi i sreće, kamo sve ode?
U krošnje masline stare, panjeve posječenih črnika,
dubine spilja što čipku svoju pletu godinama mnogim.
Na otoku sreće sve je isto. Gromače tiho u svjetlosti
mjesečevoj šapću mi glasom tvojim.
Slavujev pjev, miris zemlje novog života.
Ko slavuj tražim trn kojim ću probost srce, izdajicu.
Pjevom slavuja ispraćena odletjet ću nošena nevidljivim
krilima boli i nade u svjetlost, u ljubav, mir što samo Ti, Bože, daješ.

Cecilija TOSKIĆ

Opća enciklopedija u devet tomova

Na njegovim leđima bio je tog dana cio teret ovog svijeta. Svi poznati ljudi, sva imalo značajna otkrića, psihološki problemi i logička rješenja. Svijao se pod teretom i korak mu je bio težak i nepravilan, a koljena povijena. I prije su mu nožni prsti bili okrenuti pomalo unutra, a pete razmaknute, ali danas mu to nije donosilo potrebnu stabilnost i svakog se trena moglo činiti da će posustati.

No, on je i dalje koračao zanoseći čas ulijevo, čas udesno, pognute glave i prateći svoje nožne prste.

Savijen tako korača Miško, a cio teret i sve vrijednosti ovoga svijeta su u vreći na njegovim leđima, skupljeni u devet tomova Opće enciklopedije.

Četvoro su djece rodili on i njegova Marica. Gradili su kuću i punili je stvarima, prijateljima i djecom. Nikad Miško do sada nije gledao u vrhove nožnih prstiju. Uvijek naprijed, uvijek uspravno. I kroz zid ako treba!

Korača sad polako, i prošao je već iza svoje radionice i iza štale, ne okrenuvši se – ali sve je vidio. Vidio je jasnije nego ikad do sada ledinu na koju je došao prije puno godina, zanesen snom o vlastitom domu. Ljutili su se njegovi roditelji zbog sinovljevih snova i htjeli su da njihov sin kuću pravi na njihovoj zemlji, u svojemu selu, a ne da kupuje zemlju tamo negdje... Plakala je i Marica, uplašena, ali i privučena pomišlju o kući u čaršiji.

Podigao je on već i prije te odluke svoj teret, i evo ga nosi i nosi, i znao je i tih davnih godina da će se jednoga dana, kad tereti počnu zanositi tijelo a ne misli, pitati bi li njegov sin sanjao njegove snove da je on mogao sanjati snove svoga oca. Strašan osjećaj krivice pritišće ga nemoćnoga a svjesnoga da svatko mora slijediti svoje snove, da je lijepo uopće imati snove te da će razapet i nezaštićen stajati i on na vjetrometini životnih istina, mučen krivicom prema ocu i krivicom prema sinu.

Prva su djeca bila ženska. Tri curice. Sin se rodio četvrti. U kući je bilo mjesto za sve četvero. I kad se poudavaju i požene. Celka u prizemlje, Angela na kat, Antonija u potkrovlje, Robert iznad radionice. Za nuždu je on imao smještaj podignut vlastitim rukama, za svu djecu. Sve je on isplanirao. I koliki hodnik treba da se djeca ne muče kad ga budu iznosila s nogama naprijed iz kuće. Nijedan teret na svijetu nije njemu težak kao ovaj današnji strah da će djeca prva s nogama naprijed.

Gleda Miško vrhove prstiju i potuca se Mulagića njivom, a strah ga guši. Devedeset je treća i negdje izvan pitome fojničke kotline, iza ovih brda, rasuo je rat njegovu djecu. I što misliti sada kad je misao besmislena i strahom raznesena, i teža od ove vreće na leđima. Teža od svih vreća i svih tereta.

Gledao je često u nju, i zavidio je svojoj Marici. Satima i satima je klečala pred oltarom, ozebla i utrnula u dugoj molitvi, i kad joj je gledao natečena i pomodrjela koljena uvečer zavidio joj je više nego ikad i više nego ikom! Što bi dao za taj blaženi osjećaj da nečim pomaže, da nečim štiti svoju djecu u ovim danima i ovim mjesecima bola i bezumlja.

Žensku je djecu školovao. Ostajao navečer do kasnih sati u radionici i dasku provlačio tako dugo, dok svi ne bi počeli misliti kako on to radi za sebe i kako je to jedino zadovoljstvo koje ima i koje je uvijek imao. Uvjeravao je sam sebe kako mu je ljepše u toj prašini nego u kavani, ljepše nego zaleći na sećiju i spustiti noge Marici u krilo. U trenu je sebe uvjerio da je ljepše i ugodnije u piloti. I u tom trenu su djeca već nekako završila i škole i on stvarno više nije stavljao Marici noge u krilo, i kavana mu je bila nekako strana i čudna. Znao je on već odavno da će Angela naći nekog Hrvata, slobodnog umjetnika, i roditi mu djecu, koju će sama hraniti, pa će eto baš dobro biti što je on htio da budu sve tri fakultetski obrazovane, da će Celka odabrati nekog Srbina milicionara pa će morati tegliti na svojim leđima sve knjige i enciklopedije i spasiti ih da ostane barem nešto od pameti svjetske za nju, da će Antonija pobjeći u svijet da se nađe sa svojim Muslimanom...

Čas mu zapinje misao, čas noge, čas ima osjećaj da je cijelu ovu prokletu Bosnu skupio u ovoj svojoj maloj duši da ga muči, čas da su se svi oni našli tu gdje se i znalo da će se naći i da tu skladno žive nekim svojim životom, ispunjavajući njega mirom. Samo neka su živi.

Pomisao živi i trza ga opet i vraća najstrašnijim strahovima jer, eto, negdje je njegov jedinac, i u njemu su sad skupljeni i sav njegov bol i sve njegove nade i sva njegova kajanja.

Prešao je Mulagića njivu i tek se primakao Draginoj kući, a već mu se čini da je čitav jedan ljudski vijek, i još puno duže na ovom mučnom putu. Misli na svoje djedove, koji su svi odreda prelazili ove i ovakve putove. Svi su posrtali i dizali se, gradili i ostvarivali i sanjali o svojim sinovima koji će sanjati njihove snove, i svaki se bolno i teško i s oružjem morao rastajati i od snova i od djece. Od davne Boke Kotorske do Šćitova i Fojnice. Nijedan otac nije sa svojim sinom završio niti isti san, niti isto mjesto. Nigdje groblja na kome bi bile pokopane dvije generacije Majića. Od Boke do Šćitova.

Da je Caja živ i da mu čeljad nije istjerana, sad bi on na kavu navratio, al' i ova je kuća prazna i djeca rasuta po svijetu. Ni Vujica. Nigdje nikog kod koga bi se odmorio, koju progovorio, teret olakšao. Put kroz Novo naselje vodi naviše, ali je vreća tako teška da se ne usuđuje ni rame promijeniti, nego se bodri sam i tjera se da izdrži. Ne boli ovaj teret koliko misli. Ni Bradarama ni Stanićima, ni Orozima na odmor ne može svratiti. Tko je od njih još živ, sam dragi Bog zna! Miško ne zna i muči ga to, korača i pita se gdje mu je sestra Ruže.

Prije je mogao - ali je rijetko posjećivao. Sad bi dao sve da može navratiti, samo za zdravlje upitati. Nije ni primijetio da se skupila, samo je ugledao kap na vrhu cipele i pitao se plače li i ono umjetno oko isto kao pravo.

Dadi je poginuo. Na poruci iz Crvenog križa stajalo je konačno i neizbrisivo. U dvije rečenice... Ne znam jeste li već čuli. Dadi je mrtav... Jedno jedino metalno zrnce zarije se tako i rovi. I istjera zadnje misli i zadnju patnju i zadnji dah iz čovjeka. Spusti sve terete. Dalibor je bio tek dijete. Samo mu je teret bio strašan. Prejak i za jača pleća. I teret nije spušten. Preuzeo ga otac Franjo i posustaje sad, shrvan i vlastitim i sinovljevim.

Premješta Miško svoju vreću na drugo rame i misli - nije teška! I kreće novom snagom ponesen, sretan što ne nosi Franjin teret, u nadi da takav nikad sam neće ni ponijeti.

Iza spuštenih podrumskih žaluzina u čudu proviruje učitelj Mirko i gleda kako Miško posrće s vrećom na leđima.

Desna je cipela naprijed već promijenila boju, natopljena, a Miško gleda u tu mrlju na cipeli i ne vjeruje da su to njegove suze.

Kad je izgubio desno oko, mjesecima je lebdio između života i smrti. Borio se. Borio se kao lav. Ne da ostane živ. Borio se da othrani djecu. Svi su još išli u školu i za njega je tada smrt bila luksuz.

Korača sad pored Gospine spilje a drveće mu zaklanja vidik prema groblju. Strmo i nepristupačno, napunjeno Hrvatima, koji sad odozgo više nemaju koga pratiti do one šačice Hrvata što je ostala i sad se u strahu trese po podrumima čekajući.

Da je krenuo i on s ostalima, sad bi barem znao jesu li mu djeca živa.

Opet kajanje.

Dah mu je postao nekako ubrzan i glasan, ali osjeća da ga ne može više kontrolirati. Nije još puno puta ostalo, ali to što je ostalo neprohodno je i teško i svejedno mu se kraja ne vidi.

Još se malo pogne da održi ravnotežu, a knjige u vreći se urezale u meso i žuljaju, i jedina je misao koja tješi - još je puno njih iz ovih knjiga prolazilo ove putove. I na cilj stizalo.

Kad je napokon stigao u Samostan i zbacio vreću s leđa, teret je na njima ostao.

Svi poznati ljudi, sva značajna otkrića, psihološki problemi i logička rješenja.

Ante MARINOVIĆ-UZELAC

Atlantis Lusitanije

Idući uvijek za suncem, stići ćeš do Zemljina kraja
Tamo gdje leži Atlantis, gdje nebo se s morem spaja;

Gdje albatros širi krila, visoko plavilom plovi
A obalom galebi kruže, klikću im hrapavi zovi.

Mišljah da svijet tu tone u beskraju oceana,
No obala je i ovdje raznoliko obasjana,

More je plavo il' sivo, razlike neke tu nema.
Jedino eukaliptus, prostranstva ovdje golema,

Prekriva čudesnom šumom što slična je paučini:
Stabla joj ne daju sjene, bar tako se meni čini.

No i to baš nije važno, kad pogled uzalud luta
Tamo daleko, sve dalje, u beskraj svojega puta.

U luku još pokušava Zemljinu slijedit oblinu
Makar i tako da dopre u neprozirnu daljinu.

Tamo će potonut sunce, rubove kopna ozarit,
Posljednjom snagom mu zrake, malo topline podarit.

(Portugal, 2000.)

Snjegovi Dolomita

Kad rano jutarnje sunce
Doline vlažne otkriva,
Ozari one vrhunce
Koje već snijeg prekriva,

I dok se maglica diže
A zamire žubor vrela,
Onamo, sasvim naniže,
Polako se bude sela.

Na polja rosnate trave
Sa zvončanjem i uz muku
Krupne i šarene krave
Korak za korakom vuku.

I pjesmu pastira se čuje,
Uvijek je gotovo ista.
A veselo odnekud bruje
Glasovi nekih turista.

U njedrima te "divljine"
Svuda se čovjeka vidi,
Pitomi sklad planine,
Pašnjaka, šuma i hridi.

Predvečer, sumrak što pada
U obrise slike će sliti,
S pašnjaka vratiti stada
- takvi su Dolomiti.

(Alpe, 2002)

Kiše Normandije

Lije li kiša ili tek sipi
Taj krajolik kišom diše.
Zelena trava je bujna, rosna
A šuma vlagom miriše.

Vidi se krupni, u magli, zvonik
Crkvice zaspalog sela.
Gotovo uvijek gotička, mala
I lijepa je to kapela.

Na malom trgu, oko kuglane,
U redu stoje platane.
Katkad tu česma sama i tiha
Očekuje bolje dane.

No tu se često susresti može
I psa na trgu. I laje!
A i bistrot, na lijenom kanalu,
Što dobar utisak daje.

(Normandie, 2003.)

Na obali jezera Ledro

U jednoj maloj kavani,
Na obali jezera Ledro,
Volim sjediti vani
Ako je vrijeme vedro.

Popijem jutarnju kavu,
U predivnom tome kraju,
I promatram vodu plavu
U jutarnjem njenom sjaju.

Katkad je zelena voda
A zna bit i sive boje.
Zavisno da l' ispod svoda,
Oblaci nezgodno stoje.

(Lago di Ledro, 2003.)

Tvrtko KLARIĆ

Prvo je bio Gjalski, pa Belina, a u najavi je i Ivan Lovrenčić...

(Kratki razgovor s kiparicom Mirjanom Drempetić Hanžić)

Premda je proteklo jedva pet-šest godina otkako je diplomirala kiparstvo na Nastavničkom odsjeku Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, Mirjana Drempetić Hanžić već je ostvarila petnaesetak samostalnih izložbi, a sudjelovala je i na dvadesetak skupnih. Ta na prvi pogled krhka žena, prodorna pogleda i – reklo bi se – vulkanske energije, ostvarila je i nekoliko kiparskih djela koja oplemenjuju okoliš Hrvatskoga zagorja.

Neposredan povod za kratki razgovor s mladom kiparicom – tihom ali uvijek zanimljivom sugovornicom, koja je i nastavnica u Strukovnom i umjetničkom učilištu u Zaboku, gdje predaje pet stručnih predmeta i vodi jedno razredništvo (a k tome je i majka dvoje male dječice) – bilo je javno predstavljanje biste samoukoga kipara Drage Beline (1928. – 2000.). Profesorica Drempetić Hanžić (udana Smolić) izradila je rečenu bistu po narudži Hrvatske udruge Muži zagorskog srca, čiji je član bio i pokojni Drago Belina, o kome smo – kao i o dijelu slikarskoga opusa gospođe Smolić – već pisali u našoj reviji (usp.: *Marulić*, br. 6, 2001., str. 1218-1220).

Svojom voljom sam na 3. godini Akademije naumila raditi propetog konja u prirodnoj veličini... Profesor Vuco je mislio da se šalim...

Odgovarajući na pitanje o korijenima svojih kiparskih preokupacija autorica nam je između ostalog rekla:

"Često se sjetim svoje pokojne bake s kojom sam u djetinjstvu provodila puno vremena, slušajući njezine misli i uočavajući njezin trud da mi u žutom korijenu ili mrkvi napravi nožićem konjića ili neke životinjice.

To je svakako presudno za moju ljubav prema plastičnom oblikovanju; bili smo siromašni te sam u oskudici igračaka, i vlastite uređene sobe, često crtala ambijente, ilustrirala svoje ideje, pokušavala šivati, plesti, dakle – nužda je potaknula kreativnost.

Ljubav prema stvaranju, likovnosti, povijesti umjetnosti, to me oduševljavalo, uživala sam studirajući, kao i moji profesori; nahvalili su me da imam kiparski talent, pogotovo kada treba izraziti karakter i dušu u portretu.

Samo jedna usputna dogodovština: svojom voljom sam na 3. godini Akademije naumila raditi propetog konja u prirodnoj veličini. Profesor Vuco je mislio da se šalim, ali kad sam napravila konstrukciju i nabacala 100 kg gline, vidio je s kim ima posla.

S istim žarom i energijom počela sam i crtati u velikim formatima. Bila sam ambiciozna studentica: radila samostalne izložbe, polagala ispite na povijesti umjetnosti, vodila tribine s poznatim umjetnicima, ALU me postavila za voditeljicu Galerije SC itd.

A od javnih skulptura u to sam vrijeme napravila dva Anđela, isklesana u kamenu za trajanja kiparske kolonije u Vrsaru, te u Gornjoj Stubici...

Kiparski počeci u pravom smislu sežu u vrijeme studija, a od javnih skulptura u to sam vrijeme napravila dva Anđela, isklesana u kamenu za trajanja kiparske kolonije u Vrsaru, te u Gornjoj Stubici (inače mome rodnom mjestu), pokraj župne crkve.

U Zagorju su postavljene tri brončane biste koje sam također ja radila: Družba Hrvatskog zmaja naručila je bistu Đure Prejca u Desiniću, a to je ponukalo i Muže zagorskog srca da od mene naruče izradu svojih projekata. Prvo je bio Gjalski, pa Belina, a u najavi je i Ivan Lovrenčić, što bih jako voljela raditi.

Nisam pravi kipar, jer ne radim kipove – samo crtam – za dušu. Kipove radim po narudžbi. Ali imam pritajenu želju napraviti kiparsku izložbu, no u ovim uvjetima to je jako teško: treba puno vremena provoditi u vanjskom atelјeu, s velikim količinama gline i gipsa, što je i financijski zahtjevno . . ."

Zamolili smo kiparicu da nam opiše neke zanimljivosti u tijeku same izrade pojedinih skulptura, o čemu nam je kratko i sažeto rekla:

"Počelo je s Prejcem. Prvo upoznajem lik, ulazim u dušu, želim proniknuti kakva je bio osoba. U ovoj fazi me naročito interesiraju kreativci, jer mogu u njima prepoznati tu stvaralačku dušu i pokušati je kroz svoju približiti javnosti. Proučavam formu i opus radova, fotografije, rukopis... Na neobjašnjiv način se povežem i tek tada dolazi najlakši dio i najljepši: nabacivanje gline na *gerist* i otkrivanje crta lica, oblika glave i lica, zatim izraz, pogled... Izbjegavam izraze kao što su: radim oko, usta, uho... Ne! Radim, naprotiv, izraz, pogled, trenutak hvatanja duše, treptaj duše... I zato radim brzo, već za sat vremena to je ta osoba. Ali, naravno, dorada, studija, traje danima, analiza uha, vrata, oka, nosa, proporcija dijelova lica, profil, poluprofil, jer se skulptura gleda trodimenzionalno.

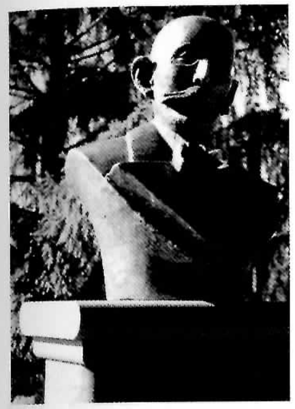

Gjalski je bio plemenitaš, posjednik, obrazovan, profinjeno suzdržan, elegantan i odmjeren, a opet veliki kreativac, i takav je zabilježen...

Postavljen, Prejac je, čudno, isprva naišao na neodobravanje pokojnoga Štimca, koji ga je poznavao, jer on je imao svoju viziju Prejca kao glumca, svestranog, bučnog, čigrastog, metamorfozičnog; ali mene je vodila pjesma *Vu plavem trnaci*, koju je on komponirao, melankolija kojoj sam sklona, tankoćutnost i iskrenost te pjesme, ljubav za rodni kraj... To sam prepoznala i takvog ga ovjekovječila.

Gjalski je bio plemenitaš, posjednik, obrazovan, profinjeno suzdržan, elegantan i odmjeren, a opet veliki kreativac, i takav je zabilježen.

O Belini nisam gotovo ništa prije znala. Prva misao, kad sam dobila oskudne tri fotografije, bez podatka kakav profil ima, bila je: kako ima lijepo muževno, izražajno lice, s tim ličnim kostima, borama lica, podignutih krajeva obrva! Pomislila sam: baš izazovan zadatak izmodelirati pravilne crte lica, nosa, usana, čela, kose!

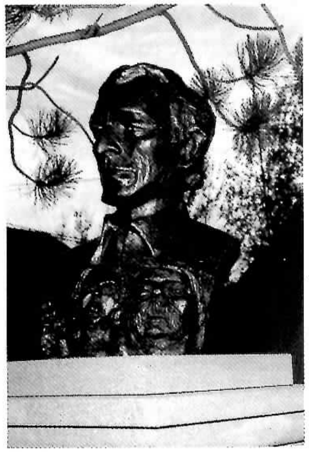

Stavila sam mu njegove neke "kipiće da mu rade društvo", razmišljala sam kao samouki i sa strepnjom očekivala reakciju javnosti i stručnjaka...

O njegovoj duši nisam ništa znala dok nisam prolistala katalog *hommagea* s izložbe u Zagrebu. Premda samouk, imao je izniman dar za trodimenzionalno (naivci inače rade plošno, on ne).

Zapitala sam se kako je živio s tim talentom, a nije se školovao na ALU? Baš šteta! Bio bi slavan kipar. No, osjećala sam da je on i tako bio sretan, tiho je radio i rezbario drvo cijeloga života, uz svakodnevnu borbu za golu egzistenciju i obitelj, pri čemu je teško naći vremena za takav predani rad (i ja to dobro znam!), a on je radio u službi pa zatim, došavši doma, *drvario*.

Zato sam se odlučila na drukčiju interpretaciju, a ne klasičnu bistu: stavila sam mu njegove neke 'kipiće da mu rade društvo', razmišljala sam kao samouki i sa strepnjom očekivala reakciju javnosti i stručnjaka na takvo rješenje. Bista je žkićena’, a opet jednostavna, čista i izražajna. Kao i Belina."

Poprsje Drage Beline, od 26. listopada ove godine, smješteno je pokraj osnovne škole u naselju Martinišću, nedaleko od dvorca Gredice, rodne kuće Ksavera Šandora Gjalskoga.

Mijo Miće UŠIĆ

Budi cito = šuti

Svaka vlast ka teroron vlada
Vajk ud svog naroda nastrada.
Tako će i naša ka lipin i falšin
Promešan slipari svoj viran narod,
Ka šuka jeneg grajana kontra drugeg
Pojt vreda remengo i pipe si fumat.

Došli su mi jeneg lipeg dana
Kano z vedra neba Božja mana.
Ti došljaki rekli su šćeto i neto
Da sve ča mi kažu bude na šegreto
Nek delan ča su rekli i buden cito
Ku ne da će me prosijat skroz sito.

Alora? Ima ča novega u gradu za nas?
A kako? Ste mi rekli da delan i mučin.
Nisi štupido, ma ča vero niš ne kapiš?
Jušto je, da smo ti rekli da mučiš "da"
Ma ne za nas, jur za druge svidoke!
Na tu fozu dela niš te ne škapulà.

Budi želat, notaj sve, ma ne floće.
Sve ča si čuja i ča govoru ljudi.
Cilega su me napro i oskrtačali,
Nis njin ni riva špjegat fate,
I zo dage, ćo moj, brez rišpeta!
Ajmemeni, ča me sve tukalo trpit!

Su mi malo i rebra dricali,
Propijo su me vrgli apošto.
Da zapoštan da se ne zogan
Ni z dican, a ni z babican.
I moj lapiš sada piše želto
Da želtije ne more. Brez škerci!

I pišen i na svoj deštin vičen,
Sada pušen i na hladno i dih moj
Napuha je balon, ki se vreda
Rasprha u mihuriće, a ke je
Žedna istarska zemlja u hip
POPILA!

Josip Sanko RABAR

Razlozi vjere Vlade Gotovca

(Promišljanje povodom pjesme "Jedno slušanje
J. S. Bacha" Vlade Gotovca)

I odnekuda svijetli tišina:
Ti si pronašao rješenje,
Ali mi čujemo samo utjehu
Vlado Gotovac

Još je godine 1995. izdavačka kuća "Teovizija" u Zagrebu objavila zbornik "Zašto vjerujem". Svaki je upitanik trebao odgovoriti na pitanje "Zašto vjerujem?", napisati razlog svoje vjere, objasniti sebi i drugima smisao svog *creda*.

Urednik zbornika tih odgovora, fra Bernardin Škunca, napisao je u svome uvodu: *"evo nam iskazâ vjere s područja različitih zvanja, možda prvi put podjednako neklerikalnih, tj. 'laičkih', kao i iz krugova klera i redovničkih zajednica. Svi redom pružaju biljeg vjerničkog susreta s osobom Isusa Krista, poput onog biljega što ga kroz novozavjetne spise opažamo u iskustvenoj vjeri Isusovih apostola. U svih je vidjeti iskrenosti i iskustvenosti vjere, čak i posve intimnih vjerničkih događaja."*

Apostol Petar savjetuje: *"Budite uvijek spremni na odgovor svakomu tko vas upita o razlogu nade koja je u vama."* (1 Pt 3,15) Ljudsko ste biće, a to znači da promišljate vlastite odluke, tražite smisao cjeline života, mislite i pitate, opredjeljujete se s razlogom, pa i onda kad ga ne umijete jasno iznijeti, pretpostavljate da postoji. Zašto vjerujete? Zaista, zašto? Ako kažete *Bog*, kakav je vaš doživljaj Boga? Vjera? Kakva vjera? Neiskazivo je bogatstvo Boga i osobnoga susretanja s Njime. Smisao. Koji smisao? Kažete: Ljubav. "Ljubav" se može izricati na mnogo dobrih i loših načina.

Kako biste, onda, odgovorili? Teoretski ili proživljeno, ili oboje zajedno? Biste li napisali dosadnu, ili zanimljivu propovijed, ili, možda, pjesmu, reportažu, teološku studiju? Biste li moralizirali, pokazivali vlastitu učenost, ili tražili uistinu temeljne razloge; pričali anegdote, vlastite doživljaje, pripovijedali o darovanim pobjedama ili ispovijedali vlastitu grešnost i lomnost? Odgovarali u stereotipnim šablonama koje su najčešće u optjecaju, ili ponirali u sasvim osobne probleme. Pisali doktrinu ili životopis, ideološki pamflet ili skrušenu ispovijed, tradicijski polog ili novost osobnog poznanstva? Pisali jasno i razgovijetno, ili utonuli u sasvim zbrkan tekst, ili vrlo hermetičnu pjesmu? Zašto? Zašto su odgovori tako različiti?

Bogu hvala što su tako različiti! Opet se pokazalo da nismo programirana računala već ljudi, koji otkrivaju istinu o sebi čak i onda kada je pokušavaju sakriti.

U dugačkom nizu vjeroispovijedî više ili manje poznatih javnih djelatnika ili klerika našao se i odgovor pokojnog književnika Vlade Gotovca, nekadašnjeg zastupnika u Saboru Republike Hrvatske i predsjednika Matice hrvatske. Gotovac je, kao i još malen broj njih, odgovorio pjesmom. Jednom jedinom pjesmom iz svoga ne baš malog opusa. Pjesma se zove: "Jedno slušanje J. S. Bacha".

Dok su neki drugi autori odgovorili vrlo hermetičnim pjesmama, neprimjerenima pitanju o razlogu, Gotovac je dao, ipak, odgovor dovoljno razvidan da se o njemu može govoriti. Većina je njegovih pjesama koje sam ranije čitao bila gotovo hermetična. "Jedno slušanje J. S. Bacha" nije takva pjesma, ona za razliku od nekih drugih "pjesničkih" odgovora, u kojih se ne može pronaći smisleno objašnjenje, zaista može odgovoriti na postavljeno pitanje, i biti shvaćena kao obrazloženje, iako pjesničko... Evo je, u odgovor na pitanje "Zašto vjerujem?":

Jedno slušanje J. S. Bacha

Čujem ono što mogu:
Puno zemlje s plavim ljeskanjem tišine.
Iza toga ja ne idem -
Dalje počinju zvijezde.
- Tko se još tamo dobro osjeća, osim Mozarta?
Tražim riječi - izgubljen poziv na ljubav,
Zamjenu za nemoguće.
A Ti, nasmiješen od Božjih pouka,
Samuješ li tako daleko,
Da ja to ne mogu čuti?
- S orgulja se spušta toliko
nerazumljive svečanosti!
Sigurno je hladno poslije
takvih nota?...
O, kako je nedužno Tvoje držanje
u Božjem redu!
Ja podnosim ono što mogu.
Ostalo prepuštam anđelima.

Oni preuzimaju nemoguće,
nadljudske tišine.
Ti ne poučavaš,
Ti jednostavno nastavljaš sam;
Što je razumljiva obaveza tvog odnosa
prema nebu.
- Prvo je kao Lutherova jabuka,
Drugo je opraštanje. -
A nas puštaš da ovdje sjedimo,
Na čvrstim stolicama zgode...
Znaš koliko ljepote možemo izdržati.
Na kraju kao da u rukama držimo
Kugle prave zemlje.
I odnekuda svijetli tišina:
Ti si pronašao rješenje,
Ali mi čujemo samo utjehu

Gotovac sluša glazbu, a u njoj kao da čuje samo ovostranost Zemlje i prijelaz k nebu, modru atmosferu, dok je prava onostranost (zvijezde) nedostupna. Poziv na ljubav izgubljen je. A, što je Riječ nego ljubav, i što su riječi nego poziv na Riječ? Gotovac traži takve riječi, izgubljene, zaboravljen poziv. No, bi li bio zadovoljan kad bi ih i našao? Ili bi mu izgledale tek zamjena za Riječ, ovostranu onostranost? Je li to ono "nemoguće"? Tragični, romantični (porijeklom maniheistički) procijep? Temeljna frustracija postojanja, platonistički eros za natpovijesnim?

Gotovac se obraća Bachu, umjetniku, autoru gotovo "božanske" glazbe, no taj "Ti" bi, možda, mogao biti i onaj dublji Iskon u samome Bachu: Krist sam, Autor svega i Umjetnik svijeta – Riječ po kojoj je sve stvoreno, pa i Bachova glazba. Gotovac vidi Bacha (a možda i Krista?) "namiješenog" – poput Adama iz gline! – od Božjih "pouka", dakle mudrosti, Riječi, onog jedinog važnog, što prokrmani sve kroz sve. Mudrost je ovdje prije pouka nego osobna ljubav!, iako je sržna pouka susret s ljubećim Ti: osobni odnos.

Osobni se odnos otuđio. "Ti" možda samuje daleko!? Upravo taj "Ti" koji je "namiješen od Božjih pouka". Samuje daleko od pjesnika, koji ga ne može čuti, shvatiti "pouku", smisao, riječ glazbe koju čuje. Ta riječ je toliko divna i svečana, ali je nerazumljiva! Kao što se ljubav razosobila u pouku, u riječ, tako susrećemo gotovo pitagorejsko shvaćanje glazbe, prije kao tajne formule i matematičnog znanja nego nečeg što bi svoju rječitost crpilo iz osobnog susreta roditelja-Boga i djeteta-čovjeka, iz duhovnog i duševnog čuvstvenog bogatstva, razapete ljubavi, čija snaga izvire iz neposrednosti susreta.

Mudrac je (Bach, Krist) znalac tajnoga znanja, Samac i Znalac, i dalek je, kao da je u vakuumu daleko od zemlje. Poslije takvih nota je vjerojatno hladno!?, pita se Gotovac.

Bach, poput Krista, poput kakva nebesnika, može na nedužan način biti tako visoko! Gotovac osjeća da bi rušio Božji red kada bi se i sam tako visoko popeo. Ne bi izdržao te nadljudske tišine (sic!). Uistinu, glazba je riječ Tišine (Riječi). No, za Gotovca je biti u transcendenciji nemoguće. Samo izrazita nevinost može izdržati tu visinu! Gotovac podnosi samo dio smisla glazbe koju sluša, ostalo prepušta anđelima. Mudrac, "Gnostik", Znalac (ovdje je to mnogo više Krist nego Bach!) zna koliko ljepote možemo izdržati! Ljepote kao sprege užitka i boli, jer ukoliko raste užitak raste i bol, pa stoga postoji i granica izdržljivosti takvog ambivalentnog intenziteta! Mudrac ne poučava, on jednostavno sam kreće tim putem. Duhovna i mistična umjetnost ne poučavaju tek znanje, nego nam, što je mnogo važnije, uprisutnjuju Onoga koji jest. Čišćenjem i križem, užitkom i patnjom, dubokom zahvaćenošću Njime. Tako i Bach svojom zahvaćenošću pretočenom u glazbu navješta Boga.

Gotovac misli da je ono što mi slušatelji pritom držimo u rukama, ono što "grabimo", to jest pojmimo, tek Zemlja imanencije, ovaj svijet sa svojim zakonima, stvarima i ostvarenim odnosima. Mudrac pušta slušatelje da sjede u stvarnosti, u povijesti. Mudrac je pronalazač, on zna!, postoji rješenje!, spasonosno znanje!, on ga prenosi zvukom, ali mi čujemo, primamo, samo dio, i to niži dio znanja: utjehu! Odnekud svijetli tišina. Svjetlo koje tješi.

Gotovac je u pravu da je Bach (iako je živio u brojnoj obitelji i bio društven čovjek, relativno neotuđen i sposoban za zreliju ljubav) u samome trenutku stvaranja svoje "božanske" glazbe ipak, u svome raskošnom doživljaju, osamljen. Takva je sudbina genijalnih umjetnika. Samo mali dio uživalaca njegove umjetnosti zamjećuje sve nijanse, registre, palete, harmonije, ponore i slutnje njegove tvorbe. Taj majstorov doživljaj, to znajuće čuvstvo Gotovac, koristeći se pjesničkom slobodom, hiperbolizira gnostičkim predodžbama! Kao spasonosno znanje!

Tu pjesničku metaforičnost ne treba brkati s herezom, s doslovnošću značenja. Iako ni pjesnik ni pjesma duhovno nisu sasvim nevini, ipak pjesma (u svojoj poetskoj slobodi da izriče neizrecivo, da govori i ono što "nije rekla", i da otvara beskonačno bogato polje značenjâ, gdje se iskrivljenošću jedne dimenzije istinitosti sluti neka druga i dublja dimenzija istine) stoji u polju vrlo blizu velikoj nevinosti. Isto tako u polju ideološke neodređenosti! Stoga bi bilo pogrešno odrediti Gotovca kao gnostika zbog same činjenice da se ponekad služi gnostičkim slikama. U tome zaista ne vidim nikakav problem. Ako bismo ocjenjivali po takvim kriterijima, teško da bismo na ovom Globusu našli jednog jedinog pravovjerna pjesnika! Problem je u nečemu drugom: zašto je Gotovac na pitanje o razlogu vlastite vjere odgovorio upravo ovom pjesmom. Pitanje mi se čini vrlo intrigantnim i ujedno teško odgovorljivim.

Teško odgovorljivim već i zato što mi je poznat samo vrlo mali dio Gotovčeva opusa, pa ne znam ni izbor iz kojeg je autor birao i odabrao upravo ovu pjesmu. Birao je vjerojatno, kao pjesnik, intuitivno, što će reći: nepogrešivo. Naslutio je neku vezu te pjesme i postavljenog mu pitanja: "Zašto vjerujem?" Time je dotakao – makar da je i površno birao, ma i na brzinu i bez promišljaja, makar i neozbiljno! – ipak, samog sebe, i vlastite razloge, vlastiti slučaj! Znači, sama je pjesma povezana s pitanjem o razlogu nekakve Gotovčeve vjere. U samoj pjesmi treba potražiti Gotovca i njegov odnos prema Bogu. Barem nešto od tog odnosa, nešto markantno. On se njome "deklarirao", i, kad je prava pjesnička intuicija u pitanju, to nije tek poza, a ni maska. I pjesničku neozbiljnost potrebno je shvatiti ozbiljno. Te makar mu svijest i površno birala, "podsvijest" (ili nadsvijest) obično ne griješi.

Gotovac je napisao i različite druge pjesme kršćanskog nadahnuća. Neke su od njih na mnogo direktniji način govor o Bogu, i neposredno su kršćanski inspirirane. Pa i tada često poseže za slikom umjetnika - Boga. Na primjer, pjesma "Zapis":

Zapis

Svijet nije kao slika: kad je jednom naslikana slikar može nestati.
Svijet nije slika koja se može zamijeniti za slikara.
Svijet je slika u kojoj gledamo slikanje,
zamjenjivani za sliku, za kist i za sve što je nevidljivo.
Svakim trenutkom te slike prolazi krvavi put
Slikarevog Srca.

Ova se pjesma lako može protumačiti kao apologija teizma nasuprot deizmu i panteizmu, i uzgred budi rečeno: taj je teizam krajnje nemaniheističan i nedualističan! Ono negativno u svijetu obrazlaže patnjom žrtve, samom ljubavlju.

U drugoj pjesmi kršćanske inspiracije, "U povodu zvona", Gotovac razlaže dualnosti postojanja s holističkog motrišta:

U povodu zvona

Što čini zvono
u zvoniku dok zvoni

Ono poziva da se sjetimo

misli koje s nama ne stare
janjeta jednog i janjeta drugog

polja na kojem padaju mjesečari
plamena jednog i plamena drugog

onih koji nas posjećuju po svojoj volji
golubice jedne i golubice druge

velike ozbiljnosti noći na gori
crnine jedne i crnine druge

riječi koje su nedostupne tvari
kruha jednog i kruha drugog

orgulja i glasova što slave i nadaju se
kraljevstva jednog i kraljevstva drugog

tamjana u kojem lutamo
sna jednog i sna drugog

svih godina svih djela svih plodova
života jednog i života drugog

svega što prolazi postajući čisto
ljubavi jedne i ljubavi druge

daljine što je srce ne iscrpljuje
poziva jednog i poziva drugog

sadašnjosti koja ništa ne napušta
tijela jednog i tijela drugog

svega što promiče u istoj boli trenutka

Iako je ovo, gotovo od početka do kraja, pjesma o dualnostima, nije pisana s dualističkog motrišta. Kraljevstvo ovoga svijeta nije shvaćeno kao vražje kraljevstvo, drugo janje nije antikrist nego obično zemaljsko janje, kao što uz golubicu Duha postoji i obična golubica, uz uskrsnulo tijelo i obično ovozemno tijelo. Naprotiv, ta dvojstva Gotovac motri u bitnome jedinstvu! Vidi ih obuhvaćena u istoj boli trenutka: u istoj osobi. To je pjesma s antidualističkom poentom.

Gotovac često žudi za "bestjelesnom dušom", za "natprirodnom lakoćom". Iz tamnice tijela – koja je ponekad sasvim doslovno tamnica Gotovčeva tijela, na primjer ona u Staroj Gradiški – Gotovac motri kroz rešetke nebo, čezne da izađe, da odbaci tijelo, zatvoreno ovdje u ćeliji!, da ostane čista duša, a tada ostaje samo tišina, "čuje se šutnja slobode!" Ta, ponekad doslovno tamnička, poetska "gnoza" osebujno je samotno iskustvo, kao "Pjesme bestjelesne samoće":

(...)
Sve je u mojoj unutrašnjosti samo tišina,
Ledena tišina ugašene mjesečine.
Nikad se tu nijedna kazaljka nije pomakla
Nema vremena. A vječnost je čudo.
(...)

Šesta pjesma bestjelesne samoće slična je "Jednom slušanju J. S. Bacha". I ona je oblik poetske meditacije inspirirane glazbom:

Udara marš! Razbijaju se tijela!
Pod bezizlaznim visinama Šostakovičevih violina
Sva je snaga u bestjelesnoj samoći!
Narcisova slika izbrisana u ledenom zrcalu ništavila.
Oslobođena duša! To je mjesto moje samoće.
Odbačeno tijelo onemogućilo je ovu zemlju.
Njemu pripada svaka boja, njemu pripada svaki pjev -
(...)

Gotovac ponekad ponire do osebujne poetske unitarne mistike. Razumije se, poetske, a ne zbiljske mistike; iako to ne znači da poetska i prava mistika ne bi mogle biti u bogatom međusobnom odnosu. Čežnja za potpunom slobodom odvlači Gotovca u opasnu visinu. Osobito je glazba medij koji poput pjeva morskih sirena opija, zanosi i odvlači slušaoca u eter čiste bestjelesnosti, platonističke punine koja je ujedno čista praznina: bitak i ništavilo. Gotovac nije samo književnik, nego i filozof. A misaona dijalektika priklanja mislioca unitarnosti i unitarnoj mistici. Ujedno je njegov odnos prema Bogu krajnje individualan, pojedinačni slučaj. On je poput Sokrata "vjernik s tajanstvenim strancem". Filozof je, etimološki rečeno, čovjek svjestan svoje nemudrosti, čovjek koji voli ono mudro, ili voli Mudraca, i, tom ljubavlju (a ne znanjem ili posjedovanjem mudrosti), određuje sebe.

Naprama glazbeniku Bachu, koji je pravi umjetnik glazbe, Gotovac slušatelj tek je filozof, kojega boli njegovo neznanje. Nedostupnost Boga! Dapače, nedostupnost Bacha i njegovog iskustva. A, Bach nije samo znalac!, "gnostik" koji zna spasonosno znanje, nego je tu, ipak, posrijedi ljubav između Boga i čovjeka. Gotovčeve riječi nisu poziv na ljubav, one su tek bolan krik za nedostupnim znanjem! Gotovac zna da u s obzirom na Boga nešto ne zna, no, što to on ne zna? Boga umjetnika, ipak, nekako poznaje; poznaje li on Boga "ljubavnika" i roditelja? Što mi želimo više: "znati" Božje majstorstvo i spasonosnu umjetnost, ili – "primiti" Božju osobnu blizinu i ljubav? Nije li tek u ovom drugom ono prvo?

Zašto Gotovac vjeruje? Da, zašto? Pjesma "Jedno slušanje J. S. Bacha" nudi svoju verziju razloga: privlači ga sirenski pjev transcendencije! Srlja gore kao leptir na svjetiljku. I Bachova je glazba jedan od emisara te privlačnosti. Anđeli umjetnosti i doživljajnog bogatstva privlače k Bogatome, k Izvoru svega. No, gore u visini neizdrživo je! Gotovca odbija hladna praznina unitarne samoće. Takva Riječ je uistinu nerazumljiva, ma koliko bila divna i svečana. Ma koliko bila čuvstveno bogata. Gotovac govori o doživljaju glazbe, i to upravo Bachove, govori o Bachovom stvaranju; ipak, upravo je taj doživljaj glazbe (naknadno!) odabrao da govori o njegovu doživljaju vjere. Razumije se ne treba protumačiti taj doživljaj tako doslovno, kako sam u prvi mah iznio, no ipak! – Gotovčeva sugestija prilično jasno cilja u tome smjeru. Razlozi Gotovčeve vjere su doživljajni, filozofski i univerzalni. Svako biće teži k Stvoritelju, k iskonu svega.

Tu nije upletena ni Crkva, ni Pismo, zajednica ljubavi ili predaja. Naprotiv, samosvjesni mudroslov stoji pred umjetnošću i Umjetnikom. Njegove vjerske razloge inspirira sama inspiracija. Gotovac posjeduje izvanredne talente da zapaža Boga kao Umjetnika i život kao umjetnost.

Umjetnost može biti u izvjesnoj mjeri "spasonosno znanje", ne onom smislu i punini kao vjera! Umjetnost može prenositi vjeru, nadu i ljubav, i svojom posebnom karizmom ona tom prijenosu može dati veliku doživljajnu snagu. Iako ne treba pretjerivati u isticanju takvog djelovanja umjetnosti, ona ipak, bar u nekoj mjeri, i tako djeluje! No, u ovome slučaju čin umjetnosti ukazuje na nešto ispod i iznad sebe: on je i pjesnička slika za čin i krepost vjere: spasonosna glazba.

Gotovac sebe uskromnjuje. On nije gnostik. On je filozof, zna da ne zna. On je laik kojega vjera posredstvom glazbe tješi. A, ne zna objasniti razloge. Gore u Bogu je beskrajan um, strahovita ljepota, nedogledna veličina. Gotovac je fasciniran Bogom. No, on vidi samoću tamo gdje bi se netko drugi družio s Emanuelom u zajednici braće, ili kao mistik u ljubavi sjedinio.

Jurica LOVRINČEVIĆ

Dolje

Ponovno čujem nečije korake.
Dugi, tihi, pomalo nesigurni.
Prepoznajem ih – to je moj brat.
Koliko ga već nije bilo?

Ne znam, jer vrijeme ne postoji ovdje,
kao da je stopljeno u jedan
trenutak vječnosti.

Nisam tužan – znam da će otići,
ponovno doći i otići
i tako sve dok zaborav
ne prekrije srce njegovo,
kao i srca drugih.

Ali bar neki zvuk, zvuk koraka njegovih,
ili tihi monolog bačen u vjetar
drži me budnim,
jer san ovdje prokletstvo donosi.

I bojim se onog trenutka
kada će svi zvukovi utihnuti,
kada će ostati samo miris vlage,
miris hladnoće, praznine i bola.

Ostat će samo uranjanje
u beskonačne labirinte mog uma,
no to samo zabluda je,
jer sjećanje ne može biti stvarnost,
već komadić mašte u mozaiku života.

A svjetlo na kraju tunela
bit će nedostižno, bez imalo nade.
i tako ostaje samo san,
samo moje vječno prokletstvo.

Teško je biti mrtav…

Krešimir ŠIMIĆ

Otvoreno pismo Krsti Brodnjaku*

Poštovani profesore,

zacijelo se pitate zašto se obraćam baš Vama. Ta Vi ste običan, nepoznat, zagrebački filolog. Doduše, mogli ste postati slavan i uvažen, samo da ste obznanili otkriće cjelovita Gundulićeva rukopisa Osmana*. Vjerujem da se tada ne biste čudili pismima koja bi dolazila na Vašu adresu. Kao što bi u svojim pismima rekao Vaš tvorac Pavao, obraćam Vam se, poštovani profesore, jer ste Vi simboličan lik. No, ne pišem Vam samo zbog toga – Bog naime zna jeste li Vi iz mašte ili niste. To su stvari koje se ne daju lako provjeriti. Želim Vam, prije svega, čestitati na mudroj i hrabroj odluci da spalite cjeloviti rukopis Gundulićeva Osmana, da se odreknete toliko žuđenog teksta, da odustanete od dugo sanjanog sna.*

Vidite, poštovani profesore, držim da pepeo može ozdraviti našu kulturu, književnost, pa i naš narod. Možda ne baš onaj pepeo koji ste prosuli u vjetar da ga raznese po moru, pepeo koji miruje dolje na dnu morskom gdje se nalaze koralji, cijela polja koralja, purpurna i tiha, koja ste gledali s broda sklopivši oči. No, možda i taj pepeo? Tko će ga znati? Ponajprije mislim na ono što taj pepeo označava. Čini se – da brzam. Evo što mislim:

Poštovani profesore, Vi ste spaljujući Osmana *preuzeli na sebe odgovornost za svoje postupke. Izrazili ste spremnost na odgovornost izbora. To što ste učinili, prvenstveno je moralni čin, a ne, kao u Ecova Jorgea (Luisa Borgesa), samo rješavanje pitanja komunikacije i značenja. A upravo se tu, u moralnom činu, krije ono što pepeo označava. Opet brzam. Krenimo od početka.*

Vi ste, poštovani profesore, put ka herojskom djelu spaljivanja Osmana *započeli dolaskom na otok Lastovo. Tamo Vas je pozvao don Špiro, Vaš dugogodišnji prijatelj kojega ste upoznali još na Šolti kada ste zajedno kopali po nekim starim prijepisima Kačićevih pjesmarica. Don Špiro Vam je naime poslao pismo o tom da su otkrili nekakav bavul s tekstovima na starom dubrovačkom jeziku. Ta je vijest probudila u Vama Vaš stari san – o snu je tako lijepo pisao Vaš «otac» Pavao u pismu Ivani Brlić Mažuranić – onaj san o kojemu niste nikome govorili, koji ste jedva i sebi priznavali, a ipak pažljivo njegovali, potajno ga sanjajući. Stoga ste, poštovani profesore, brže-bolje ostavivši svoj posao, a i bolesnu mladu ženu, odjurili na Lastovo i ondje se bacili na kopanje po starim rukopisima, potajno priželjkujući ostvariti svoj san – pronaći cjelovitog* Osmana*. I dogodilo se ono što se dogodilo. Ono što se događa sanjarima. Upornim i ustrajnim sanjarima. San je postao stvarnost.*

A kada je san postao stvarnost, sve je pošlo ukrivo. Vjerojatno se još živo sjećate kako se Tera zbog tumora na mozgu počela gušiti, baš u trenutku kada ste otvorili onaj prašnjavi fascikl koji se nalazio u bavulu te pročitali prve riječi, zapisane kitnjastim rukopisom i izblijedjelom tintom, Osman *gospodina* Gjiva Frana Gundulichia vlastellina dubrovacchoga*. Tada ste se sjetili kako se pisci i čitatelji kroz cijelu povijest hrvatske književnosti dave upravo jezikom. Ščepali ste Teru lijevom rukom za čeljust, a desnom joj nekako izvukli jezik. No, spašavanje se tu nije zaustavilo. Prah koji se nalazio na Vašim rukama, prah s Gundulićeva* Osmana*, iscijelio je Teru od tumora na mozgu. I nije iscijelio samo nju. Prah je ozdravljao gotovo sve bolesnike.*

Gundulićev se Osman *ozbiljno upleo u zbilju. To Vas je, poštovani profesore, zaista navelo na promišljanje i brzo donošenje odluke što učiniti s pronađenim rukopisom. Počela su Vas mučiti pitanja o svijetu i njegovu ustrojstvu, onotološka pitanja. Čini se da Vam je u tom trenutku pomogao onaj oštroumni luđak – oksimoron – Onte. Od njega ste u početku zazirali, gotovo ga se bojali. Činio Vam se*

---

[*] Krsto Brodnjak je glavni lik Pavličićeva romana *Koraljna vrata*. Taj roman zauzima, kako to primjećuje Dubravka Oraić Tolić, iznimno mjesto i u Pavličićevu opusu, i u suvremenoj hrvatskoj književnosti, ali i u širem sklopu europske postmoderne. Razlozi su tomu, smatra Dubravka Oraić Tolić, u njegovu neobičnom rasporedu svih važnijih mjesta postmoderne poetike, kao što su odnos književnosti prema tradiciji, prema zbilji, svrha same književnosti, te pitanje o moralu – točnije, o moralnim posljedicama miješanja fikcije i zbilje – prvi put u postmodernom književnom stvaralaštvu potpuno jasno postavljeno upravo romanom *Koraljna vrata*.

Čini se da je Pavličićev roman reakcija na paradigmatski postmoderni roman Umberta Eca *Ime ruže* – sadržajne i formalne podudarnosti su očite. No, za razliku od Ecova lika Jorgea – očita je asocijacija na proslavljenog poluslijepog Argentinca Jorgea Luisa Borgesa – koji se usredotočio na pitanja komunikacije i značenja, Pavličićev se Krsto Brodnjak usredotočuje na moral. Zanimljivo da se u Borgesovom književnom opusu, između ostalog, nalazi i pripovijetka *Teolozi* u kojoj je, kao i u Pavličića i Eca, glavni motiv pronalazak teskta koji bitno određuje našu tradiciju. U Borgesovoj se pripovijetci radi o 12. poglavlju Augustinova djela *O državi Božjoj*, u Eca o izgubljenom dijelu Aristotelove *Poetike – Komediji*, a u Pavličića o cjelovitu autografu Gundulićeva *Osmana*. Znakovito je i samo ime Pavličićeva glavnog lika – možemo reći junaka – jer križ pripada kršćanskoj metaforici, a brod metaforici koja označava poeziju. Radi se dakle o susretu kršćanske teologije i književnog stvaralaštva. Čini se da je taj susret nužna posljedica teme koju otvaraju *Koraljna vrata* – etičkog stava književnog djela prema sebi i prema zbilji. No, susret je teološke misli i književnog stvaralaštva, koji je u Pavličića, čini se, posljedica teme, a ne intencije, otvorio prostor simboličnoj situaciji pomoću koje je moguće ocrtati hermeneutiku Svetog. Uostalom i sam Pavličić koristi se takvim izuzetnim simboličkim situacijama pri pisanju pisama – sabranih u knjizi *Rukoljub* – poznatim ženskim likovima i spisateljicama iz povijesti hrvatske književnosti. Tako on piše Gundulićevoj *Dubravci*: «Ti, ma gospoje, Dubravko slavna i mila, nisi zapravo ni Miljenkova, ni Gundulićeva: ti si moja. Jam sam za tebe odgovoran, ja te moram razumjeti, ja ti moram dati adekvatnu interpretaciju, ja moram stvoriti književni senzibilitet u kojem ćeš sinuti svojim punim sjajem.» Pismima književnim likovima poslužio se još jedan Pavao – Ivan, I., naime Albino Luciani, koji je papinsku službu vršio svega 33 dana. Dakle, opet simbolična situacija: dva Pavla pišu pisma fiktivnim likovima. Jedan književnik, drugi teolog. Pa i samo je pismo puno simbolike i značenja: riznicu i izvor teološkog i književnog nadahnuća nazivamo Svetim pismom. Pismo u sebi krije i pravu narav pisanja, odnos između pisca, djela i čitatelja. Pismo naime uvijek ima pošiljatelja i primatelja.

lud, a istovremeno ste primjećivali njegovu lucidnost. Pričinjao se poput Don Quijotea – lud i lucidan. Proturječan. No, ja mislim, poštovani profesore, da se o bitnim pitanjima i ne može govoriti neproturječno, mimo oksimorona. U svakom slučaju, pod utjecajem što Ontinih misli, što slike spaljivanja svetog Lovre, na koju Vas je uputio onaj pomalo tajanstveni stari svećenik don Kuzma, koji je ubrzo potom i umro, odlučili ste se na herojsko djelo – spaliti autograf cjelovitog Osmana.

Odrekli ste se sna koji ste potajno sanjali cijeli život. Odrekli ste se mogućnosti da Vaša mlada žena ozdravi. Odrekli ste se čak i potomstva – Vaša žena nije mogla rađati. Odrekli ste se slave – nije li Lovro, baš kao i Petrarkina Laura, simbol slave, a čežnja za slavom korijen svih grijeha? Ili je možda Laura, kao i sveti Lovro, samo povijesna osoba, pa se ne radi o nekakvoj posebnoj simbolici? Ne znam, ali mi se čini da upravo ta napetost između simboličnog i povijesnog, fiktivnog i zbiljskog, daje posebnu čar književnom djelu. A književno djelo poput kakva žičanog glazbala najbolje melodije daje onda kada je ta napetost idealna. Vidite, poštovani profesore, ili Vam je možda draže šjor profešur, *kako su Vas zvali na Lastovu, Vi ste upravo zbog ove lastovske avanture postali simbol.*

Vi ste, kako to kažu književni kritičari, u toj avanturi doživjeli tri obrata. Do prvog obrata došlo je kada ste iz učmale zagrebačke atmosfere na don Špirin poziv krenuli na Lastovo, u potragu za starim rukopisima. Kada ste pronašli Gundulićev autograf Osmana, *te on počeo djelovati na zbilju, dogodio se drugi obrat. A treći kada ste spalili pronađeni rukopis. Književni bi kritičari govorili o intertekstualnom, fiktofaktalnom te moralnom obratu. Tim trima obratima Vi, poštovani profesore, utjelovljujete, simbolizirate, tri tako važna pitanja za svakog književnika i filologa: o odnosu prema tradiciji, o odnosu književnosti prema zbilji, te o statusu i ulozi književnosti. No, ja Vam se, uopće ne obraćam zbog spomenute simboličnosti. Sve ovo što sam napisao Vi itekako dobro znate. Ustvari, gotovo ništa što sam napisao i nije moje. Sve sam ja to prepisao; koje od Vašeg «oca», koje od književnih kritičara. Ja osjećam da Vi imate potencijala da utjelovljujete, simbolizirate, i ono što do sada nije spomenuto.*

Evo, poštovani profesore, što mene muči:

Odakle Vama sigurnost da je ono što ste napravili – spaljivanje rukopisa cjelovitog Osmana, *odnosno odricanje od slave, od žuđenog sna, od iscjeljenja žene, od potomstva – dobro. Iz čega to izrasta Vaša moralna odluka? Što je temelj Vaše moralnosti? U čije ste ime donijeli odluku o spaljivanju rukopisa? Ako je ona izrasla iz subjektiviteta, zašto objavljivanje pronađenog rukopisa također ne bi bilo dobro? Sartre je govorio kako je svaki svjesno odabran postupak dobar. Odabrati ovo ili ono, prema njemu, istodobno znači potvrditi vrijednost odabranog, jer nikada ne možemo odabrati zlo. Tako da je dobro sve što itko odabere. Dobrota je u subjektivnosti. Naravno, Sartre, svjestan problematičnosti takva stava, priznaje da naši postupci utječu na druge pa ništa ne može biti dobro za nas ako nije dobro za sve. No, ne bi li bilo dobro da ljudi, kao Tera i drugi koji su došli u dodir s prahom Gundulićeva autografa, ozdravljaju pomoću rukopisa cjelovitog* Osmana? *Zacijelo ste, poštovani profesore, pročitali roman Alberta Camusa* Kuga. *U njemu se pripovijeda o izbijanju epidemije smrtonosnog oblika kuge u sjeveranoafričkom gradu Oranu. Grad zatvara svoja vrata za promet i tako postaje simbolom zatvorenog svemira, svemira bez Boga. Bolest, s druge strane, simbolizira apsurdnost tog svemira. Kuga je nepredvidljiva. Nitko ne može predvidjeti tko će se njome zaraziti, a tko neće. Tako je ona simbol smrti, poput nje neizbježna i hirovita.*

Priča počinje kad štakori počnu izlaziti iz svojih legla i ugibati po ulicama, a završava godinu dana kasnije, kad se kuga povuče i život u gradu opet postaje normalan. Tijekom tih godinu dana ljudi su u Oranu prisiljeni, baš kao i Vi u trenutku upletanja Osmana u zbilju, donositi odluke. Tako, na primjer, gospodin Michel, pazikuća u jednoj stambenoj zgradi, silno uvrijeđen što štakori izlaze iz svojih rupa i ugibaju u njegovoj zgradi, niječe njihovo postojanje. Gospodin Cottard, kriminalac, živi od kuge. Što su prilike gore, on postaje sve bogatiji, sve sretniji i sve prijateljskije raspoložen. Jean Tarrou predlaže da se grupa volontera bori protiv kuge i da tješi njezine žrtve, te sam neprekidno djeluje u tom smislu. Doktor Rieux se također od samog početka svom snagom bori protiv kuge. Ipak, na kraju ostaje pitanje zašto bi odluke Jeana Tarroua i doktora Rieuxa bile dobre, a Cottardova loša. Istina, naš je ljudski senzibilitet na strani doktora Rieuxa i Jeana Tarroua, ali on nije dovoljan.

Smještanje moralnosti u subjektivitet, ipak, vodi nesposobnosti da se moralan postupak razlikuje od nemoralna. Možda ćete, poštovani profesore, reći da Vaša odluka izrasta iz tradicije. O tome što je dobro a što zlo pisao je Vama drag Gundulić, a i drugi naši stari poete. No, čini se da, iako mnogo stabilnija od ljudskog subjektiviteta, ni tradicija nije dovoljno čvrsto tlo za donošenje tako velikih odluka kao što je bila Vaša. Zašto se ne bismo odrekli tradicionalnog poimanja morala, razlikovanja dobra i zla koje izrasta iz tradicije? Pogotovo ste Vi, poštovani profesore, svjesni da se tradicionalne vrijednosti mogu i odbaciti. Očito nam je potrebno transcendentno uporište morala. Potreban nam je Bog. Toliko potreban te su neki filozofi govorili da ga treba izmisliti ako ne postoji. Nemoguće je biti «svetac bez Boga». Želimo li razlikovati dobro i zlo – o tome je Vaš tvorac Pavao također puno pisao u svojim pismima, bolje rečeno to je nit koja povezuje sva njegova pisma – ne smijemo se odreći Boga.

Stoga ja, poštovani profesore, vjerujem da Vaša odluka ima transcendentno uporište. Na to me naime upućuje Vaše ime. Znao je Vaš tvorac Pavao zašto Vas baš tako naziva. Nomen est omen. *Ime je znak, zar ne? Vaše pak ime upućuje na križ kao simbol kršćanstva, a prezime na brod kao metaforu poezije. Vi ste tako* *simbol susreta kršćanske teologije i književnog stvaralaštva. Vi ste simbol literature koja zauzima vrijednosni i etički stav prema samoj sebi, ali i prema zbivanju u svijetu, upirući se o onostranost. Možda je, poštovani profesore, moje uvjerenje pogrešno? Možda ste Vi jednostavno donijeli onakvu odluku osjećajući u sebi da tako trebaučiniti? No, zar Vam se, poštovani profesore, ne obraćam i zato što ste Vi simboličan lik, kako sam napisao na početku pisma? A ukoliko ste simboličan lik, utoliko ste plodno tlo mojoj mašti. Budući da Vaše ime upućuje na Krista, odnosno kršćanstvo, valjalo bi nam se ovdje prisjetiti Augustinovih riječi o pluralitetu razumijevanja pisma (Augustin, dakako, govori o Svetom pismu, no njegove se misli mogu primijeniti i na bilo koje drugo pismo):*

Pošto sam sve ovo čuo i razmotrio, neću se riječima prepirati, jer to nije ni za što korisno, nego je samo na propast slušateljima. Za izgradnju pak dobar je zakon tvoj, ako se tko njime ispravno služi, jer je njegova svrha ljubav iz čistog srca, dobre savjesti i nehinjene vjere. A zna naš Učitelj u kojim je dvjema zapovijedima sažeo sav Zakon i Proroke. Kad ja te zapovijedi žarko ispovijedam, Bože moj, svjetlosti mojih očiju duševnih, što mi škodi ako se one riječi mogu različito shvatiti, kad su ipak istinite? Što mi, velim, škodi ako ja drugačije nego netko drugi shvaćam što je mislio onaj koji je ono napisao? Svi mi koji čitamo trudimo se da istražimo i razumijemo ono što je htio reći onaj koga čitamo, i kad vjerujemo da je on govorio istinu, onda se ne usuđujemo misliti da je on rekao išta što znamo ili mislimo da je lažno. Dok, dakle, svatko pokušava da u Svetom pismu shvati ono što je u njemu mislio onaj koji je pisao, kakvo je zlo ako osjeća ono što mu ti, svjetlosti svih iskrenih umova, pokazuješ da je istina, ako i nije tako mislio onaj kojega čita, jer je i onaj mislio istinu ako i nije mislio kao mi?

Dakle, pretpostavimo da je Vaša odluka, poštovani profesore, imala onostrano uporište. Upravo tu ja, poput Vas, moram napraviti i treći obrat da bih dovršio ovo pismo. Podsjetit ću Vas na prethodna dva: prvi je prisjećanje na Vašu lastovsku pustolovinu i na ono čega je ona simbol; drugi – propitivanje o moralnom uporištu Vaše odluke. A evo i trećeg:

Nažalost, poštovani profesore, moram Vam reći da nas i našu književnost ne može spasiti ni Vaša mudra i hrabra, čestita odluka, ni bilo čija dobra odluka, pa makar i bila utemeljena u onostranom. Razlikovanje dobra i zla nužno je, no ne i dovoljno. Molim Vas da ne izgubite strpljenje. Pokušat ću izreći što mislim.

Zacijelo ste čuli za trpećeg pravednika Joba. Svetopisamska Knjiga o Jobu *drži se remek-djelom mudrosne književnosti, a i jednim od najljepših i najpotresnijih djela ne samo svetopisamskih već i svjetske književnosti. Vrlo je poznata jer se bavi općeljudskim problemom – patnjom, ili još preciznije – patnjom pravednika. Dakle, pisana je u ime svih ljudi, jer svi smo obilježeni patnjom. Patnja je naša životna suputnica.*

Knjiga o Jobu *počinje izvještajem u prozi, kako je nekoć, bogat i radostan, živio veliki sluga Božji po imenu Job. Jednog dana dođu sinovi Božji pred Jahvu, a među njima i Satan, te ga Jahve upita odakle dolazi. Ovaj odgovori da je upravo obišao zemlju. Nato ga Jahve pita nije li ondje zapazio Joba, slugu njegova, kojemu na zemlji nema ravna, čovjeka neporočna i pravedna, koji se boji Boga i kloni zla. Satan odvrati: "Zar se Job uzalud Boga boji? Nisi li ogradio njega, kuću mu i sav posjed njegov? Blagoslovio si djelo njegovih ruku, stoka mu se namnožila na zemlji. Ali pruži jednom ruku i dirni mu u dobra: u lice će te prokleti!" "Neka ti bude!", reče Jahve Satanu. "Sa svime što ima radi što ti drago." (Job 1, 6-13)*

Pogođen najprije u svojim dobrima i u svojoj djeci, Job prihvaća da Bog uzme ono što mu je dao. Pogođen zatim i tjelesno, strašnom i odvratnom bolešću, on ostaje Bogu podložan i odbija od sebe svoju ženu kad mu ona savjetuje neka prokune Boga i umre. Onda dolaze tri njegova prijatelja, Elifaz, Bildad i Sofar, da ga ožale. Nakon toga proslova u prozi počinje veliki pjesnički dijalog, bolje reći polilog, koji čini glavni dio knjige.

Najprije je to govor učetvero, u tri niza besjeda (3 –14, 15–21, 22-27), gdje Job i njegovi prijatelji sučeljuju svoja shvaćanja božanske pravednosti, pri čemu se misli razvijaju slobodnim tijekom, poglavito osvjetljujući načela postavljena na početku. Elifaz govori s odmjerenošću primjerenom bremenu godina, ali i sa strogošću stečenom dugim iskustvom s ljudima. Sofar uzvraća žestoko poput mlada čovjeka, a Bildad nastupa kao kakav mudrac, držeći sredinu između te dvojice. No sva trojica brane tezu o ovozemaljskoj naplati: ako Job trpi, to je stoga, tvrde oni, što je sagriješio; on može biti pravedan u svojim očima, ali ne i u Božjim. Suočeni s njegovim uvjeravanjem da je nedužan, oni još jače ustraju u svom stajalištu. Njihovim teoretskim razmatranjima Job suprotstavlja svoje bolno iskustvo, i nepravde kojima je obilježen ovaj svijet. Ne videći izlaza, on se koprca u tami. U svojoj duševnoj smetenosti istiskuje krikove pobune, ali i riječi podložnosti, kao što u svojoj tjelesnoj bolesti proživljava razdoblja krize i razdoblja smirenja. Ta naizmjeničnost dostiže dva vrhunca: čin vjere u poglavlju 19 i konačnu obranu vlastite nedužnosti u poglavlju 31. Zatim se pojavljuje nova osoba, Elihu, koji ne daje za pravo ni Jobu ni njegovim prijateljima te govorničkom rječitošću (32-37) pokušava opravdati Božje ponašanje. Nato Jahve, prekidajući Elihua, odgovara Jobu iz oluje, to jest po uzoru starih teofanija. Ili, bolje reći, odbija odgovoriti, jer čovjek nema pravo da Boga postavlja pred sudište, Boga koji je neizmjerno mudar i svemoguć. Job shvaća da je govorio riječima bezumnim (36, 1-42, 6). Knjiga završava zaglavkom u prozi: Jahve kori trojicu Jobovih sugovornika, a Jobu daje nove sinove i kćeri i udvostručuje njegovo prijašnje imanje (42, 7-17).

Poštovani profesore, ovu se svetopisamsku knjigu, biser mudrosti, najčešće tumači kao starozavjetno rješenje problema patnje pravednika, koje je za onaj stupanj religiozne spoznaje bilo dovoljno, ali koje nije konačno. Smatra se naime da *je prvotno prevladavalo shvaćanje o plaćanju za dobra, odnosno zla djela već u ovozemaljskom životu. Prekogrobni je život za Semita bio boravak u Šeolu – Podzemlju, gdje nema ni radosti, ni spoznaje, ni djelovanja, ni nade. Onamo se, dakle, nije mogla smjestiti nikakva nagrada za učinjena djela. No, iskustva su pokazala da su često pravednici mnogo trpjeli, a zli napredovali, pa se rješenje potražilo u kolektivnoj odgovornosti. Semiti su imali jak osjećaj za zajednicu. Ipak, starozavjetni proroci itekako ističu i osobnu odgovornost. Sva ta shvaćanja i vjerovanja prožimaju Knjigu o Jobu, no smatra se da je problem – patnja pravednika – riješen tek novozavjetnim tekstovima, to jest prekogrobnom plaćom za učinjena djela. Stoga se* Knjiga o Jobu *doima otvorenom. Čini se da ne pruža odgovor na pitanje o problemu patnje.*

A ja Vam, moj profesore, ipak smatram da se tu ne radi ni o kakvom razvoju u religioznom shvaćanju. Naprotiv, smatram da je ta knjiga itekako novozavjetna. Smatram da se u Svetom pismu *ne susrećemo s olakim prebacivanjem nerješivih pitanja u onostranost. Smatram, poštovani profesore, da Job uza sva svoja dobra djela uopće nije bio pravednik. Baš kao što se ni Vi ne možete smatrati pravednikom zbog spaljivanja rukopisa cjelovitog* Osmana. Knjiga o Jobu, *moj profesore, uopće ne govori o patnjama pravednika, kako nam ju se često tumači.Evo o čemu se tu radi:*

U drugim starozavjetnim mudrosnim spisima čitamo kako je pravednost – spoznati jedinoga živoga Boga: "Jer tebe znati – savršena je pravednost i poznavati snagu tvoju korijen je besmrtnosti." (Mudrost 15,3). *A spoznaja Vam, moj profesore, u svetopisamskim spisima, nije samo intelektualna, već je prije svega egzistencijalna, iskustvena. Zato svetopisamski pisci misleći na intimnu zajednicu pišu, primjerice, da je Abraham upoznao svoju ženu Saru. Je li Job na iskustven, egzistencijalan način poznavao Boga? Nažalost nije, moj profesore. U epilogu, zaglavku u prozi, možemo pročitati Jobove riječi nakon Božjeg očitovanja iz oluje: "Po čuvenju tek poznavah te dosad, ali sad te oči moje vidješe."* (Job 42, 5). *Tek to viđenje je novo shvaćanje stvarnosti, iskustveno poznavanje Boga. To je viđenje kojim progledavaju slijepci kojima Isus otvara oči, spasenjsko viđenje, kojim psalmist promatra milinu Božju. To je, moj profesore, viđenje kakvo je u pravednih.*

Prorok Izaija, naviještajući novog kralja, piše:

Neće (...) prosuđivati po čuvenju, već će po pravdi
suditi ubogima i sud prav izricati bijednima na
zemlji. *(Izaija 11,3)*

A sam naviješteni Kralj u svoje vrijeme progovara:

A ovo je život vječni:
da upoznaju tebe,
jedinoga istinskog Boga,
i koga si poslao – Isusa Krista *(Ivan 7,3)*

Niste li Vi, poštovani profesore, tim viđenjem gledali purpurna i tiha polja koralja na dnu morskom, gdje počiva pepeo spaljenog Osmana? *Niste li Vi, poštovani profesore, gledali te koralje zatvorenih očiju? Poput slijepca koji odjednom progleda? Poput Homera, slijepca koji je tako pronicavo promatrao trojanske ratove? Ili, možda, poput onog Ecova slijepca Jorgea (Luisa Borgesa)?*

Vratimo se našem Jobu. On, dakle, uopće nije bio pravednik – iako je jasno razlikovao dobro i zlo te činio dobro – jer nije poznavao Boga iskustveno, već samo "po čuvenju", intelektualno, nekako izvana. A to, kako nas uče svetopisamski pisci, i nije pravo poznavanje, pa stoga ni pravednost. Ne radi se dakle, u Knjizi o Jobu, *o patnji pravednika, nego o Božjoj milosti po kojoj nepravednik postaje pravednik. Ne mireći se s olakim prebacivanjem problema u onostranost, Job uzvikuje Bogu:*

O, kad bih znao kako ću ga naći,
do njegova doprijeti prijestolja,
pred njim parnicu bih svoju razložio
iz mojih bi usta navrli dokazi. *(Job 23, 3,4)*

Job svoje stanje nije prihvaćao fatalistički, ravnodušno, već je tražio Božji odgovor. I dobio ga je. Pobožnom čitatelju mogu se činiti grubima Jobove riječi upućene Bogu:

Ustima ja svojim stoga branit neću,
u tjeskobi duha govorit ću sada,
u gorčini duše ja ću zajecati.
Zar sam more ili nemam morska,
pa si stražu nada mnom stavio?
(...) pusti me, tek dah su dani moji!
Jer, za dlaku jednu on mene satire,
bez razloga rane moje umnožava. *(Job 7,11-12;16,9-17)*

No, sam Bog, kao što je napisano u epilogu knjige, progovara Elifazu, jednom od one trojice Jobovih tješitelja:

Ti i tvoja dva prijatelja raspalili ste gnjev moj jer niste o meni onako pravedno govorili kao sluga moj Job. *(Job 42,7)*

Vidite, moj profesore, Job se tu poprilično razlikuje od onog Camusova doktora Rieuxa, koji je, susrećući se s patnjon pravednih rekao kako je, budući da je poredak svijeta oblikovan patnjom i smrću, za Boga bolje da odbijemo vjerovati u njega i da se svom snagom borimo protiv smrti i nepravde, ne podižući oči prema nebu gdje On šutke sjedi. A Job, u istoj kušnji, na ženine riječi:

Zar si još postojan u neporočnosti?
Prokuni Boga i umri! *(Job 2,9-10)*
odgovara:
Brbljaš kao luđakinja! *(Job 2,9-10)*

Odričući se Boga, čovjek reže granu na kojoj sjedi. Postaje novi Don Quijote koji se doduše bori za pravedan poredak, za pravdu, ali je sva ta borba, koliko god čestita, plod "vitezove" umišljenosti, plod uranjanja u fantastični svijet vitezova lutalica koji se bore protiv divova, zmajeva i oslobađaju zatočene djevojke. Čovjek, moj profesore, ne može postati pravednik po svojim djelima ma koliko ona bila, poput Vaših, mudra, hrabra, odvažna, baš kao što je, nego, moj profesore, tek po susretu s Onostranim. Čovjek živi tek po milosrđu, a ne po pravdi. No, milosrđe zahtijeva našu čežnju za pravednošću, našu iskrenost, našu poniznost, naš vapaj Bogu, jer je ono prostor slobodnog susreta, prostor ljubavi. A upravo tu čežnju za pravednošću, tu iskrenost, tu poniznost, taj vapaj označava pepeo. Pepeo je, dakle, pretpostavka pravednosti.

Možda ste sve to, poštovani profesore, shvatili čitajući Gundulićeve Suze sina razmetnoga. *Mlađi sin nije učinio ništa dobro, ali prihvativši iskrenost, poniznost, čeznući za milosrđem vratio se Ocu, posipljući si glavu pepelom. Koliko li se taj sin, iako imaju nečeg zajedničkog, razlikuje od onog Držićeva, u kojega nema ni trunke žaljenja zbog učinjenog. Razlikuje se kao što se razlikuje Job od doktora Rieuxa. Razlikuje se kao što se Vi, poštovani profesore, razlikujete od Jorgea. Razlikuje se kao što se Vaš pepeo razlikuje od Ecove ruže, za koju se drži da označava Shakespeareov ljubavni zov o ruži koja jednako miriše kako god bila imenovana, a meni se čini da označava i Hegelovu racionalističku, te Goetheovu humanističku reinterpretaciju kršćanskog shvaćanja simbola križa i ruže. Razlikuje se kao što se dobro razlikuje od zla.*

Evo, poštovani profesore, da zaključim. Vi nas učite da je književnosti potreban vrijednosni okvir. Potrebno nam je razlikovanje dobra i zla, i to, očito, s onostranim uporištem. Vaš tvorac čak kaže da je u tomu, u razlikovanju dobra i zla, sve. Učite nas da nam je potrebno razlikovanje fikcije i zbilje te razumijevanje njihova odnosa. Čak mi se čini, poštovani profesore, da se cijela povijest umjetnosti riječi – *književnosti – može promatrati kao propitivanje odnosa privida i stvarnosti, fikcije i zbilje, što je u biti moralni problem razlikovanja dobra i zla. Svetopisamski pisci uče nas da je dobro ono što jest, odnosno, novozavjetnim rječnikom, samo je jedan dobar, Onaj koji jest. Zlo je, prema svetopisamskim piscima, ono što nije, odnosno, svetopisamskim apokaliptičkim rječnikom, ime Zvijeri, Zmije, Zmaja je: Bijaše-i-nije* (Otkrivenje 17,11). *No, prije svega, potreban nam je susret, iskustvo, prijateljevanje s Onim koji jest. Potrebna nam je jobovska pravednost. Potrebno nam je prvotno adamovsko prijateljevanje s Bogom. A put k tom susretu posut je pepelom – iskrenošću, poniznošću, vapajem. Vidite, poštovani profesore, mi kao da smo zaboravili da su naši stari počinjali svoja djela invokacijom, zazivanjem nadahnuća od Boga. Književno djelo izvire, dakle, iz duha. Za njega se traži nadahnuće. Nije li i sam Gundulić na početku* Suza sina razmetnoga *pjevao:*

Vječnoga Oca Vječna Riječi
ka si umrlu put uzela
da se od smrti svijet izliječi,
ka svim bješe život spela,
Riječ, u ljudckoj ka naravi
pravi čovjek si i Bog pravi,
Ti s nebesa pošalji odi
meni Duha prisvetoga
ki od Boga Oca ishodi
i od tebe, Sina Boga,
da on objavi s moga glasa
za naš nauk što ti kaza.

A što se tiče pepela, ima, poštovani profesore, u Gundulića i ova riječ:

Čovjek tada ki bi prija
suh prut, z dobrijeh djela zene
i pokorom jakno zmija
svlači stare sve promjene,
a obslužujuć dobra djela
ptica izlijeta iz pepela.

U nadi da će pepeo spaljenog Osmana *iscijeliti nas i našu književnost – s poštovanjem Krešimir Šimić.*

P. s.

Moj profesore Krsto, napisao sam Ti ovo pismo jer Ti, ustvari, nisi ni Pavličićev, ni Zorin. "Ti si moj. Ja sam za Tebe odgovoran, ja Te moram razumjeti, ja Ti moram dati adekvatnu interpretaciju, ja moram stvoriti književni senzibilitet u kojem ćeš Ti sinuti svojim punim sjajem."

Marija POGORILIĆ

Tepli kruh

Uvi je tren mati spekla kruh
tri male štručice u špahar su stale
unako teplega pukrila ga je
z čiston bilon krpon
pak z modron tavajon
(složenon više puti)
pak z malon crlenon punjavon
dišija je najlipčin udoron tega svita
motala san se okolo stuola
kako gulpina i
nisan mogla udoliti
najboljen zalogaju moga života
udlumila san teplu čunku
i gušila se u njemu
oh, ča je to slatko, slaje
ud najlajega rižolija
kus po kus i jene štručice drugo ni
nemuoj tuliko jisti, tepa je
moga bi ti slabo učiniti
rekla je mati
ja san ga jopet pukrila
malo se zasramila
ma san sad kuntenta bila.

Branimir DOROTIĆ

Ratnik

Živio jednom jedan kralj, vladar malenoga kraljevstva koje je pješak mogao obići u dva dana hoda. Bio je dobar i plemenit čovjek. Nije on bio onakav vladar kao kraljevi u prošlosti. Naslov je stekao darom. Prije njega nosili su ga ljudi osobiti po tome što su stanovnicima male kraljevine služili, autoritetom pravednosti, znanjem i sposobnošću da održe mir na svojim granicama i nahrane svoje podanike. Bio je skroman i siromašan kao i njegovi podložnici i dovoljno hrabar da odlučuje samostalno i prkosi nevoljama svoga vremena. Ponekad je bio luckast kao svi osebujnjaci, ponekad tvrdoglav, ali uvijek zaljubljen u književnost. Iako pitome naravi, znao je biti i ljut, a ljutile su ga samo nepravde. Nakon što su ga izabrali za kralja, shvatili su da je pomalo tvrd, ali poštovali su ga. Nije bio naročito društven, a podanike nije previše zanimao njegov privatni život dok je djelotvorno kraljevao ne posežući za silom i moći.

Kad su se svi navikli da netko gotovo neprimjetan vodi poslove na opće dobro i da sve u tom kraljevstvu nekako normalno funkcionira, kralj je iznenada umro. Ostavio je iza sebe svoju prelijepu kraljicu i dvoje djece, sina i kćer. Čast koju je obnašao prešla je tako na kraljicu, ali ona, mučena iracionalnim strahovima i preteškom zadaćom, uskoro padne u bolest. Međutim, život se u maloj kraljevini nastavio kao da se ništa nije dogodilo. Daleko od idile i bogatstva, za koje vjerojatno nisu ni znali da postoji, puk se i dalje bavio golom borbom za vlastitu egzistenciju. Životarili su od ono malo ratarstva i trgovine, razmjenjujući robu koju sami nisu mogli ili znali proizvesti. Sve je to bilo uhodano i trajalo tako već četvrt stoljeća.

Dvorac na uzvisini, trošan i gotovo pust, nije ih uopće zanimao, štoviše, uskoro su prestali izdvajati i ono malo viška od svoga dobra na što je kao na porez i sredstvo za uzdržavanje kralj imao pravo. Osiromašena kraljeva obitelj, kojoj je glavom postao mladi kraljević, utonu u mrak gori od zatvora. Ljubav prema znanju, stjecanom iz starih spisa, koju je kralj prenio na sina, nije obitelji mogla pribaviti kruh. A kraljević nije znao obrađivati zemlju niti ga je to zanimalo. Volio je u mašti putovati zemljovidima nekadašnjih velikih država, volio je umjetnost, osobito slikarstvo i poeziju, izučavao jezike davno zaboravljenih naroda i uopće nije mario za titulu koju je etotako naslijedio.

Jednoga tmurnoga jutra ostavio je sve svoje knjige i crteže, spakirao nešto svojih stvari, poljubio sestru, oprostio se od boležljive majke, preporučio ih malobrojnim prijateljima da im budu pri ruci i odlučno krenuo putem u nepoznato. Nosio je sa sobom neku duboku tugu s kojom je rođen, s kojom se i inače kraljevići rađaju, čvrst u namjeri da je istjera iz svoga srca, da nešto novo vidi i otkrije i da se vrati svojima s nečim korisnim u rukama. Pitanja koja je sebi postavljao nisu mučila obične ljude, a dobrim su dijelom bila uzrokom tuge koja ga je pritiskala. Pitao se kamo je nestala žeđ za ljepotom, želja za znanjem, radoznalost, kamo je nestala ljubav, sada zapretana u stihovima mrtvih jezika, što se krije iza brda koja zastiru horizont. Kamo je nestala hrabrost i radost otkrivanja novoga? Što je to njegovu narodu ubilo želju za životom da je postao tako malodušan, zapravo prestrašen i siv. Pobojao se da ne poludi. Normalnu je čeljad zanimalo kako navodniti polja u vremenu kad je vode jedva dostajalo i za piće, kako zaštititi usjeve od najezde glodavaca i slična takva, sve vrlo praktična pitanja.

A bližio se kraj stoljeća – vrijeme previranja. Još jedanaest godina do trotisućite. Obećavši sebi da će se vratiti, kraljević je iza sebe ostavio sve i ništa. Zakoračivši na put što je vodio prema granici njegova kraljevstva, prvi put od smrti svoga oca kraljević se osmjehnuo. Osmjehnuo se neizvjesnosti. Prisjetio se da mu je mati pričala kako je otac jednom davno, dok je i sam bio kraljević, tako otišao, a vratio se kao kralj.

Nekoliko sati hoda od posljednje mitnice maloga kraljevstva, tek što je napustio poznat krajolik, susretne trojicu odrpanih skitnica. Nakon što su se mimoišli i pozdravili, zaskoče ga iznenada s leđa, obore na tlo i opljačkaju gotovo do kože. Tako je naučio prvu lekciju, da se ne smije dati iznenaditi. Izbor koji mu je ta prva kušnja nametnula bio je – poći dalje ili se vratiti kući u sigurnost. Da nije bio kraljević, možda bi se i bio vratio. Ovako, nastavio je dalje u prnjama koje su mu razbojnici ostavili. Hodao je dok ga umor nije svladao, a probudio se promrzao i gladan blizu nekoga imanja ograđena visokom ogradom. Pokušaj tihoga prikradanja spriječili su pušteni psi te se jedva spasio bijegom kroz trnov šiprag. Uspentrao se na jedno osušeno stablo u blizini i ostao na njemu sve dok gospodar imanja nije pozvao pse natrag. Bili su mu očigledno vrjedniji od odrpana skitnice. Kad je lavež utihnuo, kraljevića, uza sav strah i osjećaj napuštenosti, spopadnu bijes i očaj u isti mah. Naučio je drugu lekciju – susreo je i poniženje. Još dok je čučao na onom drvetu iznad visoke makije, zahvalio je tvorcu što je čitav.

Tada primijeti oblak prašine, koji se polako kotrljao putem uz obronak gdje je zanoćio prije susreta sa psima. Bila je to neobična karavana, jedna od onih kakve je znao susresti u svom kraljevstvu. Kolona životinja, ljudi i neobičnih vozila koja od mjesta do mjesta vuku sve moguće potrepštine za običan puk. Ispred svih bio je nevjerojatan samovoz, starinski autobus, očito bez svoga pogona, jer ga je teglio nekakav terenac-gusjeničar s podignutom ralicom sprijeda. Brektao je dimeći, nalik na ilustracije iz knjiga koje su opisivale bezbroj sličnih strojeva, kakve kraljević nikada do sada nije vidio u živo. "Motor s unutrašnjim izgaranjem, no to je nešto", pomisli dok se prisjećao lekcija iz knjiga što ih je iz ljubavi prema putovanju prometalima osobito rado listao i čitao. Susreo je dakle čist muzejski eksponat, star najmanje 700 godina i to još u pogonu. Nije vjerovao svojim očima. I dok ga je znatiželja vukla bliže, ulovise ga čuvari koji su karavanu pratili s bokova, na udaljenosti, vrebajući moguće zasjede. Njegov izgled nije im ulijevao povjerenje, bez obzira na podignute ruke. Vezali su ga, pretresli i kao kakvu divljač dovukli nasred karavane. Predvođena strojem, kolona je sporo miljela uz brijeg. Stražari su pričekali da se u oblaku prašine pojavi začelje i onda kraljevića lijepo u hodu vezali za posljednja kola, u skupini sličnih odrpanaca. Među njima je prepoznao bar jednoga od svojih jučerašnjih napadača, ali to ničim nije otkrio. U smiraj dana, kad je, potpuno iscrpljen i gladan, već pomislio da će svisnuti, karavana se zaustavi. Privevši ih vezane pred zapovjednika osiguranja, na kratko saslušanje, razvrstaše ih u dvije skupine. Jednu za otkup ili razmjenu, drugu za prodaju. Potom je svaki uznik dobio tanak obrok nekoga variva, uz komad pogače i vreću za spavanje. Tako je kraljević postao nečije vlasništvo, kao stoka, predviđen za prodaju. Prešutio je da je plemenitog roda. Sjetio se siromaštva kod kuće i sramote, a bojao se i razočaranja. S druge strane, donekle okrijepljen, u tihoj se noći uz logorsku vatru prepustio snovima. I stvarnost mu se nije učinila tako strašnom. Još nije stekao neko posve gadno iskustvo. Čeljad u karavani djelovala mu je uljuđeno i suzdržano. Rekao je sebi: "Sutra, sutra ću misliti o slobodi."

Tako je prošlo nekoliko dana. Put se stalno lagano penjao, a zarobljenici su gdje je trebalo iskorišteni kao vučna sila. Shrvani umorom jedva su čekali noćni počinak. Kopnjela je i želja za bijegom. S usponom su zastoji bivali češći, a guranje napornije, sve dok i prednji vučni stroj nije počeo kašljucati. Gotovo bi se ugasio, a onda euforično zabrujao, dok napokon stvarno nije stao, ritnuo se i ugasnuo. U vučenom autobusu nastala je panika i galama. Vozač ralice, možda najamnik, stajao je ispred nje kršeći ruke i ne usuđujući se dirati mašinu. Oni što su izišli iz autobusa sad su se žestoko svađali zbog nečije krive procjene. Bilo je očito da ekipa iz tko zna kojeg razloga trenutno nema strojara. Kraljević, koji je ponešto pročitao o strojevima iz starina, shvati da je to možda njegova prilika. Oprezno dojavi najbližem stražaru kako možda može pomoći. Vodič karavane, prilično gruba ljudeskara, obeća mu pristojne batine ako je ovo neki trik ili prijevara. Oslobođen lanca, gurnut prema stroju osjećao je neprijateljske poglede za leđima. Naravno da mu ništa nisu vjerovali, ali trebalo je pokušati. Nadao se nekom čudu. Vjerovao je da nije u posrijedi ozbiljan kvar nekoga mehaničkoga ili strujnoga sklopa. Stroj se činio dobro održavan. Pronašao je dovod goriva i ustanovio da je prljav i začepljen: jednostavno je sistem za ubrizgavanje trebalo rasklopiti i očistiti. S nešto priručnoga alata asistirao mu je isprepadan vozač kojega su okrivili da je forsirao uz brijeg. Bio je unajmljen zajedno sa strojem jer su se kretali terenom s čestim odronima pa je takva pomoć stroju bila neprocjenjiva. Stroj je proradio, a kraljević je jednako grubo vraćen u svoj lanac na začelje. Ipak, znao je on da mu je cijena porasla. Vidjelo se to i po dvostrukoj porciji koju je uvečer dobio, što je izazvalo otvoreno neprijateljstvo okovanih suputnika.

Sljedeće se noći došlo do tajanstvenog komešanja, pao je neki dogovor među vezanima, iz kojega je kraljević bio isključen. Nešto se spremalo i on je predosjetio da tu noć mora ostati budan. Oprez se isplatio. Predosjetio je pobunu i to mu je spasilo život. Izdvojio se postrance uz kola, dok je većina svoje vreće prostrla na otvorenom iza kola. Ispuzao je iz vreće i podvukao se među kotače koliko mu je lanac dopuštao. Uznemirenost koju je osjećao udvostručio je ćurlik nekakvih noćnih ptica. Napregnuo je sluh i vid. Pored već ugasle vatre promakne sjena, a zatim se začuje nekoliko tupih udaraca, od kojih jedan u neposrednoj blizini: kamen zabijen tamo gdje mu je trebala biti glava. Očito je netko izvana oslobodio neke zarobljenike, koji su u tišini uklonili svoje neželjene suputnike. Nanjušio je palež prije nego je vidio vatru, te odmah digao uzbunu. Noć se odjednom pretvorila u pakao. Za nekoliko trenutaka nastao je užas začinjen strkom, pucnjima i krikovima, u svjetlu plamena što je istodobno liznuo iz nekoliko kola. Zatim se strka prenijela u obližnju šikaru, dok su nečije ruke gasile kola zahvaćena plamenom koji se još nije uspio razmahati. U toj strašnoj noći poginula su četvorica: dvojica još u lancima i dvojica od oslobođenih razbojnika. Trojicu su iz šikare dovukli hajkači, a šestorica su nestala. Kola su spašena, a kraljevića, kojega su iz zahvalnosti oslobodili, prozvaše Va Tar, jer ih je od vatre spasio.

Ponuđeno mu je da se radom kao čuvar karavane sam otkupi, što je bila prava počast. Otkriveno je da smeće u gorivu i nije bila slučajnost te da je u cijeloj uroti sudjelovao i strojar koji je *zbog bolesti* odustao od putovanja.

Kraljević, kojega su skraćeno zvali Tar, ponudu je prihvatio i uskoro kao slobodnjak ispekao zanat profesionalnog čuvara karavane. Visoko su cijenili njegovo znanje i zasluge. Bio je tih, veoma povučen, ali i opako djelotvoran kad je trebalo. Kako je bio samotnjak, specijalizirao se za vanjskoga izviđača. Bez takvih ni jedna karavana nije putovala sigurno. Pronalazio je najbolje putne trase prije svih, osiguravao ih, otkrivao moguće zasjede, samostalno djelovao i u obrani i u napadu, javljao o opasnosti, bio oči i uši u trgovištima. Bez njegove procjene nije se kretalo dalje. Godine, koje su brzo prolazile, dovele su ga na crnu listu i zao glas u svih nezgodnih tipova koji su živjeli od pljačke. Naučio se izvlačiti iz svake pogibli i postao slavan, a da nitko o njemu ništa nije znao. Cijenili su ga, a on je učio i putovao sve dalje, mijenjao pravce i karavane, kao da želi otkriti i posljednju naseljenu oazu ovoga prilično tmurnoga svijeta.

Na svojim je putovanjima nalazio i protivnike i prijatelje, običan i neobičan svijet. Deset je godina tako lutao, naužio se čuda, ali nijedan odgovor o sreći i ljubavi nije pronašao. Susretao je uglavnom pohlepu ili nevolje, moć koja je počivala na nečijem siromaštvu, neznanje, strah i, osim poneke iznimke, zapuštenost svijeta koji je nekoć bio raj. Svugdje samo borba za goli opstanak u pustoši i nesigurnosti. Što je dalje putovao bivao je sve tužniji.

Pošto je proputovao svim poznatim svijetom, naučio je jezike egzota i uputio se s jednom ekspedicijom i *preko velike bare* – mora. Pisao je o tome u svojim dnevnicima, koji će jednom biti vrlo zanimljivo štivo. Otkrivao je nova stara prostranstva, zaboravljene svjetove, napuštene metropole, nove države, njihove vladare i podanike. Spoznao da je čovjek, bez obzira na spol i rasu, svugdje gotovo isti.

Kako nije našao ono za čim je tragao, krenuo je jednoga dana kući. Povratak je trajao i trajao, kao i nebrojene pustolovine. Ipak je spoznao što je ljubav, i to ga je vuklo u malenu kraljevinu na kraju svijeta. Do tada je bio samo ratnik i plaćenik. Sad mu je nedostajala domovina, stari dvorac na brežuljku, sestra i mati za koje nije znao ni jesu li žive.

A onda je upoznao i pravu ljubav. Kažu da je na moru za jednoga nevremena pronašao svoju kraljevnu. Usprkos opasnosti da svoj brod nasuče na hridi, sve je stavio na kocku da spasi malen brodić koji je olujno more nosilo u sigurnu propast. Imao je sreće. Kad se nitko od posade nije usudio s konopcem u zubima skočiti u valove, on je skočio i na sigurnu palubu izvukao dvoje brodolomaca: starog ribara i njegovu kćer. Neki kažu da je bilo drugačije, da je ona njega spasila, ali sva ta naklapanja nisu važna. Vraćao se kući sretan i presretan, kralj po držanju, sa svojom zlatokosom kraljicom i dječačićem koji im se rodio na putovanju. On mu je otkrio što je izgubljena pa iznova pronađena radost. Prvi put od početka svoga lutanja zaista se veselio životu.

Kada se nakon duga puta čovjek vraća svome domu, uvijek se vraća lijepim uspomenama. Kraljeviću se srce stegnulo kad je ugledao poznati krajolik. No, nitko ga nije dočekao ni pozdravio. Grad podno brda s dvorcem bio se znatno proširio, narastao, ali djelovao je nekako hladno i pusto. Tek iza leđa osjetio bi skrivene poglede nepovjerenja i šapat. Možda ga nisu prepoznali, a možda nisu htjeli. Put prema starom dvorcu bio je obrastao i potpuno zapušten, a tako je djelovao i dom njegova djetinjstva. Kad je mala karavana pokraj polusrušenih zidova dvorišta ušla među ruine visokoga trijema, srce ga je gotovo izdalo. Na ulazu su stajale dvije poznate figure. Mati i sestra su ga dočekale raširenih ruku. Glas o njegovu povratku išao je ispred njega. Nakon dirljiva susreta prvi put poslije mnogih godina, zapušteno je imanje oživjelo. Smijeh i žamor, dječji plač, škripa koraka, rzanje konja – kao da su odagnali sve sjenke iz života ponovo spojene obitelji. Nije bilo kraja pričama i razgovoru.

Tako je kraljević doznao da je nedugo nakon njegova odlaska prestala pristizati renta na koju je vladareva obitelj imala pravo. S njom je nestala i posluga. Otuđilo se sve što se moglo prodati za hranu. Majka i sestra uzdržavale su se školom i malim kazalištem koje su osnovale za djecu svojih podanika. Tako osiromašene svi su ih izbjegavali, a pomoć malobrojnih prijatelja koji su im slali svoju djecu u školu prije bi se mogla zvati milostinjom. Ovoj kraljevini više nije trebao kralj. Stvarnim gospodarima i zakonodavcima postali su ljudi čijem je ugledu mjera bio njihov novac, ma kako stečen. Trgovina je bila njihov glavni posao i povratak kraljevića ih je uznemirio. Bojali su ga se zbog priče o ratnim vještinama, zbog opoziva starih zakona o nasljednom pravu, koji on nije želio.

Puk se podijelio. Mnogi su priželjkivali povratak staroga prava i zakona i očekivali od kraljevića da to ostvari. A on je želio uživati u miru i svojoj obiteljskoj sreći. Iskrčio je šumu i korov, popravio oštećenja na dvorcu, ogradio se od ostaloga svijeta i živio svojim životom, ubirući ljetinu, plod svog rada – kao i svi ostali. Potom mu se nakon nekoga vremena rodio drugi sin, nova velika radost. Činilo se, ništa ne može pomutiti idilu u kojoj su živjeli i blagostanje nekoliko rodnih godina bez suša, pljački i nemira. Oživjela su stara prijateljstva, ljudi su dolazili u dvorac, a kraljević nije mario za grad. U miru je mirovala i politika. Bilo je viškova, trgovina je cvala, predobro je bilo a da bi dugo trajalo.

Prve uznemirujuće vijesti donijeli su putujući trgovci s Istoka. Na sajmovima se osjetila grozničavost, cijene podivljale. Negdje gdje je godinama išlo loše, sad su oštrili koplja i mačeve, prikupljali prah i streljivo. Neki su tvrdili da su to samo glasine i odmahivali rukom, drugi su vrtjeli glavama, treći, oprezni, kopali skloništa. Kraljević nije mario za ono što se zbiva podno dvorca. Imao je zalihu blaga stečenoga u brojnim pohodima, a vičan oružju, nije se bojao sukoba. Počelo je malim okršajima i čarkama. Putovi su pregrađeni barikadama, nestalo je putnika i trgovaca. Sve češće su vidokrug zastirali teški stupovi dima. Glas o prvim žrtvama, ljudima što su stradali radeći na poljima, otmicama, pljački i otkupima – dopro je do dvorca. Iako je već bio donio odluku, kraljević je mirno saslušao poslanstvo građana koji su molili zaštitu. Kap je prelilo to što su jedne noći plaćenici s mitnice napustili svoj kaštel, prethodno ga opljačkavši, i ponijeli sa sobom provijant i tromjesečnu plaću koju im je grad isplatio kao naknadu za buduću obranu granice.

Kraljević je znao da ga trebaju, a trebao je i on njih. Naposljetku, netko je morao organizirati obranu. Mislio je na svoju obitelj. Okupio je svoje prijatelje, navukao bojnu opremu i oklop, odredio podložnike koji će biti izvršitelji ratnih zakona među civilima, razdao sve svoje blago da se utvrde granice i podignu novaci, učinio u vrlo kratkom vremenu sve da neprijatelj razbije svoje vučje zube. Nevolja nije dolazila samo izvana. Nekima se učinilo da kraljević

posiže za njihovim pravima. Do tada uglavnom siti, podanici nevični oružju zaključili su kako je to uglavnom njegov rat, štoviše, kako ga on može i mora dobiti sam. Nije bilo vremena za razmišljanje. Rat je potrajao pet godina. Promjenjive sreće, razmahao je sve krajnosti ljudske i neljudske. Bio je, kao uvijek, najdublja nesreća i test izdržljivosti. Na silu se odgovaralo lukavstvom i hrabrošću. Na zlo upornošću kojom se brani vlastiti dom. Nemilosrdan je bio taj rat i umor je načeo obje strane. Kraljević nije posustajao. Više od maloga kraljevstva branio je pravo da živi slobodan, branio je budućnost svoje djece. A onda je pao ranjen. Rana nije bila teška, našao je trenutak predaha među svojima. Ubrzo se oporavio. Od same rane više ga je zaboljelo to što je zatekao intrige u gradu podno dvorca.

Kad zašuti oružje, progovori novac. Postao je preopasan i pokušali su ga razvlastiti. Spekulirali su kako bi bilo dobro uvesti republiku, prodati dvorac na brdu – velik je da bi bio stan jednoj obitelji, a arhiv i biblioteka su ionako narodna svojina. Rat još nije bio gotov. Neprijatelj se povukao. Dio kraljevine ostao je spaljen i uništen, ljudi raspršeni. Pokazalo se da je solidarnost samo lijepa riječ na usnama, a u srcima vlada mrak. Opet su prevladale podjele među ljudima. Kraljević se oporavljao od rana sretan što je sa svojima, što je živ, iako je opet siromašan i na početku. Dječica su rasla pod zaštitom majke, vesela i skromna. Rođena je i jedna djevojčica i radost se vraćala u dvorac na brdu.

Razmišljao je o zapuštenom gospodarstvu i kako ga obnoviti, kad mu javiše da se pred vratima dvora žestoko svađaju dvije gradske deputacije. Kraljević ih stiša, naredi da se upristoje i zatraži da predstavnici obiju skupina iznesu razloge svoga dolaska. Prvo nastupiše neki stariji i pitomiji ljudi koji su poznavali i njegova oca. Požališe se da je u kraljevini nastalo bezvlašće, da to traje predugo, da se događaju mnoge nepravde i da kraljević konačno mora uvesti red, proglasiti se kraljem, odrediti upravu, redare, porez, red. Druga skupina, nešto žešćih i mlađih ljudi, koje kraljević gotovo i nije poznavao, pogotovo ne iz borbe, zatražiše sljedeće: budući da kraljevstvo odavno i nije kraljevstvo, čak ni stari kralj nije držao do te forme, a kraljević se skitao i tek se pred rat pojavio, bit će najbolje da se preživjela i zastarjela institucija ugasi. Tražili su da se kraljević s obitelji smjesta iseli iz dvorca u dodijeljeni mu stan u gradu, da bi se ovamo uselila legalno izabrana civilna vlast i uprava, jer rat je uostalom prošao i dolazi vrijeme demokracije. Ne dvojeći o njihovim zaslugama, ratnike valja nagraditi i raspustiti. Prijedlozi su stvar javne rasprave, i o njima će se glasovati na dogovorenom saboru svih koji imaju pravo glasa.

I zamislio se kraljević. Rat je završio, a miru ni traga. Vražje podjele. Ako dam prvima za pravo – jao meni, ako dam drugima za pravo – jao svima nama… I tako nakon nekoliko dana razmišljanja okupi obitelj i povede ih na sabor predstavnika cijeloga kraljevstva, u namjeri da riješi problem i ustanovi vlast. Odluči predati vlast legalno izabranim predstavnicima naroda, da sami biraju, smjenjuju i postavljaju svoga suverena koji će se brinuti o njihovim pravima; neka to učine kako se dogovore, sve neka riješe međusobno na temelju zakona koje donesu i koje će sami poštovati i tu na saboru potvrditi. Vlast ga ne zanima, ali ne dopušta da ga isele iz dvora njegova oca i prije će pristati na progonstvo nego da ga liše uspomena i otmu mu ono nešto knjiga i preostale imovine. Reče im da mu za sudjelovanje u ratu ne duguju ništa, čak ni zahvalnost, a za život će se već snaći.

Tako je napustio sabor i sit kraljevanja vratio se doma svojoj djeci i obitelji. Ali ni na tome nije ostalo. Nekome je onaj dvorac silno smetao. Možda krije neke tajne. I zašto je kraljević na tome toliko inzistirao? Otkud mu energija, a čini se – i sreća? To bi valjalo istražiti. Kako je usprkos nadmoći napadača izgurao taj rat do pobjede? Politika i jezici radili su svoje. Kraljević nije mario. Oni koji su uzeli riječ i vlast nakon njega, uredili su zakone, a po zakonima ustanovili i redarstvo koje će ih provoditi. Po mnogočemu udariše temelje modernom društvu.

I jednoga dana, točnije – noći, dođe kraljeviću novo poslanstvo s nalogom za uhićenje i lancima. Optužba je glasila da je šurovao s neprijateljem, švercao oružje, a što sve još – to će se istražiti. U vrijeme rata, kažu, imao je neograničenu vlast, šetao se iza ovih i onih linija, da je prav, nije nikako mogao ostati živ. Osim toga, sumnjive su i neke pobjede, a i neki porazi. Sve valja istražiti u interesu istine. Dok su ga odvodili, kraljeviću se učini da među istražiteljima prepoznaje baš onog razbojnika s početka priče, koji ga je jednom davno opljačkao, a poslije i vezanoga pokušao ubiti. Nakon optužbi nije mu bilo dano vrijeme za obranu. Utrpali su ga u nov novcat zatvor. Tamo se netko u mraku tamnice potrudio da mu otvori stare rane. Zadnjim krajičkom svijesti, u slabosti i teškoj muci, sa slikom svoje djece pred očima, on zazove nebo u pomoć.

Ujutro su ga na ženino navaljivanje potražili, i našli polomljenoga i bez svijesti, a život se držao na onom končiću što ga jedino ljubav voljenih može satkati. I kraljević je preživio taj dan. I sljedeći – a da o razlogu duboke kome nitko ništa nije znao. Tako se dogodilo, govorili su, da je pao. U malom kraljevstvu, već odavno podijeljenom, neki su odvratili pogled, neki od srama zatvorili vrata i prozore, i nije se zbilo ništa. Zakon je zakon. Tko je pravedan, bit će mu po pravdi... i tako je trajalo dok se nije našlo dovoljno srčanih ljudi koji su podržali ljubav obitelji i njihovo pravo da vrate kraljevića kući. Nakon dugoga natezanja i uzaludne potrage za dokazima optužbe, oslobodili su ga. Vlast se nije promijenila. I dalje im je ostao sumnjiv.

A on se okružen djecom polako oporavljao, vraćao dio po dio sjećanja. Ponekad bi se sjedeći u knjižnici dvorca sjetio svoga oca i njegovih misli da je svaka umjetnost pa tako i umjetnost riječi – oblik putovanja. Mostovi duha trajna su radost. Otkrivaju da život nije crna rupa beznađa, jer stvaranje je čovjeku sredstvo za putovanje, nešto poput krila koja nas nose prema istini. A istina je da se bez ljubavi ne može živjeti.

Prolazili su posljednji dani 2999. godine. U nekom čudnom zatišju, nad glavama ljudi malene republike, visoko gore proletjelo je čudesno svjetlo, nešto kao zvijezda repatica. Iako je bila zima, prosulo je silnu toplinu. Kraljević ga je vidio s prozora i nije svojoj djeci umio odgovoriti što je to. Niz tvrdo lice ratniku je kapnula suza.

Negdje u pustoši jedna je majka povijala tek rođeno dijete u jaslicama. Štala koja im je pružila utočište bila je te hladne noći palača u kojoj se rodio ratnik mira, koji je došao promijeniti svijet.

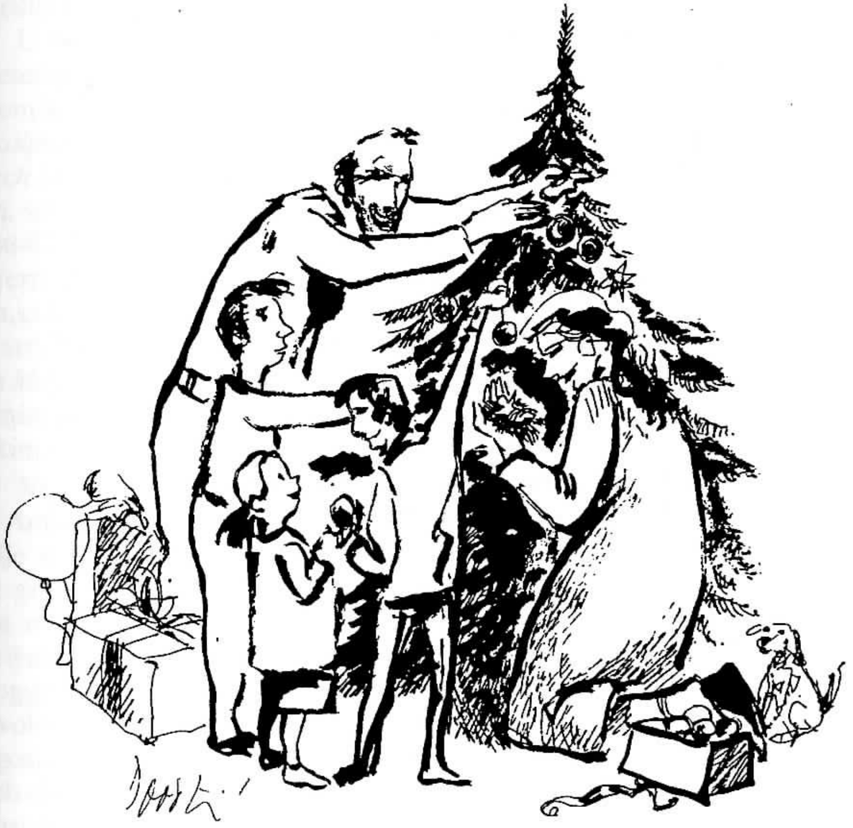

Mladen VOJTJEHOVSKY

Konec kraja

Ide konec se bliže i bliže...
Gda došel bu den te črne hiže
to nigdo ne zna. A si se bojiju
i strahom v črnu zamlu glediju.

A ja pak ne! Kaj je, je!
Če vmreti se mora, pa kaj zato...
Sem v živlenju zel se srebro i zlato:

i lepu glazbu, i dobru knjigu,
velku sreču za malu brigu,
krasotu šume, bistroču vode,
vedrinu neba i gnezdo rode,

toplinu doma, tate i mame,
lubav žene i dece same.

V sem v čem se moglo ja sem užival
a tajne čase sem v sebi skrival.

Čudaj, čudaj lepega sem životu fkral...
Pa onda gda više me nebu,
njemu, ne meni, more bit Žal.

Ljerka LUKIĆ

Svijeće zapaljene suzama

> "U dalekoj maloj crkvi
> i danas svijeće gore
> za mene ovdje u tuđini"
>
> Vera Valčić-Belić: *Crkva u mom selu*

Od neobjavljenih i nesačuvanih, ali tada zapaženih i prihvaćenih, domišljatih i duhovitih mladalačkih parodija na srednjoškolski život do pjesama koje su nastale uz guljenje krumpira, kuhanje i pranje posuđa (kad su joj misli "bile slobodne poći za osjećajima" i kad su poetske tvorevine postale izraz njene "velike čežnje za domovinom") Vera Valčić-Belić je proživjela teške decenije, ostvarila oporu hrvatsku sudbinu i postala zrela pjesnikinja.

U svojoj prvoj (zasad jedinoj) zbirci poezije *Zapaljene svijeće* ponudila je šezdesetak pjesama. Nekoliko ih je objavljeno i dvojezično, zapravo u autoričinom slobodnom prijevodu na engleski ili francuski (npr.: *Sur les genoux - Na koljenima,* str. 10-11; *Because of Bleiburg - Radi Bleiburga,* str. 26-27; *Church in my village - Crkva u mom selu,* str. 34-35; *Do not believe - Nemojte vjerovati,* str. 36-37; *Nevertheless - Ipak,* str. 46-47; *World to me - Svijet bez mosta,* str. 66-67; *Sometimes - Nekada,* str. 68-69), što daje novi izričaj jer je načinjen namjerni pomak od izvornog teksta. Neke su pak objavljene samo na engleskom, odnosno francuskom jeziku (npr.: *Easter,* str. 18, *Today,* str. 70, *Très souvent,* str. 75, *Love is,* str. 76). Na kraju knjige je priložena i autobiografska zabilješka *Moj život* (str. 97-100), iz koje doznajemo više o autoričinom školovanju, osobnim iskušenjima, namještenjima, političkim uvjetima, preseljenjima, obiteljskim obvezama, društvenim djelatnostima itd.

Vera Belić je rođena u Osijeku 1925. godine od oca Nikole i majke Ljubice Amalije rođene Belec. Prva kći Zorica je umrla odmah nakon rođenja. Poslije su rođene Đurđica i Vera, koja je završila učiteljsku školu u Osijeku i dvije godine radila kao učiteljica u Pakračkom kotaru (zapadna Slavonija). Zbog svojih domoljubnih i religijskih ideja te teških uvjeta rada napušta učiteljsko zvanje, uz kaznu da se ne može "vratiti na taj posao". Potom studira teologiju na Katoličkom bogoslovnom fakuletu u Zagrebu (1948. – 1954.). Dozvolom kardinala Stepinca bila je nazočna redovitim predavanjima zajedno s bogoslovima i dobila diplomu "de studiis peractis" jer "tadašnji rektor dr. Keilbach nije htio dati ženama nikakve drugačije diplome" (str. 97). Hrvatsku je napustila 1954. godine i otišla u Belgiju, gdje je na Katoličkom sveučilištu u

Louvainu studirala sociologiju i žurnalizam "te stekla Licence en Sciences Politiques et Sociales". U Kanadu dolazi 1957. i šest godina predaje sociologiju i socijalni nauk Katoličke crkve na Katoličkom sveučilištu u Ottawi.

Udaje se 1960. za Antu Tonćija Valčića, podrijetlom s otoka Ošljaka kod Zadra.

1964. preseljavaju se u Vancouver, gdje autorica radi kao socijalna radnica, nastavnica francuskog jezika, odgajateljica, ravnateljica svog vrtića..., pa se zanima i za doktorat iz socijalnih znanosti.

Iskusila je i težinu iseljeničkog života, posebice kad je čuvala djecu u Belgiji ili radila kao sluškinja u Kanadi.

Objavljivala je pjesme u *Maruliću* i *Hrvatskoj reviji.*

Moj život funkcionira i kao autobiografski predložak (nužno potreban za razumijevanje životnih nazora ove hrabre žene i njezinog pjesničkog djela) i kao uzbudljivo povijesno-dokumentarno štivo (koje aktualizira i dinamizira osobni – memoarski – svijet i opće društveno okruženje), posebice dva ulomka – sjećanje na učiteljske dane i nemogućnost završetka doktorske disertacije.

U sjećanju na učiteljske dane kad je radila u selima Popovcima i Branešcu, na Papuku, u kojima su poglavito živjeli Srbi, Vera Valčić-Belić donosi potresno svjedočanstvo s kojim – kao kaznom i prokletstvom – živi do danas: "...držim da u stvari nisam bila 'namještenik', nego osuđena na prisilni rad u takvim okolnostima koje su bile ispod standarda svake normalne situacije jednog učitelja (npr. razred, krevet i štednjak, sve u istoj sobi, a zahoda nigdje). Samo sam kratko vrijeme radila u Pakračkoj Poljani, gdje su Česi i Hrvati većinsko stanovništvo, a odakle sam opet bila vraćena (jer sam svirala u Crkvi i učila crkveni zbor – a govorilo se da je vjera slobodna) u srpsko selo Branešce. Susjedno selo bilo je tada zvano Novo Selo, a to je zapravo bila Španovica, čija bi sudbina svakome trebala biti poznata. Sami su se Srbi hvalili koliko su Hrvata iz tog sela ubili i rekli mi da ne trošim vodu iz školskog bunara jer su tamo bacali 'ustaše'. Toga su se 'sjećali' i mladi, kad sam nakon trideset osam godina posjetila tu školu koja je bila pretvorena u gostionicu." (str. 97)

U drugoj takvoj jezovitoj i nevjerojatnoj situaciji autorica pojašnjava razlog nezavršetka doktorata: "Nakon dolaska u Vancouver položila sam sve uvjete za doktorat iz socijalnih znanosti, ali iz ekonomskih razloga morala sam svoje vrijeme razdijeliti između posla i obitelji pa nisam nikad dospjela do pisanja teze, a na to je utjecala i tragedija jer je moj sponzor zbog obiteljskih poteškoća počinio samoubojstvo." (str. 98)

Zbirka *Zapaljene svijeće* je raspodijeljena na Posvetu, Uvodnu pjesmu (*Drži zapaljenu svijeću*) i pet ciklusa (*Na koljenima*, *Hrvatske lamentacije*, *Vrati nas u polja*, *Suze na jastuku*, *Sjeta*) i autobiografski dodatak *Moj život.*

Uvodna pjesma – *Drži zapaljenu svijeću* je i poticaj i opomena, i poduka i zamolba, kako vjernicima tako i nevjernicima. Ona zorno naviješćuje dominantan glagolski oblik – imperativ (zapovjedni način) kao glavnu gramatičku oznaku i jezično-stilsku karakteristiku. Imperativ će se javljati skoro na svakoj narednoj stranici (naglašeno na početku knjige pa umjerenije prema kraju): "*Padni* na koljena" (str. 11), "*Pošalji* Duha Svetoga" (str. 12), "*obnovi* lice" (str. 12), "*Obnovi* polja" (str. 12), "*ukrasi* ih različcima" (str. 12), "*Zazeleni* šume" (str. 12), "*Umnoži* ribe" (str. 12), "*Obnovi* Gospodine" (str. 12), "*Pošalji* Duha Svetoga, Gospodine" (str. 13), "*obnovi* lice hrvatske zemlje Tvoje" (str. 13), "*Daj* mi, Gospodine" (str. 14), "*Zapali* krijesnice" (str. 16), "*Zapali* srca" (str. 16), "*Zapali* svijeće" (str. 16), "*Zahvali* Bogu" (str. 16), "*Zapjevaj* Hosana" (str. 16), "Gospodine, *oprosti* mi" (str. 20), "*Daj* nam sunce" (str. 21), "*Zaplači*, zemljo" (str. 28), "*Zaplači*, milena" (str. 28), "*Nemojte* vjerovati" (str. 37), "*Ne kasni* više, Gospodine" (str. 41), "pa nas zato *vrati*" (str. 49), "*Odvedi* me, Gospodine" (str. 52), "*sjedni* kraj mene, Gospodine" (str. 52), "*otari* mi suze i tugu" (str. 52), "*Ostani* mi dobrim Ocem" (str. 52), "*Nemoj* umrijeti" (str. 78), "*napišite* na moj vječni kamen" (str. 81), "*ne traži* izvezene zavjese" (str. 82), "*zatvori* oči" (str. 82).

Očito je da ovakvim načinom pisanja pjesnikinja zaziva Svevišnjega, te od njega traži utjehu i spas, sklonište i utočište i za sebe i za svoju domovinu i za svoj narod. Nije ni čudo jer se u najranijoj mladosti, u djevojaštvu, suočila s najtežom tragedijom – i osobnom (zaručnik joj je ubijen) i općom (Hrvatska je doživjela Bleiburg): "1945. je šesnaest kolega iz moga razreda učiteljske škole u Osijeku završilo mučeničkom smrću kod Bleiburga, a među njima i moj zaručnik Ivica Kovačević." (str. 99)

Ove imperative, koji su zapravo molitve – obraćanje Svevišnjemu – pojačavaju snažni infinitivi: "*Umrijeti* za krive razloge" (str. 20), "*Vrisnuti* želim bukom" (str. 27), "*Kriknuti* hoću glasom" (sr. 27), "*cviliti* moram s vjetrovima" (str. 27), "*ustati* visinom svemira" (str. 27), "*stopiti* se sa zemljom i naći svog života vrut" (str. 47), "*klečati* u polumraku katedrale" (str. 59), "*šetati* po Mirogoju" (str. 59), "*stati* kod jednoga groba i okititi ga" (str. 59), "*staviti* cvijet kod Radića" (str. 59), "*zapaliti* svijeće bezgrobnima" (str. 59), "*zabiti* lice u tvoje meko krilo" (85), "*zaboraviti* sve što se u svijetu zbilo" (str. 85), "*isplakati* suze" (str. 85), "*ljubiti* kose tvoje bijele" (str. 85), "*moliti* oproštenje" (str. 85), "*naći* s tobom, majko" (str. 85), "*ljubiti* domovinu" (str. 87), "*Gledati* polja suncokreta" (str. 87), "*brisati* suze radosnice" (str. 87), "*ulaziti* u bistrinu i plavetnilo" (str. 87), "*Doći* kao prosjak" (str. 89), "*skupljati* mrvice" (str. 89), "*Umrijeti* treba sam" (str. 91).

Od prvotnog jada, zamolbe i poziva, pjesnički se glas transformira u snažan krik i pobunu protiv svega što je pritisnulo i jadnu dušu (individua) i napaćeni narod (kolektiv). Individualna i kolektivna tragedija i borba simbolizira općenacionalno sudbinsko zajedništvo, a s literarnog stajališta naglašuje pjesnički paralelizam. Sve ovo predodređuje čistoću i plemenitost motiva: zavičajni slavonski motivi (*Slavonska idila, Slavonska polja, Na obali sive rijeke, S dva srca, Danas sam zaželjela, Osijeku*...), motivi bleiburške tragedije (*Radi Bleiburga, Bleiburška raka*...), motivi roditelja (*Pismo mami, Moj otac, Mrtvoj majci*...), te posebice naznačen i ocrtan motiv blagdana, ljubavi, seoske crkve, stare kuće, grijeha, kamena, mrtvog tijela, svijeće...

Krik i pobuna podupiru potrebu za reakcijom. Pjesnikinja reagira na sve što se zbilo i što se zbiva – pritajenom ljutnjom, kontroliranim gnjevom, molitvom, oprostom i nadom, a nikako prijetnjom i osvetom. Time nadvladava sve zapreke te dolazi do pomirenja i sa svima i sa samom sobom. Kao nagradu zadobiva "dio Neuništivoga Boga" (*Stope u pijesku*, str. 95).

Motivi se upotpunjuju s naslovima pjesama: *Molitva i pjesma, Božić tetura, Hrvatska tuga, Opraštanje, Pjesma preživjelih, Samoća, Sivilo, Otupjeli smo, Nostalgija, Amen, Svijet bez mosta*..., što se sve izvanredno poklapa s nazivljem ciklusa-odjeljaka od kojih je posljednji (*Sjeta*) najosobniji (a to se opet ujedinjuje s autoričinom životnom dobi i realnim očekivanjima).

Autoricu posebice zanimaju svijeće te snaga i pokora koju one omogućuju i nameću. Svijeće je zanimaju od obiteljskog ognjišta (na kojem su se palile tijekom blagdana i spokoja) preko domovinske povijesti (kad su se palile zbog bleiburške tragedije i Domovinskog rata) do iseljeničke sudbine (u kojoj se svijeće pale zbog uspomena, nostalgije, osjećaja krivnje i žala za napuštenom domovinom), odnosno do novih iseljeničkih blagdana (u kojima se djeca – novi naraštaji – zapaljenim svijećama uče hrvatstvu).

Tuga, osamljenost, ojađenost i bol se isprepliću sa sjećanjima, zanosima i snovima u *Zapaljenim svijećama.* Životna zrelost, duboka religioznost, izobrazba i duhovnost se usuglašavaju sa životnim posrtanjima, uspjesima, borbama i radostima žene i majke, pjesnikinje i kulturne poslenice kod koje su iskustvo i po(r)uka na prvom mjestu.

Autorica ne stremi ni složenim pjesničkim zahvatima, ni visokom intelektualizmu (što su preduvjeti i odlike najsuvremenije poezije), ali se u njenom pjesništvu zbilja nalazi nekoliko pjesama u kojima je postignut veliki pomak ka tome – npr. pjesme *Kamen, Danas* (napisana samo na engleskom - *Today*) i *Stope u pijesku* koje su izrazito suvremene po razbijanju tradicijske poetske strukture, posebice one uobičajene u iseljeničkoj lirici. U zbirci je uspješno ostvareno kombiniranje slobodnog i vezanog stiha, te knjiških i suvremenih izraza (lijet, vrut, zapirliče, potleušica, vrijesak, pura, kaša, izba, blejanje...). Pjesma *Opraštanje* i autobiografska zabilješka *Moj život* se nadopunjuju, kao što i "pjesme nerijetko sadrže pripovjedne elemente, ne napuštajući poetičnu strukturu", kako primjećuje Zlata Derossi u Pogovoru ovoj knjizi (*Tuga i zanosi u zbirci pjesama Zapaljene svijeće*, str. 106).

Naslijedivši osjećaj za čistoću hrvatskog jezika i ljubav za poeziju od oca, katolički odgoj od majke, zanimanje za katoličku literaturu od svog vjeroučitelja Josipa Mirkovića (koji je također stradao kod Bleiburga), prihvativši križarske ideje, nacionalne rane, bleiburške ožiljke, hrvatsko stradanje, žensko trpljenje, iseljeničku muku, majčinske brige..., Vera Valčić-Belić svojom pjesničkom zbirkom ostvaruje pobjedu. Uz nježnu i romantičnu naslovnicu koju su osmislili Marta Derossi-Zidarić i Zvonimir Zidarić, uz fotografiju nasmijane dobrodušne žene (autorice), uz iskren i jednostavan pjesnički opus, knjiga postaje svjedočanstvo oprosta, pobjede i budućnosti. Vrijednost života je u istrajnosti, bogatstvo života je u žrtvovanju, budućnost života je u vjerovanju. Sve je ove kušnje i odabire, sva je ova previranja i sazrijevanja Vera Valčić-Belić proživjela i zaokružila.

S jedne strane Vera Valčić-Belić po godinama predvodi hrvatsko-kanadske pjesnikinje: Mariju Fabek, Anu Paviglìju-Osmokrović, Anu Ganzu, Ljerku Susannu Lukić, Mariju Vidić..., a s druge strane zajedno s Malkicom Dugeč iz Njemačke, brani ne samo opstojnost nego i čast i ugled hrvatskog ženskog iseljeničkog pjesništva. Premda ne treba dijeliti književnost na mušku i žensku, ipak se mora naglasiti ženska strana i uloga u hrvatskom iseljeničkom pjesništvu, koje teorija i kritika vrlo često svodi samo na nekoliko muških imena.

Na kraju treba uputiti na ono što je Vera Valčić-Belić podcrtala na početku knjige/života:

"Sretan je onaj koji može svoju tugu
pretvoriti u latice ruža
a suze u sjaj jutarnje rose."

Kako ovaj proslov dolazi od vrsne podučavateljice, koja ga je slijedila nekoliko decenija, valjalo bi ga usvojiti ili ga se barem prisjetiti u trenucima životnih (posebice iseljeničkih!) teškoća.

Josip Sanko RABAR

Anarhist

Razapeti Kriste!
ti si jedini lider kojega mogu podnijeti
svi su ostali tek tvoje karikature ili nakaze
mucanje Riječi po kojoj je stvoren svijet
zakon ljubavi u svemu

Neizdrživi vrhovniče, Bože!
totalno vladaš ovim svijetom
svakim zapuhom vjetra i listom koji padne
na točno određeno mjesto
svakom pticom koja zacvrkuće
točno ono što ti hoćeš
Put svake kapi po staklu
pravi unaprijed predviđenu krivulju
prema dolje

Tvoj totalitarizam mirisa i okusa
svih skrivenih ljudske misli
programira svaku našu gestu
broji nas od utrobe do groba
ubraja nam svaki dobar čin
uračuna svaki zao
svenagrada i svekazna ovaj je život
prozirni smo, providni
goli ispod kože

Ako se slučajno i obratimo
zapalimo kao leptir tvojom ljubavlju
što će nam lažne nagrade i kazne
površne ljudske pravde?

Što će nam prividna vlast koja jedva vidi
ispred nosa
što joj dojave žbiri i sociolozi?

Što će nam te lažne napuhane vlasti
što glume tvoju dobrotu
umjesto da su dobre?

Što će nam kazalište, kada je život pozornica?
Što će nam štaka, ako nismo hromi?
Što će nam država, ako ti sve držiš?

Što će nam lažna kraljevstva
i lažni vrhovnici ovog svijeta?

Osim kao slika
idol, priča, kazalište
kip koji predstavlja tebe
tebe otkriva
i još više skriva

Ti si jedini vrhovnik, uistinu
ostali samo glume da imaju neku vlast
glume okrutno i karikirano
pa se neobaviješteni ljudi koji te nisu upoznali
smiješno ugledaju na njih
i propadaju zbog loših slika
i slabih prilika

Ja bih samo tebe htio, razdani,
što će mi ružni nadomjesci?

Ja bih samo tebe htio, ponizni
koji si se sam razvlastio i podložio
jer si ionako sve imao
i bio

Ja sam anarhist, Kriste
jer sam upoznao pravu vlast
koja je goli prevrat
naspram svih ostalih vlasti
čisti obrat
u samoj sebi,
koja je totalno razdana ljubav:
sve za ništa
ništa za sve

Bludnica

Ljubavi moja, moj Kriste!
Stopala su tvoja happy kao limač
cviležem mojim umivena i kosom obrisana
i ja bih zapalila tamo, kamo vodiš druge

Ja sam i odviše ljubila
sve sam zbog limunade izgubila
a prije svega ljubav
ljubav sam izgubila
nju sam motala, folirala
zaboravila i ubila

Dijete, dijete, moje dijete!

Kriste, rođače!
Ti jedini kontaš koliko faćkalice pate
bez dragog, bez jazbine, bez kolijevke i sunca
bez brižnog pogleda što opaža potrebe

Na štajgu i posvuda
pružaju im samo sebične ruke
i sebične oči
Kada, o, kada
kada ćeš doći?

Samo ti znaš naše Prokrustove postelje
ispijene noći, tabanja
izrabljivanja i preziranja
A, kad dođe starost: pakao drapačoze
ostaju nam samo ćuze, sudnice i ludnice
jedine vjerne pratilje

Slasti tijela - cinkaroši
luksus i perje
lagano stečena lova
puste trice gutaju me
dok bore ne prekriju moju facu
uh, skrši te bodljikave žice!

Zgrabi me, Bože, prodrmaj, saberi
spasi sudbinu svoje kćeri
liječi me, odfuraj, vodi!
ka slobodi

Nevenka NEKIĆ

Drugi poljubac

Uzalud su me uvjeravali da ću nekako ozdraviti.

Još istoga poslijepodneva naišao je mimo naše kuće u blizini Gubbia stari Michelo noseći svoje trave. Dozvali su ga do moje postelje.

Na vratima sobe odložio je svoje golemo breme trava i korijenja te se polako i oprezno približio mom uzglavlju. Na stoliću je gorjela mala titrava svjetiljka od ovčjega loja. Ugledavši me, on lagano zacvili kroz šuplje zube, kao da usrkuje vreli vjetar ili tekućinu, i zaustavi se na lakat razdaljine od moje postelje. Potom pruži ruku i, bez dodirivanja, otkrije moje tijelo ispod grubog pokrivača. Nakon kratke stanke upita prividno mirnim glasom:

- Boli li te, Simone, nešto, a?

Ležao sam već tjedan dana, ali danas sam bio posve siguran da se ta čudna i nepoznata bolest pomamila, jer mi se tako pojačala hunjavica, a nos, iz kojega je tekla neka žuta sluz, bio je tako bolan i tvrd – da nisam mogao disati kroza nj.

- Nos, striče Michelo, nos - jedva promumljam.

On se zagleda u moj proširen i izobličen nos, nasluti u njemu prskave čireve, a onda ugleda i ono što mi moji ukućani nisu rekli: ispale su mi obrve, trepavice, pod kožom su mi narasle kvrge nasred lica obrasla rijetkom dlakom.

- Simone, tebi nije dobro, nije, sinko…

Potom se okrene bez utješne riječi i napusti sobu.

Pred vratima su nešto šaptali moj otac, majka i braća. Naglo začujem majčin krik i zvuk pada tijela na zemlju, strku oko njena podizanja i prestravljen glas očev: “Platit ću, Michele, platiti, naći ću, naaaći!! Samo ga izliječi, ti to znaš, ti to možeš, on je moj sin, platit ću…!” ponavljao je otac unedogled. Onda se bacio na koljena:

- Nije moguće, nije!… Odakle baš on, naš najstariji sin, uzdanica moja, o Bože, pomozi!!

Otac ostade klečati na pragu, ali Michelo se nije odazivao. Tovario je svoje breme na leđa, a onda rekao, dovoljno glasno da i ja mogu čuti:

- Neću se pretvarati da ne osjećam smrad. Guba se ne liječi. Treba zapaliti neke trave na ognjištu, tu sam ih ostavio, treba spaliti svu vašu odjeću, njegovu, sve što je dodirivao. Mora otići u lazaret, inače će doći “bravi” da ga odvedu zajedno s vama. Morate mu nabaviti zvonce, skinite ga s neke ovce!

Tu starac ušuti, te ode puteljkom prema Gubbiu, lagano se zanoseći pod tovarom.

Otac je bez riječi klečao na zemlji, majka jaukala naslonjena na zid naše kuće, a jedan moj brat vadio vodu iz bunara, okrećući vitlo.

Ustanem iz postelje napunjene slamom, iako mi se glava rasprskavala od bola. Strašne misli su me posve smele, a moje drhtavo tijelo naslonilo se na zid i skvrčilo da ispovraća neku tekućinu. Znoj mi se slijevao niz lice dok sam prelazio nekoliko koraka, do kućnoga praga. Svi su zaplakali, vikali moje ime i pružali ruke, ali nitko se nije usudio prići.

Znao sam da sam moram uzeti zvonce s našega ovna, naći dva štapa, ogrnuti svoju odjeću, zamotati glavu i lice. Bit će mi to sav imetak. Uzmem i pleteni torbak, ubacim komad kruha i sira pa stanem nasred dvorišta. Zagledam se u njih, svoju obitelj: majka je neutješno jecala zarivši glavu među ruke, dok su njene nekoć plave, a sada posivjele oči ostale skrivene do posljednjega trenutka, kada me pogledala a iz grla joj se izvio krik i krkljaj nemoćne i zgažene osobe. Otac se uspravio te ju pridržavao, dok su ostali plakali .

Nazovem ih sve po redu imenom, kao da sam ih tek sada upoznao.

- Ne prilazite mi! - viknem slabašnim glasom, premda sam znao da to ionako ne bi učinili. - Odlazim sam u lazaret, neka nitko ne brine. Bog je tako htio... Ja i dalje imam oca i majku i braću... oni će misliti na mene..

Krenem polako, teturavo. Žalost, nemoć, ostavljenost, prepuštenost sudbini koja vodi ravno u smrt. U meni je bilo i bola i prkosa, ne znam kakvoga, ali moje tijelo kovitlalo je sve to u sebi i, onako oslabjelo, ipak me nosilo sve dalje od kuće moga rođenja, sve dalje...

Nijema i izgubljena pogleda pratila me moja obitelj, čuo sam njihove povremene jecaje koji su zamirali u uzajamnom tješenju.

Moje grube ruke zatvore ogrtač, objese mi oko vrata zvono skinuto s ovna, uhvate dva štapa i osjete njihovu hrapavu koru. Okrenuh leđa rodnoj kući i polako se spustih puteljkom prema Asizu. Uz našu kuću mirisalo je na svježu zemlju iz velikih drvenih kalupa, što smo ih svakoga dana punili i kolima prevozili u Gubbio. Moj otac i ja dobavljali smo glinu za tamošnje majstore keramičare. Naša ljepljiva žuta glina pretvarala se u njihovim rukama u prekrasne šarene posude.

Muklo zastenjem od spoznaje da je sada sve to iza mene: vesele vožnje kolima u grad, zasluženi novčić potrošen u taverni na vino ili zalogaj, moji drugovi, veseljaci što su zajedno sa mnom pustopašno provodili mladost, prali se, znojni, na hladnu potoku i pričali budalaštine, razmetali se... Nikada više... nikada... ponavljao je u meni neki glas.

Hodam. Nosi me neka groznica. Put se penje uzbrdo, prema hladu čempresovu. Tu se svalim na travu i naslonim na stablo. Vlažna trava ohladi mi ruke i stopala u laganim sandalama. Onda sve provali iz mene: najprije ljutnja i mržnja na sve oko mene, a posebno na Boga, kojem počnem drsko predbacivati a istovremeno i ulagivati se:

- Nemoj Bože, zašto? Zašto baš ja? Što li sam skrivio? Dobro, jesam, priznajem da sam griješio, a tko nije? Eto, priznajem zavist koja me izjedala dok sam gledao one koji su imali raskoš i obilje. Gledao sam ih u svili i zlatu dok sam sjedio na blatnim kolima, a oni prolazili oholo dižući nos, kao da me nema. Mrzio sam ih.

Psovao, prostačio, gnjevio se, ali i drugi su, Gospodine, oprosti! Oprosti i što sam bio okrutan prema životinjama, tukao ih jadne kad bi zaglibile u duboku blatu, pretovarene mojom krivnjom, udarao bičem po gubici sve do krvi, a volovi bi me gledali blagim velikim očima kao da mole... a ja udri, udri... Bože, oprosti mi... i moj nemar prema majci i braći, prema siromašnijima od mene. Pljuvao sam na neke, bacao s drugovima kamenje na njih, rugao se njihovim prnjama i strahu... pa ipak, nisam bio gori od drugih, Ti to znaš, Bože moj, Bože moj... - jeknem naglas i legnem u travu.

Plakao sam dugo, lica ulijepljena od suza i iscjedaka iz nosa, valjao se s jednoga boka na drugi i naricao nad svojom sudbinom.

Onda se umorim i polako sjednem.

Pogledam krajolik. Pomislim kako je to okrutno, sve teče dalje kao da se ništa nije dogodilo. Oblaci lete, ptice pjevaju, trave se lelujaju. Nikada prije nisam obraćao pozornost na krajolik – je li lijep ili nije – ali sada najednom, malo se smirivši, opazim kako su brda blaga, valovita, uz njihove obronke penju se drvoredi čempresa, a na vrhuncima se bijele kuće rumenih krovova. Tišina je ležala nad uspavanom krajinom, samo su se čule ptice kako se krile nad poljima i šumarcima. One su sretne, a ja... I opet me uhvati gnjev pa zaviknem poput luđaka:

- Lako je vama, prokletnicama! Vi nemate gubu, ogubavile dabogda!!

Kako sam to u svom očaju doviknuo nevinim pticama, odjednom mi ta misao, koju je meni netko doviknuo, sa strahotnom jasnoćom iznikne u sjećanju. Mene je netko davno tako prokleo. Ima tome možda sedam-osam godina, ne sjećam se točno, a nije mi ni značilo puno. Moja balava i budalasta muškost nasmijala se tome. A gledaj sada.

Zaronim lice u ruke i napipam: kvrge se izbočile, trepavica i obrva više nema, nos posve izobličen, pun gnojnih čireva, a ruke bez boje, blijede i podbuhle.

Moj Bože, je li moguće da sam za onaj grijeh samo ja kažnjen, a bili smo trojica. Oni nisu bolesni. Svega se sjetim: kako je bila topla rana jesen, a mi se ponapili u taverni i pošli za njom, “putanom”, kako su nam govorili. Ona je rado i bez prisile pošla do obližnjega šumarka, ali se onda naglo okrenula da će pobjeći. Na prijevaru smo ju bili domamili do šume, i sad smo joj u ludovanju raskidali odjeću a Giovanni, najjači među nama, snažno ju pritisnuo na crnu zemlju. Trzala se i trzala, ali na kraju, prikliještena od sve trojice, ostala je ležati na zemlji kao žrtvena ovca. Odmicali smo se smijući se, a za nama je stizao njen promukli i uplakani glas:

- Prokleti bili... ogubavili dabogda ... ogubavili dabogda ...bogda...

Sjećam se da mi je mislima prošao nelagodan drhtaj, ali ona još svježa i vruća navala krvi i raspoloženja obuzdala je moj razum i kajanje. Njen lik s jedva dignutom glavom dok nas je proklinjala, utonuo je u zaborav. Vratili smo se u tavernu i nastavili svoje pobjedničko slavlje uz pjesmu i vino.

- O Bože, ako je to taj grijeh, onda kazni i Giovannija i Fabria, ne samo mene! - uzviknuh gnjevno prema nebu. Bio sam pun očaja.

Rasplačem se ponovo nad svojom sudbinom i ispušem u travu gnjusni iscjedak te obrišem lice u širok list lopuhov. Još se nisam kajao. Gnjev i srdžba vladali su mojim mislima. A negdje duboko u sebi nadao sam se da je to sve jedna velika zabuna i da ću se probuditi kao iz ružnoga sna.

Naglo donesem odluku: “Neću u lazaret. Odanle nema povratka.”

Ustanem na lomne noge i krenem prema Asizu.

* * *

Tako su započela moja lutanja. Prolazio sam udaljenim stazama da izbjegnem glavne putove i veća sela. Nosio sam svoje zvono oko vrata. Znao sam da ljudi smiju ubiti gubavca koji luta. Ubiju ga i zakopaju te nikome ne odgovaraju, jer se to smatra dobrim i korisnim djelom. Samo nestaneš. A i tko bi se raspitivao za gubavce.

Stoga sam svoj štap ostavljao dovoljno daleko od nečije kuće, pa bih se udaljio i pozvonio sakriven u grmlju. Neka bi se dobra duša smilovala i ostavila kraj štapa komad kruha, staroga pljesnivoga sira, ili presušenu ovčju nožicu koju ni psi ne bi mogli sažvakati. Položila bi to domaćica oprezno kraj štapa i uznemireno se osvrtala, vičući neka otiđem. Znao sam koliko se ljudi boje i polako ih stao razumijevati. Oni ne znaju ništa o mojim patnjama. Kad začujem da netko nailazi, sakrijem se u gusto grmlje, ili u šumicu, odande virim i divim se ljudima, osedlanim konjima, karavanama, sjajnim konjanicima, damama što prolaze u pratnji vitezova. Oni imaju dom, dvor, dvorište s velikim dverima na kojima stoji blistav zvekir. On najavljuje dolaske i odlaske iz tople kuće, s punim stolovima i hladovitim vodoskocima. Pa me uhvati nepodnošljiva bol za kućom, izgubljenom zauvijek. O, da mi se na trenutak vrati prošli život, koji je bio tako lijep unatoč oskudici! Kako je majka pekla dobre kruhove, pa kolače za blagdane, one s cimetom, kako je bio dobar sir naših ovčica, sušeno meso kuhano u zelju... O, Bože, što bih učinio...

Nakon nekoliko tjedana osjetim kako mi svrbež otvara nove rane, a oba oka ispuštaju sluz, dok se moj veliki nos udubljuje i polako nestaje. Gledao sam ruke, nekada snažne ruke, kako se sažimaju u klupko žila i rana. Njima sam brisao lice i onda ih skrivao u rukav smrdljivoga haljetka.

Izgubio sam pojam o vremenu.

Ljeto se razgaralo pa sam idući prema jugu mogao noću spavati bez drhtavice. Polja i šume čuvali su toplinu i Umbrija se otvarala kao ljubavnica: mirisala, zelenjela, puna čudesne svjetlosti, ljepote, koju sam počeo zamjećivati. Nebo je bilo blijedoplavo od sunca. Mislim da je bio srpanj, a godina.. tko zna... možda tisuću dvjesto i peta... možda.

Hodao sam i hodao, a samo jedna misao klijala je u meni: živjeti, živjeti, pa ma kako. Čak sam i sanjao. Jedne noći usnio sam čudan i prekrasan san: velika svjetlosna kugla spustila se nada me i svega me obavila toplinom, ugodom, te ozdravila. Kao da sam bio usred srca svijeta.

Ujutro otvorim oči i ugledam u daljini srebrni grad na brdu. Na samom hrptu. Asiz.

Udaljenom cestom prolazila je karavana, zveckala orma na konjima, blještali oklopi na “bravima” što su pratili trgovce, kloparali kotači, odjekivali glasovi, smijeh. Na začelju kolone bile su mazge bez nakita. Eh, da mi je biti s njima...

Kad se i zadnja mazga izgubila iza okuke, pođem do potoka da se napijem vode. Sjednem na obalu, izvadim suhi komadić kruha i stanem ga mljackajući topiti u ustima. Sjedim tako i gledam: baršunasta, valovita, žućkasta ravnica preko koje puše topli vjetar i nosi prašinu zaostalu od karavane. Prašina pokriva bagreme uz cestu. Malo dalje, utonule u tamnu čempresovinu, samuju dobre kuće, drevna imanja dobrih gospodara. Sve su one udobne i hladovite.

Obuze me neka nježnost nad svom tom ljepotom, pa kleknem i pomolim se od srca, možda prvi put od djetinjstva:

“O, Bože moj, u ludosti svojoj radovah se mnogočemu, a trebalo je samo jednom: Tebi. Životu što si mi ga dao na dar. Gle, tek sad vidim: na nebeskom svodu izlazi sunce nad oblacima, pozlaćuje gradove sa zvonima, srebrne masline i raskošne pinije. Kao da mi se otvaraju vrata neba, nepoznata neba na koja naslanjam svoje nade, ja bijedni crv i smradni stvor, naslanjam kvrgave dlanove na vrata Tvoje milosti, i molim Te da mi oprostiš grijehe i gordosti. Istrgni moju dušu iz dubine podzemlja moje krvi, jer Ti sve možeš. Sjećaš me se kad sam gol izašao iz utrobe svoje dobre majke, i gol ću se Tebi vratiti, posve proziran kao krilce ovoga sasušenoga vodomara. Sam sam kao ona bijela kuća na vrhu brda, do koje nema puta. Oko mene si rasprostro plave šatore biblijskih divovskih vrhova, poslao si vjetrove da se gase u sipkim poljima, kao što ću i ja jednom zgasnuti. Ali molim Te, dođi mi u svetoj odori nekog pravednika, meni grješnom i gnojnom gubavcu, neka mi rekne koju riječ, neka ovaj komadić moga bića što ga dušom zovemo, stavi u Tvoju ruku, neka mi pomogne i nadmaši svojim bljeskom ovaj prljavi svijet što ga još više uprljah.”

Šaptao sam: “Nemoj da budem zauvijek izgubljen...nemoj...”

Mislim da sam zaspao. Spavao sam neobično dobro i tvrdo, ne bojeći se pasa ili zlih namjernika.

* * *

Netko me drmao za rame.

Trgnem se i pokušam izoštriti pogled, preplašen na smrt. Leđa naslonjenih na stablo, htio sam ustati, jer prva mi je misao bila da će me taj ubiti ili mi učiniti neko zlo. Ta jasno mu je da sam gubavac otkrivena lica. Kroz suze, treperavu svjetlost i zadebljale kapke uspijem razaznati: malen, neugledan čovjek, smeđih očiju kao umbrijska zemlja, dobro odjeven, čak gospodski, a nosa povijena i klempavih ušiju, smješkao mi se pred licem i pjevušio. Unjkao neku pjesmicu.

- A što ti ovdje radiš, siromašče moj!? - upita me gotovo vedro.

- Ne dodirujte me! Zar ne vidite da imam gubu! - kriknem u užasnom strahu. Ta on će me ubiti čim shvati tko sam. Sakrijem šake u duge poderane rukave i pokrijem glavu kapuljačom.

Ali on se nije micao, niti mijenjao raspoloženje. Nije se uplašio, razljutio, zgranuo.

- O, brate, zar se bojiš sotone? Zar bih te ubio ja, koji vidim tvoju muku.?!

I sjedne kraj mene. Ja se koliko sam mogao odmaknem od toga čudaka, vjerojatno umno poremećena mladića. Iz mojih čireva širio se prodoran zadah, curili su, jamačno sam izazivao strašnu odvratnost. Skvrčim se stoga što više i ostanem u iščekivanju nagle promjene njegova raspoloženja, siguran da će me pokušati udariti ili bar pobjeći.

A on se odjednom raspjeva. Budala se raspjevala otvorena grla,

gledajući u nebo. Vidim da je posve sumanut pa se polako dignem, da se uputim što dalje. Istina, imao je zaneseno lice, vedre i jasne oči, razmahane ruke, kao da doziva ptice. Kad je spazio da sam ustao i kanim poći, zgrabi me za umazani krajičak moje odrpane tunike.

- Ne! – kriknem - Ne! Zar ne vidite da sam gubav!? Ubit ćete me kad shvatite! Pustite to, zarazit ćete se!

On se slatko nasmije i, držeći i dalje kraj moje tunike, reče:

- Znaš li što sam noćas sanjao? Slušaj, brate u Kristu! Prije nekog vremena odlučio sam poći u rat s nekim svojim Asižaninom, tamo u Apuliju. Tako zaspim s nadama da ću postati vitezom. Sanjam lijepo: moja kuća ispunila se sjajnim oružjem – posvuda blistavi mačevi, optočeni, urešenih balčaka, štitovi oko njih, kacige s vizirima, sve sjaji... Sretan se probudim i pitam sebe: što je to? A neki glas mi rekne: Sve će biti tvoje. Samo pruži ruku i uzmi. Ali onda, gle čuda: brate moj nevoljni, nikome ne ispričam san, odustanem od puta u Apuliju i evo me sada tu. Nije li to najveće čudo. Možeš li mi to objasniti?

Nijemo sam ga slušao i gledao onako vedra i nesmotrena poput djeteta koje ne zna što bi sa svojim životom. Na koncu uvidim da mi neće učiniti ništa nažao pa tiho promrsim:

- Gospodine, ništa ja ne mogu objasniti vama koji ste toliko iznad mene. Ja sam siroti gubavac i molim vas da me ne dirate, ta znate kako je guba opasna. Poći ću sada polako. I pokušah se dići uza svoje štapove.

Onda se dogodilo ono što ni u snu ne bih pomislio. On se okrene prema meni, povuče me na zemlju, uhvati moje obje ruke, onakve izobličene i bliže smrti nego životu, uhvati ih, izvuče iz krpetina i poče ljubiti. Da, ljubiti!!! Čas jednu, čas drugu. Ja se odupirem, vičem, padam na leđa, kotrljam niz obronak, i ostajem ležati u malom jarku punom trave, uvjeren da sada slijedi udarac luda čovjeka. Jer on mora da je lud, potpuno lud, ta to nitko pametan ne bi učinio. Onda mi sine misao: ne, on je sigurno isto tako zaražen, zaražen je pa mu je svejedno, zato se šali i poigrava mnome.

* * *

VITA NUOVA!, kliče svako jutro moj brat Franjo kad se budimo u tom smradnom lazaretu. Njegov glas je onaj pijetla, jer kad otvorim oči, on već ispire rane gubavcima i doziva svakoga imenom. Potom zavija rane u krpe koje je prao i sušio, pa kad sve završi, odlazi u potragu za hranom. Sve to radi vedro i govori, govori, kao dijete koje ne razumije gdje se nalazi.

Jučer nam je rekao:

- Gospodin mi je u duši poručio: Franjo, naučit ću te slatkoći u gorkosti.

Pred prozorom moje izbice grane su lovorove na koje svakoga dana slijeću dvije grlice, te se ljube i guču. Ja, Simone, gubavac koji sam putovao beznadan u susret gorkoj smrti, uživam u njihovoj ljubavi. Sjedim tako i mislim: možda će jednom tko zabilježiti nešto o tome dragom ludonji Franji. Bratu Franji.

Eno, gledam ga: svi su se skupili oko njega, dodiruju ga, on nema straha, smrt ga se ne tiče. Njen zloslutni svijet kao da za njega ne postoji.

Netko će, velim pisati o njemu, kako se sagnuo nad moje gubave ruke, nadnio svoje čelo nad moje rame i poljubio me. Neki neće vjerovati, govorit će da je to samo legenda, priča nastala iz puste želje da se takav čovjek rodi. Jer lakše je poginuti odjednom, od mača, noža, kamena, nego patiti godinama u strašnoj gubi. Tako mnogi neće vjerovati ovo što moje oči gledaju. Ne znam, hoće li se on zaraziti. Ja ću tada sigurno biti odavno mrtav, ako se to ikada dogodi. Ali jedno znam: čak i kad ne bi postojao, taj bi poljubac bio najveći u povijesti ljudskoga roda.

Bila su dva poljupca u ovoj našoj zemaljskoj pustolovini – onaj Judin i ovaj Franjin.

Nešto mi se čini da se moje kvrge smanjuju. Znam da je to privid, da je to samo oživjela nada na žaru njegove ljubavi, ali ipak mi je lakše. Ja sam opet nečiji brat.

Jesen je već tu, grožđe je zrelo, magle se slažu po brdima, a on još ne napušta naše dvorište. Čujem ga gdje govori:

- SIGNORE! FONTALIS BONITAS! Izvorna dobroto! Braćo, ima jedna smrt koja je mlada i lijepa, puna svjetlosti, bez straha, u kojoj ne umireš zauvijek !

Znam da ću na samrti, ja, bijedni Simone, osjećati dodir njegovih usnica na mojim rukama.

Zlatko JEVAK

Ljetne zabilješke iz Sarajeva

Jednotjedni ljetni boravak u glavnome gradu BiH, čuvenome stjecištu različitih kultura, a poznatom i po atentatu 28. lipnja 1914. na austrougarskog prijestolonasljednika nadvojvodu Franju Ferdinanda, ali najpoznatijem po trogodišnjoj opsadi (od 1992. do 1995.), za mene je bio nezaboravan izazov nakon trideset godina.

Iznenadih se što vidim mnogo manje ruševina i uništenih zgrada u središtu grada nego sam očekivao. Njih je svakim danom sve manje. No, na zapadnom prilazu gradu na nedavne ratne strahote još podsjeća sablasni ostatak zgrade legendarnog "Oslobođenja", kao i nikad useljeni Dom penzionera, koji je neposredno pred početak okupacije trebao primiti prve stanare. U središtu, neposredno do Katedrale srca Isusova, zjape ostaci "Feroelektrove" robne kuće, a nešto dalje u sličnom stanju je i nekadašnji hotel Evropa. Sarajevska ljepotica, Gradska vijećnica, kako je svi zovu i kakva joj je bila prvotna namjena, a zapravo nekadašnja Sveučilišna biblioteka na obali Miljacke, polako se oporavlja od požara kojeg se svi sjećamo s televizije. U tijeku su opsežni i zahtjevni radovi na sanaciji unutrašnjosti Vijećnice.

Cilj mog posjeta Sarajevu bio je upoznati se s djelovanjem osnivača i prvoga ravnatelja Prve sarajevske gimnazije, Ivanom Branislavom Zochom. Njega je preporučio bosanskim vlastima hrvatski ban Ivan Mažuranić. Zoch, iskusni profesor, rođen u Slovačkoj 1843., čiju smo 160. obljetnicu rođenja obilježili 24. lipnja o.g., došao je 1879. na dvije godine u Sarajevo, a mandat mu je produžen za još jednu godinu. Prvi zadatak mu je bio nadgledati izgradnju nove gimnazije, jer je zgrada prvotno namijenjena za tu svrhu izgorjela u kolovozu te godine.

U objavljenoj monografiji "Prva sarajevska gimnazija - 120 godina 1879.-1999." u uvodnom dijelu stoji: *kako je sa prvim upisom djece išlo vrlo teško, pa je prvi direktor, po narodnosti Slovak dr. Ivan Zoch išao od kuće do kuće po Sarajevu i ubijeđivao i nagovarao roditelje da upišu svoju djecu u novootvorenu školu. Roditelji su teškom mukom pristajali na to. Ljudi nisu imali vjere u trajnost prilika nastalih okupacijom."*

Da upisivanje djece u novu gimnaziju nije išlo glatko, potvrđuje i podatak da je tada u Bosni bilo svega 3% pismenog odnosno polupismenog muškog stanovništva.

Nova zgrada gimnazije podignuta je u kratkom vremenu već 1880. godine. Iako je Zoch u Sarajevu djelovao samo tri godine, ostavio je vidljive tragove svoga rada; uz svoje redovne obveze ravnatelja i profesora osnovao je i prvo narodno sveučilište, koje je počelo s radom u ožujku 1881. godine, a prva predavanja je sam održavao. Nakon trogodišnjeg rada u Sarajevu vratio se u Osijek, gdje nastavlja s radom na prvoj hrvatskoj enciklopediji, čija su prva dva sveska (A-B 1885., a C-G 1890.) i objavljena, ali uslijed izostanka podrške tadašnjih vlasti, ostala tri nikada nisu dovršena.

Da biste upoznali brojne sarajevske kulturne spomenike i saznali nešto više o nedavnim događanjima, bit će korisno u nekoj od sarajevskih knjižara nabaviti knjigu "Sarajevo evropski Jeruzalem" Nijaza Koštovića, izdanu 2001. godine, ili pak "Sarajevo za početnike", Ozrena Kebe. Prva knjiga sadrži i paralelni prijevod na engleski i njemački jezik, a druga je autorov ratni ljetopis u kojem u dvjestotinjak sažetih i potresnih pripovijesti opisuje preživljavanje Sarajlija za vrijeme opsade grada, bez vode, struje i plina. Snajperisti su vrebali pri svakom izlasku na ulicu. "Mapa preživljavanja" prikazuje raspored naoružanja okupatora i zloglasne točke stradanja u Sarajevu i okolici. Jedini izlaz iz opkoljenog Sarajeva u civilizaciju vodio je kroz probijeni tunel ispod brisanog prostora sarajevskog uzletišta na Butmiru, dug 760 m, širok 1,2 m, a visok jedva 1,6 m.

Grad je dostojno obilježio mjesta najvećih stradanja svojih sugrađana tzv. ružama smrti, spomen-pločama od bijelog mramora - kao u ulici Ferhadija, gdje je 27. svibnja 1992. godine granata ubila 17 građana, zatim na Markali, zelenoj tržnici, gdje je 5. veljače 1994. godine, također granatom, ubijeno 67 građana, a 28. kolovoza 1995. poginula su 43 čovjeka, dok je velik broj kao i pri svakom granatiranju ranjeno.

Posjećivanje ovih mjesta postalo je sastavnim dijelom kulture življenja u Sarajevu. Hotel Holiday Inn za vrijeme rata bio je jedini hotel koji je funkcionirao, iako na "brisanom prostoru" i na puškometu s Trebevića i Grbavice. Danas je teško zamisliti da je bio u takvoj situaciji, na što jedino podsjeća zgrada zajedničkih institucija u neposrednoj blizini.

Iz spomenutih publikacija saznajem da je tijekom opsade Sarajeva, u tisuću dana, poginulo 10.615 ljudi od čega 1.601 dijete, dok je ranjeno više od 50.000 ljudi. Snajperisti su ubili 225 ljudi, od čega 60 djece.

Da je Sarajevo zaista bilo multikulturalan i multimedijski grad, svjedoče brojne prelijepe crkve i džamije i sinagoga.

U svojoj povijesti Sarajevo je prvi graditeljski i gospodarski procvat doživjelo u prvoj polovici 16. stoljeća kada je nastala Baščaršija, Stari grad, zaslugom donacija Gazi-Husrev-bega. Na Baščaršiji su se razvijali brojni zanati, a najpoznatiji je bio kujundžijski: kovanje ukrasnih i uporabnih predmeta, kao i zlatnog i srebrnog filigranskog nakita. Uz nedavno obnovljenu prelijepu Gazi-Husrev-begovu džamiju uzdiže se Sahat kula, a preko puta Gazi-Husrev-begov bezistan. Na ovo zdanje naslanja se nekoć čuven hotel «Evropa» koji je sada premješten, jer je prvobitni potpuno uništen u ratu.

Careva džamija, na drugoj obali Miljacke, najstarija je sarajevska džamija, sagrađena 1462. godine. Stara pravoslavna crkva sv. arhanđela Mihaila i Gavrila u ulici Mula Mustafe Bašeskije sagrađena je 1539. godine a imala je prvobitno drveni zvonik i zbirku vrijednih ikona. Vojska Eugena Savojskog opljačkala je crkvu, a potom je i zapalila 1697. godine. Nakon toga je podignut zidani zvonik.

Na današnjem Trgu oslobođenja između 1863. i 1872. god. podignuta Saborna crkva Presvete Bogorodice s pravoslavnom bogoslovijom, također je znatno oštećena za nedavne opsade grada, a obnovljena je 1999. god. donacijom grčke vlade i Sarajevskog kantona.

Iako je kršćanstvo najstarija monoteistička religija u sarajevskoj kotlini, sakralni objekti su novijeg datuma. Na prostoru današnje Skenderije iskopani su ostaci hrama za koje se pretpostavlja da bi mogli pripadati nekadašnjoj katedralnoj crkvi Sv. Petra na Brdu, koju je nadbiskup morao napustiti i preseliti se u Đakovo. Isto tako su na Marijinu dvoru pronađeni ostaci najstarijeg kršćanskog groblja, a na tom je mjestu za vrijeme austro-ugarske vladavine sagrađena prva Tvornica duhana.

Prvi nadbiskup Vrhbosanske nadbiskupije dr. Josip Štadler uz velike je napore po nacrtu Josipa Vancaša sagradio katedralu Srca Isusova na današnjem Trgu fra Grge Martića. Gradnja je počela 1884. god., a dovršena je pet godina kasnije. Pročeljem dominiraju dva zvonika, visoka 43,22 m. U zapadnom zvoniku je postavljeno zvono teško 2,5 tone a u istočnom pet manjih zvona. Katedrala je trobrodna, a najveću dekorativnu vrijednost imaju izrađene slike na pocinčanim pločama, zatim freske te prozori sa slikama u vitražnom staklu, koje su za opsade grada najviše i oštećene od brojnih eksplozija i krhotina granata. Ispred Katedrale nalazi se najpopularniji trg u Sarajevu. God. 1896. sagrađena je Crkva sv. Ćirila i Metoda s katoličkom bogoslovijom (na uglu Štadlerove i Ulice Muse Ćazima Ćatića). Treću katoličku crkvu, Kraljice Svete Krunice, sa školskim centrom "Sv. Josip" dale su sagraditi sestre Kćeri Božje ljubavi 1911. god., a nalazi se u Ulici Mehmed-paše Sokolovića, izgrađena također po nacrtima Josipa Vancaša. U samom središtu grada, u Ulici maršala Tita, nalazi se zgrada koju je podiglo Hrvatsko kulturno društvo Napredak 1913. god.

Na lijevoj obali rijeke Miljacke svojom ljepotom dominira 1899. god. sagrađena Evangelička crkva, čiji su krilni dijelovi dograđeni 1911. god. Ova je crkva za vrijeme socijalizma preuređena u Akademiju likovnih umjetnosti.

Godine 1581. podignut je Stari židovski hram, koji je gorio više puta a najviše je stradao 1697. god., kada je Eugen Savojski dao zapaliti grad, te kasnije 1788. god. U svom današnjem izgledu hram je iz 1821. god., podignut iz kamena, s 26 prozora i galerijom s 500 mjesta za sjedenje. Danas je u njemu privremeno skladište izložaka Muzeja grada Sarajeva. Na zapadnoj strani Starog hrama podignut je u drugoj polovini 19. st. novi hram, nešto manji, čiju je galeriju pogrebno društvo Pokop djelomično pretvorilo u uredski prostor. U Ulici branilaca Sarajeva nalazi se Veliki sefardski hram, podignut 1926-30. god., a ima 2000 mjesta. U njegovom prizemlju nekoć se nalazila riznica, odaje rabina, dvorana za vjenčanja, a na prvoj i drugoj etaži biblioteka, arhiv, dvorana za sjednice i stanovi. Tijekom II. svjetskog rata ovaj je hram potpuno opljačkan, a nakon rata desetkovani Židovi hram su poklonili gradu. Od 1965. god. u njemu se nalazilo sjedište radničkog sveučilišta Đuro Đaković, a danas nosi naziv Bosanski kulturni centar.

Sarajevske ulice žive su i tijekom čitavog dana, ali u večernjim satima kao da svi stanovnici izađu iz svojih stanova, pa u brojnim kavanama popularne pješačke zone Ferhadije nije lako pronaći slobodno mjesto. Čuo sam uzrečicu "biti u Sarajevu a ne kušati begovu čorbu isto je kao da ovdje nisi bio", te sam u živopisnoj Inat-kući, koju je vlasnik "kamen po kamen" preselio s mjesta uz Gradsku vijećnicu na suprotnu obalu rijeke Miljacke preko Šeher Ćehajinog mosta, a ispred džamije Vakif Hadži Mustafe (sagr. u 16. st.), kušao ovu zaista izvrsnu čorbu i burek. Također treba kušati čuvene sarajevske baklave, a po mojoj ocjeni najbolje se nude u slastičarnici Saraj Bosna na Gajevom trgu. Ljubiteljima sladoleda veoma je ukusna tzv. egipatska vanilija.

Na platežno sredstvo – konvertibilnu marku – brzo ćete se priviknuti iako je njena kratica (KM) za strance malo neobična. Mjenjačnica i stranih banaka ima dovoljno u gradu. Tržnice su bogate raznovrsnom ponudom i brojnim kupcima. Prodaje se gotovo sve, no podrijetlo robe je najčešće nepoznanica.

Za svog boravka uspio sam otići i do vrela rijeke Bosne ispod Igman planine, i to radnim danom, kada nema gužve. Ovdje izvire bistra i hladna rijeka Bosna, a labudovi daju dodatni šarm. Vikendom je ovo i najposjećenije izletište Sarajlija. Nedaleko od Sarajeva su brojna izletišta a jedno od njih je i čuveni Sarajevski Kiseljak, poznat po bogatim izvorima odlične mineralne vode, arheološkim nalazima iz rimskog doba, nekropoli stećaka te nedavno sagrađenoj lijepoj katoličkoj crkvi.

Noću je grad dobro osvijetljen a raskošno osvijetljeni brojni minareti i crkveni tornjevi kao da vas žele udaljiti od nedavnih ratnih strahota koje su pogodile bosansku metropolu.

U Sarajevo možete doći zračnim (ujedno i najbržim) putem, zatim željeznicom, autobusom ili pak osobnim automobilom, kojim vožnja od Zagreba traje nepunih pet sati. No, kada automobilom napustite Slavonski Brod, prolazite opustošenim područjem skoro sve do Doboja, a ako je to u predvečerje, tada će na vas sablasno djelovati spaljene kuće uz cestu, naročito na području Dervente. Kada prođete Maglaj, tada je put ugodniji i uskoro stižete na domak zeničkih visokih peći a potom za nepunih sat vremena stižete u Sarajevo.

Sve u svemu, za ugodnog boravka u Sarajevu upoznat ćete nove prijatelje te poželjeti uskoro ponovno posjetiti ovu lijepu metropolu.

Šimun JURIŠIĆ

Svećenik i publicist Matko Mandić

Duša hrvatskog dnevnika Balkan *u Trstu (1907-1908)*

Dnevnik *Balkan*, prvi i jedini hrvatski politički dnevnik u Trstu, izlazio je osam mjeseci, od 1. rujna, 1907. do 30. travnja 1908. Izašlo je ukupno 199 brojeva, koji se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Vlasnik i izdavatelj mu bijaše prof. Matko Mandić, odgovorni urednik Ivan Benko, a od 20. rujna 1907. Vatroslav Živic. List se tiskao u tiskarni Edinost, a uredništvo i uprava bili su u Via Cecilia br. 14.

Dnevnik je izlazio na dva lista, ili četiri stranice srednjeg formata, a prilozi u njemu redovito nisu bili potpisani. Književnik Milutin Cihlar Nehajev i još koji suradnik potpisivali su svoje članke. Nemamo podataka o nakladi lista. U zadnjem broju čitamo (30. IV. 1908., str. 2):

„Odziv, koji smo naišli nije odgovarao prevelikim žrtvama, koje je tražilo izdavanje dnevnika.“

Pretplatnici lista bijahu ljudi srednjeg, „ne osobito imućnog staleža“ (*Balkan*, 5. IX.1907., str. 2).

U listu je bilo desetak stalnih i nekoliko povremenih rubrika. Na prvoj stranici bio je veći politički članak ili komentar te podlistak kao npr. *Nešto o mlieku*. Na toj stranici objelodanjeni su i ulomci iz dva poznata djela i to u nastavcima: *Veli Jože* Vladimira Nazora i *Igrač* F. M. Dostojevskog.

Na drugoj stranici dnevnika bila je rubrika *Iz Trsta i okolice* kao i još neke rubrike. U toj rubrici izašlo je dosta vijesti o Hrvatima u Trstu i njih ne mogu zaobići sadašnji i budući istražitelji prošlosti Hrvata u Trstu. Inače list nije krio svoju slavensku orijentaciju, imao je stalnu rubriku *Slavenski jug*, te izvrsnu suradnju sa Slovencima. Izvješćivao je o srbijanskoj politici, o kulturnim događajima u Beogradu i sl., ali nije donosio vijesti iz Srpske pravoslavne crkve i crkvene općine u Trstu. Iako je vlasnik i izdavatelj lista bio katolički svećenik, o vjerskom životu naših katolika ima veoma malo podataka.

Za vrijeme izlaženja list je najviše redaka dao gostovanju Markovićeve trupe Hrvatsko primorsko kazalište u Trstu od 5. do 12. i. 1908., zatim 25. obljetnici rada u Trstu prof. Matka Mandića u siječnju 1908. List je pažljivo pratio osnutak i rad društva Jadran u Trstu koji je utemeljeno u veljači 1908.

Hrvatsko primorsko kazalište Mihajla Markovića davalo je predstave u slovenskom Narodnom domu i u njihovim predstavama je gostovalo nekoliko članova Hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu, današnjeg Hrvatskog narodnog kazališta. Među njima su bili i intendant i glumac Andrija Fijan, Marija Ružička-Strozzi, Ljerka Šram, Ignjat Borštnik i dr. Čitajući list, lako se mogao dobiti dojam da je predstava drame *Zimsko sunce* Cara Emina izazvala poseban odjek. Tako je Balkan 9. I. 1908. na prvoj stranici i to na prvom mjestu dao nepotpisani članak (autor je vjerojatno Milutin Cihlar Nehajev) pod naslovom *Zimsko sunce*. U članku čitamo i ovo:

“A ipak – premiera Careva u Trstu spada baš tako u niz važnih političkih događaja, kao kakav izbor ili govor. – Smiešno bi bilo govoriti o nekoj estetskoj strani *Zimskog sunca*. Ona iskrena, duboka toplota, koja provija čitavo djelo obuzimlje i naša srca – i u toj toploti dokaz je Careve umjetnosti. “Dramu su izveli u Trstu, “u gradu, gdje se zbilja dnevice i dnevice događaju one izdaje svoga imena i roda, kojim hoće da se opravda Carev Berto”.

Ni jedan članak o Mandiću nije bio potpisan. Čak ni onaj opširni, na stranici i po novina, koji je donesen 11. I. 1908. pod naslovom *Matko Mandić 1883. -1908.* na prvoj stranici. Članak ima uvod i poglavlja: *Mandić kao novinar*, *Mandić kao političar*, *Mandić u Trstu*, *Svečani proslov* V. Cara Emina. Iz članka možemo doznati što je sve učinio svečar u Trstu. Tako je pomogao ustrojiti Slovensko pevsko društvo, Kolo, Tržašku posojilnicu, Kmetijsku zadrugu, Dalmatinski skup, podružnicu Sv. Ćirila i Metoda kojoj bijaše više godina predsjednik. Mnogo je pomagao Slovencima i njihovim društvima. I ne samo da je pomogao osnovati školu kod sv. Jakoba, već joj je bio više godina nadzornikom. Dva puta bio je urednik Edinosti. U trenutku proslave bio je i predsjednik Radničkog potpornog društva.

Na svečanoj proslavi 12. I. 1908. u velikoj dvorani Narodnog doma u Trstu recitirala je Marija Ružička-Strozzi svečani proslov Cara Emina. Proslov je tiskan u spomenutom broju od 11. I. 1908. o proslavi je Balkan pisao opširno na cijeloj prvoj stranici dne 13. I. 1908. pod naslovom *Proslava Mandićeva*.

Na prvoj stranici 21. siječnja 1908. naš dnevnik donio je *Pravila društva Jadran*, društva za mornare i radnike u Trstu. Opet na prvoj stranici u broju od 3. veljače 1908. dnevnik je objelodanio članak *Ustanovna skupština Jadrana*. Iz njega se može doznati da je u nedjelju 2. veljače održana skupština na kojoj je za predsjednika Jadrana izabran pomorski kapetan Petar Harlović, a za potpredsjednika trgovac Filip Ivanišević. U istom članku dani su neki podaci: Hrvata i Srba u Trstu ima do 15 tisuća, od toga broja Dalmatinaca je preko 10 tisuća. Kod Lloyda radi na brodu, na moru i u uredima 3.500 do 4 tisuće duša. Računa se da ukupno ima 6 do 7 tisuća mornara koji rade u društvima kojima je sjedište u Trstu. Nadalje nepoznati člankopisac navodi da u gradu ima do sto dalmatinskih krčama i trgovaca vinom, koji imaju do 120 lokala.

O novoosnovanom društvu Jadran naš dnevnik je pisao i u broju od 11. veljače 1908. na drugoj stranici a pod naslovom Jadran.

Doznajemo da je za osam dana u društvo upisano oko 200 članova, a u blagajnu je palo do 1.125 kuna. Društvo će naći svoje prostorije i odmah otvoriti svoju knjižnicu i čitaonicu. U broju od 22. II. dana je adresa: Jadran – Via S. Sebastiano br. 6, III kat.

Dne 2. III. 1908. na str. 2 list je tiskao *Objavu članovima Jadrana* u kojoj društvo javlja svojim članovima da će sljedeći liječnici liječiti „badava društvene članove". To su:

Dr. Dujama Karaman (unutarnje bolesti, grlo i nos),
Dr. Frano Korsano (kožne i venerične bolesti),
Dr. Kristin Krstulović (dječje bolesti),
Dr. Josip Martinis (očne bolesti),
Dr. Dinko Tecilazić (unutarnje bolesti).

Pravne savjete dava će: Bole Boleslav, odvjetnički kandidat, Fran Brnčić, odvjetnik; Radoslav Kvekić, odvjetnik; Ljubo Tomašić, odvjetnički kandidat i odvjetnik Luka Verona.

Ovom popisu naših liječnika, odvjetnika i odvjetničkih kandidata može se dodati još jedan popis koji je donio Balkan 31. XII. 1907. Tada je, naime, objavljen članak *Gostovanje Hrvatskog primorskog kazališta* u kojemu je poziv "slavenskom općinstvu" i koji je potpisalo trinaestak uglednijih Hrvata, uglavnom intelektualaca. Među njima je i Josip Mandić (Trst 1883. – Prag, 1959.), doktor prava, odvjetnik, skladatelj i javni radnik. Napisao je i operu *Petar Svačić* (1903).

Balkan je donosio i vijesti o društvu Balkanski skup, društvu koje drži "Na okupu našu inteligenciju ovoga grada" i koji je osnovao dr. Drago Lukež "prije pet godina" (*Balkan*, 4. IX. 1907, str. 2). U broju od 18. XII. 1907. na str. 2 dana je adresa društva – Via della sanità br. 16, I. kat, tajnik je dr. Valho. Društvo je imalo: pjevački zbor, tamburaški zbor, dramsku grupu. U utorak 24. III. 1908. nastupili su tamburaši u Engleskom pomorskom domu (English seemans house) u ulici Belvedere na koncertu. Koncert je započeo i završio sviranjem naših tamburaša. Izveli su i dvije Brožove poputnice: *Složno pod hrvatskom zastavom* i *Naprijed*. Koncert je zabilježio i pohvalio *Balkan* u broju od 25. III. 1908 (str. 2) i popratio ovom rečecinom: "Tamburaši su bili sami mladi Hrvati, većinom Dalmatinci i akademičari, ovdje nastanjeni."

Narodna radnička organizacija osnovana je u drugoj polovici 1907. u Trstu. Balkan je donosio neke vijesti iz te organizacije, a posvetio joj je članak u broju od 28. XI. 1907. pod naslovom *Narodna radnička organizacija*. Ona je "najdjelatnije naše narodno društvo u Trstu". Organizacija broji za sada tek 3000 radnika. Što će biti onda, kad će se tom društvu priključiti svi slovenski radnici u Trstu.

Održavala je pučka predavanja. Tako je 31. X. 1907. održano prvo predavanje i to o osiguranju radnika. Predavač je bio dr. Josip Mandić, predsjednik organizacije koja je imala društvene prostorije u ulici La vatoio br. 1, I. kat (*Balkan*, 13.X.1907, str. 2). Dnevnik je 28. XI. 1907. na str. 2 objavio da će diletanti Narodne radničke organizacije dati 1. prosinca predstavu Dolinarove šaljive igre *Cigani*.

Iz bilježaka u *Balkanu* ne možemo točno kazati koje su se knjige prodavale u Slavenskoj knjižari i na kojm jezicima. Potpuni naslov knjižare bijaše – Slavenska knjižara i papirnica, Josip Gorenjec, Valdirivo 40 (*Balkan*, 21. X. 1907, str. 2). Otvorena je u listopadu 1907. Vlasnik joj bijaše Josip Gorenjec koji je umro 1920. Objavila je razglednice s hrvatskim i slovenskim natpisima. To su prve razglednice koje nose „samo naše nadpise", ističe list (4. XI. 1907, str. 2). U knjižari je djelovalo "povjerenstvo Matice hrvatske" iz Zagreba za Trst i okolicu, u njoj su se mogle kupiti knjige Matice.

U siječnju 1908. pokraj Slavenske knjižare V. Gjurin je otvorio u ulici Saverio Mercadante Slavensku brijačnicu, prvu takvu u Trstu. "Dužnost je svakog Slavena u Trstu da se služi kod slavenskog brijača, budući da će eksistencija iste jedino zavisiti od nas. Tako je isticao list u broju od 21. II. 1908. u bilješki *Slavenska brijačnica u Trstu.* U članku *Za hrvatsko školstvo u Trstu* (27. IX. 1907, str. 2) nepoznati pisac je uskliknuo: "Mi Hrvati u Trstu trebamo jednu pučku školu više no itko." Članci o toj temi i o tim pitanjima nisu se pojavljivali u *Balkanu.* Ipak je list pisao o Ruskom kružoku (2. I. 1908.) u kojemu je započeo tečaj hrvatskog, ruskog i češkog jezika i koji će trajati četiri mjeseca. List je 18. I. 1908, donio vijest da je 7. I. počeo tečaj iz hrvatskog jezika i da ga vodi učitelj J. Jedlowski. "Ima lijepi broj đaka, od kojih su skoro svi Slovenci i Slovenke". O tom društvu ili organizaciji Ruski kružok ne znamo mnogo, ne znamo ništa, ako se oslonimo na naš dnevnik.

List je pisao i o nesimpatijama nekih talijanskih stanovnika i novina prema Hrvatima i Slavenima uopće, prigodom nekih ispada, na primjer bacanja blata u tablu Slavenske knjižare (v. članak *Sljedbenici stoljetne kulture* nepoznata autora, *Balkan*, 21. II. 1908).

Nije *Balkan* bilježio samo događaje iz društvenog, kulturnog i kazališnog života tršćanskih Hrvata. Tako je u člančiću *Poljičani u Trstu* (16. XI. 1907) navedeno da su Poljičani u Trstu "sve samo trgovci s vinom" i da su 14. XI. slavili "stogodišnjicu pada svoje republike i osnutak svoje samostojne občine". Za tu prigodu sastalo se dvadesetak Poljičana u krčmi Mate Tomaša na "bratski objed". Predsjedavao je Jure Novaković, "živi kremenjak", bivši omiški načelnik.

Ne mogu se dovoditi u pitanje zasluge vlasnika i izdavatelja lista prof. Matka Mandića kad govorimo o Balkanu i o kulturnom životu Hrvata u Trstu. Zato me je iznenadilo kad sam u knjižici (ima 54 stranice) Viktora Cara Emina, uglednog našeg književnika, koja nosi naslov *Matko Mandić. Osvrt na njegov život i rad* (Samobor, 1938.) pročitao rečenicu: “Još je pokrenuo i prvi hrvatski dnevnik u Trstu “Balkan” koji nije bio duga života, iziskivao je mnogo truda i glavobolje.” To je jedna i jedina rečenica koja govori o *Balkanu*, čak nisu navedene godine izlaženja lista.

Sadašnji i budući istraživatelji hrvatskih tragova u Trstu naći će u *Balkanu* korisne informacije.

David KABALIN

Ovoljetna paklenska žega

Sunce
žeže,
srce va mantel tuče,
va prsih neduh steže.
Paklenska žega
zadnju kap vlage
zgorene zemlje vuče.
Sušac pomalko puše
pa kako da zlu pomaže.
Teško se živi,
bolno se diše.
Pet misecih
ni kapi kiše.
Svrt list po granah
strašljivo trepeće.
Plod zemlje strt.
Diši na smrt!

I stari dobri Sveti Otac
drhćuće ruki va nebo diže:
“O Semogući,
pridi nan bliže,
spasi, porosi,
pomozi!
Razumij strahi,
žuljevit trud.
Nebeski Oče,
umiri grud!”

Pa kad prva kiša
na gladnu zemljicu pade
falut će ti da
sako božlje čeljade!

Pojašnjenje manje poznatih izričaja iz novljanske čakavštine:
Mantel – udaranje klatna zvona samo u jednu stranu.
Sušac – lagani sjeverni vjetrić koji isušuje zemlju.

Nevenka KAUZLARIĆ

U vukovarskom vremenu i prostoru

Vrućina svibanjskog popodneva pritisnula Trpinjsku cestu. Nigdje nikoga na ulici. Motor automobila jednolično bruji. Vozimo se usporeno, namjerno. Promičemo pored mnogo bezglavih i bezokih kuća. Da iz njihovih bivših soba i dvorišta ne rastu grmlje i drač, pomislila bih da je tu rat završio jučer, 29. svibnja 2003. godine. Iskrsavaju slike. "Vidim" tenkove JNA okićene cvijećem. Cvijeće za "svečan" čin paljenja i rušenja Vukovara, za "slavnu i junačku" JNA. Gruvaju topovi, štekću mitraljezi. Vrisak u kućama i dvorištima. Urušavaju se krovovi, suklja vatra. Dim i smrad šire se na sve strane. Crni se nebo iznad Trpinjske ceste.

Dok promičemo ulicom strave, razmišljam je li u nekoj od tih kuća živjela žena prognanica koja je dospjela do Ivanić Grada, a spasila se čudom. Nju je komšijin sin zaključao u ormar u koji je prije stavio uključenu električnu grijalicu. Na sreću, on je iz kuće izišao. Ona je snažnim udarcima ruku uspjela razvaliti vrata ormara da živa ne izgori zajedno sa svojom garderobom. A u kojemu je dvorištu bio cirkular za piljenje drva, pitam se, na kojemu su četnici ili njima slični čovjeku nesrbinu odrezali glavu? Tjeram sliku tenkova, ormara i cirkulara ispred očiju. Uzalud. U Vukovaru ih opet sve "vidim".

Objašnjavam francuskoj pjesnikinji Dominique Gazel Bilen, a Hrvatici po ocu i po srcu, tko je i s kakvim ciljem rušio i ubijao Hrvatsku. No, ona sve zna. Samo nije znala da je Vukovar i danas tako jadan i ruševan. Jedno je gledati TV-slike, a drugo slike uživo. Ove vrište do neba i opominju.

U Vukovaru naš vozač i rođak gospođe Dominique ostavlja automobil na jednom parkiralištu. Dalje ćemo nas četvero, supruzi Mrazek, Dominique i ja, razgledavati Vukovar polako, pješice.

Srednjovjekovna županijska tvrđava Vukovo dobila je u 14. st. novi, mađarski naziv Vukovar. Turci su uništili domaće vukovarske veleposjednike, a Vukovar pripojili požeškom sandžaku. Od 18. st. nadalje u Vukovaru imaju svoje sjedište grofovi Eltz u prekrasnom baroknom dvorcu. Arhitektica, gospođa Štefica Mrazek, priča nam da su ih profesori kao studente arhitekture vodili baš u Vukovar zbog zanimljive i raznolike arhitekture grada koji su oblikovali mnogi gospodari po mjeri svojega ukusa i vremena. Između vukovarskih ruševina interpolirane su tu i tamo nove zgrade. Djeluju mi nekako supermoderno, kao da su stigle iz neke nama još daleke svemirske ere. Na balkonu jedne obnovljene kuće stoji tamnoput muškarac. Kad smo se približili zgradi, on se povukao u sobu. Zašto? Da mi ne vidimo njega, ili on ne želi vidjeti nas? Zaustavljamo se kod

svake ruševine. Zapažam na jednom zidu grafit. Ćirilicom je napisana upitna rečenica: Da li je ovo Hrvatska? Preko jednog mostića usporedo trče dva psa. Jedan normalno, a drugi poskakujući na tri noge. Gle, je li to moja Dobrotica iz Vukovarskog nokturna? Ne, nije. Moj pas Dobrotica je imao razderano stegno. Vukao se uz jednu živicu kao da je izišao iz minskog polja. Takvog ga je uhvatila reporterska kamera, a iz TV-ekrana smjestio se u moju pjesmu. Žene iz manje trgovine upućuju nas kojom ćemo ulicom do bivšeg dvorca Eltza. Opet ih "vidim". Na čelu sive vojničke kolone neka kreatura maše crnom zastavom na kojoj su naslikane mrtvačke lubanje. Svi glasno pjevaju: Slobodane, šalji nam salate, bit će mesa, klat ćemo Hrvate! Malo niže stoji njegovo Prevashodstvo, Šljivančanin. Pred njim sklapa ruke žena Vukovarka, prestrašena i izbezumljena, moli ga da joj muža prebaci u grupu prognanika u kojoj je i ona. I Njegovo se Prevashodstvo smilovalo. "Ajde, gubi se k onima i da te više ne vidim!" dreknuo je major JNA. Koju godinu poslije, rekla je spašena prognanica svojoj poznanici i mojoj kolegici iz Ivanić Grada: "Vidjela sam i tvojega Ljubomira. Stajao je pored bolničkog zida na štakama. Nisam više imala hrabrosti da po drugi put stanem pred Šljivančanina da ga još više ne razbjesnim." Vrijeme između života i smrti vukovarskih ranjenika na putu od bolnice do obližnje Ovčare, bilo je najkraće vrijeme, ali beskrajno dugačko za silne udarce i uvrede što su ih na tom putu doživljavali. Ispunio se službeni stav druga Paroškog: "Hrvata moš ubit ko kera!" Istina je, druže Paroški, naročito kad imaš iza svoje politike mnoge svjetske moćnike. Hrvata moš ubit ko kera, ali samo fizički. Duh je ipak neuništiv. Ljubomir Stubičar je iskopan iz masovne grobnice na Ovčari, identificiran DNK-metodom i sahranjen na mjesnom groblju u Ivanić Gradu. Na njegovoj spomen-ploči piše: Svijeću njegova života okrutno su ugasili četnici na Ovčari 1991. godine.

Koračam praznim nogostupom i spotičem se. Na ulici i nogostupu "vidim" razbacane leševe. Polumrtvi još stenju. Oprostite mi, sjene i uspomene žrtava, ali ja ne znam kuda bih išla a da vas nogom ne dodirnem, jer vaša se krv stopila sa zemljom i asfaltom vukovarskim. I ne može se više odvojiti nikakvim kemijskim postupkom ni nametnutim nam zakonom o oprostu. Nema tih kiša, ni Den Haga, ni nabrzinu sklepanih svjetskih moralista koji bi mogli oprati krv ubijenih i zaklanih s ulica, nogostupa i tratine vukovarske.

Prolazim pored jedne bivše prizemnice. Na pocrnjelu zidu bez prozora zaustavlja me jedna očuvana, relativno čista mramorna ploča. Čitam: U ovoj se kući rodio Lavoslav Ružička, dobitnik Nobelove nagrade za kemiju.... E, cijenjeni nobelovče Ružička! Da vidite kakav sad imate spomenik koji su Vam podigli četnici i grmlje koje se smjestilo u Vašim sobama.

Zavlačimo se u jednu dugačku ruševnu kuću. Tu smo se rasplakale, Dominique i ja. Dominique mi kaže: "Ovo bi sve trebalo ostati takvo kakvo je, s natpisima tko je i kada rušio Vukovar, a novi podići uz ovaj. Ima mjesta. Jedna još duža spaljena zgrada nalikuje mi na pročelje Muzeja Mimara u Zagrebu. Poznavaoci Vukovara kažu da je to nekada bila županijska zgrada. Prije samog Eltzovog dvorca dobro poznatog s TV-ekrana upravo su radnici dovršavali obnovu crkvice sv. Roka. Svojom idealnom bjelinom crkvica mi nalikuje na velikoga labuda koji ima određenu svrhu i ulogu u ovom dijelu Vukovara. Na jako oštećenim zidovima dvorca tek je nekoliko ostavljenih prozora. Svi su drugi zatvoreni zabijenim daskama ili najlonima. Po temeljitoj opustošenosti dvorca, rekla bih da su srbočetnički pljačkaši tu bili jučer, a ne prije 12 godina. Ovdje je povijesno vrijeme konzervirano. Na vratima muzejskog dijela dvorca pozdravljamo ljubaznu domaćicu i pospremačicu Sofiju. Predstavljamo se tko smo i odakle smo došli. Ostavljamo poklon: CD, radioemisiju snimljenu u studiju Obiteljskoga radija Ivanić. Na CD-u je predstavljena francuska pjesnikinja "naše gore list" Dominique Gazel Bilen i njezina poezija Croatie mon amour (Hrvatska, ljubavi moja). Tu je i pjesma posvećena Vukovaru. Ostavljamo i hrvatsku književnu reviju *Marulić* broj 5/2002 u kojoj je tiskan *Vukovarski nokturno*. Gospođa Sofija, niže podugačak popis svojih rođaka koji su joj stradali u ratu i kaže: "Da znate kako su podizali glave", misli na ubojice i rušitelje Vukovara. "Ako ih pozdravite, kako mi već sada imamo običaj reći, Bog!, oni samo šute ili nešto odmrmljaju." Ja ostala zblenuta: " Pa što je vama? Zašto ih uopće pozdravljate?" Nema te vladine ni nevladine udruge, građanskog društva, TV-latinice ni svjetskih Iluminata koji bi me uspjeli nagovoriti na sluganski podanički odnos prema okupatorima i ubojicama svojim. Opraštala je Hrvatska Mastoljećima raznim osvajačima i iza svakog rata ostajala sve kraća i uža, a uz pomoć europskih političara njezini su teritoriji bili pripajani susjednim državama, dok se domaće hrvatsko stanovništvo odseljavalo u daljinu i tuđinu.

Gospođa Sofija nam pokazuje sobu za koncerte. Neravno tlo pokriveno je zelenim tapisonom. Iznad sobe je obnovljeno krovište i drvene nosive grede za tavanski prostor. U sobi je nov okrugao stolić i dvije manje fotelje. To je poklon dviju gospođa iz Austrije. Sve je ostalo jad i bijeda stara 12 godina. Samo maštom sobu možemo pretvoriti u Eltzov Wohnsalon i njegove otmjene goste. U manjoj se prostoriji nalazi dio vraćena namještaja koji je bio kamionima odvezen u Srbiju 1991. godine. Ne znam da li za neki muzej ili je netko trebao tim namještajem dokazati svoje "von" porijeklo.

Našoj gošći Dominique Gazel Bilen draga Sofija poklanja fotografije umjetničkih slika koje su iz vukovarskih sakralnih objekata pljačkaškim putem dospjele u Srbiju. Nedavno su vraćene, ali oštećene. Neka si ih izvolimo restaurirati.

U nekoliko obnovljenih soba smješteni su predmeti i umjetničke fotografije iz prebogate etnobaštine vukovarskog podneblja. Ljepota, bogatstvo narodnog stvaralaštva i neuništivost duha okruženi ruševinama, dva su različita svijeta. Svaki posjetitelj pokazuje svoju intelektualnu i duhovnu razinu.

Nešto mi govori da iz dvorca izađem prema Dunavu. S dvorišne strane su na glavnu zgradu dozidana krila dvorca. Odmičem se od dograđena krila jer tu ni jedan crijep ni daske nisu na svome mjestu. Sada vidim tko me je zvao. Pocrnjelo, pougljenjeno drvo. Po visini i širini debla mogao bi biti hrast. Ako je tu nekada bio park i šetalište, mogla bi biti platana. Nalet vatre izdržalo je samo nekoliko jačih grana. Izgledaju kao osakaćene crne ruke bez šaka i prstiju. Tko zna, kad su gorjele uzdignute u nebo, je li njihova aura isijavala kletvu ili molitvu? Vapaj jedne platane ili hrasta u ime svih izgorjelih i osakaćenih šuma i parkova nije stigao ni do jednog suda. Crna slika pougljenjena drva s uništenim dvorcem u pozadini, a Dunavom i čistim nebom sprijeda, može privući pažnju samo slikara i pjesnika. Desno niže uz Dunav podignut je križ od bijela kamena. Stremi u nebo. Ljepotom i porukom nadvisio je smrt.

Ručamo u dvorištu dugačke bijele prizemnice. Djeluje pitomo, starinski. Kažu da se taj ugostiteljski objekt prije nekoliko godina zvao "Tri vrške". Sada ima naziv samo "Vrške". Poslužuje nas čovjek koji je konobarski zanat ispekao negdje u kulturnom svijetu. Odnos prema gostima i rječnik školski su primjer kako se treba ponašati ugostiteljski radnik.

Iz Vukovara ne smijemo otići, a da ne odemo na vukovarsko groblje. Cijelim putem od Ivanića pa preko Vrpolja, Osijeka i Đakova, gdje smo se zaustavljali prije Vukovara, stalno sam pogledavala u jednu torbu da mi se ne bi oštetila velika dekorativna svijeća. Povremeno takve svijeće kupujem ili u Mariji Bistrici ili u Bakačevoj ulici u Zagrebu. Neka mi se nađu pri ruci za neki izniman događaj. Sunce se već dobrano bilo približilo zalasku kad smo ušli u onaj dio groblja gdje su u zemlju ubetonirani bijeli križevi za neznane. Svi jednaki. Idealno su poredani u nizove pogledamo li ih vodoravno ili u kosim linijama. Na mjestu određenu za svijeće dogorijevaju posljednji ostaci parafina u plastičnim lampašima. Našu veliku svijeću sklanjamo u zaklon da je ne bi ugasio povjetarac. Želim da gori cijelu noć. Neka plamen bistričke svijeće bude putokaz prema nebeskoj dimenziji svima zaustavljenim glasovima, kricima, kletvama i molitvama koji još uvijek lebde u vukovarskom vremenu i prostoru.

Tihomir HORVAT

Iskra

Niski nabrekli snjegonosni oblaci nalik cepelinu zapeli su za velebitske kukove. Zaparaše se i popustiše po šavovima. Iz oblaka iznjedri se zimogrozna vjetrušina, pa se stušti niz obronke zavijajući i razbacujući pahulje, trgajući drhturave, pućkave dimove ognjišta podvelebitskog sela.

Ličko se selo skutrilo od studeni. Pred vratima zaleđene malene crkve mećava obijesno dostigne pogurenu priliku, zabijeli je snijegom i u silovitu naletu ugura kroz crkvena vrata. Za oltarom velečasni Franjo trznuo je prstima da primiri stranicu Evanđelja što je zatreperila pod dahom vjetra. Onda podigne pogled. S čovjekom, vjetrušina je u crkvu ugurala cijeli oblak pahuljastih blistaca, te se pridošlica činio od svjetla prigrljen i unesen u Božji hram. Tek koliko je oku potrebno za treptaj, velečasni Franjo uhvati tu raskoš svjetla i prizor mu se učini začudan. Neznanac je ušao u crkvu... Osmijehom razumijevanja Franjo poprati svoj kratki pokret rukom, pokaže prazne klupe, te nastavi čitanje...

“Tko od nas ima sto ovaca, pa izgubi jednu, ne ostavi li u pustinji devedeset i devet i ne ide li za izgubljenom, dok je ne nađe...?”

Vani je vjetrušina divljala oko zidova, ljutita što joj se maločas čovjek pred njom u crkvu utekao. Velečasni Franjo već je bio prešao na homiliju. Pun neke otajstvene radosti vjere, kao i toliko puta prije, sada se predano obraćao vjernicima, zamišljajući da je to nedjeljna misa od prije mnogo ljeta, u vrijeme kad se narod tiskao u klupama, hrupio u međuredu i doziđu hrama. Zimi, kao i sada, spojeni toplim tijelima i riječju Božjom, mrmorili bi tako molitve koje je njihov topli dah-oblačak uznosio gore, k svodu hrama, bliže Bogu. Čak je i pismo biskupu na tren zaboravio, a do maločas ga žuljala i pekla, kićenim staračkim rukopisom ispisana molba Uzoritom, da ga se izbavi iz službe. Sedamdeset je ljeta u njegovu tijelu. Mnoge su probdjevene noći molitve među hladnim kamenim zidovima ostavile svoj trag. A gdje su tek svjetovne dužnosti što ih je među svojom pastvom s radošću i predanošću izvršavao. Eh, pastva...

- Stotinu ovaca! - glasno se omakne misao velečasnom Franji, pa očima pohita za njom preko rubova naočala među prazne klupe iz kojih ga je zbunjeno gledala šačica vjernika. Nedovoljno duša i za zimsko ličko prelo zapreliti...

Zaista, Gospode, pitao se Franjo, ta gdje su moji vjernici? Gdje je moja mnogobrojna pastva među kojom sam kao mlad misnik započeo službu? Ta, gdje su moje ovce? Nakon svih godina predane službe, zar je OVO moje stado, Gospode? Nekoliko duša iz sela, koje puzeći kroz vrijeme umire, raseljava se, osipa? Gdje sam pogriješio? Što sam propustio?! Čime sam pridonio da selo opusti, a duše se rasele svijetom, pa se tek na Gosponju ili Božić sjete rodnog mjesta? Tada, poput jegulja, krenu put svoga iskona, časteći se žrtvenim jaganjcima u mjestu svoga rođenja, s nekom novodobnom znakovitošću koja ih povezuje s običajima rodne grude i kostima predaka u ovom svetom tlu. Možda moja riječ ne bijaše dovoljno moćna da ih zadrži? Možda moja misao ne bijaše dovoljno jasna da ih prosvijetli? Možda bi se neki novovjeki prezbiter-mladac bolje snašao u današnjoj službi posredovanja između Tebe, Gospodine, i ljudi? Stiglo je novo doba. Doba žestokih izazova, informatike, nasrtaja na urbane usamljene pojedince svim oblicima duhovnog instant-iscjeljenja. Ta, i napisah tako nekoliko pisama Uzoritom, u tom smislu... A možda sam samo star i umoran...

Eh, život, nastavljao je velečasni Franjo homiliju, zboreći o vjeri, o domovini i prežurnom načinu života koji melje i običaje, i vjeru i ljude. Između rečenica prebirao je u mislima 33 crna dugmeta reverende, kojima je nekoć, samo njemu znanim brojačkim umijećem, prebrojavao vjernike. Gospode moj, danas vjernika ni za jednu reverendu...!

Onda velečasni Franjo otkine pogled sa staklene rozete ponad hrastova kora, odgurne nadiruće brige i uresi lice osmijehom razumijevanja. Oči mu opet poprimiše sjaj potpunoga duhovnog predanja i izraz mudrosti službe, te nastavi misu privodeći je polako kraju. I kako se bližio kraj euharistije, onaj čovjek, ona duša što ju je vjetrušina onako znakovito, silom i svjetlom ugurala u crkvu, polako se, klizeći doziđem, primicaše trošnom, drvenom letneru što odvaja klupe od oltara. Pa kad velečasni Franjo izreče “Pođite u miru...!”, umjesto k izlazu, čovjek nesigurno priđe Franji, gužvajući u rukama kožne rukavice i kapu.

Da, čovjek zaista bijaše neznanac.

- Velečasni... ja... ja bih se ispovjedio... - prozbori tiho.

Velečasni bijaše načas zatečen. Zabrza nešto poput “Sinko, ispovijed se obavlja prije mise...”, ali prekine svoju riječ, prisjetivši se trenutaka svoje službe kad ga umirući nisu pitali za vrijeme, kad je davao otpust u gluha doba noći za grijehe netom počinjene, kad je u Domovinskom ratu, skrivajući se pred bradatim neljudima u okrilju tame, svijetlio Božjom riječju neznanim golobradim mlacima. Vrati mu se i slika ulaska čovjeka u crkvu, onako okružena svjetlom, prožeta u nekom dijelu svoga bića vjerom i molitvom, te oćuti nejasno, zapretano, da bi baš taj čovjek mogao biti ona njegova izgubljena ovca. I to baš ona znakovita ovca o kojoj govoraše maločas u prispodobi. Ona što će njegovo stado, učiniti potpunim! Pa, ako je stado i malo, neka je! Gospodin znade čemu mora biti tako...!

Osmijeh poskoči s Franjina rumena lica i isprati onih par odraslih duša iz crkve. Velečasni krene za njima k izlazu, a čovjeku dade znak da ga pričeka pred ispovjedaonicom. Nekoliko zaostalih, malenih, natisnulo se uz trošnu lijevanu peć, pružajući promrzle prste k njenu užarenu trbuhu. Franjo priđe djeci, provjeri jesu li se dobro zabundali, pa ih tako uvijene, nalik krpenim vrećuljcima, isprati u studen dotičući im blagoslovom glave i ubacivši svakom ponaosob u njedra onaj svoj topli osmijeh, neka ih ogrije do kuće. Pred portalom, ona vjetrušina dohvati djecu, pogura ih po škripavim nanosima i zaždi divlje, snjegovito kolo. Sa smijehom i vriskom djece, Franjo se vrati k peći. Ubaci u nju nekoliko otežalih, vlažnih cjepanica, sveudilj pogledavajući preko naočala u čovjeka što ga strpljivo čekaše. Bijaše to krupan čovjek, naočit, čvrstih crta lica, možda pedesetogodišnjak, crnih usađenih očiju, koje govorahu Franji da je mudro postupio odlučivši prihvatiti ga. Ljutito pucketanje žerave isprati velečasnog do ispovjedaonice. Uđe u nju, pokazavši čovjeku na njegovo klecalo, smjesti se udobno koliko se to u nedovoljno toplom hramu moglo, pa navuče tople, vunene rukavice iz kojih redom pomaljaše jagodice prstiju. Tihi šum zavjese s onu stranu rešetke reče mu da je čovjek spreman. Velečasni otvori prozorčić i primakne glavu snizujuć ovlaš desno rame. Bijaše to nalik nekoj nepisanoj, duhovnoj koreografiji, kojom će, eto, kao, on sada podmetnuti svoja stara pleća da pridrži breme grijeha što s onu stranu rešetke čeka da ga se razveže, istovari i razriješi...

Još godinama kasnije, velečasni Franjo sjećat će se duboke tišine kojom ga je čovjek dočekao, ne odgovorivši na njegove riječi i molitvu. Tog trenutka, dok je tišinu hrama prekidao oštro pucketanje drva u peći i nasrtanje mećave na vrata, velečasnom se pričinilo da je ono svjetlo od blistaca, što je unijelo čovjeka, trepnulo tu, pokraj njega, posvetivši prostor ispovijedi... Tada bijaše siguran: ovo je moj jaganjac! Ovo je moja izgubljena ovca koju sam tražio!

- Hvaljen Isus...! - Franjo strpljivo potakne čovjeka, pa mu kroz rešetku dometne i ostatak - Ispovijedam se... Bogu svemogućemu... i vama, oče...

Ovaj ponavljaše za njim, potpuno nepripravan za ispovijed. Do Franje se provuče razumljiv materinski jezik nagrizen tuđim naglaskom iz kojeg se razaznavao vijek truda i muke prekomorske emigracije. Čovjek priznade da se ne sjeća kad se posljednji put ispovjedio, možda u djetinjstvu, našto Franjo svrne zahvalni pogled k svodu hrama. Gore, na raspucaloj, hladnoj žbuci, odolijevala je vremenu slika nepoznatog umjetnika koji se očigledno silno namučio da bi dočarao kako to On izgleda na Nebu. Nemušti je slikar uvaljao Gospodina u oblake, te se činilo kao da je Gospodin naš zbog studeni toplo ušuškan bijelim poplunom, pa sad, iz topline pokrivača, pozorno nadgleda kako to njegov pastir obavlja svoju dužnost. Smiješak je, kao i uvijek kad bi svrnuo pogled k svodu crkve, bljesnuo Franjina na licu. Ma, znao je da mu On to neće uzeti za zlo. Otac je Otac... I stara misao mu nadođe i ugrije umorno tijelo, kako će jednom, kad bude imao dovoljno novca, moći pozvati majstore, postaviti skelu i na nju umjetnika. Vještog. Pravog. S akademije! Koji će Gospodinu naslikati Nebo kakvo mu i dolikuje... “Eh, toliko toga još nisam završio”, zagledao se Franjo u tišinu, prebirući usput i napamet, slično krunici, riječi svoje zamolbe uzoritom biskupu. Toliko toga...

- Toliko toga bih vam želio reći, oče... – rasprši čovjek njegove planove.

- Olakšaj svoju dušu, sinko... – obrati mu se Franjo s povjerljivim iskustvom duhovnoga oca.

I čovjek odriješi svoje breme. Ispripovjedi priču o svojemu rođenju u Južnoj Americi, kamo mu je otac otišao trbuhom za kruhom, kao i tisuće njih prije njega. Potom nastavi govoriti o ocu, koji je odavde, iz sela. Ta lička korjenika ostavila je u tuđini kosti i ostavila njega, sina, a da ga nikad nije privela svetim sakramentima, niti mu pokazala zemlju njegovih predaka.

Čovjek nastavi govoriti, no umjesto da ispovijed poprimi tok uobičajenoga sakramentalnog odrješenja, razmotala se pred velečasnim životna priča toliko oprečna Božjoj riječi, da se Franji na trenutke činilo kako bi grijeha doteklo za dovoljno duša da njima ispuni kor ovoga malog Božjeg hrama, a ne samo za ovu jednu, što se tu, do njega, zgurila na klecalu.

- Grub je ovaj naš svijet, velečasni... - govoraše čovjek. - Grub i nemilosrdan. Otac je u početku radio u rudniku. Nadničar. Dani mladosti i zrelosti provedeni u mraku, glibu, strahu za goli život, ostavili su na njemu svoj pečat. Osim snage, otac je imao i upornosti, pa je spretno i oprezno započeo ulagati teško zarađeni novac...

Ah, novac, novac, novac, Franjo je prepoznavao priču. Dobro bi, doduše i njemu došlo nešto novca. Za župu. Mogao bi kupiti harmonij, načiniti onu skelu te urediti svod, slikara dovući u ovo zabito selo da popravi onaj poplun ponad njegove glave... No, ova tuđa priča nagna ga da osjeti nemir. Ova daleka priča, a opet tako blizu, koju je donio stranac obilježen svjetlom mećave, kao zagađena voda plavila je svetost njegova hrama. Franji se činilo da već osjeća kako mu ohlađena stopala dotiče nečist nekog drugog svijeta. S uljene slike na suprotnom zidu, gledaše ga Isus. Preplašeni trgovci kukavno su se zaklonili svojim prevrnutim klupama. I kao da se i peć u crkvi ljuti na njih, prekine ona čovjekovu priču cvrčavim jaukom umiruće cjepanice. Tišina se vrati u hram, hrvajući se na mahove s vjetrušinom pritajenom onkraj zidova.

Hoćeš li se i ti pokazati kao oni bešćutni trgovci, skanjivao se Franjo pogledati čovjeka kroz rezbariju rešetke. Ili si samo zabludjela ovca vraćena u stado, ovca čiji je povratak onako znakovito, svjetlom, naviješten pri ulasku u moju crkvu? Uostalom, hvatao je Franjo misli poput raštrkanih ovaca, nisu li svi trgovci tebi nalik, tj. zabludjele ovce?

- Kad sam se ja rodio... - Franju je priča plavila nekom naslućenom neugodom - ...otac je već bio vlasnik male radionice, u kojoj me zaposlio čim sam mogao prenositi teže dijelove. Kasnije sam završio i škole. Nakon očeve smrti naslijedio sam tvornicu i tri tisuće zaposlenih, velečasni. Tri tisuće! To je bilo vrijeme kad se radilo po 15, 20 sati dnevno. Nije vam tu bilo vremena ni za ručak, ni za molitvu, ni za misu. A vjerujte mi, velečasni, ni za Boga. S vremenom sam naučio, što od oca, što od toga čopora oko mene, kako upregnuti vlastitu pamet i novac. Spretnim sam smicalicama kupovao imovinu drugih ljudi. Njihov trud i muku. Od ljudi koji su pri sličnoj utrci u bogaćenju posrnuli i pali. Dovijao sam se lukavstvima, rupama u zakonu, potplaćivao uhode na položajima, varao, lagao, činio sve kako bih se što jeftinije domogao te imovine. Kupovao sam tuđe tvornice, brodogradilišta, silose, pogone, sve što se činilo vrijednim...

- Ali, sinko moj - nije izdržao velečasni u svojoj nevjerici - ako sam dobro razabrao, ti si već imao dovoljno? Čemu je bilo potrebno toliko silno bogatstvo?

Htio je Franjo zaustiti da kaže i onu Matejevu o sabiranju blaga na zemlji, o rđi i moljcima, ali mu se trenutak učini neprilično. Nije želio prekidati čovjeka, a opet nije mogao a da ga ne upita o bogatstvu. Ta to mu je jedinstvena prilika. U čistoti svoga svakodnevnog svijeta, pošteđen ovozemaljske neduhovne gustoće, uglavnom je on preko tiska saznavao o mafiji, o tajkunima, duhovnim jadnicima, trgovcima-neljudima, koji su zgrtali da bi osiromašili ovu napaćenu zemlju. Zabito ličko selo takvi ne pohode i Franji se ova prigoda, da sazna odgovor na svoje pitanje, makar to bilo i neetično, učinila kao Bogom dana.

Još ti meni, sinko moj, nisi ispraznio svoje breme do dna i rekao mi zašto si stupio u ovaj hram, razmrsivao je Franjo misli. Tu mora biti još nešto... Nitko još nije sam smogao hrabrosti i pogledao svoj lik u osobnom duhovnom ogledalu! Nitko, a da nije prije toga u njemu zaiskrila Njegova iskra! E, tu iskru tražim! Ona je jača od tvoga pokajanja. Iskru mi pokaži i ja ću znati što mi je činiti...

O, Gospodine moj... , molio je Franjo usrdno, stišćući maleno raspelo u rukama, podari mi ovog časa mudrost, razumijevanje, blagost, i strpljenje! Liši me taštine i prijekora, kako bih, kroz ovaj sakrament odrješenja, ovo biće priveo Tebi, da ga Ti prosvijetliš i zauvijek vežeš uza svoje stado. Pa kad ti odlučiš, neka razumije i ono o rđi, i ono o moljcima, i sve ostale Tvoje prispodobe...

- Ah, čemu je potrebno bogatstvo... - nastavio je čovjek. - Teško vam je to objasniti, velečasni. Ponese vas to, taj osjećaj da ste pobijedili, da ste uništili svoga protivnika. Moć, velečasni, moć je ono što se tako dobiva! Novac i moć! Jedno je s drugim povezano. Kao prst i nokat!

- I što si s time činio... – uhvati Franjo sebe u nerazumijevanju takvog čina. - Mislim, kad si sve pokupovao, osvojio, neprijatelja svoga bacio na koljena...?

- Eh, što sam učinio... Što nisam...? Taj sam tuđi trud i muku trgao na manje dijelove, na očaj bivših vlasnika. Znate, u svijetu biznisa to se tako radi. Onda sam te usitnjene dijelove dalje prodavao i zarađivao na njima. Bila je to zarada, velečasni, na jadu, nevolji i strahu mnogih, koje bih nakon toga ostavio bez posla. Nisam mislio na njih, velečasni. Jednostavno, ljude nisam opažao. Saznavao sam kasnije, posredno, za mnoge koji su se propili, za uništene brakove... Obitelji su ostajale bez sigurnosti i zaštite, a često su alkohol i droga dovršili ono što sam ja započeo...

- Sačuvaj me Bože - šapne zgroženi Franjo, križajući se, rastjerujući od sebe taj tuđi gad koji je zaprijetio da ga posve proguta u njegovoj ispovjedaonici. Tog časa bijaše sasvim uvjeren da je čovjek čiju ispovijed sluša, došao do samoga dna svoga bremena...

Vani je mećava posve utihnula. Nekakva se otežala tišina trusila sa zidova Božjeg hrama. Valjda od vlage, čega li, stijenj svijeće na oltaru ljutito zacvrči. Franjo se nemirno prene, a pogled mu se vrati na onu sliku s trgovcima.

Sinko moj, mišljaše Franjo, koliko li je teška ta tvoja klupa na kojoj si tržio nevolju i jad... Ako si ti moja izgubljena ovca, moram pred Bogom priznati da takvih još u ovoj kući ne bijaše! Onda svrne pogled k svodu. Činilo mu se kao da se Otac nagnuo prema njemu iz onoga svoga "popluna", pa mu očima daje znak kojim će putem dalje povesti tu zabludjelu ovcu... Oče moj, mišljaše Franjo, samo Ti u svojoj premudrosti znaš zašto si mi ga poslao...

- Ma, nisi li se ipak ponekad pitao, što li će Bog reći za tvoja djela? - upita napokon.

Ne dobi odgovora. Prođe i duga, mučna minuta do zakašnjelog priznanja.

- Nisam o tome razmišljao, velečasni. Ja vam baš i nisam vjerovao u te stvari. Bog je očito živio u domovima drugih...

- Hm... - Franji zaigraše ruke po zraku. Žestio se. Tražio je neko razumsko objašnjenje za toliku bešćutnost. - Dobro, sinko, ali nisi li barem ponekad pomislio na to da te On vidi? Da On zna što činiš drugim ljudima?

Čovjek je zamuknuo pod težinom svojega priznanja.

Franjo najednom odigne ukočeno tijelo sa sjedala i sa štropotom izađe iz ispovjedaonice. Obično to nije radio. Ali, ni ovo ne bijaše obična ispovijed... Ostavi čovjeka samoga s njegovim mislima i otežalim se koracima uputi k oltaru. Kretanje mu vrati osjećaj tijela, oćuti nagovještaj topline, pa se prekriži pred oltarom i klekne na prostrtu šarenicu. Podigne pogled na jednostavno krunište gdje mirno stolovahu sveci. Potraži među njima odgovor na pitanja koja ga opsjedahu kao noćni leptiri svijeću. "Ego te absolvo a peccatis tuis in Nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti...", zamišljaše Franjo svršetak ispovijedi. Ali činio mu se prejednostavnim. Tako tešku ispovijed, ispunjenu nedjelima, nije čuo u cijelom svome vijeku i zar će samo tako razriješiti i otpraviti čovjeka? Je li ovo priznanje dostatan čin pokajanja za sve što je učinjeno? Ima li tu spoznaje o učinjenom? Istinske vjere u Njega? I nadasve svijesti o količini jada nanesenog drugima? Ima li tu iskre?!

Nijemi sveci ne dadoše Franji odgovora. Blijedo svjetlo svjetiljki obasjavalo je retabl. Velečasni Franjo zaroni u uljenu sliku nekog drugog umjetnika, koja prikazivaše Kristovo raspeće. Što je umjetnik osjećao dok je slikao Isusove oči? Kako je uspio tako vjerno dočarati tu blagost oprosta i bezuvjetnu ljubav s kojom Isus s križa gleda na svoje krvnike? Eto, moj Gospodine, takvog bih umjetnika želio u svojoj crkvi da tebi načini tvoje Nebo! Tako dobar umjetnik, umjetnik duše, želio bih i ja biti! Tada bih mogao razumjeti što tražiš od mene i zašto si baš meni, službeniku svome, poslao ovog neznanca!

Onda se Franjo duboko zagleda u plavu Isusovu zjenicu. Nije li to iskra bljesnula u njoj? Ona iskra koju naslućuje, a ne može je naći kod utihnula neznanca... Šalješ li ti to meni poruku iskrom svoje zjenice, Gospodine moj? Poruku bezuvjetnog oprosta...? Zar samo to, Spasitelju naš? Bezuvjetni oprost? Zar se u njemu krije sva moć i mudrost Tvoje ljubavi prema nama grešnicima...?

O, kako jednostavan bijaše odgovor na sva njegova pitanja! Razumio je poruku. I spoznao je, dok se hitro pridizao i križao, da je onom čovjeku kojega je tako naglo, otresajući s nelagodom njegovu bijedu sa sebe, ostavio u ispovjedaonici, bilo oprošteno još prije nego je sa svjetlom ušao u crkvu...!

Pohitao je dovršiti ispovijed. Tada se neznanac oglasi dubokim, lomnim uzdahom. I klecalo zaškripi pod njim, nekako nelagodno, a crkvu ispuni tiho i grčevito jecanje što postajaše sve jače. Franjo se tiho uvuče na svoje sjedalo i ostavi čovjeka u miru njegove spoznaje i pročišćenja. A kad vrijeme učini svoje, velečasni se Franjo povjerljivo nagne k rešetki. No, čovjek ga iznenadi i sam prekine tišinu:

- Velečasni, znam, ili mislim da znam, što mislite o mome životu. I da se pitate što se to tako značajno dogodilo da sam nakon tolikih godina uopće ušao u crkvu, a kamoli se ispovjedio...

Franjo je pomislio ponuditi odgovor o neizmjernosti Božjih putova, o oprostu, nešto uopćeno, što ne opterećuje glave običnih smrtnika suvišnim pitanjima. Uvijek mu najlakše bijaše kazati kako je sve u Božjim rukama...

- Mislim da će biti najbolje ako vam pokažem - reče čovjek i izađe iz ispovjedaonice. - Molim vas, znam da sam vas i previše zadržao. A i vrijeme je ružno... Ipak, pođite sa mnom do moje kuće... Povest ću vas. Moram... moram vam nešto pokazati...

Kasno uvečer toga dana velečasni Franjo sjedit će za svojim radnim stolom i sređivati svoje uzburkane misli i ispovjedne bilješke koje već godinama revno upisuje u svoj dnevnik.

Bijaše pošao s čovjekom u njegov dom, naslućujući da je na tragu one skrivene iskre. Toplušasto se pripremio za ugriz zime, no čovjek ga je posjeo u golemi, cijelo vrijeme mise i ispovijedi grijani džip, parkiran pred crkvom.

Velečasni Franjo zatomio je svoje čuđenje. Blagotvorna toplina, kao zaštitničko krilo, obujmila mu je tijelo. O, kako je godilo, za razliku od onog kostogriza u crkvi. Sigurno je skupo to čudo tehnike, osvrtao se Franjo na sjedalu-grijalici. Eh, što bi se sve s tim novcem moglo učiniti... Dotjerao bih učionicu za vjeronauk... Ne! Grijanje! Grijanje bih uveo! Ljudi bi se sigurno manje skanjivali zimi pohoditi crkvu...

Velečasni Franjo zanio se u vožnji, pa je već snatrio kako je nabavio harmonij, popravio krov... Onda mu pade na pamet da je to grijano čudo od automobila kupljeno onim novcem! Onim o kojem je čovjek govorio. I učas ga prođe volja...

Tijekom vožnje, dok su lanci kotača zveketavo grizli zameteni put, Franjo je čuo i ostatak neznančeve priče. Čovjek je bio udovac. Odrasla i oženjena djeca dali su mu dovoljno prostora i vremena da mimo svakodnevne utrke u zgrtanju bogatstva, ipak pronađe davno izgubljenu nit svojega podrijetla. Kako ta sjeta valjda dođe s godinama, ponovno je otkrio tajanstvenu, začudnu i daleku domovinu o kojoj mu je otac govorio. Našao se potom nekoliko puta na Jadranu, a nakon Domovinskog rata, u brdu iznad očeva sela, kupio komad zemlje sa šumom i napuštenu drvenu kuću. U kući je tijekom rata boravila hrvatska vojska, tako da je ostala neoštećena. Prije četiri dana kad su vjetar i studen malo popustili, popeo se ljestvama do krova, ne bi li otežalu strujnu žicu oslobodio leda. Ljestve bijahu također sleđene, i on se oklizнуo i strmoglavio s visine...

- Čovječe - pogledao ga je Franjo u čudu - a koja to glava radi zimi? I to sama? Mogao si poginuti!

- Zamalo, velečasni, zamalo i jesam. Ali, sad znam da nije tako bilo suđeno - prvi put čovjekovo lice pokaže trzaj nalik na smiješak. - Ne znam koliko sam ležao u nesvijesti. Kad sam došao k sebi, spuštao se mrak. I sad se još pitam odakle mi snaga, ali nekako sam se dovukao u kuću. Mogao sam se micati, srećom ništa nisam polomio, ali ipak, predugo sam ležao u snijegu. Noge skoro da i nisam osjećao... Nekako sam natrpao peć drvima i zavukao se u donji krevet. Ostali su mi od vojske kreveti na kat. Zaspao sam i probudio se u noći, osjetio sam da gorim. Velečasni, ja znam što je temperatura, bio sam u životu bolestan, ali nikad tako nešto još nisam prošao. Tijelo mi je gorilo kao peć! Znao sam da imam tešku upalu pluća, teško sam i bolno disao. Pred jutro osjećao sam se slab i bespomoćan. Pokušavao sam ustati, dohvatiti mobitel, pozvati pomoć, ali, kao da je snaga napustila moje tijelo, velečasni. Dva dana i dvije noći proveo sam u krevetu, u bunilu. Bio sam siguran da sam gotov.

- Dobro, ako već nisi išao u crkvu, jesi li se barem prekrižio? Pomolio? Znaš li barem toliko? - snebivao se velečasni Franjo.

- Rekoh vam već, velečasni... Bog je odavno otišao iz mojega doma...

- Hm, po tome što si nakon svega živ, čini mi se da je On uvijek vrlo živahno bio uz tebe. Samo ga ti nisi želio vidjeti! - zaključi mudro velečasni Franjo.

- Sad bih i ja tako rekao - nastavi čovjek. - No, u bunilu, polusvijesti, prolazile su mi slike pred očima, velečasni. Djetinjstvo, život, obitelj, posao i sve ono čega se sada nerado sjećam, o čemu sam vam govorio. Negdje u predvečerje trećeg dana, valjda već u deliriju, ne znam, trzao sam se i bacao po krevetu, lamatao rukama, bulaznio... Onda sam, onako smućenog pogleda, ugledao nešto na krevetu iznad sebe. Nekako sam uspio ispružiti ruke i dohvatiti to. Bila je to sličica. Sličica koju je, pretpostavljam, vojnik koji je tu spavao, pričvrstio iznad sebe, a poslije je onako zametnutu i zaboravio, jer je ni ja nisam prije vidio...

Čovjek skrene s glavnog puta, usmjeri auto kroz debele nanose i posegne rukom ispod bunde. Bez riječi pruži velečasnom komadić požutjelog novinskog izreska.

- To je Isus, sinko! - rastegne Franjo osmijeh preko cijelog vozačkog stakla.

Isus, ha, ha, ha, smijaše se Franjo u srcu. A da kako će drugačije? Napokon iskra! Ta, morala je biti iskra! A sad smo je i pronašli, smješkao se zadovoljno velečasni i gledao sliku. Stara litografija prikazivaše uskrslog Isusa kako se s nebeskih visina pokazuje svojim apostolima. Koji bijaše veći nevjerni Toma, pitaše se Franjo. Ovaj desni na sličici, ili ovaj meni s lijeva što vozi?

- Znao sam da je neki svetac, velečasni - nastavi čovjek. - I te večeri ja sam dograbio tu sliku, i ne znam zašto, pritisnuo je na prsa. Sjećam se da sam promrmljao nešto kao “oprosti mi, molim te, ali učini da ozdravim, nemoj dopustiti da umrem tu, sam, daleko od svojih...”

- Sinko moj, jesi li ti uopće svjestan milosti koja ti je podarena? - upita značajno Franjo.

- Jesam, velečasni, kako ne - reče čovjek i zaveze džip u omanje dvorište.

Kako su izlazili i gacali kroz snijeg do kuće, on ubrza priču:

- S tom sam se sličicom i svojom zamolbom smirio i zaspao. Uglavnom, velečasni, čudo! Probudio sam se sutradan, ne vjerujući! Temperatura je nestala, bolova od pada je nestalo i ja sam, zbunjen i sretan, nastavio posao koji sam započeo u kuhinji. A u kuhinji vam želim pokazati glavno čudo...

- Glavno čudo? - velečasni će, otresajući na kućnom pragu snijeg s cipela.

- Bio sam započeo komadić poda mazati katranom. Zbog vlage. Sutradan, kad sam se onako odjednom oporavio, nastavio sam posao. Ne znam što mi je bilo, ali, onako zdrav nakon svega, preporođen, osjećao sam se nekako posebno. Drugačije. Razmišljao sam o bolesti, o Bogu, Isusu, pokušavao razumjeti što mi se to dogodilo. U jednom sam trenutku rekao, čini mi se glasno, otprilike: sad znam da postojiš, da si me spasio i da si tu negdje, uz mene... Ali, bi li mi mogao dati neki znak... Mali znak, nešto, bilo što... samo da znam da si tu, da si moj prijatelj...?

- To si tražio?! - zgranuo se velečasni. - Nakon ovakvog ozdravljenja tražio si još i znak? O, Bože... I?

Čovjek se skrušeno uvuče u ramena i povede Franju u kut kuhinje.

- Kad provedete toliko vremena bez Boga, velečasni, teško je samo tako prihvaćati čuda. No, i kako sam ono izrekao, istog sam trena zapeo nogom o kanticu s katranom. Sva se tekućina razlila preko ovog zida. Pogledajte...

Velečasni Franjo stavio je na oči zamagljene naočale, svrnuo pogled na zid i skamenio se. Obriše naočale, hitro klekne da bolje vidi i - prekriži se. Crna se tekućina bila pljuskom razlila i gustim curkovima oslikala lik.

Kruna, to je trnovita kruna, drhtao je Franjo, a ovi tračci curećeg katrana, to... to su trnovi. Zatim Gospodinovo lice, pa nos... Cijela glava bijaše blago pognuta u mukama križa...!

Zimska je noć polegla na usnulo selo. Studen je stisnula svoje okove, pa se ni psi nisu glasali kako su to običavali. Velečasni Franjo za radnim je stolom užgao petrolejku. Mogao je uključiti i svjetiljku, ali je volio ovako činiti, jer su ga titrava svjetlost i miris petroleja vraćali u vrijeme mladosti, milujući mu uspomene. Umakao je pero u tintarnicu i kitnjastim rukopisom zapisao u dnevnik sve o neznancu i njegovoj ispovijedi, milosrđu zdravlja i čudu Gospodinovog samopriopćenja koji su mu dani. Provjerio je on, naravno, lik na zidu, ima li tu ljudske ruke, kakav potez kistom, nikad se ne zna što je u stanju činiti ljudska duša, ali je zbunjeno utvrdio da je svjedok milosti kakvu nikad u svim godinama svoje službe u tom malom selu nije imao prilike doživjeti. Vratio se s čovjekom u crkvu i dovršio započeto sakramentalno odrješenje, uz preporuku neznancu da o onome što se dogodilo ne govori nikome. Neka to ostane čin milosti Gospodinove, znan samo Njemu, čovjeku i velečasnom Franji.

Velečasni Franjo polako zaklopi dnevnik i zagleda se u bankovni ček kraj svojih ruku. Priča za njega još ne bijaše gotova. Na odlasku čovjek mu je ispisao ček na poveliku sumu dolara, uz čvrsto i jednostavno obećanje da će ubuduće pohoditi mise. Gledajući broj nula na tom papiru neke južnoameričke banke, velečasnom Franji se maglilo u glavi. Mogao je napokon učiniti sve što je oduvijek želio... Sve. Ali nešto se pomaljalo u njemu, izjedalo ga iznutra, u dubini srca. Tako nešto nikad prije nije osjetio. Bijaše uznemiren. Dvojbe i sumnje salijetahu, ga nalik šišmišima istjeranim iz pećine. Negdje iza ponoći osjeti nemir, pa, kao i svaki put kad bi to oćutio, pođe u crkvu. Ogrnuo se samo kožuhom i prošao žurno od kuće do hrama, i ne primijetivši raskoš zvjezdanog neba.

Uska peć odavna se bila ohladila i s odvodnom dimnom cijevi bijaše nalik smrznutom kositrenom vojniku. Ogrnut kožuhom i treperavim žutilom svjetla dviju svijeća velečasni Franjo kleknuo je pred oltar, i predao se molitvi i kontemplaciji. Podigao je pogled k oltarnoj slici i zagledao se u Isusove zjenice...

Spasitelju moj, Bože moj, govoraše Franjo iz srca, eto me, tvoga vjernog sluge, na podnožju oltara utječem se tebi za pomoć. Iz dubine svoga srca zahvaljujem ti što si mi onu dušu doveo, izgubljenu ovcu pronašao i u svoje stado priveo, a meni podario milost da budem svjedok Tvoje bezgranične ljubavi i oprosta... Otkupitelju naš, kao i uvijek što si mi pomogao, pomozi mi i sad... i riješi moje dvojbe...

Sveci s kruništa gledahu blago na velečasnog. Visoko podignute glave, Franjo je oči zaustavio na Isusu, opet tražeći iskru. Ali, ovaj put svoju iskru, samo za sebe...

Eto, Tebi je poznato, Bože, da sam pisao Uzoritom više puta kako se želim povući i svoje mjesto ostaviti nekom mlađemu misniku, nekom boljemu... Jer ja sam Ti već star... Nije da nemam volje, Gospodine moj, ima u mene volje i vjere... Ali, vrijeme čini svoje, a i sumnja me nagriza... Vidiš što se dogodilo s mojom pastvom. Osulo se, raselilo, a ovaj što si mi ga danas poslao, uznemirio je moju staru dušu... U redu je, Ti si mu dao oprost svojim objavama, nije na meni da mislim smijem li za dobrobit crkve upotrijebiti njegov novac. Ono što me tišti, Gospodine, oprosti mi na mislima, to je da sam ja godinama nastojao biti Tvoj vjerni službenik, blagovao sam kad se blagovalo, postio kad se postilo, častio sve blagdane i Tvoje ime, i ime Oca Tvoga, a ipak... ne zamjeri mi, molim Te, na ovome, ipak... ne znam jesam li Ti bio dobar službenik... jesam li Te dostojan... Hm... kako da Ti kažem, vidiš, nikad u cijeloj svojoj službi ja nisam doživio takvu milost kao ovaj čovjek danas... I mislim si, vidiš... njegov život, i moj život... Jesam li ja uopće bio Tvoj dobar službenik.... ?

Kao da su se sveci u kruništu trgnuli. Velečasni Franjo lecnuo se na vlastitu misao, prekrižio i skrušeno spustio glavu mrmljajući molitvu pokore. Tiho je nepokretan molio, prekoravajući sebe za izrečeno. I zaboravio na vrijeme...

Trgnuo se između molitve i sna. Kožuh je bio spuznuo s njegovih pognutih pleća, ali on to nije osjetio. Onda osjeti toplinu. Blagu, pritajenu toplinu, kako mu sve jače grije reverendu, plavi leđa, miluje ramena i smiruje duh. Prene se i brzo okrene glavu. Svitalo je. Topla je sunčeva zraka spuznula s neba, prelomila se na rozeti ponad kora i nalik svjetlosnom koplju dotakla velečasnog Franju...

Zastane mu dah. O, Bože moj... zajeca zatečen čudom, pa suznih očiju hitro vrati pogled na onu zjenicu kojoj se noćas obraćao. Spasitelju moj, hvala ti... Hvala ti, sad znam što mi je činiti...

I velečasni Franjo izmoli na brzinu molitvu zahvale, pa ponesen toplinom one sunčane zrake odjene kožuh i pohita crkvom osvrćući se u zanosu na sve strane...

Zid ćemo ovaj dotjerati, gradio je i uređivao u mislima Franjo crkvu trčeći po njoj, dok mu je srce pjevalo. Na kor ćemo zatim postaviti harmonij! Nekoga moram za to i obučiti! Neka glazba ispuni do svoda ovaj hram! I anđele ću dati načiniti, cijelu vojsku anđela, Bože, da ti služe i čuvaju ovu crkvu i narod u njoj! A tu? Tu će grijanje doći, i nova ispovjedaonica!

Sveci s kora osmjehivahu se na nj. Franjo se zaustavio u sredini crkve i pogledao u vis, ka svodu, smijući se od srca. Onda se prisjeti pisma Uzoritom. Izvadi ga i podere, gledajući u Gospodina na Nebu...

- Još nije vrijeme za to - reče Franjo zagledan u onaj poplun na svodu. - Eto, Tebi, Bože moj, obećao sam, sjećaš se, novo nebo... Dovest ću Ti pravog umjetnika, sada to mogu, pa će Ti on načiniti nebo kakvo nema nijedna crkva u našem kraju! A kad nebo bude gotovo, dozvat ću sav narod u Tvoj hram, napuniti ga do zadnjeg mjesta... Hm... ne znam još kako, ali dati ću si truda. I tvoje će stado opet biti potpuno! Pa ćemo zasvirati harmonij, neka se glazbom hvali ime Tvoje Gospode, Aleluja, Aleluja...

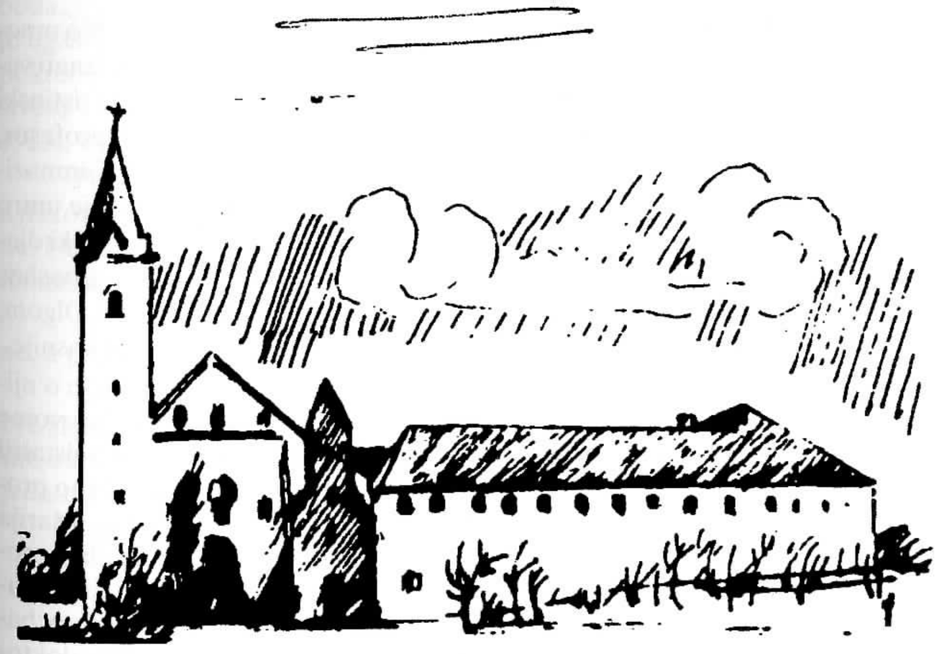

Lojzo BUTURAC

Sjećanje na dr. Đuru Kuntarića (1893. – 1983.)

prigodom 110. obljetnice rođenja i 20. obljetnice smrti

Prvi moj susret s Đurom Kuntarićem, poznatim požeškim odvjetnikom, bio je na seoski blagdan Miholje, 29. rujna 1935. godine. Taj dan je u mojem rodnom selu Djedinoj Rijeci, selu Požeške doline, bio svečani blagoslov kamenog križa. Nakon blagoslova križa i svečane mise, Kuntarić je bio gost na ručku u mojoj rodnoj kući. Neki nazočni su se pitali: što će na crkvenoj proslavi odvjetnik i političar? Nije li to onaj Kuntarić koji je 6. lipnja 1926. u susjednom Ruševu, u župnom dvorištu, održao vatreni govor u korist Hrvatske pučke stranke? Nakon što je poslije svečane mise Kuntarić održao govor o svetom Križu, svi su uvidjeli da je i veliki katolik i veliki Hrvat. Evo što su o tom govoru zabilježile Požeške novine od 30. rujna 1935.:

"Požeški odvjetnik dr. Đuka Kuntarić održao je govor o katoličkom životu i značenju svetoga Križa, pozvavši prisutni narod da ostane vjeran Križu, od kojega dolazi spas, u svakom pogledu: pojedincima, obiteljima, narodima i nama Hrvatima."

Kasnije sam se više puta susretao s Đurom Kuntarićem, iako je bio mnogo stariji od mene. Kao požeški đak, gimnazijalac, imao sam sreću upoznati veoma cijenjenu i zaslužnu pošešku porodicu Kuntarića. Na čelu te istinski hrvatske i katoličke porodice bio je Makso Kuntarić (1867. – 1932.), profesor, pedagog, književnik i plodan prevoditelj te poznati ravnatelj požeške Gimnazije. Sa suprugom Marijom rođenom Lasović imao je pet sinova. Jedan je umro kao dijete, mali Perica, dok su četiri sina postali poznati hrvatski katolički djelatnici: Đuro, Ante i Zlatko doktori prava, poznati odvjetnici, i Ljuboslav, učitelj i profesor. S djecom profesora Ljuboslava, Ljubom, Marijom i Olgom, družio sam se kao gimnazijalac u Požegi, pa smo to druženje nastavili i kasnije.

Članovi ove hrvatske i katoličke porodice su toliko zaslužni, da se o njima mora pisati. Bili su desetljećima prešućivani, iako su stvarali temelje ovome što mi danas imamo. Život i djelo Maksa Kuntarića opisao je njegov najstariji sin Đuro Pregled – u IX., Daruvar 1975. (str. 32 – 56), prikazujući ga i kao promicatelja slavenske uzajamnosti i suradnje. Zatim, unuka Maksova, Marija Kuntarić–Antoš, objavila je opširan prikaz života i djela svoga djeda u požeškom godišnjaku Zlatna dolina 1998. (str. 287 – 321). Ne bismo smjeli prepustiti zaboravu saznanja o životu i djelovanju Maksovih sinova. Ovdje ćemo, barem djelomično, prikazati život i djelo najstarijeg Maksovog sina Đure, doktora prava, poznatog požeškog odvjetnika, ali još više katoličkog kulturnog djelatnika, koji je mnogo zadužio svoju rodnu Požegu ali i mnogo šire okružje.

Đuro Kuntarić je rođen u Požegi 23. travnja 1893. godine od oca Maksa i majke Marije rođene Lasović. Osnovnu školu i gimnaziju polazio je u rodnoj Požegi, a pravni fakultet u Zagrebu i Beču. Radio je kao odvjetnik u Osijeku, Đakovu, i, već od 1920. pa sve do umirovljenja, u Požegi.

Već kao gimnazijalac Đuro prihvaća kršćanski svjetovni nazor s parolom: Bog – narod – socijalna pravda, koju je isticao Mahnićev pokret, među čije prvake se i on uključio. Kao istinski vjernik posvetio je sve svoje sile radu u Marijinoj kongregaciji i organizaciji Hrvatskog katoličkog narodnog đaštva. U ime tih organizacija on kao petnaestogodišnjak, 1908. godine, pokreće i uređuje đački list Slavonac. Pomoćnik u uredništvu bio mu je Josip Andrić, koji je nakon Đurina odlaska na studij samostalno sve do 1912. uređivao taj list. Uz Lj. Marakovića i P. Grgeca, Kutnarić je jedno vrijeme uređivao i Luč, list hrvatskog katoličkog đaštva.

Ljuboslav Kuntarić, učitelj u Našicama, pozvao je u veljači 1919. godine svoga brata Đuru, već iskusnog političara, da pokuša u Našicama razbiti tamošnju anarhiju nastalu pod utjecajem boljševika.

Tijekom godina 1920. – 1922. pokreće Đuro Kuntarić sa svojim kolegom, požeškim odvjetnikom dr. Julijem Radočajem, izdavanje lista Pučka sloboda, glasila Hrvatske pučke stranke, koji obojica zajedno uređuju. Nakon što je ugašena Pučka sloboda, Đuro Kuntarić sa svojim mlađim bratom Zlatkom pokreće 1922. godine Požeške novine, tjednik za pouku i gospodarstvo, društveni i javni život. Prvu godinu je novine uređivao brat Zlatko, a onda od 1923., uz manji prekid, sve do 1940. urednik je bio Đuro Kuntarić.

Požeške novine su u početku zastupale stavove Hrvatske pučke stranke, a nakon 1935. pa sve do kraja izdavanja bile su prave hrvatske rodoljubne novine. Isticale su prava Hrvata na samostalnost, a pisale su pozitivno i o vjerskim temama, pa su ih protivnici nazivali "klerikalnim i nacionalističkim".

Istina je da su Požeške novine pod Đurinim uredništvom bile domoljubne, a protiv jugoslavenskog unitarizma i komunističkog pokreta.

U vremenu od 1932. do 1944. godine djelovala je u Požegi Zadruga dobre štampe. Duša i srce Zadruge bio je ravnatelj požeške Kolegije Ignjat Horat, a urednik dr. Đuro Kuntarić. U 12 godina Zadruga je izdala preko 20 vrijednih knjiga, među njima i ove:

- Pastiri i kraljevi, igrokaz, 1934.
- Požeška kolegija, spomenica o stogodišnjici 1835.–1935.
- Sveta Bernardica Subiru
- Najljepši među otocima, autor Josip Andrić

- Sveta Hrvatska, autor Petar Grgec, 1938.
- Fatima, prijevod
- Zadrugarstvo, autor Đuro Kuntarić, 1939.
- Dnevnik Ane Jelisave grofinje Janković
- Biskup Katalengo.

Sve knjige Zadruge, kao i Požeške novine, tiskane su u tiskari "Grafika" vlasnika, dobrog katolika i dobrog Hrvata, Antuna Kurtnakera.

Uređujući pojedine knjige, Đuro Kuntarić je bio i autor u njima. Tako je u knjizi Požeška kolegija napisao povijest Kolegije na oko stotinu stranica. A u knjizi Josipa Andrića, kojoj je bio urednik, Slavonske narodne pjesme požeške kotline, Požega 1969., napisao je opširan članak o autorovu životu i djelu.

Već u poznim svojim godinama, 1966.–1978., uređivao je Kuntarić knjižice Naše župe požeškog kraja. Požeški dekanat, na čelu s kaptolskim župnikom i dekanom Mijom Bestićem, izdao je oko 20 takvih knjižica, koje je uređivao i pojedine tekstove u njima pisao Đuru Kuntarić. U posljednjoj, župi Pleternica, iz 1978. godine, Kuntarić je kao 85–godišnjak bio i jedini pisac, pa i izdavač.

Bibliografija dr. Đure Kuntarića toliko je bogata da ju je nemoguće prikazati u jednom članku. Zbog toga će ona ovdje biti samo djelomično navedena. Napisao je knjige: Zlatna požeška dolina 1931., Hrvati u svetoj zemlji 1937., Zadrugarstvo 1939., Vilma Nožinić 1977. i još neke.

Brojni su Kuntarićevi članci objavljeni u raznim novinama i drugim publikacijama. Ovdje navodimo samo neke od njih: U Požeškim novinama "Povodom vijesti o ukidanju Gimnazije" (br. 13/1927.), u Požeškom listu "Iz požeške publicistike" (br. 44–46/1971. i br 1/1972.), u Požeškom zborniku "Slavko Balog" i "Simfonija Papuku" (br. II/1966.), "Zlata Kolarić–Kišur" i "Dr. Tomo Matić" (br. III/1970.) te "Dr. Zdenka Marković" i "Bilješke iz starije povijesti Vijenca" (br. IV/1974.). U Zborniku Požega 1977. objavljen mu je opširan članak "Sudstvo Požeške kotline". Objavljeni su mu članci i u publikacijama izvan Požege, na primjer u glasniku Marija, Vjesniku bl. Nikole Tavelića i drugima.

Posebno treba istaći da je Đuro Kuntarić bio jeronimski pisac. Nalazimo brojne njegove članke u kalendaru Danica i u dvomjesečniku Marulić. Navodimo ovdje neke od njih, objavljene u Danici u posljednjih petnaestak godina njegova života:

"Naše veze s Lurdom", 1966.
"Tisuću metara pod morem", 1968.
"Naša hrvatska ekumenska svjedočanstva", 1969.
"Obnovimo apostolat sv. Ćirila i Metoda", 1970.
"Sjećanje na Petra Rogulju", 1971.

"60. obljetnica misništva dra Bože Milanovića", 1975.
"Naše književne veze s Društvom Sv. Vojtjeha", 1976.
"Prošteništе M. B. Judske u južnoj Madžarskoj", 1977.
"Hrvati u Slovačkoj u prošlosti i danas", 1978.
"Sjećanje na Josipa Andrića", 1979.
"Slovaci u Hrvatskoj", 1980.
"Život i književni rad Antuna Matasovića", 1981.

Ovaj posljednji članak je objavljen kad je Kuntariću bilo 88 godina života, dvije godine prije njegove smrti.

Od članaka u Maruliću navedimo samo:

"Književni lik Zdenke Marković", 1/1972.
"Pjesnik Ferdo Galović", 3/1973.

Između godina 1920. i 1929. Kuntarić je sa svećenikom Franom Leskovarom, prefektom u požeškoj Kolegiji, organizirao orlovska i domagojska društva. Među orlovskim aktivnostima zabilježeno je i da su 1927. orlovi prikazali Požežanima igrokaz "Pastiri i kraljevi".

U kolovozu 1937. godine u Požegi je održan veličanstveni Euharistijski kongres. Kongresno slavlje je predvodio nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac, a glavni organizator svih aktivnosti na Kongresu bio je Đuro Kuntarić. Nadbiskup Stepinac je na završetku Kongresa pohodio Đuru Kuntarića u njegovu domu i zahvalio mu na odličnoj i uspjeloj organizaciji.

Đuro Kuntarić je bio i veliki štovatelj Majke Božje Lurdske, čiju je pobožnost širio u požeškom kraju. Gradili su se oltari Gospe Lurdske u pojedinim crkvama, a u Požeškim Sesvetama njezin se blagdan 11. veljače slavio kao zapovijedani. Godine 1958. je osnovana nova župa u Zdenkovcu u Požeškom dekanatu, pa je Kuntarićevim nastojanjem posvećena Majci Božjoj Lurdskoj. Sam Kuntarić je 17 puta hodočastio u Lurd, pretežno kao vođa hodočašća. U glasniku Marija (14/1976) opisao je kako žitelji Zlatne doline časte Majku Božju u Gospinoj godini hodočašćima u Voćin, Solin, Pleternicu i druga mjesta.

Kuntarić je bio zauzet i oko toga da se blaženi Nikola Tavelić proglasi svetim. U srpnju 1937. pošlo je hodočašće u Svetu zemlju na čelu s nadbiskupom Alojzijem Stepincem. Među uglednim hodočasnicima bila su i dva stara prijatelja dr. Josip Andrić i dr. Đuro Kuntarić. U Jeruzalemu, u crkvi sv. braće Ćirila i Metoda, koju su Česi podigli 1935. godine, nadbiskup Stepinac je 25. srpnja 1937. posvetio hrvatski oltar blaženoga Nikole Tavelića, slavio na njemu misu i propovijedao. O tim događajima je Đuro Kuntarić napisao knjigu Hrvati u Svetoj zemlji.

Dvije godine kasnije, u studenom 1939., hodočastilo je u Rim osam hrvatskih biskupa na čelu s nadbiskupom Alojzijem Stepincem. I među ovim hodočasnicima istaknuto mjesto zauzimao je Đuro Kuntarić.

Dok su hrvatski biskupi 14. studenoga te godine papi Piju XII. predavali molbu da blaženoga Nikolu Tavelića proglasi svetim, Kuntarić mu je predao životopis blaženoga Nikole. U to vrijeme je Kuntarićevim zauzimanjem u požeškoj franjevačkoj crkvi podignut oltar blaženog Nikole, za koji je sliku izradio Gabrijel Jurkić. Tada je u Cerovcu, nedaleko Požege, podignuta seoska kapela, koja je, i opet Kuntarićevim zauzimanjem, posvećena blaženom Nikoli Taveliću.

Djelatnosti Đure Kuntarića su toliko mnogostrane, da ih je nemoguće prikazati u jednom članku. Nastojao je pomagati malim ljudima, pa je osnivao razne udruge. Tako je osnovao Hrvatsku seljačko–obrtničku zadrugu, zatim Vinarsko–voćarsku zadrugu pa i Kreditnu zadrugu radi unaprjeđenja malih gospodarstava. Osnovao je i Društvo za poljepšavanje grada Požege, a prvi rezultati su bili uređenje požeških parkova. Kao član društva "Napredak", brinuo se o školovanju po jednoga đaka i studenta s područja Bosne i Hercegovine.

Na kraju treba reći da je Đuro Kuntarić, osim tolikih javnih aktivnosti, bio i obiteljski čovjek. Oženio se Katicom Petlić, učiteljicom iz Petrijevaca, s kojom je imao dvije kćeri: Ljerku i Đurđicu. Ljerka se udala za Đuru Rajića, oboje su diplomirali pravo pa su nastavili voditi očevu odvjetničku kancelariju. Njihov sin, Darko Rajić, također pravnik, nastavlja odvjetništvo u kancelariji djeda Đure. Druga kći, Đurđica, doktor medicine, udana je u Puli za Milana Srketića. Oboje su primariusi, specijalisti pedijatrije i ginekologije.

Okružen kćerima, unucima i praunucima, Đuro je blago u Gospodinu preminuo u Požegi, u 91. godini života, 4. studenoga 1983. godine. Pokopan je sljedeći dan u obiteljskoj grobnici na groblju svetog Ilije. Na sprovodu su se od pokojnika oprostili požeški župnici: Sv. Terezije Josip Dumić i Sv. Leopolda Mandića Vjekoslav Marić te franjevac o. Mladen Majnarić. Govornici su istakli koliko je dr. Kuntarić značio za Crkvu, za rodnu Požegu i za domovinu Hrvatsku.

Svjestan sam da je sve ovo što je ovdje rečeno o tako uglednoj, istaknutoj i cijenjenoj osobi – premalo. Sigurno je da on i njegovo djelo zaslužuju mnogo više. Ovo su samo moja sjećanja, podaci iz literature u mojoj skromnoj knjižnici i suradnje s dragim Đurinim kćerkama Ljerkom i Đurđicom, kojima neka je iskrena hvala za svu pomoć u dovršenju ovoga članka. Uostalom, neka on bude poticaj onima pozvanijim i s većim mogućnostima, da do kraja istraže i objave bogatu bibliografiju i opišu ovaj svijetao lik neustrašivog katoličkog djelatnika i istinskog hrvatskog domoljuba, dragog mi i nikad zaboravljenog Đure Kuntarića.

Davor ZANELLA

Čaga u plesnjaku sestara Coronelli

Kam ideš tak zbigecan? - upital sam prijatelja nekoliko godina starijeg od sebe u pratnji divne male plavuše, susrevši u Ilici, u Oktogonu.

Taj moj simpa frajer i kompa s Gospodarićeva kupališta na Savi, uvijek mi je imponirao.

Imao je i svoj bicikl, kojim je dolazio na savska kupališta i vozio se po nasipu. Imati bicikl, i to pravu "špecijalku", s onim uskim skupim gumama – to je u ono doba, pred rat, 1940. godine, bio statusni simbol, pravi luksuz za svakog "mladog gospona – gimnazijalca". Stoga je Đafer, kako smo, u šatri, zvali Feđu (Ferdinanda) izazivao naše neprikriveno divljenje dok bi se šetao zrinjevačkim korzom, spretno jednom rukom gurajući svoju specijalku, a drugom se držeći neke zgodne, mlade, zagrebačke mačke.

No ovoga kasnog jesenskog poslijepodneva bio je posebno lijepo odjeven: tamnomodri sako, "silno razvijenih ramena" s jastučićima punim vatelina, duga kroja, uska u kukovima, što je Đaferu s onom kokot-tarzanskom frizurom davalo izgled Johnnyja Weissmüllera. Naravno, kosa na zatiljku poduža, a nad čelom podignuta poput krijeste, postrance zalizana obilnim briljantinom, upotpunjavala je taj izgled. Hlače su bile od sivog flanela, sasvim pri kraju sužene, čini se na oko 11 cm, ne više. Što je otežavalo oblačenje, ali neodoljivo privlačilo ženske poglede.

A tek cipele koje je Đafer danas nosio – pravi modni krik. Crne, ulaštene, od boks-kože, đona debljine 3-4 cm i to gumenog, oblijepljenog trakom bijele gume. To su bile one tzv. bijele gumerice o kojima smo si u to doba mi drugi mogli samo sanjati.

Đafer onako zbigecan za izlazak bio je zaista vrijedan zavisti. Visok i vitak, opaljena tena, još od ljetnoga savskog sunca. Cura s kojom je hodao također je bila ekstra klasa. Modra haljinica, s modrim širokim ovratnikom, pa svilene čarape, tamnog nata, i crne lakaste cipelice visokih peta koje su isticale liniju lijepo oblikovanih vitkih nogu, a oblik zamamnih bedara, prepušten fantaziji prolaznika, bio je sapet donjim dijelom haljine, koja je pri hodu otkrivala koljena poput Afroditinih.

Nasmijano rumeno lice, lijepi zubi, kovrče plave kose... Sve je to za mene bilo previše.

- A gdje ti je tvoja specijalka, Đafere? - upitam ga tiho.

- Pa ne bum valjda išel z biciklom Coronellicama u Glazbenjak na Krönzchen, dragi moj Davore.

Tek tada spazih da Đaferova djevojka uz torbicu ima i mrežicu punu malih prelijepih svilenih vjenčića veličine dlana, ukrašenih vrpcama raznih boja i cvjetićima, sve napravljeno od komada svile.

- Idemo na plesni vjenčić u plesnu školu sestara Coronelli u Glazbeni zavod - dodala je tiho mlada frajlica. - Poznam vas iz viđenja, otprije, hoćete li s nama, gospon Davor? - upita me.

- Mogu li i ja s vama ? - upitah Đafera, očaran što mi se djevojka obratila, jer sam do tog trenutka bio uvjeren da me nije ni zapazila.

- Neće te pustiti u dvoranu, Davore, nisi bio polaznik plesne škole Coronelli, ove sezone, nisi upisan, a danas imamo Krönzchen, plesni vjenčić, završni ples. To ti je onda kada svi nauče dobro plesati, pa i ono što uz to ide: uljudno ponašanje – bon-ton, pa naklon pratilji djevojke, obično njezinoj majci, koja tamo s njom bude, pa uz njezinu dozvolu slijedi i ono obavezno “smijem li zamoliti za ples?” i onda uz privolu njene majke – pratilje, otpratiš plesačicu na sredinu plesne dvorane i odeš čagati kako najbolje znaš. Bečki ili engleski walzer, swing, fokstrot, tango, pa i argentinski tango; dakako, pleše se i kolo Banovac ili Cigančica, to smo mi sve naučili - pouči me Đafer.

- Donedavna učila se tu i mazurka, a sada netko znade i Lambethwalk - pridoda sve privlačnija mi Đaferova djevojka. - Tebe bi mogli pustiti na balkon dvorane da odozgo pratiš kak mi čagamo.

- Uvest ću te u “glazbenjak” na kat, pa možeš odozgo kibiti na nas kako plešemo, s ostalima koji su došli gledati naš Krönzchen - objasni mi Đafer uz nadmoćan osmjeh.

- No, za pauze možete nam se, Davore, pridružiti - prodometne umiljato njegova blondinka i do kraja me osvoji.

Đafer je bio nekoliko godina stariji i time, budući maturant, daleko iznad mene, čak i bez onih divnih bijelih gumerica. Uz to je dosta dobro svirao klarinet, slušao sam ga kako na jednoj zabavi poput slavnog američkog klarinetista Artieja Shawa svira “Gloomy Sunday”, poznatu nam, “Tužnu nedjelju”, koju su “pevaljke” u to predratno doba pjevale po svim krčmama i vrtnim restauracijama. Amerikanci su je preuzeli i od te tužne šansone izveli jazz-melodiju.

Bio je Đafer pravi zagrebački frajer, nije kartao šnapsl, nego preferans, i to dobro. No bio je i dobar prijatelj, pa kako sam slučajno baš bio pristojno odjeven, odlučio sam im se pridružiti. Đafer me službeno predstavio svojoj djevojci Željki, s kojom, kako mi reče, još ne “hoda”, ali je smatra prvom ligom za čagu. Bila je odlična plesačica. Željka me onako “u hodu” osvojila prirodnom ljupkošću, skromnim, nenametljivim ponašanjem i tihim melodioznim glasićem. One druge djevojke, šminkerice, nisu mi nikad bile po ukusu. Ona je bila sušta protivnost.

Na ulazu u Glazbeni zavod oprostili smo se – ja sam otišao na drugi kat da s balkona pratim plesni vjenčić, dok je Đafer sa Željkom otišao da pozdrave njenu mamicu i sve druge pratilje njemu poznatih plesačica, kao i dečke i cure s kojima će se natjecati u plesu.

Čini se da je svima bilo glavno vidjeti tko će od plesača pri “Damenwahlu”, tj. kad “dame biraju”, dobiti od plesačica najveći broj cottilona, ukrasnih vjenčića, i njima ukrasiti revere sakoa. Mnogo cottilona na prsima mladog plesača, poput odlikovanjâ na grudima generala, bilo je jasan znak njegove vrhunske popularnosti, dokaz da izbio u prvi plan ne samo kao plesač nego također kao privlačan i šarmantan mladić, koji pored toga što prilikom plesa umije virtuozno izvoditi različite figure i dobro zavrtjeti partnericu, umije i zabaviti ju svojom duhovitošću i ugodnom konverzacijom, dokazujući time da nije neki “tutlek” i neznalica. U tom dokazivanju obaju partnera igrala je nemalu ulogu i opća naobrazba, pa i poznavanje stranih jezika, jer je u tom društvu bilo i svijeta koji je kod kuće govorio njemački, pa i francuski ili mađarski.

Na gala-plesovima odrasle generacije – poput Godišnjeg plesa Medicinara, Novinarskog plesa ili Plesa Jadranske straže u Esplanadi – bilo je još daleko svečanije, no promatrajući s balkona Glazbenog zavoda šareno društvo, predstavnike zagrebačke “zlatne mladeži”, zapažao sam kako se Zagrepčanke odlikuju lijepim i ukusnim odijevanjem. Netko tko se odijeva u skupim modnim salonima, birajući sezonske modele, i kompletira skupocjenu toaletu odgovarajućim cipelama i torbicama, ukupnim dojmom mogao je zaostati za nekom siromašnom mladom plesačicom u kod kuće prerađenoj večernjoj haljini naslijeđenoj od bake. S veseljem sam gledao kako neka slabije situirana mlada ljepotica baca u zasjenak kćerkicu iz neke bogataške obitelji, obučena u kostim ili haljinu sašivenu svojim rukama ili uz pomoć kućne švelje. (Takvih, čini mi se, danas više nema). Koristila se i tkanina očeva odijela ili materijal od starih haljina s tavana. Prateći najnovije posuđene modne žurnale znale su naše puce skrojiti i sašiti odjeću koja će elegancijom i ukusnim krojem odgovarati posljednjoj modi i stati uz bok nekim modelima uvezenim iz milanskih, bećkih ili pariških modnih salona. Uostalom pripomogla je tome i prirodna ljepota i svježina svojstvena našim djevojkama, njihov način hoda, ponašanja i životna radost kojom su zračile.

Na plesovima kod Coronellica mladi su se fino ponašali, ali jednako tako i pri vožnji tramvajem ili na izletu na Sljeme ili u Samobor. Imali su uredne frizure i bili čistih ruku i nokata, mladići obrijani, djevojke nenapadno počešljane, pa i lijepo uvijenih pletenica. Čistih košulja, uvijek pomno izglačanih hlača i uredno vezanih kravata koje su pristajale odijelu, usklađivali su mladi plesači svoj korak s ritmom orkestra sastavljenog od naših odličnih jazz-muzičara – izvrsnog bubnjara Brace Mervara, braće Körbler, Kreše Vandekara... – koji su nakon rata ne samo ostali vrsni muzičari nego i postali vrhunski stručnjaci i profesori, npr. na Medicinskom fakultetu Neno Grčević, koji je dao divnih kompozicija. Sve to zbivalo se prije početka Drugoga svjetskog rata u dvorani Glazbenog zavoda pod budnim okom sestara Coronelli. Starija, pomalo zaobljene figure i lagano povijena, oštrog nosa, jastrebljeg pogleda kojim kruži i sve zapaža. Podsjećala me glasom i stasom na onda svima znanog austrijskog komičara Hansa Mosera. Budno je pratila ponašanje i plesne korake parova, oštro im dobacujući britke opaske i kritike te intervenirajući, npr., kad bi netko od njih previše k sebi privinuo svoju partnericu ili je prebrzo vrtio pri swingu hvatajući dvostruki ritam, poput piruete na ledu, što je za Coronellicu kao starog učitelja plesa bilo "divljanje". Uz neodobravanje i proteste zbog takve vrtnje, mogao se na njoj zapaziti i neznatan tihi smiješak, gotovo neprimjetljiva simpatija za ono što je naš kompozitor nazivao: "Mladost, ludost, pjesma, ples, knjige neka nosi bijes..."

Mlađa sestra, Bianka Corronelli, bila je nježnijeg stasa, gracilnija, i bez sestrine strogosti i energičnosti. Bila je pravi koreograf, vitkija i pokretnija u pokazivanju plesnih koraka, koje je, uza sve figure, držala u malom prstu. K tome je bila nekako tiša i smirenija, prava domaćica ove najstarije zagrebačke plesne škole, koju je ranije držao njihov otac. Sestre Coronelli su odgojile čitav niz generacija naših suvremenika, davši im poznati "zagrebački štih". Pozdravljale bi prisutne gospođe pratilje, koje su u mladosti možda i same pohađale njihovu plesnu školu, a sada su amo dopratile svoje kćerkice, pa i sinove, te, posjedavši uza zid dvorane, prate izbor svojih mezimica, ili, kadšto, sinova. Gospođe "milostivice" kritički bi odmjeravale plesne parove i tiho plele prave arabeske sitnih ogovaranja i planova oko taktike za moguće ženidbene kombinacije mladih koji su pred njima defilirali. Predviđale su tako buduće trajne veze onih koji bi u tom trenutku pokazali međusobnu simpatiju.

Orkestar je toga dana svirao vrhunski, bubnjar Braco Mervar izvodio je takve bravure svojim bubnjevima i udaraljkama da smo i mi, gledatelji s balkona, poželjeli zaplesati. Tabani su nas svrbjeli od želje da i sami počnemo blago kliziti glatkim parketom plesne dvorane ispod sebe, privinuvši k sebi neku od plesačica, od kojih su mnoge privlačile naše poglede svojom gracioznošću i punašnim oblicima vitkih tijela.

Za stanke sišao sam u dvoranu i predstavio se sestrama Coronelli, pri tom najavivši da bih se i sam – ako nemaju ništa protiv – u sljedećem tečaju upisao zajedno s kolegama i nekima od kolegica iz prve klasične gimnazije na njihov plesni tečaj. Starija Coronellica upozorila me da za upis moramo pridodati i pismenu privolu našega školskog razrednika, koju lošiji đaci nisu mogli dobiti.

No, došao je tog proljeća Drugi svjetski rat.

Javni plesovi su za Nezavisne Države Hrvatske bili zabranjeni, kao i mnoge zabavne priredbe. "Neue Ornung", novi poredak Hitlerove i Mussolinijeve Europe bio je i time najavljen.

Nestalo je velikih godišnjih plesova u Kristalnoj dvorani hotela Esplanade, zagrebačke debitantice mogle su se tek pojaviti na plesnim vjenčićima u plesnim školama Keglevića ili Jakšića ili Tucića i, još uvijek, u elitnoj plesnoj školi sestara Coronelli.

No, Coronellice su morale napustiti Glazbeni zavod i preseliti se u dvoranu Svetog Jeronima na Trgu kralja Tomislava 21, u dvorište zgrade blizu Umjetničkog paviljona.

Tamo sam počeo učiti plesati. Plesalo se i na privatnim kućnim zabavama, tzv. "žurevima", koje su nam prvo organizirali roditelji, a kasnije mi sami po prostranijim stanovima. Druge prilike za ples nije bilo. U plesnoj školi smo i dalje polazili sate plesa, ne stoga da ples usavršavamo nego jednostavno da bismo našli društvo, kakvu zgodnu djevojku, i osjetili čari novih prijateljstava, druženja i slobode toliko potrebne mladima te dobi.

Na plesu se ostajalo samo do 9 sati uvečer, možda tek desetak minuta duže. Rat i novi režim nametnuli su građanima redarstveni sat, a djevojke bez pratilje valjalo je otpratiti na vrijeme kući i zatim trkom stići doma. Sestre Coronelli su zabranile da bilo tko na ples dođe u uniformi, i pamtim kako je stariji sin glumca De Dominisa (Mirjeva), osvanuvši u talijanskoj oficirskoj uniformi (jer je otac dobio talijansko državljanstvo za sebe i svoje pa je sin služio u Zagrebu talijanskom kralju...) bio uljudno, lijepo zamoljen da odmah napusti dvoranu, što smo svi pozdravili.

Kada sam, za rata, jednog ranojesenskog dana krenuo do dvorane Svetog Jeronima kako bih se informirao o upisu u plesnu školu Coronelli, pri ulasku u dvoranu, zaprepašten, naišao sam na stravičnu sliku: u dvorani je vladao pravi pandemonium: stravični krikovi i plač, jecanje i zapomaganje četiristotinjak nejake djece – od dojenačke dobi do 6 ili 8 godina – dovedene iz sela ispod Kozare nakon ofenzive na partizanska uporišta u tom kraju. Djeca iznemogla, propala izgledom, prljava, neuređena, strašno zapuštena, gladna i žedna, ležeći u slami i novinskom papiru na plesnom parketu dvorane, umotana u krpe, papirnatu gazu i zavoje, u smradu i bljuvotini. Neka od njih lutala su naokolo plačući i zapomažući u potrazi za svojim najbližima, roditeljima i braćom koje su u metežu ofenzive na Kozari izgubili.

Četiri-pet sestara Crvenoga križa trudilo se, gotovo očajnički, izgubljene u tom nesretnom kovitlacu, uvesti nešto reda, higijene i pružiti pomoć najmanjima i najpotrebitijima među ovom nejačadi, ali bez ikakve prave mogućnosti da djecu nahrane, dadu im nešto popiti i učine ono najnužnije u pogledu higijene i reda. Od njih sam zgranut saznao o čemu se radi i otrčao kući da o tome obavijestim oca liječnika. Bio sam zgrožen tom tragičnom slikom ratnih zbivanja i kataklizme nemoćnih bića koja to ničim nisu zaslužila.

Moj je otac odmah o tome obavijestio susjeda i prijatelja gospodina Ivu Koheka iz Jurišićeve 12, industrijalca i vlasnika lanca dućanâ mješovite robe. Njegova supruga i šogorica bile su Židovke, a on je bio blizak nadbiskupu Stepincu pa ga je odmah obavijestio o stradanju nevine djece s Kozare, a otac je dotle pozvao kolegu i našeg dragog kućnog prijatelja profesora dr. Nika Sccrivanellija, šefa Dječje klinike na Rebru, da organizira hitnu medicinsku pomoć za tu djecu. Sccrivanellijeva supruga, inače Židovka, koju je štitio miješani brak, i osobno se ovdje zauzela, organiziravši pomoć u rekordnom roku. Ipak, glavni doprinos, uz nadbiskupa, dali su Zagrepčani, hrpimice dolazeći u jeronimsku dvoranu da djecu uzmu u svoje domove, na skrb i, najčešće, na posvojenje, te su im zatim omogućili i puno školovanje. Neki su, kao obitelj Meleda, imajući već svoju, uzimali i po troje takve djece, a, primjerice, dečku kojega je uzeo profesor dr. Stjepan Vidaković, nakon rata su, kad je već bio i Medicinski fakultet, pronađeni i otac i majka, koji nisu poginuli u ratu. Sva ta djeca našla su zagrebačke obitelji koje su ih prigrlile kao vlastitu djecu i pružile im svu ljubav i pažnju. Mislim da se ovdje pokazalo veliko srce mojega rodnog grada. Gospodin Kohek je uzeo na svoje imanje dvanaestero djece, a nadbiskup Stepinac u Mariju Bistricu dvadeset petero.

O tome se danas malo govori, no plemenitost i želja da se pomogne stradalima, bez obzira na etničku ili vjersku pripadnost, ili rasu, ne traži priznanja ni nagrade. Plemenitost i dobro djelo nagrada su sami po sebi. To, uostalom, vrijedi i za slično ponašanje plemenitih ljudi za ovoga Domovinskoga rata.

Prošle su zračne uzbune i preduzbune, zamračenja i sva ona zla i strahote koje nam je rat bio donio. Od bivše Jugoslavije do završetka rata bio sam prvo u tzv. civilnoj, pa narodnoj zaštiti (kasnije P.A.Z). S Ottom Reisingerom, pokojnim Marijanom Kalogjerom i Perom Gotovcem bio smo u trećem kotaru narodne zaštite u Gundulićevoj 12 smješten u prostorijama samostana časnih sestara. Marijan je otišao u partizane i već dan kasnije smo saznali da je u Moslavini poginuo. Otto Reisinger se šest mjeseci prije kraja rata također pridružio antifašističkoj borbi, i sretno se vratio. Zgodno je napomenuti da nam je već onda, u ratno vrijeme, za preduzbuna i uzbuna kredom na školskoj ploči crtao izvanredne karikature, dokazujući svoj bogodani talent.

Do kraja rata svejednako smo odlazili na ples Coronellicama, sve skromnije odjeveni, a nerijetko i polupraznih želudaca, kao i drugdje u Europi opustošenoj ratom, no naše plesačice ostajale su jednako privlačne, uredne i vedre, a u kućnoj radinosti, začudo, i dalje su šivale lijepu odjeću, dok je s cipelama i svilenim čarapama bilo malo teže.

Kako je rat završio, počele su i omladinske zabave i plesne priredbe, pa smo krenuli u dvoranu škole u Bogovićevoj da zaplešemo uz izvanrednu svirku orkestra Trideset druge divizije Miljenka Prohaske. Dečki su bili naši Zagrepčani, a Prohaska ih je, onako u engleskim, partizanskim uniformama, izvježbao do savršenstva. Topili smo se od užitka plešući javno prvi put na američku jazz-muziku, zabranjenu tijekom čitavog rata. Miljenko Prohaska je sjajno uvježbao skladbe Glenna Millera, a mi smo uz njih plesali uživajući u tim zabranjenih zvukovima. Još danas pamtim taj zvuk pozauna i truba, klarineta i bubnjeva, ritam i sklad kompozicija neponovljivoga Glenna Millera, Bennyja Goodmanna i Artieja Shawa.

Jedne rane jesenske večeri 1945. krenuli smo nas desetak prijatelja s djevojkama u Glazbeni zavod. Tamo je takve iste skladbe izvodio orkestar mog starog prijatelja Milivoja Körblera. Dobro uvježbani entuzijasti, svirali su sjajno na svojim teško nabavljenim glazbalima koja su za svakog od njih značila pravo malo bogatstvo u tim ranim poratnim vremenima.

Bio sam oduševljen, sretan, opet plešemo u našoj divnoj dvorani Glazbenog zavoda nakon pet godina rata. Rat je konačno bio gotov, završio je!

Pored dragih šlagera, Körblerov orkestar odveo nas je jazz-muzikom na zapad, preko mora u slobodnu Ameriku. U ušima nam je za plesa odzvanjala blaga Millerova melodija “Mjesečeve serenade”. Plesao sam s tadašnjom svojom simpatijom, s kojom sam se u plesu dobro slagao. Razmišljao sam: hajde, rat je završio, zlo je iza nas, sve će opet biti dobro. U taj čas kao grom iz vedra neba začujemo neku buku i galamu. Moja djevojka šapne mi: “Davore, idemo brzo van, bit će nereda.” Došli su neki bijesni omladinci iz jedne gimnazije i hoće nas tući. Eto nam staljinističke direktive protiv svega što je američko – i eto naših poslušnika.

U tom času neki nabijen momak, obučen u dijelove uniforme i u vojničke čizme, skoči na podij, iščupa mikrofon iz ruke voditelju orkestra Milivoju Körbleru, grubo ga gurne u stranu i prekine svirku orkestra. “Drugovi, dosta nam je ove nakaradne zapadnjačke muzike, hoćemo Kozaračko kolo! Nećemo da nas truju dekadentnom američkom glazbom, nekakvim boogy-woogyem! Živio bratski Sovjetski Savez, dolje kapitalizam!”

Izgubili smo se niza stubište Glazbenog zavoda i izašli na Gundulićevu ulicu, no tamo je već na brutalan način jedna grupa nahuckanih omladinaca mlatila glazbenike. Onaj klipan koji ih je vodio i prekinuo izvedbu, čizmama je gazio po muzičkim instrumentima, kontrabasu, pozaunama i trubama mojih prijatelja, a neke su članove orkestra njegovi drugovi onako ispremlaćene ošišali i namazali im lice crnom pastom za cipele. Već po tome shvatio sam da ova akcija nije bila spontana nego unaprijed režirana. Uzgred budi rečeno, velika većina orkestra bili su izraziti antifašisti, jednako kao i većina nas iz publike.

Onog istog tipa u čizmama i dijelovima uniforme, koji je vodio batinaše, susreo sam kasnije, negdje 1956. g., u Gradskom podrumu na svečanoj priredbi s plesom, nakon liječničkog kongresa. Plesao je u novom bijelom smokingu sa svojom suprugom na glazbu Glenna Millera... Nije samo Amerika zemlja nemogućih mogućnosti, nego smo i mi zemlja mogućih nemogućnosti. Ovaj gentleman koji je u jesen 1945. gazio glazbala Körblerova orkestra, postao je liječnik specijalist i tijekom tih deset godina dobro se obogatio, nabavio i mercedes, i vilu na Tuškancu, i motornu jahtu. Kakve li ideološke metamorfoze!

Đuro VIDMAROVIĆ

Zahvalnost dr. Larisi Krušeljnickoj za prijateljstvo prema hrvatskome narodu

Poznata ukrajinska arheologinja dr. Larisa Krušeljnicka jedna je od najpoštovanijih osoba u Ukrajini, što je zaslužila svojim stradanjem pod boljševičkom komunističkom strahovladom, kad je hrabrošću, radinošću i poštenjem svladavala sve teškoće; uz to, jedini je preživjeli potomak slavne ukrajinske nacionalno svjesne obitelji.

Gospođu Larisu Krušeljnicku upoznao sam u prosincu 1995. godine, kada sam kao veleposlanik bio pozvan u Institut za književnost "T. Švečenko" Nacionalne akademije znanosti Ukrajine (NANU), na predstavljanje 5. i 6. sveska kapitalnog djela *Ukrajinska literatura u općeslavenskom i svjetskom literarnom kontekstu*. Četvrti i peti svezak toga djela tiskani su pod naslovom *Ukrajinska literatura u zemljama srednje i jugoistočne Europe.* Na žalost, kada je riječ o Hrvatskoj i Hrvatima, tu vlada posvemašnja zbrka, čemu je razlog loše ili površno poznavanje državno-pravnog ustroja bivše SFRJ, površno poznavanje uopće povijesti južnih Slavena, te vrlo slabo poznavanje njihovog etničkoga rasporeda i prostora. Promidžbena teza iz socijalističkih vremena nametnula im je, glede Jugoslavije, gebelsovsku "činjenicu": jedna država = Jugoslavija, jedan narod = Jugoslaveni, jedan vođa = maršal Tito. U skladu s tom "istinom" oni su cjelokupnoj južnoslavenskoj problematici prilazili na pogrešan način i rezultati su mogli biti samo pogrešni, upotrebljivi tek u radu partijske propagandne mašinerije. Ono što su znali o Hrvatima bilo je svedeno isključivo na NDH kao fašističku tvorevinu, ili na kontrarevolucionarnost cijele nacije, prema Marx-Engelsovoj tvrdnji iz 1848. godine. Pod jugoslavenstvom se vrlo vješto plasirala srpska povijest, kultura, znanost, pravoslavlje, otpor Turcima, Nijemcima, velikodržavna politika... Šafarikove i Vukove teze, širenju kojih je pridonio i naš Jagić, ostavile su dubok trag među znanstvenicima i onda kada su htjeli pisati objektivno.

Život Larise Krušeljnicke, velike znanstvenice i dame koju nije slomila sovjetska indoktrinacija i strahovlada, zrcali pakao kroz koji je morao proći najveći dio ukrajinske nacionalno svjesne i državotvorne inteligencije. Njezina je cijela obitelj, zajedno s vodećim ukrajinskim intelektualcima, ubijena, a nju je s ruku majke koju su vodili na strijeljanje, spasila supruga Maksima Gorkoga. Godine 1988. otkrivena je masovna grobnica u šumi Sandormoku u Kareliji, gdje je ubijen i zakopan cvijet ukrajinskog naroda. Spašena od sigurne smrti, Larisa je, noseći falsificirano prezime, odgajana u ustanovama koje su opet poseban krug sovjetskog pakla.

Doktorica arheoloških i povijesnih znanosti, do ove godine direktorica Sveučilišne biblioteke u Lavovu, Larisa Krušeljnicka dobra je poznavateljica Bijele Hrvatske i kao arheologinja nastojala je oko širenja istine o Bijelim Hrvatima, koji su u Ukrajini daleko poznatiji nego u Hrvatskoj. Nijedan hrvatski arheolog nije istraživao arheološka nalazišta na prostoru Bijele Hrvatske, a slična je situacija i s našim povjesničarima. O kolikom se nemaru radi, svjedoči činjenica da još nije preveden srednjovjekovni ukrajinski ljetopis “Povijest minulih ljeta”, u kojem se govori o Hrvatima. Čak nemamo uvida u istraživanja ukrajinskih i ruskih arheologa i povjesničara o Bijelim Hrvatima.

Dr. Larisa Krušeljnicka među rijetkim je znanstvenicima u Ukrajini koji dobro poznaju hrvatsku povijest.. Prijatelj je našeg naroda, premda nikada nije bila u Hrvatskoj niti je održavala znanstvene veze s kojim od hrvatskih kolega. Da se radi o Francuskinji ili Engleskinji, proglasili bi je počasnom doktoricom Sveučilišta u Zagrebu.

Tijekom veleposlaničkog mandata u Ukrajini nekoliko sam je puta imao čast susresti, te sam joj izrazio zahvalnost za pažnju koju iskazuje hrvatskom narodu i njegovoj povijesti. Bilo je to najviše što sam mogao. Sada, kada je velika ukrajinska znanstvenica nakon sjajne znanstvene karijere i mučeničkog životnog puta otišla u zasluženu mirovinu, a ja stekao vremensku distancu spram svoje nekadašnje dužnosti u Kijevu, mislim da smijem hrvatskoj javnosti podastrijeti pismo koje mi je uputila, a u kojemu se očituje i njezin stav prema našem narodu i njegovoj prošlosti. Nakon pisma, čitateljstvu predstavljam i intervju gospođe Krušeljnicke jednim novinama, u kojem se dotakla i našeg naroda.

NACIONALNA AKADEMIJA ZNANOSTI UKRAJINE
ZNANSTVENA BIBLIOTEKA “V. STEFANIK” - LAVOV
290601 Lavov, ulica Stefanikova 2

26. prosinca 1995. g.

Nj. E. Gospodinu Đuri Vidmaroviću,
izvanrednom i opunomoćenom veleposlaniku
Republike Hrvatske u Ukrajini

Vrlo poštovani gospodine veleposlaniče!

Veoma sam Vam zahvalna na toliko milom pismu s dobrim željama za blagdane. Sa svoje strane želim Vam zdravlja i poticaja u Vašem plemenitom poslu, kao i ugodne blagdane. S radošću ću Vas dočekati u Lavovu i predstaviti Vam našu Biblioteku, pa ćemo tom prilikom imati i mogućnost mirno porazgovarati o zanimljivoj, herojskoj ali i tragičnoj prošlosti naših zemalja.

Teritorij Hrvatske posebno je zanimljiv s arheološkoga gledišta. Kulturni utjecaji s Juga na Srednju i Zapadnu Europu vjekovima su išli putovima uz Dunav i Dravu. U tom pogledu naše su zemlje slične jer put “od Varjaga do Grka” s istočne je strane Karpata išao, uglavnom, uz Dnjistar. U hrvatskim zemljama oformila se jedna od najzanimljivijih etničkih skupina – Iliri, čija je kultura imala veliki utjecaj na europske u rano željezno doba.

Što se tiče Hrvata (Bijelih, Istočnih, Karpatskih), naziv tih slavenskih plemena pojavljuje se u povijesnim izvorima u vezi s avarskim ratovima. Njih arheolozi smještaju na teritorij skoro čitave karpatske regije u Ukrajini te dijelu Poljske i Češke, kao i na Balkan u Dalmaciju. Upravo to otežava pitanje o njihovome podrijetlu. Neki znanstvenici uspoređuju ih s karpatskim stanovništvom poznatim od rimskih vremena pod imenom “Carpi”, te smatraju da je iz toga naziva proizašlo staroslavensko ime “Hrvate”. Mislim da su Hrvati, poput ostalih slavenskih plemena, naseljavali različite teritorije (kao npr. Dulibi). U VI.–VII. st. Avari su ih potisnuli u Podunavlje, a i dalje – sve do Alpa, o čemu doznajemo iz brojnih rimskih izvora. Tada su se odvijali i “balkanski ratovi” tijekom kojih su Slaveni zajedno s Avarima napadali Langobarde i Gepide, bizantske gradove i dr., a na području Moravije stvara se prva slavenska država “Samo”. Naravno da su Hrvati sudjelovali u svim tim događajima.

Danas su poznate brojne slavenske gradine na području Njemačke (iskapanja jedne od njih u Oldenburgu /Stargradu/, blizu Hannovera, vršili su 80-ih godina naši kijivski arheolozi, tako da “Drang nach Westen” nije bio slabiji od “... nach Osten”, samo što zbog “slavenske skromnosti” o tome često ne govorimo.

S bilo kojega gledišta, Istočni (Bijeli) Hrvati najstarije su slavensko stanovništvo ukrajinskih Karpata koje je nakon Duliba stvorilo veliki plemenski savez, i pod svojim imenom ušli su u srednjovjekovni ukrajinski Ljetopis. Integracija unu-

tar takovih saveza stvarala je kod njih određene specifičnosti koje se lako uočavaju na primjerima arheoloških kultura ranog srednjovjekovlja. Stanovite zaključke, također, izvode i lingvisti. Primjerice, u radu O. Kupčinskoga određena je zapadna granica areala Istočnih (Bijelih) Hrvata, te prolazi, s juga na sjever, u Zakarpaću od međuriječja rijeke Laboreca i rijeke Odnave do vrhova Karapata; u Prikarpaću – preko nizinskih Beskida i dalje desnom obalom rijeke Visloka, preko Sandomirske kotline, do srednjeg toka rijeke Sjana. Južna granica određuje se najteže.

Velik broj znanstvenika smatra, npr., da je prijestolnica Hrvatskoga Saveza mogla biti i u ljetopisnom Peremišlju (koji se sada nalazi u Poljskoj). Poznati arheolog dr. B. Timoščuk u taj Savez svrstava sve gradine u Bukovini (sada Černivecka oblast).

U posljednje su vrijeme pronađene brojne gradine uz Gornji Dnjistar, uključujući i jednu, kolosalnu (više od 200 ha), u selu Stiljskom u Lavovskoj oblasti. Te su gradine bile uništene u X. st., odnosno, vjerojatno, u vrijeme pohoda Volodimira Velikoga na slobodoljubive Hrvate 982. godine, jer su bili odviše nezavisni. Od toga vremena Hrvatski se Savez u ljetopisima više se ne spominje.

Prema podacima arheoloških istraživanja Hrvati su imali razgranate međunarodne veze. Bili su u bliskim odnosima s velikomoravskom državom, kao i, naravno, sa svojim sunarodnjacima u Podunavlju. U Galiču su pronađeni srebrni predmeti za euharistiju, s pečatom imperatora Heraklija (VII. st.), koji ukazuju na veze s Bizantom te na mogućnost da je hrvatski vladajući sloj kršćanstvo prihvatio mnogo prije pokrštenja kneza Volodimira (988.).

Kad je riječ o daljnjoj povijesti naših zemalja (koje su bile ukusan komad za neprijatelje i "prijatelje"), vjerojatno smo zahvaljujući ljubavi prema slobodi naslijeđenoj od tih slobodoljubivih predaka - Hrvata, izdržali da nas definitivno ne unište.

Još jednom želim Vam sve najbolje.

S dubokim poštovanjem: L. Krušeljnicka

S ukrajinskog preveo Đuro Vidmarović

Razgovor s Larisom Ivanivnom Krušeljnickom, starijom znanstvenom suradnicom Odjela za arheologiju Instituta društvenih znanosti Nacionalne akademije znanosti Ukrajine (ŇANU) u Lavovu.

* * *

ETNIČKI KORIJENI

Gospođa Larisa pripada poštovanoj obitelji Krušeljnicki. Premda je bila nadarena za slikarstvo i glazbu, na koncu je završila na arheologiji, a kao prirodno nadarena i tu je našla sebe.

- Gospođo Larisa! Većini ljudi arheološka je znanost zastrta zavjesama njihove neupućenosti. Molim vas da te zavjese razgrnete.

- Arheologija je bez sumnje domoljubna znanost. Ako nema domoljublja, ljubavi prema spomenicima naše davnine – arheologija nije moguća. Ali to domoljublje ne može biti dirigirano, kako su nas učili u vrijeme staljinizma. Npr., kroz našu su zemlju prošli Goti, a nama su govorili: vi nemate pravo o tome pisati, jer ovdje nije moglo biti Gota. Franci? Nije bilo Franaka. Vrlo primitivan stav. Tako se dešavalo i u Poljskoj. Bilo je ponekad smiješno, kada su znanstvenici iz te države pokazivali migracijska kretanja germanskih plemena: tu je karta Poljske, a Goti, odnosno Goto-Gepidi išli su oko Poljske, ali kroz nju nikada nisu prolazili.

Kada je naš učitelj, profesor Marijan Julijanovič Smiško, otkrio prvi nalaz – grobište u selu Ditiničima – ostatke Gota-Gepida, koji su se u III.-IV. st. pomicali kroz naš teritorij na sjever, nije mogao objaviti materijal, i morao je paziti da ne kaže jasno da su to germanska plemena. Takovo domoljublje moramo odbaciti, jer znanost mora biti znanost, a domoljublje mora uvažavati da su se svi ti događaji odvijali na našoj zemlji.

Znate, među zemljama koje su donedavno bile socijalističke vrlo je visoku razinu dosegnula arheologija u Poljskoj. Tamo je ona doslovno postala modom. Svi su išli studirati arheologiju, a potrebna inženjerija bila je gurnuta u stranu. Negdje krajem 50-ih ili 60-ih godina tadašnji poljski lider Gomulka, istupajući pred poljskom mladeži, govorio je: "*Prije svega, Poljska se ne može oslanjati samo na arheologiju.*" Sjećam se i ovakovih događaja: bila sam u Poznanju, kada je došla vijest od jednog seljaka da je na svojoj njivi našao kljovu mamuta. Pošla sam s jednim profesorom i uzeli smo tu kljovu. Profesor je zahvalio seljaku (treba kazati da naši ljudi ne znaju da valja upozoriti državne organe na arheološke nalaze), a seljak kaže: "*Ali, pane profesore, pa to je poljski mamut.*" Možda je i smiješno, ali ima nečega u tome. Jer sve što je u našoj zemlji treba cijeniti. To je naše bogatstvo.

- O stvarnim znakovima patriotizma kod nas, panji Lariso,, nisam, na žalost, često slušao. Znamo li mi uopće za svoja bogatstva i dragocjenosti?

- Naš teritorij, ne samo s arheološkog, nego bilo kojega gledišta, izvanredno je originalan, jer se nalazi na križanju europskih kulturnih blokova između crnomorskoga i baltičkoga bazena, između Srednje i Istočne Europe. Ja sam objavila knjigu "*Mižkulturni zvjaski naselenja Prikarpatja i Volinji z plemenami Centralnoji i Shidnoji Europi*", možda prvu o tim procesima u brončano i rano željezno doba. Istražujući veze, došla sam do zaključka da u razvoju kulture naše zemlje postoje suprotnosti (imam na umu ne slavensku, već prvotnu arheologiju). S jedne strane, kulture koje su postojale u ono vrijeme, kristalizirale su se na raskrižju civilizacija Srednje Europe i istočnoga svijeta i bile periferija u odnosu na njih. S druge strane – ovdje nastaje autohtona, samobitna kultura. Sve više znanstvenika slaže se da je slavenstvo poniklo upravo na ukrajinskom teritoriju, negdje u međuriječju Gornjeg Dnjistra, Pruta i Pripjeti (ovo nije samo domoljublje, nego je stvarno je tako). Njemački lingvist Udolf tvrdi da su upravo ovdje najstariji slavenski hidronimi.

Na našim zemljištima arheolozi nalaze vrlo zanimljive i važne nalaze. Npr. u selu Korolevi u zakarpatskoj oblasti otkriveno je jedno od najstarijih paleolitičkih staništa. Neki znanstvenici misle da se radi o nalazu starijem od milijun godina.

Izvanredno je bogato nalazima naše Podnjistrovlje – prva nastamba sagrađena od kostiju mamuta, umjetnost, prva glazbala – koštana sopila... Podnjistrovlje je arterija načičkana nalazištima. Zbog toga je velika šteta što su ondje potopili velike površine zemlje. Ekologiji i arheologiji zadan je time težak udarac. Dnjistar u meandrima dere zemlju do kamena i briše sve što se ondje sačuvalo.

- Na žalost, tijekom svih tih godina u našoj su državi nastojali izbaciti iz narodne memorije cjelokupno nasljeđe ukrajinskoga naroda. Odakle takvo neprijateljstvo prema vlastitoj povijesti?

- Ljudi su se bojali da uvažavanje starina netko ne bi protumačio kao izraz nacionalizma. A samo poimanje nacionalizma kod nas je tako pretjerano da su se ljudi bojali pokazati zanimanje za vlastitu povijest. Preplašili su ljude i evo rezultata – ravnodušnost. Sjećam se, raskopavali smo neki kurgan… nitko u selu nije znao čiji je to grob. Kraj njega su bili materijali iscrtane keramike s konca eneolita i s početka brončanog doba, pa mi je palo na pamet da taj neveliki kurgan također pripada toj kulturi. U taj smo tren naišli na grob Sičovih Strijelaca. Ja sam u početku bila dezorijentirana, ali kada sam ugledala dugmad i pojase, odmah sam kamuflirala grob. Pri tome su seoski momci već uspjeli uzeti nekoliko crjepova i počeli se njima igrati. “Djeco, što to radite?!”, kazala sam im. A oni meni: “Ta to su Sičovi Striljci!”

- Kada je to bilo i u kojem rajonu?

- To se desilo početkom 60-ih godina. Više se ne sjećam baš najbolje mjesta. Čini mi se da je bilo u okolici Sambora, jer tamo je mnogo nalazišta kulture iscrtane keramike. Ja sam pitala djecu znaju li tko su bili Sičovi Striljci. U to je vrijeme čovjek doslovno stavljao na kocku sve što ima govoreći istinu. Učitelji povijesti najčešće su bili posebno školovani ljudi, samo u nekoliko sela preostalo je učiteljâ koji su htjeli pošteno učiti djecu. A to je bilo opasno. Sada se čudimo: odakle takova ravnodušnost.

- Na našim je područjima bilo mnogo zanimljivih kultura. Koje su među njima najsamobitnije?

- Počam od neolita, eneolita, bronce, naše su se zemlje razvijale pod utjecajem balkanskih i podunavskih kultura. Ti su utjecaji prodirali k nama uzduž Karpata s dvije strane. U Zakarpaću, koje leži na sjeveru ove, kako ja kažem, međukarpatske vreće, zadržavale su se razne kulture iz Pridunavlja i samosvojno se razvijale. S vremenom su dolazile do naših zemalja, nerijetko preko prijelazâ ili sa sjeveroistočne strane Karpata, po Prutu i Dnjistru. Takva izuzetna kultura za koju možemo kazati da se razvijala samostalno na našem području jest *tripiljska* kultura, toliko fascinantna da su joj pažnju poklanjali i svjetski znanstvenici. Ona se širila vrlo brzo, te se rasprostrla skoro po cijeloj Ukrajini. Na Dnjistru je pronađeno više naselja tripiljske kulture nego što ih ondje imamo danas. Ali vrlo ih učestalo uništavaju. To je – da kažem – također izraz našega “patriotizma”.

Ove je godine na Čerkaštini održana svesavezna konferencija posvećena golemim naseljima tripiljske kulture iz IV. tisućljeća pr. n. e.

Poznati nekadašnji kijivski arheolog Vikentij Hvojka imao je hrabrosti opisati tripiljsku kulturu kao temelj za daljnji razvoj kulture u Ukrajini. U sovjetsko vrijeme to bi bilo protumačeno kao supernacionalizam. Zbog toga su se znanstvenici bojali tako objašnjavati tripiljsku kulturu. Analizirali su keramiku, elemente dekora, plastiku, gradnju nastambi... jer je to bio fenomen, a da se radilo o naselju, to učenjaci nisu govorili. Danilenko je jedini proučavao tripiljsku kulturu u suodnosu s epohom..

Vojni pilot Šiškin koji radio je aerosnimke toga područja. (To je učinkovit način otkrivanja arheoloških nalazišta.) Promatrana s te visine, trava ima jednu boju tamo gdje su nekoć bile ljudske nastambe i putovi, a sasvim drugu gdje zemlja nije kopana. Šiškin je otkrio naselja-gigante koja su imala dvokatne i trokatne zgrade. A to je bilo u IV.–III. tisućljeću pr. n. e. Nije mu bilo lako. Kao vojnika umalo su ga optužili za otkrivanje vojne tajne.

Nitko od plemena do i nakon Tripiljaca nije znao tako stručno raditi s keramikom. S keramikom su radili sve: namještaj, kuće, a da ne govorimo o posudama. Njihovi ornamenti, simbolika i plastika svjedoče o visokoj duhovnoj kulturi. Sve je to, na žalost, propalo. Na kraju eneolita nešto se desilo, možda neka katastrofa za koju ne znamo. Znate, takve stvari su se već događale: ako se nešto tragično desi u jednome mjestu, to će se sigurno pogubno odraziti u drugome.

Kazati ću vam nekoliko riječi o razdoblju koje istražujem. Krajem prošlog stoljeća na Dnjistru u selu Mihalkovima, bila je pronađena najljepša zlatna riznica u Europi. Faktički su to bile dvije riznice s kraja VII. st. pr. n. e., nađene slučajno. Učenjaci ih tretiraju kao sakralne predmete koji su možda pripadali nekom žrecu, ili vođi plemena. Po umjetničkoj obradbi nema im ravnih među riznicama toga vremena. Te su riznice ukrali. U oblasnim se novinama ne tako davno pojavila verzija da su ih Nijemci zaplijenili za 2. svjetskog rata. Vrijeme je da se kaže istina: riznice je 1941. g. zaplijenila sovjetska vlast. Pokojni direktor Ermitaža Petrovski osobno mi je kazao da ih je on posljednji držao u rukama. Očevidno su riznice pohranili u Ermitažu u neku banku dragocjenosti, jer gdje ih je Petrovski mogao držati u rukama ako u Lavovu osobno nikada nije bio? A koliko je našega zlata "zalutalo" preko ukrajinskih granica! Ako bismo ga skupili, mogle bi se napuniti tri bačve zlata...

- A potapanja naših zemalja, ruinacija ljudskih duša – zar to nije pljačka?

- Ja sam sedam godina provodila iskapanja u zoni potapanja zemlje zbog izgradnje dnjistarske hidrocentrale između Hotina i Mogilevo-Podiljskoga, u Sokirnjanskomu rajonu. Radila sam sondaže i po cijelom Dnjistru. Naš se rad temeljio na fanatizmu. Radili smo kraj strmoga dnjistarskoga jarka, osam kilometara od najbližega sela, bez automobila, pod šatorima, s djecom, bez kruha, bez normalne hrane, riskirajući napad sumnjivih ljudi, primjerice bjegunaca iz zatvora, koji su se često skrivali u razrušenim selima.

Pred mojim se očima desila strašna ljudska tragedija – seljake je trebalo, ne naprosto istjerati, nego su sami morali srušiti svoje kuće. Inače im ne bi bili platili ni groša. Korijene svoga roda, najdraža mjesta, tradiciju – sve su morali vlastoručno uništiti. Sve je to jako utjecalo na ljude, mijenjalo ih do neprepoznatljivosti. Ti dobri, sentimentalni muškarci i žene dolazili su k nama i plakali, molili da ih se ne potopi, jer su mislili da u svemu tome imamo nekakvu moć. Ti pridnjistarski Hmeljničani, koji su najteže postradali za vrijeme gladomora 1933. g., pričali su nam kako su pod mecima preplivavali Dnjistar (a on je tamo širok 200 metara) do rumunjske obale, kako bi dobili komadić kruha, a potom plivali natrag. Plakali su govoreći: "A kamo da pođemo?" Među njima je bilo dosta starijih ljudi koji su imali kozu, vrt, i od toga živjeli. Već druge godine ti su preseljeni ljudi, vraćajući se na svoja nepotopljena zemljišta, gdje su imali manje vrtove, bili sasvim drugačiji, izgubivši dobrotu, a pobjedu je odnijela gola praktičnost.

Mislim da je, poslije svega što su naši ljudi preživjeli, čudo kako svi nismo postali ravnodušni. Ushićuje što je kod nas još ljubavi, dobrote i želje za radom.

- Panji Lariso! Kažite, molim Vas, nešto o svojim istraživanjima. Što ste učinili u arheologiji tijekom skoro 40-godišnjeg rada?

- Možda neće biti pogrešno ako kažem da je posljednje tisućljeće pr. n.e., odnosno vrijeme kada su se dešavale važne promjene i kada je slavenstvo puštalo korijenje – bilo najmanje proučavano na prostoru Prikarpaća i u Volinji.

Ja sam počinjala početkom 60-ih godina, može se kazati na pustoj ledini. Obavila sam nekoliko velikih iskapanja na cijelom tom području, a rezultat toga je otkriće nekoliko ranije nepoznatih etnokulturnih grupa; proučen je njihov razvitak od vremena rođenja do finalnog stupnja, kada one, zbog migracijskih pokreta ili snažnih utjecaja, prerastaju u novu kulturnu pojavu. Mogu se pohvaliti da je moj rad dobio priznanje i u europskoj arheologiji, možda više nego među mojim kolegama u zemlji. Ali ne želim vas opterećivati svim tim problemima. Institutski fondovi se savijaju od skupljenih materijala, a muzeja nema. Dajemo po provinciji – zavičajnim muzejima, i svaki put strahujemo: neće li se promijeniti ravnatelj, ili, kažimo, sekretar rajkoma (Rajonski komitet partije, op. prev.) pa će naše teško stečene starine nestati? Takovi su se slučajevi dešavali, ne jednom.

- Danas je cijeli svijet skroz naskroz ispolitiziran. Je li se arheologija uspjela zaštiti od politike?

- Arheologija nije politizirana znanost, ali se može iskoristiti za političke ciljeve. Recimo, Hitler je za razradbu svojih rasnih teorija zadužio i arheologe. Nemalo poznatih arheologa, kao Kossinna, Petersen i drugi, svojim su istraživanjima sudjelovali u razradi teorije o "ibermenšu". Ideolozi Trećega Reicha utemeljili su "Drang nach Osten" oslanjajući se na arheologiju, ne uvijek pravednu, naime na one pokrete germanskih plemena o kojima smo govorili, zaboravljajući da je to naprosto bilo povijesno razdoblje kakvih je bilo mnogo. U naše vrijeme tipovi slavenskih gradina nađeni su kod Hannovera u Zapadnoj Njemačkoj. Sada razmislite u kojemu je vijeku bio taj "Drang"?

A ukoliko je riječ o Slavenima, (ovo nije zbog patriotizma, nego je činjenica), oni su u VI.–VII. st. masovno kretali na Zapad, poglavito u Podunavlje, pri čemu su, istina je, u Europi izazvali veliku pomutnju. O tome postoje brojni povijesni izvori. Postojali su vojni cirkulari o taktici u ratovanju sa Slavenima. Tamo se navodilo da rat treba voditi isključivo na otvorenom prostoru, a ni u kojem slučaju ne dopustiti da Slaveni protivnika natjeraju u šumu ili u planinu, jer su vrlo hitri i ondje se osjećaju nadmoćnima te ih nitko ne može poraziti.

Poznato nam je pismo pape Grgura I. iz 600. g. bizantskome mitropolitu. Papa izražava sućut zbog neugodnosti što ih Bizant ima od Slavena koji mu ne dopuštaju živjeti u miru. Ali nesreća je u tome što su Slaveni već stigli do talijanskih Alpa!

Na mene su ostavili dojam zapisi ruskoga pisca Vladimira Vojnoviča o Jugoslaviji. Ondje je, recimo tako, pronašao korijene nekoga svoga pradjeda. Ali on govori o Jugoslaviji kao, npr., Solženjicin o Ukrajini. Također ističe da SRBI, HRVATI, CRNOGORCI i SLOVENCI uopće ne znaju tko su, a on, Vojnovič, uvjeren je da su jedan narod. Kako je tako nešto moguće napisati? Ta preseljavanja Slavena odvijala su se s raznih mjesta. Naravno, nije riječ samo o preseljavanju. Proces razvoja svakoga od tih naroda bio je drugačiji. Prihvaćali su drugačije etnokulturne elemente. Naglašavam da je Hrvatska u kasnijem vremenu kontaktirala s Mađarskom, da je mnogo vremena bila vazalom Venecije. Dakle, razvijala se odvojeno od Srbije, a to je utjecalo na samobitnost hrvatske kulture. Zbog čega ovi narodi ne bi imali prava doživljavati sebe onako kako žele? Eto, tu je ta oštra crta koja dijeli ili sjedinjuje politiku i arheologiju. Nije potrebno da političari iskorištavaju arheologiju za konfrontacije. A kada mi znamo da *su ovdje u našim krajevima živjeli također Hrvati i kao takovi postojali, da je Volodimir išao u vojni pohod protiv njih,* to ipak ne znači da smo mi (na zapadu Ukrajine, op. prev.) različit narod od ostale Ukrajine.

- Ali ni Lemki nisu sebe doživljavali drugim narodom, nego se osjećali dijelom ukrajinskog naroda?

- Znate, nikada se ne može oprostiti onim Poljacima koji su organizirali operaciju "Visla", ni sovjetskoj vlasti koja je bila njezinim inicijatorom, jer je to vodilo uništenju samobitnosti etničke skupine Lemka! U naše se vrijeme susrećemo s nastojanjima nekih pseudoznanstvenika (ili, ljepše, pseudopolitičara) da dokažu kako Lemki nisu bili Ukrajinci. Sama činjenica uništavanja Lemka potvrđuje da su oni Ukrajinci, jer zbog čega bi inače nad njima trebalo provoditi etničko čišćenje?

Povijesno se tako slučilo da Ukrajinci žive u Češkoj, Slovačkoj, Rumunjskoj, Jugoslaviji (intervju je iz 1991. g. Autorica tretira Jugoslaviju kao još uvijek jedinstvenu državu, op. prev.). Zbog toga ipak ne govorimo: dajte nam dio Jugoslavije ili dio Rumunjske. Vrlo je dobro ako ondje Ukrajincima dozvoljavaju normalan etnički razvoj. Mi se zauzvrat moramo truditi da ne budemo u sukobu s narodima koji žive u našoj zemlji.. Jednom mi je jedan Rus-Sibirjak pričao da se Ukrajinci vrlo dobro razumiju s ljudima, a on ne pamti da bi se ijedan Ukrajinac rugao tuđoj tradiciji. To je istina. Ne sjećam se ni ja takvih događaja. Takovo uvažavanje očekujemo i mi!

- Arheologija se studira na Univerzitetu u Kijivu, Moskvi, Lenjingradu, na Povijesnom fakultetu Univerziteta u Lavovu. Dobivaju li studenti kvalitetnu podršku?

- Cijenim znanje naših profesora, ali, na žalost, sistem našega visokoga obrazovanja je školnički: ti konspekti, provjere nazočnosti... Studenti trebaju imati osobnog interesa za praćenje lekcija. Sjećam se pričanja svoje mame o bečkom Konzervatoriju. Oni su znali da na Univerzitetu danas taj i taj profesor drži predavanje u Institutu za umjetnost i svi su bili ondje, jer im je bilo zanimljivo. Studenti su nastojali prisustvovati tom ili slijedećem predavanju jer je od toga ovisila razina njihovoga znanja. A to je bilo vrijeme Rilkea, Richarda Straussa, Hofmannstahla!

U međuratnoj Poljskoj, koja je, sigurno, bila siromašnija od drugih europskih zemalja, na Lavovskome univerzitetu djelovale su dvije katedre za arheologiju. Danas ne postoji nijedna. Ja također nemam arheološko strukovnu naobrazbu, jer sam završila povijest, i samo zahvaljujući tome što sam sudjelovala u ekspedicijama otkrivala sam tajne te izvanredno zanimljive znanosti, jer u arheologiji sama metoda iskapanja, rada s izvorima, dolaska do raznih njihovih nijansi – ima osnovno značenje.

- A kako danas studenti provode praktičan rad?

- Različito. Ja sam imala loše iskustvo kada sam sudjelovala u iskapanjima zajedno sa slučajnim arheolozima i promatrala kako je njihov odnos prema nalazima ispunjen ravnodušnošću. Na primjer, gradinu istražuju ovako: uzimaju minotragač, hodaju prostorom gradine i traže riznice. Zar je to metoda

istraživanja? Zar je to oblik učenja studenata? Ne bih željela da me pogrešno shvatite, da su jedino Ukrajinci dužni istraživati arheološku baštinu Ukrajine. Mi smo zahvalni takovim istraživačima kao što su T. Passek, S. Bibikov, V. Kanivec i drugi koji su poslije rata izvršili golema istraživanja. Ali kod nekih slučajnih arheologa postoji odnos prema nalazima koji je, ja bih kazala, okupacijski: uzeti materijal, a nakon toga što Bog dade, možda iskop ne treba ni zasipati, da ne ističem činjenicu kako se materijali iznose izvan granica Ukrajine...

- Poznato je da održavate kontakte s europskim arheolozima. Kako su kod njih organizirana arheološka istraživanja?

- Prošle sam godine bila na znanstvenoj konferenciji u Njemačkoj. Ne želim govoriti koliko me impresionirao nivo i stil života. Među suradnicima ondje nema familijarnosti, nego opće međusobno uvažavanje. Najviše su me se dojmili uvjeti za rad. Laboratoriji u arheološkim institutima su mali zavodi. Ondje su sobe za umjetnike, za fotografe, sobe za izradbu galvanokopija, drvenih kopija za provođenje raznih analiza... Ja razumijem da smo mi siromašni, ali mislim da smo još i lijeni. Mi ne shvaćamo koliko gubimo time što sam arheolog mora priređivati ilustracije, prepisivati tekst monografije itd. Sam arheolog je ili stariji znanstveni suradnik ili doktor arheoloških znanosti. Za to vrijeme ja bih, recimo, mogla napisati četvrt nove monografije, jer imam o čemu pisati. A ovako za svoj honorar ja obavljam i posao laboranta i daktilografkinje.

Još nešto – računovodstvo. Kada sam došla na konferenciju u Njemačku, vratili su mi novac za kartu, jer Akademija znanosti pušta nas iz SSSR-a, oprostite, gole. Pitam: treba li dati kartu ili neke dokumente? "A zbog čega? Mi ionako znamo koliko stoji karta od Moskve do Frankfurta." Ondje arheolog ima temu na kojoj će raditi, a država za to isplaćuje određenu svotu i arheologu daje novac za istraživanje. Iskoristiti ih za rad na temi, jer to je obveza arheologa. Kažem vam: svaki arheolog-znanstvenik (loše znanstvenike ondje neće podržavati) želi što više raditi, jer je to smisao njegova života. Ja ne mogu kazati koliko je živaca potrošeno, koliko je bilo poniženja na temelju naših financijskih zakona. Te neprestane evidencije, provjere – to je odnos prema nama kao prema zločincima. Ja podnosim financijski izvještaj o svakoj ekspediciji, toliki da ima dva puta veći obujam nego moj znanstveni izvještaj.

- Panji Lariso, arheologe zanimaju tisućljeća, i činjenica je da njih ti daleki vjekovi odvajaju od naše nervozne svakodnevice, našega normalnoga života, ali duše arheologa, kao ni bilo koga drugoga, nisu zaštićene,. Hvala Vam za intervju.

"Litopis červonoji kalini. Istoriko-krajeznavčij časopis", br. 2., Lavov, 1991., str. 58-60.

Razgovor vodio: Vasilj Gabor
S ukrajinskoga preveo Đuro Vidmarović

Željko VEGH

Britanski izvoz totalitarne ideologije fašizma [*] u Hrvatsku između dva svjetska rata

Posvećeno hrvatskom narodu u domovini i svijetu

XI. Glavni uzor Josipu Horvathu:
britanski mason Winston Churchill.
Francuz koji je pomagao Angloamerikanima u osvajanju svijeta – književnik Luc Durtain.
Još jedan lik iz kruga oko Josipa Horvatha, i gorko razočaranje: dr. Ivo Hergešić.
Rasistički drvorez belgijskog slikara Fransa Masereela kao ilustracija Durtainovog rasističkog, fašističkog i antisemitskog romana "Captain O. K."

Ispisujemo nevjerojatnu, ali istinitu pripovijest, prvo, o propasti Zapada, uzrokovanoj ohološću intelekta njegovih anglosaskih političkih vođa, te ohološću intelekta odnarođenih pojedinaca u raznim europskim narodima, pojedinaca koji su služili angloameričkom planu osvajanja svijeta. Intelekt bez srca, "dresiranost na intelekt" (Šufflayev izraz), a mi takvu vrstu navezanosti zovemo sotonskom, prouzročila je propast Zapada. Jer, samo će ona civilizacija opstati koja bude "dresirana" na Boga.

Ali, ispisujemo pripovijest i o mlakom, kompromisnom kršćanstvu koje je, umjesto da se uvijek opredjeljuje za mir, dopustilo da bude uvučeno u svjetski sukob, pod izlikom obrane Zapada od Istoka, te platilo svoju mlakost vrlo visokom cijenom.

Pišemo također pripovijest o mračnom planu angloameričkih političkih vođa da osvoje svijet utječući putem novina i trivijalnih "književnih" (ne)djela na podsvijest čitateljâ i budeći u njima najniže nagone, zvjersko u čovjeku, kako bi ih se navelo na zločine, a u ime obrane Zapada od Istoka. Tako zamišljen plan velik je izazov povjesničarima, jer ga se ne može istraživati samo pomoću dokumenata u arhivima: primjerice, sigurno nigdje ne postoji nekakav ugovor između Josipa Horvatha i britanske vlade o fašizaciji hrvatskoga društva putem "Jutarnjeg lista".

---

[*] Napisima Željka Vegha o „izvozu totalitarizma u Hrvatsku" zapravo bi, zbog „konspirativnosti" teme, mjesto bilo u *Marulićevoj* rubrici *Mišljenja i reagiranja*, no kako se radi o vrlo opsežnim tekstovima, objavljujemo ih izvan te rubrike. (Ur.)

Također, ispisujemo pripovijest o središnjim dnevnim novinama u Hrvatskoj između dva svjetska rata, koje su svojom uredničkom politikom, pogotovo u kulturnim rubrikama, pripremale pokolj nad svojim čitateljima, mahom hrvatskim intelektualcima.[659]

Danas se pitamo kako je moguće da su se Josip Horvath i drugi hrvatski i europski bezbožnici dali upregnuti u angloamerička kola, pripremajući tako propast svome narodu i Europi. Pa odgovor je upravo u njihovom bezboštvu. Jer, svidjelo se to ljudima ili ne, čovjek je stavljen na Zemlju da služi, i to Bogu. Međutim, ako ne služi Bogu, onda on, u skladu s danim mu pozivom služenja, služi gospodarima ovoga svijeta, a znamo dobro tko želi gospodariti svijetom. Dakle, opet uočavamo da život ne priznaje kompromise, i da ćemo, ako se ne odlučimo za služenje Bogu, služiti Sotoni.

Dakle, tko je masonu Horvathu bio bog?

U Zagrebu je 2001. godine objavljena čudna knjiga o masonima[660], čudna ne zato što hvali slobodno zidarstvo, jer dakako da će mason, ili onaj komu su masoni simpatični a, recimo, Crkva antipatična, hvaliti masoneriju, nego čudna jer se u njoj do istine o slobodnim zidarima želi doći uz navođenje isključivo onih njihovih tekstova koje su pisali da bi prikrili svoje zločinačko djelovanje. Tako Branko Šömen, autor knjige, masona Josipa Horvatha predstavlja ulomkom iz njegove lažne autobiografije „Živjeti u Hrvatskoj", lažne stoga što, kako smo naveli u IV. poglavlju, Horvath u njoj taji svoj način uređivanja „Jutarnjeg lista", odnosno, uopće ne piše o svome uređivanju najutjecajnijeg dnevnog lista u Hrvatskoj između dva svjetska rata. Stoga će čitatelj čudne Šömenove slobodnozidarske čitanke čitati ovakve retke Josipa Horvatha o njemu samome i njemu sličnima:

„S vladine strane[661] u javnosti je već počinjala hajka protiv slobodnih zidara, a s druge strane Kaptol je opet nastojao suzbiti slobodnozidarski utjecaj u *Tipografijinoj* štampi, premda mogu mirne savjesti[662] priznati, da tog utjecaja nije bilo. Uopće, hajka protiv slobodnog zidarstva, danas se zna, bila je jedna točka taktike infiltracije nacizma.[663] Slobodno zidarstvo, barem posljednjih deset godina, u Hrvatskoj nije imalo nikakav znatan utjecaj, bilo je bauk za naivne duše, a nikakva moć.[664] Sva se masonerija, aktivna još u ono vrijeme, sastojala od šake ljudi koje je spajao humanitarno-liberalistički nazor za svijet,[665] a aktivnost se njihova sastojala u tome da su u zatvorenom krugu svome nalazili sigurnost, i to relativnu, da mogu iskreno[666] izraziti svoje mišljenje.“[667]

---

[659] Dr. Juraj Batelja u Glasniku postulature „Blaženi Alojzije Stepinac" (broj 1 za 2003. g.) u članku *Ima li i žrtva kakvo pravo?* piše: „No moramo se pitati kako i kamo su nestali zagrebački, hrvatski, povjesničari, bankari, jezikoslovci i dr. Imajući uvid u višestruke naslage tih događanja čini se opravdanom Nadbiskupova ŠStepinčeva, op. Ž. V.Ć primjedba u pismu napisanom predsjedniku vlade Federalne Hrvatske 21. srpnja 1945.: žČovjeku upravo dolazi na pamet pomisao, da je to pokušaj (...) istrebljenja hrvatske inteligencije.' Kako se moglo dogoditi da je u nebranjenom gradu Zagrebu i njegovoj najbližoj okolici, proglašenoj slobodnim gradom, nakon rata, pobijeno preko 65.000 ljudi? To nisu bili naoružani hrvatski vojnici!" (str. 2-3.) U kakvoj danas konfuziji živi hrvatsko društvo, najbolji je dokaz to što ime onoga koji je jedini mogao dati instrukcije za strahovit pokolj nad hrvatskom inteligencijom, „maršala Tita", nosi najljepši trg u Zagrebu!

[660] Šömen, Branko. Amenkamen : slobodnozidarska čitanka. Zagreb : Lumen, 2001. 245 str.

[661] Misli se na vladu Banovine Hrvatske.

[662] Iz svih dosadašnjih poglavlja možemo lako zaključiti da Josipu Horvathu savjest, sasvim sigurno, nije bila nimalo mirna! Uostalom, zato je i pisao lažnu autobiografiju „Živjeti u Hrvatskoj", da bi od samoga sebe sakrio strašan zločin koji je kao produžena ruka britanske masonerije počinio nad svojim narodom.

Na isti način, dakle lažno, Šömen prikazuje i najpoznatijeg britanskog masona, Winstona Churchilla, navodeći ulomak iz poznatoga govora kojim se on obratio Donjem domu britanskog parlamenta 13. svibnja 1940., a koji je u Šömenovoj čitanki dobio naslov *Ne mogu vam obećati ništa osim krvi, patnje, suza i znoja*. Pa evo nekoliko rečenica iz toga govora:

“Pitate koja će biti naša politika. Reći ću vam: borit ćemo se na moru, na kopnu i u zraku, koliko god nam mogućnosti budu dopuštale, a Bog[668] podario snage; poći ćemo u borbu protiv čudovišne tiranije, dosad nikad nenadiđene u mračnome, žaljenja vrijednom popisu ljudskih zločina.[669] To je naša politika. (...) Shvatite to: nema života za Britansko carstvo; nema života za sve ono za što se zauzimalo Britansko carstvo, nema života za nuždu i zahtjev vremena da čovječanstvo krene naprijed prema svome cilju.“[670]

Dakle, uz britansko carstvo je Bog, a drugi, žrtve angloameričke urote, napušteni su od Boga!

Naša rasprava također je slobodnozidarska čitanka, ali koja će ponuditi istinitu sliku o masonima. Mi znamo da masoni one tekstove koji razotkrivaju bit njihova djelovanja najčešće nisu potpisivali. Zato ćemo pravu istinu o masonu Winstonu Churchillu, kao i o masonu Josipu Horvathu, potražiti u nepotpisanom Horvathom članku o Winstonu Churchillu,[671] i ondje pronaći da je

---

[663] Masoni, koji su stvorili naciste, sada ih prikazuju svojim neprijateljima! Na lukav način, spominjući u prethodnoj rečenici i Kaptol kao neprijatelja slobodnih zidara, Horvath izjednačuje kršćanstvo s – nacizmom!

[664] Onaj koji je urednik središnjih dnevnih novina nema nikakvu moć! Zaista smiješno!

[665] Kao što smo dokazali, svjetonazor masonske trojke Horvath-Benešić-Batušić bio je fašistički.

[666] Slobodnim je zidarima do iskrenosti koliko do lanjskog snijega, kao što smo dokazali.

[667] 214. str. Šömenovog djela.

[668] Zaista je smiješno da se jedan od anglosaskih „žreca“ (kako bi rekao Šufflay), istaknuti predstavnik anglosaske politike, koja je radila na fašizaciji Europe, poziva na – Boga! Ali, čini se da smo zaboravili kako prepoznajemo Antikrista.

[669] To je ključ politike Anglosasâ: nagovoriti druge da čine zločine pod izlikom da nema drugog načina obrane od neprijatelja, od boljševičke Rusije pred Drugi svjetski rat, a zatim europskim narodima natovariti na leđa odgovornost za počinjene zločine, a sebe proglasiti „čuvarima slobodnoga svijeta“.

[670] Vidi 211. str. Šömenove knjige.

[671] Svjetski pustolov u službi : autobiografija Churchilla : odgoj za ratnu službu, sport i svjetsku politiku. Jašenje prvi uvjet uspjeha u životu. Naziranja kontinentalaca i Engleza na ljude i događaje. Najsmioniji čovjek sadašnjice protiv rata naših dana. JUTARNJI LIST. XX (1931), br. 7010 (9.VIII.), str. 2. Nepotpisani članak.

britanski imperijalist bio Horvathov idol. Pa evo nekoliko ulomaka iz toga članka:

„(...) W. Churchill započeo je kao ratnik. Nije prošao propisane godine studija u Oxfordu ili Cambridgeu, nije stekao nikakvu propisanu naobrazbu, što daje pravo na neku titulu, on nije htio ništa bez vlastitog iskustva. Tek kasnije kada u stvarnom životu dolaze problemi i pitanja on se između dvije bitke žurno laća knjige i popunjava umstvene rezervoare. Nikada ne uči ništa unaprijed, ako nije uvjeren da će mu to jednog dana koristiti. Na prvi pogled odbacuje knjige, u kojima znade da ne će naći ništa što bi mu moglo koristiti u životu.[672] Svoje vrijeme na ovom svijetu ne troši uzalud.[673] Težak život i borbe naučile su ga da mijenja svoja mišljenja, da često puta sa iznenađenjem konstatira, kako osim Britanaca na svijetu imade i drugih ljudi sa istim željama, istim naziranjima na život i istim ciljevima.[674] Njegova autobiografija je iskreno priznanje Britanca, koji je pošao u svijet svijestan da nema nacije osim Britanaca, da nema nitko prava niti snage stati protiv njihove svjetske politike, protiv njihovog monopola na svjetsku trgovinu, svjetsku hegemoniju.[675] Iskrenošću pravog Brita on daje i drugima pravo na život, pravo na vlast i moć.[676] Njegova rezoniranja otkrivaju nam bolje mentalitet Britanaca od svih opsežnih i brojnih djela ljudi, koji su pokušali da odgonetnu britansku dušu i njihove težnje.

W. Churchill započeo je kao novinar i onda mali časnik. Ponosan, strog sa samim sobom, svijestan svojih ciljeva, moralno i fizički jak Churchill ne preza pred nikakvim zaprekama. U njemu se osjeća sve što ima najbolje u britanskoj rasi. On je otvoren, postojan. Kada su u pogibelji interesi njegove domovine, on otvoreno ističe, da u takvim prilikama ni jedan pravi Englez ne može i ne smije biti human.[677] Rezultate kaznenih ekspedicija engleske vojske po svim dijelovima svijeta on opisuje lapidarno, bez ikakvog pretjerivanja, ali i bez ikakve sentimentalnosti. Moć Velike Britanije ne smije se dirnuti: jao onome tko dirne. Britanac ne pozna za njega smilovanja. Danas kada se toliko govori o opadanju moći Velike Britanije, kada se neki zlorado smješkaju financijalnim neprilikama ne poznavajući silnu ekonomsku moć ovog otočnog carstva,[678] ne treba zaboraviti na mnoge pasuse iz ove autobiografije W. Churchilla, u kojima on otvoreno poručuje da njegova rasa ne pozna smilovanja niti prema kome tko samo i pokuša dirnuti u njezinu moć![679] Teške su to riječi i mnogi kontinentalac možda će se u sebi pobuniti protiv toga, možda će ga i srsi proći cijelim tijelom[680](...). Britanskoj časti je zadovoljeno.[681] To je opravdanje za svu prolivenu krv i za sve silne štete. Takvo opravdanje će Britanci naći uvijek, kada zaprijeti ozbiljna opasnost njihovoj rasi, rasi koja je svijesna da mora ili vladati ili propasti ali propasti tako da žčasti bude zadovoljeno'.[681](...) On [Churchill, za vrijeme sudjelovanja u kolonijalnim kaznenim ekspedicijama u Indiji, op. Ž.V.] proučava Platonovu *Državu*, Aristotela, Malthusa, Schopenhauera, Darwina, Gibbona, Macaulaya. A Shakespeareu, Lordu Byronu, Goetheu nigdje ni traga. Ni traga glazbi ili slikarstvu.[682] (...) Kao svakom pravom Britancu, njemu kao da nekako nije pravo što i drugi narodi imadu kolonije, što traže tržišta za svoje proizvode i mjesta, odakle mogu vući sirovine. Britanac na svim morima i u svim krajevima nalazi svoju zastavu, svoje ratne i trgovačke brodove, svoje vojnike i posade, pa mu je čudno da uopće na svijetu ima krajeva, gdje ne treperi britanska zastava."

---

[672] Ove nam rečenice otkrivaju tko je tvorac ideje da se „književna“ djela, novinski prikazi knjiga i književnikâ iskoriste za širenje fašizma u Europi. Churchill je bio pravi „rasni“ predstavnik britanskog pragmatičnog uma, koji je mjerio vrijednost književnosti, novinstva i umjetnosti prema mogućnosti njihove zloupotrebe za obmanjivanje milijuna ljudi te za poticanje najgorih nagona u čovjeku. On je naime uočio da Europljani čitaju književna djela opušteno, naivno, bez onog opreza koji je potreban i pri čitanju književnosti, jer i umjetnost može biti zloupotrijebljena. Stoga u XX. stoljeću nisu prvi izobličili umjetnost nacisti i staljinisti, nego Anglosasi, na čelu sa svojim glavnim „žrecom“ – Winstonom Churchillom.

[673] Dakle, prema Churchillovom i Horvathovom mišljenju, uživati u čitanju vrhunskih književnih djela, koja oplemenjuju čovjekovu dušu, beskorisno je.

[674] Jedan od takvih ljudi bio je i Josip Horvath, koji je pisao knjige da bi obmanjivao svoj, hrvatski narod, kao što ćemo vidjeti.

[675] Horvat se divi Churchillovom i britanskom šovinizmu.

[676] Koliko li je ta rečenica rasistička, te odaje Josipa Horvatha kao Britanca! Jer, eto, Britanci udjeljuju pravo na život, pravo na vlast i moć. Dakako, samo onima koji rade za njihove interese! Onima koji te interese ugrožavaju, život se oduzima, primjerice dr. Milanu Šufflayu. Malo kasnije će u ovom članku tu činjenicu Josip Horvath izravno priznati.

[677] Na znanje raznim „hrvatskim“ lobotomiziranim novinarima, koji pišu kako general Mirko Norac nije bio samo prvi u obrani, nego i u zločinu! Zaista nevjerojatno! Dok se na “velikom Zapadu” gleda kroz prste svima koji brane interese Zapada, a u slučaju napada bilo kojeg agresora na zapadne zemlje zločini učinjeni u obrani ne postoje, u Hrvatskoj se herojima, koji su sa šačicom ljudi, s jadnim oružjem, obranili gradove pod opsadom, sudi za zločine!

Nakon što smo pročitali nešto iskrenih redaka jednoga masona, napisanih u čast ponajpoznatijeg masona XX. st., a prije nego se uputimo k trećoj fazi britanskog izvoza fašizma u Hrvatsku, vratit ćemo se u prvu polovicu tridesetih godina, da bismo raskrinkali još neke hrvatske i europske mitove i razotkrili neke lažne veličine. Jer, ako književnost XX. st. nije slijedila kronologiju, zašto bismo je mi slijedili? Među tim je lažnim veličinama i utemeljitelj studija komparativne književnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, sveučilišni profesor književnosti i romanist dr. Ivo Hergešić, jedan od likova iz kruga oko Josipa Horvatha.[683]

Od sredine dvadesetih godina mladi Ivo Hergešić redovito piše sastavke o europskim i hrvatskim književnicima za zagrebačke novine i časopise, a 1935. objavljuje izbor četrdeset takvih svojih feljtona u knjizi „Strani i domaći".[684] Ipak, taj naslov nije baš prikladan, jer hrvatskim su književnicima, od četrdeset, posvećena svega četiri feljtona: Dragutinu Domjaniću, Tinu Ujeviću, Augustu Šenoi i Slavku Kolaru, tako da bi ispravan naslov knjige mogao glasiti „Strani i *pokoji* domaći". Pored toga što je za svoju knjigu izabrao tekstove o poznatijim europskim književnicima kao što su Byron, Puškin, Ibsen, Scott, Gorki, Valéry, Apollinaire, Hergešić je u knjigu uvrstio i članke o manjim književnicima, primjerice o Keyserlingu, Sheriffu, gospođi de Sévigné. Zato današnjeg čitatelja osobito čudi što on nije u svoju knjigu uvrstio barem jedan od svojih feljtona o francuskom književniku Lucu Durtainu,[685] u kojima ga opisuje kao „glasovitog", pogotovo što je jedan od Durtainovih romana i preveo na hrvatski jezik. Dakle, Hergešić je nevjerojatno mnogo pisao o minornom francuskom književniku Lucu Durtainu, više nego o bilo kojem drugom stranom književniku; evo popisa tih članaka, prema navedenom izvoru:

Bio- i bibliografski podaci o Luc Durtainu. Povodom njegovog boravka u Zagrebu. *Hrvatska revija*, 5/1932, *7*, 459-461.

Luc Durtain dolazi u Zagreb. Književna karijera Luc Durtaina. Liječnik, vojnik, športaš i svjetski putnik. Pjesnik i pripovjedač, dramski pisac i kritičar. Glasoviti francuski književnik održat će u Zagrebu dva javna predavanja. *Jutarnji list*, 21/1932, *7292*, 20.

O savremenom francuskom romanu. (Iz jednog razgovora s Luc Durtainom.) *Književni život*, I/1932, *5/7*, 88-89.

Luc Durtain, D'Homme à homme. Ernest Flammarion, Paris 1932. *Književni život*, I/1932, *5/7*, 88-89.

---

[678] Oni koji služe ovozemaljskim vladarima, odnosno Sotoni, uvijek se dive njihovim novcima!

[679] Eto rasista Josipa Horvatha, eto rasista Churchilla! Na to, na engleski fašizam iz sredine dvadesetih godina s pravom je upozoravao dr. Milan Šufflay. Šufflay, koji je, usudivši se dirnuti u moć Velike Britanije, ubijen.

[680] Bojte se Velike Britanije i njezine moći! – kliče mladi britanski sluga Josip Horvath.

[681] A kada će biti zadovoljeno hrvatskoj časti, časti naroda koji nije na svojoj zemlji branio samo sebe, nego cijeli kršćanski Zapad?

[681] Rasist Josip Horvath oduševljen je svojim uzorom, rasistom Winstonom Churchillom.

[682] Ni traga bilo čemu humanom, plemenitom, ni traga ičemu što se ne bi moglo upotrijebiti za manipuliranje ljudima!

---

[683] U Horvathovoj knjizi "Preživjeti u Zagrebu" ime Ive Hergešića jedno je od najčešće spominjanih, i to uvijek u prijateljskom kontekstu, a čitajući Horvathovu knjigu "Živjeti u Hrvatskoj", u kojoj je autor sakrio mnogo toga, ali ne i ona prijateljstva kojima mu se činilo da je korisno hvaliti se, shvaćamo da je Hergešić bio Horvathu drag učenik: "Ivo Hergešić, kad je došao prvi put u *Obzor* bio je sitan, plah dječarac. Ni naočale nisu mu pravo davale zrelost sveučilišnog građanina. Kao i Maixner bio je besprijekornih manira, ali bez note superiornosti. Naprotiv, uslužan i pristupačan svakoj riječi. Bio je jamačno dobar đak u školi, a kod kuće su ga vjerojatno još uvijek zvali *puba*. U krupnim, tamnim blistavim očima, koje mu ispunjale čitavu fizionomiju, odražavalo se kraj svega hrabrog susprezanja, nesavladivo divljenje nad svim pojavama u redakciji, istinska žudnja za životom i u toj dječačkoj nježnoj pojavi malo komična, a malo dirljiva važna ozbiljnost, izraz ponosa da je član redakcije, u kojoj je jamačno još pred par tjedana gledao nešto najviše dostiživo u svijetu svojih predodžbi." (str. 238.)

[684] Hergešić, Ivo. Strani i domaći. Zagreb : Matica hrvatska, 1935. 189 str.

[685] Izvor podataka o Hergešićevim feljtonima: "Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova", knj. I/3 ("Historija stranih književnosti"), Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1959.

Luc Durtain. (Prigodom njegovog dolaska u Zagreb). *Obzor*, 73/1932, *116*, 2.

Luc Durtain: Captain O. K. *Evolucija*, 2/1933, *2*, 133-134.

Južnoamerička panorama: Luc Durtain prikazuje "trouglasti kontinent"... "Prema gradu kilometar 3". Jedan film naših dana. Od Brazilije do Patagonije. Lice i naličje Brazila. Argentinski hieroglifi. Mješavilo rasa. Tri kulturna tipa. *Jutarnji list*, 22/1933, *7869*, 25.

Iz prijevodne literature. Durtainova „Amerika“. *Hrvatska revija*, 8/1935, *6*, 332-333.

Durtainovo ogledalo današnje Amerike. Prvi roman o „Niri“. Jedan savremeni par: Frank i Marjorie. Od Indijanaca do Roosevelta... *Jutarnji list*, 24/1935, *8267*, 23.

Ali, to nije sve što je dr. Ivo Hergešić učinio za populariziranje Luca Durtaina u Hrvatskoj. Treba tom popisu dodati još sljedeće:

Boravak Luc Durtaina u Zagrebu. Kako se glasoviti francuski književnik snašao u našem gradu? Socijalno-higijenske institucije, Francuski institut i PEN-klub. Durtainova predavanja o savremenom romanu, putnim impresijama iz Azije, o čitalačkoj publici i socijalnoj poeziji. *Jutarnji list*, 21/1932, *7297*, 3.

Predavanje Luc Durtaina. Književne i putne impresije. O romanu i o čitalačkoj publici.

Luc Durtain, "Opatija" i unanimizam. *Obzor*, 73/1932, *119*, 2.

Luc Durtain: Četiri pjesme. *Hrvatska revija*, 5/1932, *7*, 459-461.

Luc Durtain: Captain O. K. Roman iz života crne Amerike. Zagreb : Naklada Zaklade tiskare Narodnih novina, 1932. 186 str. S francuskog preveo i predgovor napisao Ivo Hergešić.

Durtainovo ogledalo današnje Amerike. U: Durtain, Luc. Frank i Marjorie : roman o propasti puritanske i materijalističke kulture u Americi. Zagreb : Naklada knjižare "Zabavne biblioteke", 1935., str. 5 – 8.

A kako je Hergešić pisao o Durtainu?

Krajem svibnja 1932. Luc Durtain posjećuje Zagreb i Hrvatsku te drži nekoliko predavanja, a Hergešić u „Obzoru“ i „Jutarnjem listu“ piše nekoliko članaka povodom toga posjeta, u kojima minornog francuskog književnika slavi kao velikana europske književnosti. Tako u Horvathovom „Jutarnjem listu“ on piše:[686]

„U nedjelju navečer dolazi u Zagreb glasoviti francuski književnik Luc Durtain, koji tom zgodom prvi put putuje u našoj zemlji. Posredstvom Francuskog instituta održat će dva javna predavanja (o svojim putovanjima i književnim uspomenama), a razgledat će neke kulturne institucije i stupiti u kontakt sa svojim zagrebačkim kolegama iz PEN-kluba.[687]

Donosimo kratki informativni prikaz o književnom radu Luc Durtaina, koji spada bez sumnje među najznačajnije pojave savremene francuske literature.

Luc Durtain (svojim građanskim imenom Dr. med. A. Nepveu) rodio se u Parizu god. 1881. Roditelji mu potječu dijelom iz sjeverne (Pikardija), a dijelom iz južne Francuske (Béarn), ali su obitelji kroz nekoliko generacija živjele stalno u Parizu. (...) Bio je slabunjavo i boležljivo dijete, pa je uslijed toga živio izolirano, uvijek u društvu odraslih... Marljivo studira sve i sva, a bavi se podjednako i književnim znanostima i tako usprkos slabom zdravlju sjajno polaže ispit zrelosti. (...) Nakon svršenih studija [medicine, op. Ž.V.] ide u vojsku. (...) Luc Durtain bio je u ono doba slabo upućen u savremenu književnost. Poznavao je dobro prirodne znanosti, a donekle i savremenu likovnu umjetnost, ali s literaturom nije imao pravog dodira. Zanimljivo je istaći da u to doba nije osobno poznavao ni jednoga istaknutijeg mladog književnika.

Kritika ga je smjesta postavila na krajnju ljevicu [nakon objavljivanja prve knjige „L' Etaine nécessaire" ("Nužna etapa") 1906., op. Ž.V.]. Neke smionosti u izrazu i sadržaju pobudiše opće negodovanje, a čini se, da imaju pravo oni, koji smatraju mladoga Durtaina futuristom i dadaistom, pače i nadrealistom, mada je spomenuta knjiga izašla godinama prije nego što su se javili ovi pokreti.

Svrha prve knjige Luc Durtaina jest – kako sam veli: odbaciti sve tradicionalne zasade o poimanju svijeta, odstraniti ove ruševine i onda ponovno – iz sebe samoga – stvoriti svijet. To je prva – žnužna etapa’, ako hoćemo svijet žosvojiti’, što će reći razumjeti, asimilirati.[688]

Iduće godine (1907.) objelodanjuje Luc Durtain prvu svoju zbirku pjesama pod naslovom 'Pégose’ – u isto vrijeme, dok je u laboratoriju glasovitoga prof. Richeta (koji se kasnije pročuo svojim okultnim istraživanjima)[689] vršio pokuse o komparativnoj fiziologiji životinja. (...) Bio je još uvijek osamljen, živući bez književnih drugova, kad li je – god. 1908. – primio jedno pismo od Jules Romainsa, kojim ga glavar žunanimista'[690] pozivlje srdačno na suradnju, nakon što je pročitao neke njegove stvari. No Luc Durtain bio je u ono doba nešto klonuo i bez elana, pa je Jules Romains morao punih devet mjeseci čekati na odgovor. No konačno je ipak odgovorio i tako je upoznao ne samo Jules Romainsa, nego i Duhamela, Vildraca, Arcosa i druge neke književnike, koji su upravo bili napustili *Opatiju* (L´Abaye), neku vrst zadruge, gdje su zajednički živjeli i radili. Ovi novi prijatelji s kojima se Luc Durtain nije rastao sve do dana današnjega potakli su ga da književno radi usprkos dnevnim poslovima. Ipak se nije priključio nikakvoj 'školi' ni žsmjeru' nastavljajući vjerno liniju, koja započinje žNužnom etapom'. (...)

---

[686] Luc Durtain dolazi u Zagreb : Književna karijera Luc Durtaina. Liječnik, vojnik, športaš i svjetski putnik. Pjesnik i pripovjedač, dramski pisac i kritičar. Glasoviti francuski književnik održat će u Zagrebu dva javna predavanja. JUTARNJI LIST. XXI (1932), br. 7292 (22.V.), str. 20. Potpis: H.

[687] Luc Durtain već je drugi književnik (prvi je bio Mirko Jelušić) kojeg podržava zagrebački centar PEN-kluba, a koji svojim „književnim“ djelima Europom širi fašističku ideologiju. O pravoj ulozi PEN-klubova, koji su, usuprot mitovima o njima, popularizirali fašizam, u idućem poglavlju.

[688] Razni „izmi“ u književnosti XX. st. temeljili su se na tvrdnji da Boga nema, da Bog nije jedini može dati čovjekovom razumu svjetlo spoznaje svijeta i sebe samoga. A ako Boga i Božjeg svjetla nema, tko želi sjesti na Božje prijestolje? Mladi intelektualci, mladi „lavovi“, kao što su Luc Durtain, Josip Horvath, Slavko Batušić, Ivo Hergešić, oni koji misle da su svojim intelektom nadmašili Boga, i da će oni osvojiti svijet. Međutim, postoji istina, tvrđa od najtvrđeg kamena: ako ne služimo Bogu, i ako ne dopustimo Bogu da osvijetli naš razum, onda služimo knezu tame, Sotoni, kojemu je jedini cilj uništiti ljudski rod.

[689] Kao što ćemo vidjeti, Hergešić se intenzivno zanimao za okultna „znanja“.

God. 1924. objavljuje novi roman žLa Source rouge' (Crveno vrelo), koji se odigrava u jednom mondenom lječilištu. Kozmopolitsko društvo, u kojem ruski emigranti dozivlju u pamet crvenu opasnost i dokazuju kako je krhki sadanji poredak. Ali 'Crveno vrelo' predstavlja i fizičku ljubav, putenu žudnju, koja se sukobljuje sa smrću. Jezovita fantastika i sušta realnost.

Ovim romanom uveo je Luc Durtain opći naslov 'Conquetes du monde' (Osvajanje svijeta), kojim će odsada uokviriti sve svoje romane. Geslo, koje izvrsno karakterizira Durtaina pisca – i čovjeka.[691] (...)

God. 1927.-28. Veliki datum u književnoj karijeri Luc Durtaina.[692] Nakon duljeg boravka u Americi[693] objelodanjuje on dvije knjige, koje s pravom neki ugledni kritari smatraju remek-djelima: 'Quarantième étage' (*Četrdeseti sprat*, 1927.) i 'Hollywood dépasse' (*Nadmašeni Hollywood*, 1928.). Prva je knjiga novela, a druga je roman, ali ni jedno znanstveno djelo ili stručna razmatranja geografa, političara, ekonomista ili kulturnog povjesničara, ne bi nam mogli bolje prikazati američke prilike i dušu prosječnog Amerikanca. Durtain je u zabavnoj formi izložio najteže probleme američke kulture gledajući oštrim okom lice i naličje U.S.A. Ma da je njegov (ili bolje čitateljev) konačni sud u nekim stvarima upravo porazan,[694] ipak Durtain ne taji pozitivnu vrijednost savremene Amerike, legendarnu onu silu i moć građenja ('building-power'), smionu i veličanstvenu konstruktivnost 'Novoga Svijeta', nadajući se da će neumorni ovi

---

[690] Unanimizam – književni pokret u Francuskoj početkom 20. stoljeća; naučava kolektivnu psihologiju ljudskih skupina i jedinstvo čovječanstva na temelju zajednice moralnih interesa. (Bratoljub Klaić: Rječnik stranih riječi)

[691] Čovjeka, koji se stavio u službu angloameričkog osvajanja svijeta putem – uništavanja Europe.

[692] I u „karijeri“ pomagača pri angloameričkom osvajanju svijeta; početak je to ostvarivanja anglosaskog plana osvajanja svijeta.

[693] U kojoj je Durtain zacijelo upoznao zanimljive ljude, koji su sudbonosno utjecali na njegov život.

[694] Naime, Durtain je dobio zadatak da Europom širi uvjerenje kako su SAD civilizacija u propadanju.

graditelji ipak jednom sagraditi bolju budućnost i da će sadašnju materijalnu kulturu Amerike jednom nadopuniti i duhovna kultura.[695]

Za ove knjige o Americi podijeljen je Luc Durtainu 'prix de la Renaissance', jedna od najvećih književnih nagrada u Francuskoj. God. 1931. nadovezao je Durtain na ovaj ciklus treću svoju knjigu o Americi 'Captain O.K.',[696] gdje – opet u formi romana – obrađuje crnačko pitanje i prilike na jugoistoku, kao što je u prethodnim djelima opisao Kaliforniju. To su izvanredno poučni dokumenti, ali ujedno i nada sve zabavna lektira svojom napetom radnjom i zanimljivim ambijentom. (...)

Ali Luc Durtain nije zastao pri tom uspjehu. On je vrlo plodan pisac, ma da radi polagano i teško mijenjajući i ispravljajući neprestano prvotni tekst. Mnogo se trudi oko stila[697] i osuđuje na prisilan rad, o kojem mnogi čitatelji i ne slute.[698] Uz to vrlo mnogo putuje (nedavno je boravio na Dalekom Istoku, a onda opet u Americi), a ne će napustiti liječničku praksu, jer s pravom drži, da bi bilo šteta da izgubi ovaj kontakt sa životom.

Pravo je čudo, da je kraj svih tih obveza Luc Durtain dospio da posljednje dvije-tri godine objelodani nekih desetak knjiga.[699] (...)

Tako eto veliki [podcrtao Ž.V.] ovaj književnik, liječnik i globetrotter žosvaja' svijet!

Luc Durtain dolazi u Zagreb na poziv Francuskog instituta, a na pobudu prof. R. Warniera. Zadržat će se u Zagrebu nekoliko dana, a onda putuje u Sarajevo i preko Dalmacije natrag u Francusku. (...) Osim toga stupit će u kontakt sa zagrebačkim članovima PEN-kluba. Luc Durtain je jedan od najistaknutijih članova pariškog centra ovog književnog kluba. Održat će i nekoliko predavanja: o svom azijskom putovanju, o socijalnoj poeziji i unanimistima (oba predavanja u dvorani Pučkoga sveučilišta), o savremenom romanu (na sveučilištu za studente) i konačno o piscu i čitalačkoj publici (radio)."

I u drugim člancima o Durtainu Hergešić slavi "glasovitog" francuskog književnika, ali samo u takvim člancima; kada piše općenito o tadašnjoj francuskoj književnosti, primjerice u prikazu *Književna situacija u Francuskoj*,[700] onda ga gotovo i ne spominje. To, kao i činjenica da Durtaina, stranog književnika o kojemu je najviše pisao, nema u knjizi *Strani i domaći*, dovoljno svjedoči da je Hergešić i te kako bio svjestan kako Durtain nije nikakav "glasoviti" književnik.

---

[695] Izdajice otkrivaju njihove proturječnosti, makar bile i sitne; vidjet ćemo, kako 1935. Hergešić pohvalno piše o Durtainovom romanu „Frank i Marjorie“, koji je te godine preveden na hrvatski jezik, mada u njegovom podnaslovu lijepo piše: "Roman o propasti puritanske i materijalističke kulture u Americi". Jer, pisanje o duhovnom propadanju Amerike samo je bila „predigra“ za pisanje o njezinom materijalnom propadanju. A takva Amerika zacijelo neće pomoći Europi u obrani od neprijateljskoga Istoka, od boljševičke Rusije!

[696] Taj fašistički roman preveo je dr. Ivo Hergešić, te popratio vrlo pohvalnim predgovorom.

[697] I morao se mnogo truditi oko stila, je je oponašanjem moderne proze u izrazu trebao zamaskirati fašističke i rasističke poruke romana; na takvo maskiranje nasjeo je književni kritičar Stanislav Šimić.

[698] Sasvim sigurno! Ali mnogo o tom Durtainovom „prisilnom radu“ na stilu očito zna dr. Ivo Hergešić.

[699] Uopće nije čudo, jer su Durtainove knjige imale točno određen obrazac pisanja te jasno naznačenu svrhu.

Dakle, 1932. izlazi u Hrvatskoj Durtainov roman *Captain O. K.* u prijevodu dr. Ive Hergešića, koji je napisao i predgovor knjizi. Prvo ćemo prikazati taj predgovor, a zatim i sam roman.

Predgovor ima dva dijela. U prvom, kao i u već navedenom članku, Hergešić piše o Durtainovom životu i djelu, dakako – vrlo pohvalno; u drugom dijelu, tobože pišući o romanu, uglavnom piše o Sjedinjem Američkim Državama, o američkoj civilizaciji. Zavirimo zajedno u taj drugi dio, gdje Hergešić piše:

"(...) Njegov [Durtainov, op. Ž. V.] *Captain O. K.* sjajan je dokumenat, koji evropskom čitatelju otvara neslućene horizonte o suvremenim američkim prilikama. (...) USA, kako ih prikazuje Luc Durtain su "el dorado" i pakao u isti mah. On se divi konstruktivnom zanosu Amerikanaca ('building-power'), njihovoj snazi, bogatstvu i materijalnoj kulturi, ali iznosi i strašne primjere duhovnoga robovanja, jezovite zatucanosti i najgluplje hipokrizije, da čitaocu naprosto staje dah.

Prigodom svoga drugog putovanja u Ameriku Durtain je proučio istok i jugoistok – sve do New Orleansa i Kube. Na tom putovanju skupio je i materijal za drugi svoj roman o Americi – *Captain O. K.*, u kojem prikazuje pozadinu crnačkoga pitanja, jednu rak-ranu Udruženih Država.

Nijedan narod ne može se pohvaliti tolikim kulturnim napretkom kao Crnci u Americi. U posljednjih pedeset godina postali su oni od roblja, s kojim su vlasnici plantaža postupali kao sa životinjama, 'crna gospoda', osvajajući svakim danom nove pozicije i tražeći svijesno svoje pravo. U toj borbi najstariji saveznik Crnaca je Crkva.[701] Još prije službenoga oslobođenja crne rase bilo je u Americi preko 300.000 crnih vjernika, a god. 1867. brojila je Amerika 700 većih crnačkih crkava. Godine 1925. bilo je 43.000 crnačkih općina sa gotovo pet milijuna članova. Ove crkvene općine raspolažu s imetkom od 86 milijuna

---

[700] Književna situacija u Francuskoj. HRVATSKO KOLO. 13(1932), str. 186-202.

[701] Ovo je usmjereno protiv Crkve! Jer, čitatelj se vara ako misli da Durtainov roman prikazuje američke crnce kao žrtve bijelaca; naprotiv, u što ćemo se uvjeriti, američki crnci prikazani su kao podmukle zvijeri, spremne na svaki zločin, a bijelci kao naivne i nemoćne žrtve, mada još uvijek u društveno povlaštenom položaju. Hergešić hoće reći da Crkva podupire one koji opasno ugrožavaju civilizaciju bijele rase, i da se bijelci u Americi nisu sposobni oduprijeti ekspanziji crne rase.

dolara, a bogate dotacije Crnaca, ali i bijelih kršćana i židova,[702] i dalje obogaćuju crnačke crkve. (...) A crni studenti su prosječno marljivi i žedni više naobrazbe. Američki crnci mnogo se brinu za naobrazbu žena. Čitav niz zavoda sa raznim programima namijenjen je ženskom podmlatku. Tu se odgajaju crnačke učiteljice, privatne činovnice, apotekarice, liječnice... Crnačke intelektualke i intelektualci nalaze namještenja ponajviše u crnačkim poduzećima, kojih ima sva sila.[703]

Crnci u Udruženim Državama troše oko 15 milijuna dolara za svoje škole. Antisemitizam, koji u Americi sve više raste, sklonuo je mnoge imućne židove, da pomognu Crncima u razvoju njihova školstva.[704] Ta pomoć je potrebna, jer premda Crnci tvore 11 posto stanovništva Unije, na njih se troši tek 2 posto od 875 milijuna dolara, koji se godišnje daju kao vladina stipendija u prosvjetne svrhe. Na jugu, gdje Crnci sačinjavaju četvrtinu pučanstva, primaju u ime stipendija tek 10 posto itd.

Ali Crnci se bore i ne popuštaju. Pomažu si kojekako. Kad se cijeli svijet svija pod teretom gospodarske krize, uspijeva američkim Crncima, da joj se ipak odrvaju.[705] Boreći se sa silnim poteškoćama oni neprestano kupuju zemlju, koju uzorno obrađuju. Danas postoji u južnim dijelovima Unije oko 900.000 crnačkih farmera! Momentano rade na tom području 72 crnačke banke i 26 društava za osiguranje. Po računu američkih ekonomista, crnački se kapital cijeni na jedan bilijun dolara! – A kako se američki Crnci postepeno uspinju u redove inteligencije, svjedoči na primjer i fakt, da se na medicinskom kongresu u Atlanti prijavilo oko 500 crnačkih liječnika, zubara i ljekarnika.

Ipak Crnce strahovito zapostavljaju, a u mnogim i premnogim slučajevima crni građani Unije su praktično – bespravni. Kad se god. 1931. sastao Kongres narodnoga oslobođenja, nekoliko je stotina delegata govorilo o samoobrani Crnaca u sjevernoj Americi. Jedan od delegata je završio svoj govor riječima: žUpozoravamo Ameriku, da strpljenje ima također svoje granice!'

Tko pročita Durtainov roman o pustolovinama Crnca Johna Pipkina, nazvanog Captain O. K., priznat će, kako je ova opomena umjesna. A ozbiljna

---

[702] Eto, kršćani i Židovi krivi su što su se crnci, koje Durtain prikazuje kao odvratna stvorenja, obogatili! Što mladi Hergešić time poručuje Hrvatima, koji su katolički narod? Prvo, da kršćansku otvorenost prema svim ljudima, narodima i rasama treba odbaciti, i drugo – da Židovi stalno rovare protiv bijelaca, da su Židovi neprijatelji „bijelog" Zapada.

[703] Ove retke napisao je Hergešić zato da bi u hrvatskoga čitatelja stvorio dojam kako se u SAD-u priprema sukob između rasa u kojem će pobijediti crnci.

[704] Židovi dakle pomažu crncima, koji su u ekspanziji te ugrožavaju bijelu Ameriku. Poruka je jasna: Židovi stoje nasuprot bijelom Zapadu – tvrde to i dr. Ivo Hergešić i Luc Durtain.

[705] Hergešić nam želi reći da su američki crnci vitalniji od svega ostalog svijeta.

Durtainova knjiga stekla je u kratko vrijeme velik krug čitatelja,[706] jer pisac tretira zamršene socijalne i psihološke probleme u beletrističkoj formi. Napetom radnjom (kriminalni zapletaj) i egzotičnom pozadinom umije on pridobiti i one čitatelje, kojima inače nikada ne bi palo na pamet, da proučavaju društvenu strukturu Udruženih Država ili rasnu psihologiju primitivnih naroda.[707] Luc Durtain je zaista nešto 'otkrio' i unio svojim romanom nešto novo u evropsku književnost. Nov je milieu, novi su tipovi, a – što je glavno – nov je i način književne obradbe.

O Durtainovu stilu dosta se raspravljalo. Neki kritičari (u najnovije doba R. Martin du Gard) prigovaraju mu, da je usiljen i ekstravagantan, a prosječnoga čitatelja ovaj originalni izražaj smućuje i odbija.[708] A ipak to nisu puste riječi ili tek smione slike, što ih Luc Durtain gomila u svojim djelima.[709] Neumorno se on trudi i nastoji, kako bi nam približio predmet svoga pričanja služeći se svim mogućim poredbama, koje često zapanjuju svojom novošću, ali su redovno zanimljive i značajne.[710] Birajući metafore, traži ih pisac uvijek u duševnom ambijentu one osobe, o kojoj se radi, a sam se često utječe medicini i prirodnim naukama, jer su takove poredbe njemu, liječniku, najbliže i najjasnije. Durtainova fraza je izvanredno elastična i bogata. Silan vokabular i slobodna sintaksa![711] Nije to bezbojna klasična francuština, nego šareni suvremeni idiom. Iskidana fraza, koja vratolomna preskakuje preko gramatičkih ograda, izmiče običaju, navadi i dobrom ukusu. Jezični izraz mora silom da se što tjesnije priljubi o misao, kako bi istakao svaku, pa i najtanju nijansu.

Pisac ovoga romana je 'objektivan'. To će reći, da se svijesno odvaja od svojih junaka i junakinja. Da promatra zbivanje s nekoga višeg stajališta, premda osjeća zajedno sa svojim osobama i premda se prigodice oduševljava ili indignira. A sve to šareno društvo, što ga pred nama evocira – sve su to njegova djeca (ako ne rođena, a ono adoptirana), a on ih razumije bolje no itko i – prašta.

---

[706] Ali ne u SAD-u i Velikoj Britaniji, jer nije prevedena na engleski jezik, kao ni ostali romani Durtainovog „američkog ciklusa“, kojima su Anglosasi osvajali svijet obmanjujući i trujući naivne Francuze, Nijemce, Hrvate...

[707] Dakle, američki crnci rasno pripadaju „primitivnim narodima“, a njihovu ekspanziju potpomažu Židovi i Crkva.

[708] Stil je Durtainov zaista vrlo „usiljen“ i Durtainove je romane mučno čitati. Jer, Durtain, kao što ćemo se uskoro uvjeriti, oponašajući modernu romanesknu tehniku “toka svijesti”, koja podrazumijeva složen, često vrlo profinjen unutrašnji svijet likova, čini nasilje nad čitateljem time što tom tehnikom opisuje likove čiji je svijet nevjerojatno siromašan, uzak, primitivan, vrlo skromnog rječnika. Čitanje tih glupih, iskidanih rečenica zamara čitatelja i slabi njegove analitičke sposobnosti, što je i cilj takvog pisanja.

[709] Durtainova djela puna su pustih riječi.

[710] Užasno su dosadne.

[711] Vokabular je vrlo siromašan, nedostojan jednog francuskog književnika, a sintaksa je „slobodna“ samo zato da bi siromašan rječnik još više zamarao.

Toplina i srdačni ton piščev probija baš onda, kad bi tko drugi u puritanskom gnušanju okrenuo glavu.[712] Dosljednji humanitet čovjeka plemenita, koji je mnogo iskusio i doživio, prožima najbolja Durtainova djela, a poimence ovaj roman, koji slavi i veliča prirodne sile u čovjeku,[713] tražeći izlaz iz strašnoga ćor-sokaka moderne civilizacije.”[714]

Tako gospodin Hergešić. Pa da vidimo kakav je to „sjajni“ roman!

Teško je pisati o „fabuli“ Durtainovih romana, jer Durtain oponaša, u formi, u rascjepkanosti priče, u lomljenju sintakse, modernu prozu, ali, kako smo već napomenuli, njegovi su likovi potpuno „prazni“, bez svog unutarnjeg svijeta, pa je i rječnik kojim se izražavaju, kao i riječi koje grade njihov „tok svijesti“, krajnje siromašan: riječi siromašne značenjima. Svrha takvog pisanja je da čitateljeva pozornost popusti, da čitanje bude zamorno, kako čitatelj ne bi primijetio neke vrlo otrovne poruke što ih je Durtain utkao u svoj plitki roman, te ih odaslao prema čitateljevoj podsvijesti, nakon što je popustila brana za njih – čitateljeva svijest. Dakle, ono što je američki književnik Hervey Allen nastojao postići zamornom opsežnošću svoga „Antonija Adversa“, Durtain je postizao služeći se tehnikama moderne proze, kojima, za razliku od moderne književnosti, nije opisivao suptilne i složene likove, nego, naprotiv, primitivne i jednostavne ljude oskudna rječnika.

Pogledajmo na primjeru romana “Captain O. K.“ kako izgleda ta Durtainova operacija manipuliranja čitateljevom podsviješću.

Fabula je sljedeća. Bjelački bračni par Curtiss seli se iz Bostona, putuje vlakom u New Orleans, gdje će Mr. Curtiss preuzeti upravljanje naftnom kompanijom. S njima putuje i njihova sluškinja, mulatkinja Annie Trudeau, rodom iz Alabame, te se u vlaku zbliži s crncem, nosačem Benom Pipkinom, „kojemu je u Pullmanovim kolima u Americi povjerena služba rezerviranih odjeljenja i spavaonica sa zelenim zastorima“ (str. 15.), i kojemu je nadimak „Captain O. K.“, jer najčešća riječ u njegovu rječniku je uzvik *O. K.!*, a kada se obraća bijelcima, dodaje još skraćenicu *cap.* (captain – kapetan).

Curtissi stanuju u New Orleansu u jednoj vili, okruženi crnom služinčadi, među kojom se ističe vozač Rhody Bebelle. Uskoro gospođi Curtiss nestaje zlatna narukvica, a iz istrage proizlazi da je sva posluga, prikrivanjem kradljivca, sudjelovala u krađi; kradljivac je bio vozač Bebelle, koji je pobjegao, a sve je organizirala njegova sestra Alma, udana Compass, u namjeri da novcem od prodaje narukvice (u vrijednosti 9000 USA dolara) plati sahranu svoga supruga, koji je još bio na životu, ali teško bolestan. Sahrana je trebala biti što raskošnija, pa je zato i ukraden tako skup predmet.

---

[712] Svatko kome je do čovjeka i ljudskoga roda s gnušanjem će okrenuti glavu od Durtainovih tvorevina.

[713] Veliča sve najgore u čovjeku.

[714] Durtain, Luc. Captain O. K., str. 8-11.

Mulatkinja Annie, koja je prikrivala krađu, bježi od Curtissovih u svoj rodni kraj u Alabamu; Ben Pipkin počinje posjećivati kradljivčevu sestru Almu, jer mu je obećala vijesti o Annie, u koju je zaljubljen. Alma ne uspijeva prodati narukvicu pa je daje Pipkinu, da je on nekako proda. Međutim, on to ne čini, nego je baca u rijeku. To je vidio kradljivac, Almin brat Rhody, odbjegli vozač Curtissovih, koji je Pipkina pratio u stopu, pa navali na Pipkina, s namjerom da ga ubije; međutim, Pipkin ubija Rhodya. S tom viješću dolazi *Captain O. K.* Rhodyjevoj sestri Almi, koja mu čestita na ubojstvu svog brata (!). Obostrano oduševljene tom krvavom viješću tako ih nadraži da završavaju u krevetu; tijekom seksualnog čina Ben Pipkin ubija i Almu.

Nakon tri godine Ben Pipkin je sluga u brzovlaku New York – Chicago, "glasovitom vlaku 20. stoljeća". To je kraj romana.

Već iz fabule vidimo da to nije nikakav roman o suvremenom životu Amerike ili o problemima američkih crnaca – nego roman kojemu je svrha prikazati crnce u što negativnijem svjetlu. Takvo pisanje trebalo je postići nekoliko važnih ciljeva. Koje? Proučimo to na samom tekstu.

Već na početku romana "uranjamo" u unutrašnji svijet sluškinje Curtissovih, mulatkinje Annie. Kakav je to svijet? Čitajmo:

"Mulatkinja Annie Trudeau otišla je iz Alabame prije deset godina i nije se više nikada onamo vraćala od samoga djetinjstva. Sjećala se sada, kako se nekoć, kao mala tamnoputa djevojčica, igrala na stepenicama starih drvenih koliba; sjećala se njihaljke, koja je gotovo dohvatala sunce, i starih Crnaca, koji su nalik na mrke zvijezde. Nosili su je na svojim leđima i poskakivali, a onda ju uzimali na koljena, nadnoseći nad nju blago svoje ostarjelo lice, nalik na staru cipelu, koja je nekim čudom oživjela. (...) Već u najranijem djetinjstvu djevojčica je razabirala, kakova je razlika između bijelog i tamnoputnog čovjeka. Odvajala je u posebnu skupinu strašne one bijele ljude, kojima bi se čovjek tako rado narugao. Ružičasti su poput njuške u svinjčeta, a razlikovala ih je od mješanaca. Za rana se izvježbala, da točno razlikuje razne nijanse puti, da razabira, koja je kosa više ili manje kovrčasta, da li su nosnice uže ili šire ...".[715]

Svijet Annie svijet je oštro podijeljenih rasa, u kojemu za bijelu rasu nema mjesta.

---

[715] Isto, str. 21-22.

A kakav je svijet američkih bijelaca? I njihov je svijet isti, kao što vidimo na primjeru Mr. Curtissa:

"Poslovan čovjek umije brzo prihvatiti makar koju činjenicu. Pogreška[716] je bila, istina, velika, po shvaćanju Juga, kamo Mr. Curtiss još nije nikada prije putovao. Šta? Vlak, koji za trideset i šest sati prevaljuje 1800 milja i klizi sveudilj prema tropama od Bostona do New-Orleansa, nije još stigao na cilj, a već evo čudnih običaja![717] No trebalo je to predvidjeti. A kad se već desilo – upamtiti za budućnost.

Zatežući pojas svoje pyjame, kao da je to kakav lanac od ure, Mr. Curtiss je ostao bez riječi nekoliko momenata. Činilo mu se, da je strašno osamljen: gospođa Curtiss, kojoj je obično bilo povjeravano da rješava socijalne teškoće i neprilike, koje bi se nadale bračnoj zajednici, nalazila se na drugom kraju vlaka, u biblioteci. Kako da se čovjek izvuče iz ove neprilike?[718] Ta se, naime, stvar činila Bostoncu to gluplja, što je on, kao i svi njegovi sugrađani sa Sjevera, smatrao inferiornost Crnaca kao nešto očigledno i nepopravljivo...[719] Ipak on nije bio tako mahnito osjetljiv u tim pitanjima kao ovi južnjaci. Uostalom, možda u dubini duše gospodina Curtissa njegovi pređi nisu bili potpuno složni. Možda je jedan od njih, govoreći galskim jezikom, htio braniti ljudsku jednakost, slobodu, samostalnost, a drugi, koji su govorili engleski:[720] hijerarhiju rasâ, red i zakon."[721]

Durtain je svaki opis iskoristio da naglasi sirovu snagu "crne rase", njezin "primitivizam", tako da čitatelj već u početnom dijelu romana počinje sažalijevati bijelce, koji će, kako mu se čini, bez obzira na svoj povlašteni status u društvenoj hijerarhiji sasvim sigurno izgubiti rat u budućem sukobu između rasa što ga Durtainov roman naviješta. Čitamo (još smo u vlaku za New Orleans):

---

[716] „Pogreška" je Curtissovih bila što se s njima, u vagonu rezerviranom samo za bijelu rasu, vozila njihova sluškinja, mulatkinja Annie. Južnjaci to nisu otrpjeli.

[717] Amerikančev „tok svijesti" sugerira europskom čitatelju kako Amerićani nemaju pojma o običajima u Americi, a kamoli u Europi, te da je um prosječnog američkog bijelca zaokupljen isključivo tehnikom i zarobljen materijom. Međutim, žreci angloameričke bijele rase i te kako su proučili i poznavali običaje, povijest i kulturu kako američku, tako još više europsku, te zloupotrijebili opušten pristup Europljana književnosti; što se tiče Hrvatâ, zloupotrijebili su njihovu svijest o hrvatskom narodu kao o predziđu kršćanskoga Zapada.

[718] Durtain u svojim „američkim" romanima prikazuje američke bijelce kao inferiorne bijelim Američankama. Sve to stoga da bi uvjerio patrijahalne Europljane kako SAD neće spasiti Europu od prijetećeg Istoka.

[719] Eto, i Bostonci su rasisti!

[720] Angloamerički svijet je rasistički, uvjeravaju i Durtain i Hergešić hrvatsku kulturnu javnost.

[721] Captain O. K., str. 15-16.

"Smiješak ili bolje: vedri svježi smijeh pojavio se na njenom licu [licu Annie Trudeau, op. Ž.V.], koje je sada svojom bojom bilo nalik na kremen. Smiješak bijelih ljudi je nešto suptilniji i razlikuje se od običnog smijeha. Crnci se smiješe tako, da im radost otkriva sve zube. Njihov smiješak je paroksizam: tolika je moć kliktanja u crne rase![722]

- Hallo! Dobru noć proveli?

Bio je to nosač, koji se također smijao na crnačku, a smijeh mu je bio tako reći inkrustiran bjelokošću. Obrazi su mu se sjali, a preko lica klizila bi po koja modrikasta zraka, kao na tamnocrnoj kosi. Tako i vrlo tamni Crnci modrikasto sjaju.

Ovaj div, koji je bio tako silan, da bi čovjek gledajući tu masu, zaboravio njegov stas, imao je usko čelo, strašne čeljusti; nos mu nije bio tubast, ali nekako neizrađen, a jabučice nešto boginjave; od nekog vremena se u Udruženim Državama cijepljenje protiv boginja uvelo za crne kao i za bijele ljude. Usnice su mu bile debele, a donja je usna nešto stršila odajući prevejanca, kad bi smijeh časkom popustio. Oči su mu vedro blistale od radosti, a bile su malko zalivene krvlju na uglovima."[723]

Annie je oduševljena njime:

„No Annie se najednom stane smijati, naivno iz svega grla. Nazočnost ovog čovjeka potakla je u duši mulatkinje njen crnački temperamenat. Radost čovjeka tamne puti, koja je isto tako primitivna kao radost životinje, koja se raduje suncu. Zašto je tamni granit ili bazalt tako vedar, shvaćamo tek kad gledamo te ljude.“[724]

Durtain, zajedno s Hergešićem, poručuje Hrvatima da su crnci snažne ružne životinje, dakle biološki snažnija rasa od bijele. A čemu takve poruke, saznat ćemo uskoro.

Stupivši nogom na bijeli Jug, u Atlantu, Annie Trudeau razmišlja:

"Međutim je mulatkinja prvi put u životu razabirala jasno veliki sukob rasâ. Njen položaj bio je tu jasno određen. Premda je uporno brojala tri bijela pretka na četiri crna, ipak se nije ni na Sjeveru ni kradomice mogla prikučiti bijeloj rasi. A tek ovdje na Jugu, kako je brutalno gurnuta u redove šarenoputih! ... Pa neka! Zakačena između oba protivnika, zašto da ne želi svako dobro crnome narodu? A zašto da ne povjeruje u kasno neko oslobođenje i konačnu jednakost, kad to vjeruju milijuni duša, rasijanih kojekuda od velikih sjeveroameričkih jezera do katarakta Zambezija u Africi?“[725]

---

[722] Bijelci se ne smiju tako moćno kao crnci! Bijelci su slabija rasa!

[723] Captain O. K., str. 26.

[724] Isto, str. 27.

[725] Isto, str. 30.

Durtain sugerira zajedničku pobunu američkih i afričkih crnaca, jer samo tako može stvarati predodžbu o prijetećem sukobu između rasa, u kojem će američki bijelci loše proći. Takvo pisanje ima dvojaku svrhu: širiti uvjerenje među Europljanima da je strašni svjetski sukob između rasa neizbježan, te da je bijela Amerika u tom sukobu osuđena na propast, pa se Europljani ne mogu osloniti na SAD pri obrani Europe u ratu između rasa.

U romanu se stajalište sveznajućeg autora-pripovjedača u potpunosti poklapa s rasističkim gledištem bijelih Amerićana spram crnih:

„Mrs. Curtiss je gledala međutim crnoga šofera, koga su upravo bili dozvali. Gledala je redom: njegove raširene nosnice, koje kao da su nastavljale usta, nisko čelo, koje se svršavalo kovrčavom kosom, i crnu prljavu put, koja se ne može oprati. Kako joj se gadilo sve to, kako je mrzila ono lupeško držanje, onu pretjeranu učtivost, koja joj se činila pravom komedijom.“[726] A da bismo se potpuno uvjerili u to, čitamo dalje:

"Ni šofer nije ništa znao, ništa vidio, ništa čuo. Samo je neprestano odgovarao: *No!* A ti odgovori bili su nalik na lavež pseta, koje muče. A onda opet: *Yes!* naivno, začudo jasno i očigledno, napola prigušeno, a onda opet kao zvižduk. Njegovi vlastiti odgovori širili su se kao mrlja ulja, obuhvaćajući sve moguće prostore, koje čovjek ne bi predvidio, daleko od središta onoga, što je izvjesno i pouzdano. Otvarao je šake, prsna kost mu je poigravala, a riječi kao da je trgao iz utrobe.“[727]

Durtainov je roman trebao širiti mržnju prema svima koji nisu bijeli Zapad. Zato čitamo:

„Jadnica [Annie Trudeau, op. Ž. V.] se na vratima kuhinje sudarila sa starom kanadskom kuharicom, koja je bila njena prisna prijateljica. Ali se ovaj put bijela žena živo trgnula natrag, kao da se uprljala dodirom. Annie je čula, kako mrmlja:

- Proklete crne njuške, koje kradu svoje gospodare da si kupe šminke! Njih nije briga, što time dovode poštene ljude u nepriliku.

Pukotine, koje dijele ljude – rasa, granica, uvjerenje, šire se naglo i za čas postaju ponori. Od toga časa je tako lako pročitati kontraste, koji su očigledni!... Skrivena mržnja, koja je isto tako trajna kao i ljubav, uvijek spremna da stopi ljude u neizmjernoj koheziji, kao što mržnja kida sve prelaze.“[728]

Eto, tako djeluje Sotona: širi mržnju među ljudima i narodima tako što tvrdi da je mržnja isto tako „prirodno“ stanje kao i ljubav.

---

[726] Isto, str. 42

[727] Isto, str. 43.

[728] Isto, str. 44.

Rekli smo, da je unutarnji svijet likova u Durtainovim romanima vrlo siromašan, crno-bijeli svijet bez nijansi, bez propitkivanja smisla života i svijeta, bez potrage za Bogom. Unutarnji svijet i bijelaca i crnaca isključivo se kreće na relaciji „mi ili oni“, „bijeli ili crni“, „dobri ili zli“, „pobjeda ili poraz“, dakle to je isključiv svijet, i kako se tako uski, zagušujući svjetovi na svakoj stranici nude čitatelju, to je vrlo zamorno za čitanje, zamorno je čitati mržnju, mrak, koji kuljaju iz Durtainovog romana. Za još jedan primjer takvog zamornog unutarnjeg svijeta, natopljenog mržnjom prema drugome i drugačijemu, evo kako crnac Ben Pipkin (alias *Captain O. K.*) razmišlja o crnoj i bijeloj rasi:

„Kad netko nosi u sebi neko vrelo, nalik na automobilsku pumpu, vrelo, koje se razgranava svim kanalima duše, mora da bude usprkos svemu gladak, svijetao i uglavnom sretan. Neka bijeli ljudi, a naročito oni plavokosi suhe kože, budu osjetljivi, neka im se za bilo šta pokvari ljudski stroj!“[729]

Iritantno je i zamorno čitati o „crnim njuškama“, koje se smiješe „đavoljim smiješkom sjajno crvene boje“ (str. 51.), o crnačkoj djeci kao „bandi miševa“ (str. 63.), o crnačkim licima, koja „destiliraju po koju suzu žalosti poput debla crnogorice, koje je jako ugrijano“(str. 102.) ili pak ovakve rečenice u Jugu:

„Nekoć je ovdje sedam država, koje su htjele utvrditi ropstvo na vječna vremena, proglasilo ustav Juga. Tu je odlučeno, da kultura i civilizacija zauvijek digne elegantnu barijeru između rasâ uzdignuvši se visoko iznad golemog mnoštva Crnih. Tako se podiže zgrada nad pločnikom, koji ona zamračuje svojom sjenom. I danas još u negdašnjoj prijestolnici Juga vise tragični barjaci Secesije, prorešetani tanetima, a na popucanom laku slikâ razabiru se ponositi likovi pobijeđenih, opasani mačem, sa zvijezdama na ovratniku. Svjedoče u prilog povaljenih ideja.“[730]

Rasistički svjetonazor „sveznajućeg pripovjedača“ lako je uočljiv iz izraza „elegantna barijera“ i iz zadnje rečenice. Doduše, pripovjedač pokušava maskirati svoj rasizam, pa odmah potom piše, suprotno prethodnim redcima, da je poraz Juga u redu, ali da je današnja Amerika na putu prema propasti, a takvo pisanje bilo je jedan od glavnih načina kojima je angloamerički Zapad stvarao među Europljanima predodžbu da SAD neće biti sposobne pomoći Europi u obrani od Rusije:

„San Juga nije ostvaren, a to je i pravedno. Ali nema pobjede, koja ne krije u sebi svoju sramotu ili svoju beskorisnost.

Pođite danas glavnim gradom Alabame. Iste ulice, strahovito vulgarne kao u svim drugim gradovima Amerike: električni tramvaji, redovi automobi-

---

[729] Isto, str. 49.
[730] Isto, str. 56.

la, dućani krcati stereotipnim proizvodima, plitki kinematografski napisi ili trgovački apeli na zidovima... Isti golemi hoteli, kao i na Sjeveru (jedni zaštićuju svoje goste od sparine silnim zidinama, a drugi hlade i prozračuju svoje prostorije sa sviju strana). Isti klubovi sa sjajnim dvoranama, s pergolama i kupaćim basenima. Ista predgrađa sa širokim avenijama i raskošnom arhitekturom. I uvijek iste jadne četvrti, namijenjene Crncima. I sada kao nekoć: širok horizont, pamučna polja, gdje beznadno rabotaju ´crne ruke´.“[731]

Možda bi ipak bilo bolje da je pobijedio Jug? Pogotovo kada su bijeli Amerićani ionako – rasisti, za razliku od Europljana:

„Zaista ono nekoliko kapi afričke krvi, što je kolalo žilama Jamesa Gibsona, jedva je malko zaokružilo obrise njegove lubanje i lica. Isto vidimo i kod nekih Holanđana. Nijedan Evropljanin ne bi ni pomislio, da ovaj čovjek pripada drugoj kakvoj rasi, a ne kavkaskoj. Ali nema Amerikanca, koji ne će jednim jedinim pogledom smjesta otkriti neke anomalije: onu čudnu jetrenu bolest, koja daje ljudima ono jednolično bljedilo, blistavu kosu, ulje za glačanje i jedva zamjetljivu razliku tona između poleđine ruke i dlana. ´Sto posto bijele krvi, da se rodi bijelac, a samo jedna kap crne krvi i Crnac je gotov.´”[732]

Konačno, kada Alma Compass, u potrazi za novcem kojim bi platila skupi pogreb svoga supruga, dođe do bankara Daniela Lewyja, počinjemo shvaćati zašto su crnci u Durtainovom romanu prikazani kao rasa vitalnija od bijele, ujedno podmuklija i pokvarenija. Čitajmo pažljivo:

“Fini smiješak ocrtao se na licu bankira Daniela Lewyja, koje je bilo maslinove boje. Dobrohotna svjetlost bljesnula mu je u crnim, bademastim očima.

Čudan čovjek! Semitska rasa, ulazeći u afričku put, promijenila je nos, ocrtala snažnije u luku obrve i pridigla čelo. Tisućljeća nemirnosti i inteligencije, žeđ za vladanjem, poduzetni duh – sve, što predstavljaju židovski predci, pomiješano sa najjednostavnijom ljudskom vrstom i zacijelo najprimitivnijom. Tako se i tjelesna fasada iznova sagradila i promijenila. Radost, koja struji iz crnog čovjeka i bojadiše tako reći čitav svijet uokolo, upotpunjavala se kod Daniela očito ustrajnom voljom. Križanac Crnca i Židova? U suptilnom pejsažu sjenovitih trepavica, u naborima vjeđa očitovala se inteligentna lukavost na tri kata; oko nosnica i mesnatih usana treperila je nerazoriva dobrota. A kadikad, kao što se to dešava u svim rasama, ali najvidljivije kod mješanaca, - ponor bez dna.”[733]

---

[731] Isto, str. 56.
[732] Isto, str. 84-85.
[733] Isto, str. 92.

Dakle, o tome se radi: crnci su u stvari Židovi, a Židovi su crnci, željni vlasti nad bijelcima. I soba u kojoj Lewy dočekuje stranke, dokazuje da i crnci i Židovi žele zavladati bijelom rasom:

“Soba je bila zapravo kristal sa živim uglovima, umetnuta u nebo poput krhotine stakla u rani. Sve kao da je svježe poput snijega, istančano i otmjeno: od stakla na prozorima do laka na vratima ili natpisâ kartoteke. Takav je bio i čovjek, od ovratnika do poplata. Nema na njemu ništa tamno osim lica, a ipak su mu crte i obline prekrite tolikim odrazima svijetla, da bi čovjek rekao: ovaj bankir čeka, da postane bijel. Kao da bjelkasto-ljubičasti ljiljani cvatu na masnoj i glatkoj njegovoj koži.

Nova konverzija, koja ne bi bila prva u životu spretnoga Dana Lewyja ...”[734]

I crnci i Židovi odvratna su stvorenja, prevrtljiva i spretna, koja žele zavladati bijelom rasom – to poručuje Hrvatima 1932. g. anglosaski Zapad preko svojih slugu, Luca Durtaina i dr. Ive Hergešića.

Mješanac crnca i Židova, Lewy sebe smatra novim Mojsijem, koji će crnce odvesti u obećanu zemlju:

“Nije li nekoć njegov davni predak odveo čitav jedan narod u obećanu zemlju? Mojsije stupao je – istina – slobodno u pustinji, dok se glavari crnoga naroda kreću na samome tlu ropstva, golemim Egiptom, što ga danas predstavljaju južne države Unije... (...) Ne, nije on zbog sebe i samo zbog sebe toliko studirao, bdio nad svim svojim činima i držanjem, pazeći budno i na kroj svoga kaputa kao i na fraze, koje će izgovoriti. Tako je pred sedam godina postigao najviši federalni položaj države Louisiane: postao je nadglednik luke Novoga Orleansa. A Dan Lewy prvi je Crnac, koji je postigao ovakovu čast. (...) A nije Dan Lewy zbog samoga sebe preuzeo ni crnačko osiguravajuće društvo uoči sloma, da ga sanira, pridigne i podeseterostruči klijentelu. Zbog drugih je on sagradio i ove zidine. (...) A Dan zaposluje isključivo crni personal i vježba ga da radi živim ritmom, kako inače rade ´yankees´.”[735]

Židov vodi crnce, koji su velika opasnost za bijelce u Americi; poruka je jasna: Židovi ne pripadaju “bijelom” Zapadu, oni se spremaju na rat protiv njega!

Da bi se lakše penjao na američkoj društvenoj ljestvici, Lewy je iz računa “postao” kršćaninom, te se u svojoj karijeri koristio – irskim vezama. Logično je onda da Durtain piše, a Hergešić reklamira, kako je Isus “ne poznajući američkih običaja, naivno umro za sve duše, makar one bile i šarene puti” (str. 103.). Dakle, Isus je trebao umrijeti samo za – bijelce!

---

[734] Isto, str. 93.

[735] Isto, str. 94-95.

Zašto su Anglosasi pomoću svojih slugu po europskim zemljama napadali kršćanstvo, posebno Isusa Krista? U Isusu je kršćanima sva snaga, sva vertikala, sva nada, sva hrabrost, sva smjelost da brani mir, da se suprotstavlja sukobima i mržnjama, da se suprotstavlja bilo kojoj ideologiji kao i ratu između ideologija. Jedino u Isusu je poštovanje čovjekovog života kao krune Božjeg stvaranja cijeloga svemira. Trebalo je dakle Isusa maknuti od kršćana, prikazati ga naivnim, nemoćnim da pomogne Europljanima u najavljivanom sukobu s Istokom, a na Istok su i Josip Horvath i Luc Durtain i Mirko Jelušić i Ivo Hergešić stavili i Židove. I nije trebalo izrugati samo Isusa Krista, nego i njegove širitelje Radosne vijesti – svećenike. Zato se Durtain ruga svećeniku, crncu Adamu Jolicoeuru, koji je služio misu zadušnicu za pokojnog supruga Alme Compass:

„Potpuno crno lice Jolicoeura širi osvajačke svoje čeljusti. Čelo mu se diže poput šiljate kule... Veličanstven kroj usnica! A zar to nije glavno u svim rasama, kod svih tribuna? Ovakav je čovjek umjetnik, kojem animalnost (gubica i gesta) zaprema prvo i važnije mjesto od duha. Usta su glavni njegov instrumenat kao koljena i dah plesača. Šta? Smisao riječi? Nipošto: samo zvuk slogova! Sonornost. U riječima, koje su namijenjene publici, moraju i misli preći u mišićno stanje. Tako je i zato je uzor propovjednika čovjek tamne puti, Crnac.”[736]

Eto, poručuju i Durtain i Hergešić, svećenika bilo koje rase prvo raspoznajemo po njegovoj “animalnosti”, po njegovoj “gubici”. Svećenicima se ne može vjerovati, svi su oni manipulatori i lašci – to poručuju anglosaski urotnici Europi. Zato je cijela sveta misa u Durtainovom romanu prikazana kao “animalni” obred, u što se danas svaki znatiželjnik može uvjeriti čitajući iritantne i mučne Durtainove opise.[737]

Anglosasi, preko svojih slugu, izdajica Europe, poručuju “staroj” Europi: ne vjerujte svojim svećenicima, ne vjerujte Isusu Kristu, jer vam kršćanstvo neće pomoći u skorom sukobu između rasa i civilizacija! Bojte se drugih rasa, bojte se Židova! I neće Europi pomoći Amerika – ta vidite i sami da će ondje, u skorom sukobu između bijelaca i crnaca, pobijediti crnci! Jer, i Durtain i Hergešić tvrde da crnci ne pripadaju američkoj civilizaciji; Ben Pipkin luta New Orleansom te ovako razmišlja:

“Gledao je hitre tramvaje i automobile, koji su jurili poput topovskih taneta (čitava ulica činila mu se kao golemi top), zračne trolleye, dućane, natrpane robom i živežom, nametljive i bučne natpise, bezbrojne prolaznike, koji kao da su svojim kretanjem, idući amo-tamo, tkali neku čudnu tkaninu.[738] Zar se Ben Pipkin nije vraćao u Ameriku nakon kratkog putovanja po nutarnjem nekom kontinentu, iz kojega je bijela rasa bila isključena? Prvi put je razabirao oblik Novoga Svijeta, snažnu i veličanstvenu kreaciju. Ali prvi put je i osjetio, kako je krivnjom bijelih ljudi on odijeljen od njihove civilizacije."[739]

---

[736] Isto. str. 105.

[737] Vidi str. 106-110. Durtainovog romana.

Tijekom ove rasprave nekoliko puta smo spomenuli da urota protiv hrvatskog naroda, protiv Europe, protiv svijeta, nije bila djelo samo anglosaskih političara, samo hladnog intelekta anglosaskog Zapada, nego je na djelu bio i Sotona, pa su tako i Josip Horvath i Slavko Batušić i Julije Benešić i Mirko Jelušić i Herwey Allen i Luc Durtain i Ivo Hergešić bili sluge Sotone, odnosno sluge glavnih slugu njegovih, kakav je bio Winston Churchill i još neki anglosaski političari. Ako se nekome takva tvrdnja čini pretjeranom, pročitajmo kako "sveznajući pripovjedač" opisuje psihičko stanje dvostrukog ubojice Bena Pip-

---

[738] Anglosasi su između dva svjetska rata nastojali američku civilizaciju prikazati grotesknom i propadajućom, koju će pobijediti crna rasa, a svrha takvog pisanja bila je uvjeriti Europljane da SAD ne pripadaju civilizaciji Zapada; kako je pak budući rat prikazivan kao rat između civilizacija Zapada i Istoka, jasno se nadavao zaključak: SAD neće moći pomoći bijelom Zapadu u Europi u budućem Velikom ratu. Međutim, u novom Velikom ratu, što ga je svijetu pripremao (i sada ponovo priprema) angloamerički Zapad, nisu među sobom ratovale kulture i civilizacije, nego svi oni koji su se pod lozinkom obrane svoje civilizacije i kulture od drugih civilizacija i kultura, dali uvući u svjetski sukob. Jer, veliki su ratovi propast svih kultura i civilizacija – tako je bilo u oba svjetska rata u XX. st., tako će biti i u XXI. st., ako se svijet i kršćanstvo ne probude iz svoje mlakosti. Naime, oni koji žele zavladati cijelim svijetom, oni koji žele da im svi ljudi budu robovi, dobro znaju da prvo moraju uništiti kulture i civilizacije – tek kada se ljudima i narodima oduzmu kulturna, nacionalna i vjerska baština i tradicija, može se njima manipulirati do mile volje. Zato je angloamerički Zapad, preko svojih slugu u Hrvatskoj, uvjeravao hrvatski narod da će budući rat biti obrana stare europske uljudbe od "divljeg" Istoka (u koji su uvršteni i Židovi) svim mogućim i nemogućim sredstvima – da bi hrvatsku i europsku kulturu, kojoj su temelji u kršćanstvu, uništio. Da smo u pravu kada to tvrdimo, dobro dokazuje i današnja činjenica da američka vojska, nakon što je osvojila glavni grad Iraka Bagdad, nije htjela sačuvati središnje iračke kulturne institucije od pljačke i paleži. Uništenjem glavnih iračkih muzeja i knjižnice uništena je iračka nacionalna memorija, nacionalno dostojanstvo Iračana, što je predradnja koja će Angloamerićanima omogućiti upravljanje i pljačku u Iraku kroz dugo, dugo vrijeme. A to je angloamerički recept i za cijeli svijet – navesti najveće svjetske kulture i vjere da se, pod izlikom obrane, međusobno unište. Zato su Angloamerićani tako uporno inzistirali da ih što više zemalja, pogotovo europskih, podrži u napadu na Irak, a pod maskom "antiterorističke koalicije". Stvarno je žalosno gledati kako su vlade tobožnjih europskih katoličkih zemalja, kao Poljska, Španjolska, Italija, Estonija, Litva, podržale angloamerički napad na Irak, a da se nisu zapitale zašto Angloamerićanima nije bila važna podrška Kameruna ili Konga u napadu na Irak, a važna je bila podrška, recimo, Hrvatske, koja je površinom nekoliko desetaka puta manja od Konga? Odgovor je jednostavan: kada Angloamerićani proglase Rusiju "glavnim svjetskim teroristom", bit će im važno da se u "protuterorističkoj koaliciji" nađe cijela Europa, koju treba uništiti da bi oni zavladali svijetom. Kongo i Kamerun već su uništeni… Zato su SAD i Velika Britanija bile tako ljute na Francusku – Francuska im je prijetnjom veta u Vijeću sigurnosti onemogućila da pred napad na Irak izoliraju, osame Rusiju u Vijeću sigurnosti. Da, stvari su se za Angloamerićane ipak malo zakomplicirale…

I napomena: to što je sav tisak NDH u doba velikog svjetskog sukoba pisao o Americi kao grotesknoj, propadajućoj civilizaciji, samo je dokaz u kojoj su mjeri Anglosasi, preko hrvatskih izroda, uspjeli obmanuti hrvatski narod. Jer, u Velikom ratu ne ratuju međusobno kulture, nego vojske, koje uništavaju kulture.

[739] „Captain O. K.", str. 119.

kina nakon počinjenih ubojstava (nakon ubojstava kradljivca narukvice, Rhodyja Rebellea, i njegove sestre Alme Compass):

"Ben je bio tako svijestan o svojoj nedostojnosti, da je ta mrlja, pred njegovim očima, prešla i na čitavu njegovu rasu. Kao najokorjeliji južnjak, on je smatrao Crnce, pa i samoga sebe, samo 'prljavim nigerom'. Da li bi ikoji bijeli čovjek mogao izvršiti ovakovo zločinstvo? Ne, nikada bijeli ljudi ne počinjaju ovakova zlodjela! U svojoj naivnosti Ben je smatrao svoj narod, kojim se nekoć toliko ponosio, crnom mrljom na sljepočici čovječanstva.

Ubojica nije, dakako, mogao ni zamisliti, da taj znak, kojim se obilježava njegova rasa, nije drugo nego jedna manifestacija mane, koja se nadaje svim ljudima. Nije to ništa drugo, nego onaj slijepi uzrok, što su ga stari nazivali 'sudbinom'. To je, naime, pravi naš istočni grijeh. Nužda, determinizam, koji je nešto vidljiviji u jednostavnoj rasi i koja ne raspolaže zamršenim idejama i riječima, da bi se mogla pohvaliti prividnošću slobodne volje… A Ben nije mogao, dakako, zamisliti ni to, kako je ova neodoljiva sila povezana sa svijetom. Uzrok nas zarobljuje, ali nas ujedno veže sa samim korijenjem svega. Uzrok vuče sa sobom i donosi tajni sok. A to zlo otkupljujemo time, da čitav svijet nosimo tako reći u samim nama. Opće moranje, sveopća pričest! Divna kozmička bitnost, koja se čini tako evidentnom i koja je tako očigledna i divna u tamnoputnoj rasi."[740]

Što se dakle tu tvrdi? Istočni grijeh, piše Durtain, naša je sudbina, naša "nužda", dakle ne može se čovjek popraviti, ne činiti zlo, prestati biti Adam! Bog se nije utjelovio, postao čovjekom u Isusu Kristu, svome jedinorođenom Sinu, i grešnom čovječanstvu, svakom čovjeku, pružio mogućnost da više ne griješi, nego da se nastani u Kristu, stavi ga u svoje srce i posvjedoči kako se Krist nastanio u njemu! Durtain poručuje, a Hergešić reklamira, da se nikada nije rodila nada, Isus Krist, nego da je čovjek osuđen činiti zlo, živjeti bez nade! Ima li strašnije osude za čovjeka? I vrhunac Sotoninog rukopisa, vrhunac Sotoninog ruganja čovjeku, dokaz sotonskog odbacivanja Boga, rukopis palog anđela: „Opće moranje, sveopća pričest." Uzalud Euharistija, uzaludna je Isusova žrtva, uzalud blagujemo Isusovo tijelo – mi idemo na svetu misu osuđeni da i dalje budemo zli! U Durtainovom romanu Sotona poručuje kršćanima da se nije u čovjeku utjelovio Bog, Isus Krist uskrsli, nego on, Sotona, pali anđeo! U Durtainovom romanu sveta misa je crna, sotonska misa, kojom Sotona slavi čovjekovu propast!

Da bi što uvjerljivije ponovo ubio Isusa, te poticao Europljane na činjenje zla Židovima, Durtain kaže za Isusa da je „židovsko sanjalo" (str. 151.).

---

[740] Isto, str. 140-141.

Kako se mogao Sotona tako razmahati, tako čvrsto udomaćiti u hladnom intelektu Zapada? Karizmatski hrvatski svećenik Zlatko Sudac izvrsno primjećuje da se Sotona, kao i Crkva, u ostvarivanju svojih ciljeva služi metodom „inkulturacije“. Da bi upropastio čovjeka, narod, svijet, Sotona, kaže Sudac, prihvaća neke kulturne specifičnosti određene sredine te se tako uvlači u nju i onda počinje djelovati. Sudac primjećuje da je kulturna specifičnost Europe hladnoća, racionalnost, koju mi u ovoj raspravi, posuđujući izraz od dr. Milana Šufflaya, zovemo „hladnim intelektom“. Sotona se, prepoznavši tu specifičnost zapadne kulture, uvukao u intelekt Zapadnjakov te postupno navodio Zapad, posebno njegov anglosaski dio, da se sve više oslanja isključivo na intelekt, da se uzoholi svojim intelektom i prida mu božanske atribute, atribute svemoći. Zapadu je intelekt tako postao bog. To je djelo Sotone. Nikada svijet nije bio bliže svojoj propasti, i Bog danas daje zadnju šansu čovječanstvu da se trgne iz svoje letargije.

Jesmo li sada svjesni u kakvim vremenima živimo? Bog čovjeku pruža šansu da raskrinka Zloga, da ga odbaci, ili... Kršćani ne mogu više mlako živjeti u svojoj vjeri, mlako, „racionalno voljeti“ Boga: oni treba da počnu živjeti u Isusu Kristu, bez kompromisa, bez računice, bez ostatka, potpuno se predajući Bogu, Očevoj volji, a ne razmišljajući kako da ostvare svoju volju; treba da se odreknu Sotone, koji je prerezao veze između Zapadnjakova uma i srca! Zadnji je čas da se to učini!

Valja znati da su vodeći angloamerički „žreci“ bili ponosni na svoju zamisao (u stvari Sotoninu) da pomoću „književnih“ i „umjetničkih“ djela šire Europom utjecaj Zloga, tj. da nalaze među europskom inteligencijom one koji su u svom intelektu već pronašli novoga boga te da od njih naručuju pisanje, slikanje i promicanje takvih djela koja će ljude poticati na činjenje zala. Anglosaski „žreci“ tom su se zamišlju ponosili uvjereni da im nitko, a pogotovo povjesničari, nikada neće ući u trag! Eto kako su bili (i jesu) u vlasti Sotone – toliko te ih je njegova oholost potpuno obuzela! U idućim ćemo poglavljima zaviriti u još neka djela koja su pod plaštem „umjetnosti“ širila zlo Europom.

Durtainov je roman imao zadatak pobuđivati među Europljanima strah od crnaca, strah da oni ne zavladaju cijelim svijetom, da rasa koja ima „goleme čeljusti i vanredno debele usnice i usko čelo“ ne postane „budućnost Amerike, a možda i svijeta“ (str. 145.). Pred kraj romana naglašava se da su američki crnci u ekspanziji:

„Pogledajte ovu novu generaciju: zdrava tjelesa, čvrsti karakteri, savršeno povjerenje! Oni će, a ne bijeli, riješiti pitanje rase. Oni će pogledati licem u lice ove ograničene Anglosase žalosna lika i bljutava mirisa.“[741]

---

[741] Isto, str. 146.

Eto, Anglosasi gube, poručuje Durtain, i obmanjuje. Kao britanski čovjek, Durtain će rado naglasiti da Britance ugrožavaju crnci, Irci i – Židovi:

“U neizmjernom američkom amalgamu, koji je složen ponajviše od anglosaskog, a onda germanskog i skandinavskog materijala, trebalo je s vremenom pripustiti i druge elemente: Latini, Kelti, Židovi, Slaveni,[742] pa i Crnci upotrebljavaju se kao sporedne supstancije, da ispune pukotine plodnom zemljom crnicom. Danas ove rase počinju prijetiti, da će sve poplaviti, jer hoće da sve postignu, a pomalo i postizavaju. Usprkos razlikama, koje ih dijele, kako ti ljudi umiju lijepo namignuti ili zaškiljiti iza leđa Britanaca i puritan?!”[743]

Nema potrebe da čitatelje još zamaramo primjerima bolesnog rasizma koji u ogromnim količinama izvire iz Durtainovog romana.

Pri kraju ovog poglavlja prilažemo još jedan dokaz da je dr. Ivo Hergešić i te kako znao kakav je Durtainov roman.

U svome prikazivanju drugog Durtainovog romana, „Frank i Marjorie“, objavljenog na hrvatskom jeziku 1935., on u Horvathovom „Jutarnjem listu“ izdašno hvali sve fotografije kojima je ilustrirano hrvatsko izdanje toga romana; međutim, ni u jednom svom prikazu romana „Captain O. K.“ ne spominje da je to izdanje ilustrirano: jednom fotografijom (na prednjem predlistu je fotografija ispod koje piše: „Luc Durtain pred sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu“, očito snimljena 1932.), i jednim drvorezom, otisnutim na posebnom, kvalitetnijem papiru. Nas ovdje ne zanima fotografija, koja je vjerojatno trebala sugerirati da je Luc Durtain obrazovan gospodin i da voli Hrvatsku, nego list s drvorezom, umetnut između 32. i 33. stranice romana.

Autor drvoreza je belgijski grafičar i slikar Frans Masereel,[744] a naziv drvoreza je „Crnac“. Hrvatsko izdanje Durtainovog romana nije jedino Durtainovo djelo koje je Masereel ilustrirao; uvidom u katalog „Das Werk Frans Masereels in der Deutschen Staatsbibliothek“ (Berlin, 1990.) ustanovljujemo da je ilustrirao još dva izdanja Luca Durtaina: „Découverte de long-view“ (Paris,

---

[742] Zašto su među neprijatelje ljudi „anglosaskog, germanskog i skandinavskog materijala“ uvršteni i Slaveni? Zato što će trebati napasti Rusiju, a Rusi su Slaveni! Dobro, a zašto se takva poruka upućuje Hrvatima, koji su valjda ipak Slaveni? E ne, reći će Josip Horvath, Hrvati dolaze iz Irana! Upravo je Josip Horvath prvi neumjereno naglašavao važnost “iranskog porijekla” Hrvatâ, u “Kulturi Hrvata kroz 1000 godina” (Zagreb, 1939.), kao da i Srbi nisu došli iz Irana! Pa na Balkanu ima vrlo mnogo lokaliteta u čijim nazivima možemo naslutiti iranske korijene! No, o tome u drugom poglavlju. Za sada, dovoljno je reći da je Horvathovo prenaglašavanje “iranskih korijena” Hrvatâ bilo u funkciji pripremanja terena za njihovo sukobljavanje sa Slavenima.

[743] „Captain O. K.“, str. 167.

[744] Belgijski grafičar i slikar (Blankenberghe, 30. VII. 1889. – Avignon, 3. I. 1972.). U „Enciklopediji likovnih umjetnosti“ (Zagreb : JAZU, 1964.) Mirjana Veža je zapisala: „Glavni dio njegova opusa čine drvorezi i crteži izrazito proturatne i socijalne tendencije, s duboko humanim stavom za bijedne i bespravne, te s osjećajem za desperaciju čovjeka u surovoj stvarnosti velegrada. Služi se oštrim i ekspresivnim linijama, lapidarnim plohama i naglašenim kontrastima crnoga i bijeloga. U realizam motiva unosi često fantastiku i vizionarnost.“ Ove nas tvrdnje ne trebaju zbuniti, jer smo se već upoznali s mnogim lažnim veličinama XX. st.

1927), i, što je posebno zanimljivo, rusko izdanje romana „Conquêtes du monde“ (Moskva, 1937.).[745] Njemački katalog ne spominje Masereelovu ilustraciju hrvatskoga izdanja.

Kakva je ta ilustracija? U prednjem planu je crnac u odijelu, s kravatom, cvjetićem na reveru i cilindrom na glavi, uskih bokova i vrlo širokih ramena, s dugim i snažnim rukama. Crnac je okrenut prema promatraču slike, kreće se prema promatraču. Ali, crnac nije sam – on vodi beskrajnu kolonu crnaca, od kojih se vide samo uzdignute ruke, koje se dižu iza njegovih ramena, ruke s prijetеći stisnutim šakama. Dakle, crnci prijete. Kome? Svakom promatraču drvoreza, dakle cijelom svijetu – Masereel je prikazao crnca kao prijetnju cijelom svijetu. Pozadinu čine mnoge stisnute šake i lica bjelkinja, koje se dive crncu. Nema nijednog lica bijelca, muškarca. Njih, bijele muškarce, crnci su očito zgazili, pobili. A njihove žene uzeli su za sebe. Rasistički drvorez, vrlo rasistički. Crna rasa kao prijetnja bijeloj. Rekli bismo, kao da je grafiku „Crnac“ Masereel radio samo za Durtainov roman, i to baš za sljedeće retke o Benu Pipkinu, koje čitamo pred kraj romana:

> „U ruci drži čudnu gitaru, a čini mu se kao da se ukrcao već na parobrod ili kao da velikim koracima grabi preko Oceana. Četa svijetlih iskara ide za njim. On ju vodi prema Evropi. Onim nadutim Englezima, bradatim Francuzima i Nijemcima,[746] koji se hrane kobasicama (to je bilo sve, što je Ben znao o Starome Svijetu). I tako Captain O. K. stupa na valovima na čelu regimente buildinga, za kojima će možda poći i avioni i oklopnjače.”[747]

Za Masereelovu grafiku u “Captainu O. K.“ nikako ne možemo tvrditi da je motivirana „humanim stavom za bijedne i bespravne“, nego baš obratno: licemjerno prikazuje crnce kao nadmoćnu, pobjedničku rasu.

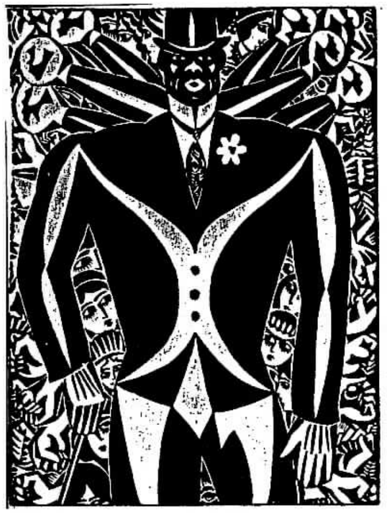

Frans Masereel
Crnac (drvorez)

---

[745] Očito je Durtainovim romanima i Ruse trebalo uvjeriti kako anglosaski Zapad nije opasan! Inače, zanimljivo da je Masereel između dva svjetska rata nekoliko puta posjećivao Sovjetski Savez.

[746] Kao i Josip Horvath, Luc Durtain ima zadatak uvjeravati Europljane kako Velika Britanija pripada Europi, kako dakle i Britaniju, a ne samo Njemačku, ugrožavaju američki crnci i Židovi.

[747] „Captain O. K.“, str. 177.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Verner von Heidenstam: BOŽJI PUT SVETE BRIGITE**, HKD sv. Jeronima, Zagreb 2003.
2. **KRUH NEBESKI, molitvenik, novo izdanje**, HKD sv. Jeronima, Zagreb 2003.
3. **David Kabalin: DEDOVE POJIDI I VESELJA**, Adamić, Rijeka 2003.
4. **Mila s. Bernardina Crnogorac: PUTNIK,** Naša ognjišta, Tomislavgrad 2003.
5. **Vladimor Vugrin, Snježana Dubak-Brakšić: ALGORITAM KAPITALA**, Hrvatska udruga žrtava pretvorbe, Zagreb 2003.
6. **Dražen Vlahov: GLAGOLJSKI ZAPISI U KNJIZI KRŠTENIH, VJENČANIH I UMRLIH IZ HUMA (1618 – 1672)**, Državni arhiv u Pazinu, Pazin 2003.
7. **Marko Bošković: POD SRUŠENIM KROVOVIMA**, HKD Napredak, podružnica Kiseljak 2003.
8. **OBNOVLJENI ŽIVOT 3/2003**, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 2003.
9. **CRKVA U SVIJETU**, 3/2003, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2003.
10. **FORUM 7-9/2003**, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2003.
11. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 11/2003**, Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 2003.
12. **MI, list mladih, 11/2003**, Hrvatski katolički zbor “Mi”, Zagreb 2003.
13. **KATEHEZA 3/2003**, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 2003.
14. **REPUBLIKA HRVATSKA**, 216/2003, Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb 2003.
15. **MATICA 10/2003**, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2003.
16. **KAJ 4-5/2003**, Kajkavsko spravišče, Zagreb 2003.
17. **JEZIK, 4/2003,** Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu, Zagreb 2003.
18. **NAPREDAK 3/2003**, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 2003.
19. **ZBORNIK: IVO ANDRIĆ I NJEGOVO DJELO**, Pedagoški fakultet, Sveučilište u Mostaru, Mostar 2003.
20. **BOSNA FRANCISCANA,** 18, Franjevačka teologija Sarajevo, Sarajevo 2003.
21. **REPUBLIKA 11/2003,** Društvo hrvatskih književnika i Školska knjiga, Zagreb 2003.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Doprinos zajedničkoj i jedinstvenoj kulturi

Ovim tekstom želio bih čitateljima skrenuti pozornost na prvotne doprinose pripadnikâ bosanskohercegovačkog islamskog tradicijskog i kulturnog kruga riznici hrvatske pisane baštine. Naraniji takvi prinosi potječu s početka XVI. stoljeća, pisani štokavskim dijalektom i ikavskim odnosno, rjeđe, ijekavskim govorom, a arapskim pismom. Riječ je o hrvatskoj tzv. aljamiado književnosti.

Aljamiado (španjolska riječ od arapske al-ajamiah) znači pisanje arapskim pismom na nearapskom jeziku. Tako su arapsko pismo prilagodili Mauri-Arapi u Španjolskoj, Turci, Iranci i Kurdi, a i u južnoslavenskim zemljama pod turskom vlašću pisana su njime književna djela na narodnom, slavenskom, materinskom jeziku.

Dakako, najprije su to bile nabožne pjesme, tzv. *ilahije*, i poučno-moralističke, tj. *kaside*. Njima se pridružuju pjesme pritužbenog karaktera, poznatije pod nazivom *arzuhal* (turcizam, u značenju: *molba*, *predstavka*, *pritužba*, *peticija*, *politička pjesma*, *poslanica*). Nadalje, prilagođenim arapskim pismom na hrvatskom su jeziku pisane i tzv. *hićaje* (prema turskoj riječi hikjaja), naime: religiozne priče, bajke, legende i novele. *Mahzar* je bio književni oblik zajedničke molbe, peticije upućene višim turskim vlastima. Najposlije, tu su također patriotske pjesme i pjesme ljubavnog sadržaja. Inače, u svom osobnom dopisivanju hrvatski plemenitaši, begovi, age i njihove žene pisali su na hrvatskom jeziku pismom zvanom bosančica.

Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak prvi upoznaje javnost s ovim oblikom književnog stvaralaštva, te piše: "Zanimljivo je da ti derviši iako su svoj nauk primili na tuđem jeziku, opet nijesu odvrgli svoj materinski jezik, opet im je toliko omilio da su voljeli tim jezikom okititi svoje misli i zapisati pouke svojim suvjernicima ." ("Istočno blago", 1897. god.)

Već oko 1588-1589. godine javlja se pisac potpisan kao *Mehmed Erdeljac*, rodonačelnik aljamiado književnosti, svojom *"Hrvatskom pjesmom"* – *Chirvat Turkisi*. Akademik Dubravko Jelčić u jednoj svojoj nadahnutoj raspravi i odgovoru jednom od brisatelja istine – kojem naslov Mehmedove pjesme smeta, pa stoga utajuje ovog pjesnika i izopćuje ga iz literature – piše : "...ali tvrdim da taj naslov *Hrvatska pjesma* implicira Mehmedov osjećaj zajedništva s Markom Marulićem, koji, šezdesetak godina prije Mehmeda, za svoju *Juditu* kaže da je u versih harucchi slosena; štoviše, taj naslov (Mehmedov) svjedoči i njegovu (Mehmedovu) svijest o tom zajedništvu – zajedništvu kulturnom, književnom i jezičnom.

A ta se kultura oblikovala, na ovom prostoru od Jadrana do Drave, kao hrvatska kultura, ta književnost kao hrvatska književnost i taj jezik kao hrvatski jezik. Pa kad je na toj osnovi Marulić hrvatski pisac, ne bi li bila diskriminacija ili pak neodgovorna samovolja kad bismo Mehmeda Erdeljca hotice isključili iz hrvatske književnosti, možda samo zato jer se prohtjelo nekom (meni uza sve to sasvim nepoznatom i nadasve indiferentnom) Mustafi Imamoviću..." Ovo, u svakom pogledu instruktivno, štivo, upućeno u mjesecu srpnju daleke 1972. godine utajitelju s one strane, naputak je i o krivotvoriteljima s ove strane.

U XVII. stoljeću javlja se pisac arzuhalâ (pritužbi) – *Hađi Jusuf Livnjak*, kao i *Muhamed Hevaji Uskufi*, leksikograf, tvorac zacijelo prvoga *hrvatsko-turskog stihovanog rječnika*, napisanog 1631. godine, a poznat i kao pisac jednog ljubavnog spjeva o ženama. Piše pobožne pjesme i pjesme sa žarkim pozivima na islam, te naučava da su svi ljudi postali od jednog oca i majke i da su u početku ispovijedali isti nauk. Rođen 1601-2. u selu Dobrnju kod Tuzle, kao dječak ostaje bez roditelja i luta po svijetu te naposljetku dolazi i do Carigrada. Piše o progonima što ih provode turski službenici, o njihovoj gramzljivosti i potkupljivosti... Pjesnički pseudonim *Hevaji* značio bi *Zračni*, a smatra se da je i *Uskufi* pseudonim. Umro je oko 1651. godine.

Hasan Kaimija Zrinović, derviš, poznat je po jednoj domoljubnoj, protumletačkoj pjesmi, u kojoj govori o Hrvatima pod mletačkom vlašću kao o dijelu vlastitog naroda ("nemojte se kladiti, a Hrvate paliti, zato ćete platiti, kad vam ode Kandija").

Hasan Kafi Pruščak jedna je od najistaknutijih ličnosti duhovne i književne povijesti Bosne XVI. stoljeća, autor brojnih djela iz filologije, prava, teologije, filozofije, povijesti i politike. Na francuski jezik mu je godine 1824. prevedena studija "Temelji mudrosti o uređenju svijeta".

Pisac poznatog "Duvanjskog arzuhala" iz XVII. st., *Mehmed Aga Pruščanin*, rođen je u Pruscu ili, kako se turski nazivala ta pogranična tvrđava, *Akhisaru-Biogradu*, odakle je poslan u Duvno da čuva granicu. U svom arzuhalu opisuje atmosferu vojničkog života i jadikuje nad teškoćama i nevoljama koje su ga zatekle prilikom čuvanja granice i pripremanja napadâ na susjedne mletačke i austrijske strane.

Jedan od najplodnijih pjesnika aljamiado književnosti svakako je pjesnik poznat pod imenom *Seid Vehab Ilhamija*, derviš, pisac preko dvadeset ilahija i kasida, rođen u Žepču oko sredine XVIII. stoljeća, a po nalogu Ali-Dželaludin-paše zadavljen u Travniku 1821. godine, platívši glavom zbog jedne pjesme u kojoj je ustao protiv tadašnjeg turskog poretka u Bosni, pjevajući:

Turčin nema amela (ne čini dobra djela)
Krivda pravdu zamela..
ili:
Čudan zeman nastade
Sve zlikovac postade,

provodeći u tim stihovima distinkciju spram osmanlijskih-turskih okupatora – koji su to bez obzira na istovjetnost vjere – i time neprijeporno svjedočeći svoju pripadnost hrvatskom korpusu.

Umihana Čuvidina prva je poznata pjesnikinja muslimanka i jedna od prvih pjesnikinja na hrvatskom jeziku. Autorica je poznate pjesme "Sarajlije iđu na vojsku protiv Srbije". Rođena u Sarajevu oko 1870. godine, bila je zaručena s Mujom Čamdži-Bajraktarom, koji je poginuo pod Loznicom u vojsci Alipaše Derendelije u vrijeme srpskog ustanka te mu se zaručnica od žalosti nije nikada udavala. Njena jedina pjesma sačuvana je u izvorniku, a sastoji se od 79 stihova u osmercu i desetercu. Postoje dvije njene verzije, jedna sačuvana u Travniku, druga u Mostaru. Jezik pjesme je čist i turcizmi se upotrebljavaju isključivo kada se opisuje janičarska odjeća. Umrla je u Sarajevu 1870. god.

Ševki (Svijetli) pjesnički je pseudonim *Mula Mustafe Bašeskije*, rođenog u Sarajevu 1731/32. god. u Mimar-Sinanovoj mahali. Primivši solidno obrazovanje, postao je narodni pisar, neka vrsta odvjetnika, te pisao za nepismen svijet pisma, sastavljao molbe, žalbe, ugovore, potvrde, potpise, ostavštine, radi čega je oko 1763. unajmio pisarnu u Sarajevu u neposrednoj blizini Sahat-kule. Od godine 1756. pa sve do 1804-5. piše *Ljetopis*, doduše na turskom jeziku, ali u njemu upotrebljava i mnoge hrvatske riječi, primjerice nazive mjeseci. Poznavatelji njegovog djela ističu kako je vidljivo da je mislio na hrvatskom jeziku a pisao turski, što nipošto nije smetalo sočnosti i čistoći stila, pa je stoga o njegovoj stilskoj vještini i ustvrđeno: "po Bašeskijinom opisu mogao bi slikar prenijeti sliku Sarajeva na platno". Iako je pisao na turskom, po svom djelu spada i u hrvatske književnike islamske provenijencije. Autor je triju pjesama, od kojih je najuspješnija "Pobožna pjesma". Umro je u Sarajevu 1809. god.

Njegov sin, *Mustafa Firaki*, bio je na neki način predodređen da nastavi djelo svog oca. Rođen u Sarajevu 1775. godine, pjesnik, prikupljač narodne poezije i kroničar svoje sredine, poznat je i po svojem "Ljetopisu", za kojeg tvrde da je sličan očevom po stilu, te čak i po karakterističnim izrazima koje obojica upotrebljavaju.

Stvaranje tzv. alhamijado književnosti, koje počinje u XVI. stoljeću, nastavilo se i nakon austrougarske okupacije, no tada sadržajno isključivo vezano uz vjersku tematiku, pri čemu iznimku čini ljubavna lirika *Fejza Softa*, učenika medrese (vjerske škole) u Travniku. Za tu liriku poznavatelji tvrde da je izuzetna po motivima i specifična po svojoj obradbi teme odnosa žene i muškarca.

Spomenut ću redom još neke aljamiado književnike: Hasan Travničan, Jusuf-beg Čengić , Abdulkerim Tefterdarija, Omer Humo, revan promicatelj ovog oblika hrvatske književnosti, veoma zaslužan za upoznavanje javnosti s njim.

Uznastojao sam, eto, upozoriti čitatelje na taj ogranak hrvatske književnosti, na njegov neprocjenjiv doprinos zajedničkoj i jedinstvenoj hrvatskoj kulturi. Upravo se na podlozi izloženih činjenica nadaje i odgovor svima onima koji sumnjičavo pitaju o broju Hrvata islamske vjere, kao i onima koji – bilo iz neupućenosti, bilo iz neznanja, bilo zbog predrasuda ili zbog prihvaćanja velikosrpskih nazadnjačkih i isključivih stavova – drže da je Hrvat isključivo katolik, musliman Bošnjak ili, pretežno, "balija " a zapravo ništa: odgovor u kakvoj su golemoj, namjernoj ili nenamjernoj, svjesnoj ili nesvjesnoj zabludi, te kakovu silnu štetu nanose ne samo hrvatskoj kulturnoj baštini nego i hrvatskom narodu, odričući se dijela vlastitog bića, vodeći nas prema provaliji samoizolacionizma i isključivosti.

U vezi s tim nakaradnim stavovima pada mi na um jedna anegdota iz razgovora kralja Aleksandra i njegovog ministra Rade Pašića, koju je zabilježio ovaj potonji. Razgovaralo se o sudbini Istre. Kralj je sugerirao ministru da Istru prepuste Italiji, jer tamo žive "neki Hrvati i slični". Pašić je navodno odgovorio: "Visočanstvo, čuo sam za kraljeve koji hoće više ali ne i za takve koji hoće manje." Naravno da ta srpska dosjetka nije uzor za rješavanje teritorijalnih pitanja, ali je instruktivna s obzirom na postupke grupice, nažalost hrvatskih, štetočina koji sebe nazivaju domoljubima, a čiji se destruktivni talent iskazuje u trogloditskom poimanju i sveobuhvatnoj sposobnosti da od većeg naprave manje .

Međutim, neće to tako ići, jer gotovo sto godina prije nego što će se svijet sjetiti da Poveljom o pravima i slobodama čovjeka utemelji priznanje i zaštitu takvih prava, na hrvatskom pravnom i filozofijskom nebu stvara im dr. Ante Starčević okvir od pravnih dragulja, sažetih u čuvenoj izreci: "Mi smo Hrvati narod s dvije vjere, s katoličanstvom i islamom, i to nije naša razlika nego naše bogatstvo."

I doista, možemo biti ponosni na te tolerantne misli, kakvima bi se dičio svaki narod, na tu vertikalu hrvatskog duha koja bi, ako bismo je prigrlili, pružila neprijeporno jamstvo da je isteklo vrijeme "konjokradicama" i lopovima, koji ne mogu biti čuvari časti, života, imovine i riznice duha jednog naroda, i koji bez obzira na to kako se nazivaju i jesu li s ove ili one strane granice, ostaju ono što su uvijek i bili: sumnjivi ljudi s još sumnjivijim ciljevima i postupcima..

Stoga, vratimo se razumu i onom što nas krasi, naime – kako to uporno tvrdim, pišem i govorim – istinskom, a ne deklaratornom, duhu starčevićanstva, koji uvijek može premostiti sve naše razlike. Što skorije budemo uklanjali posljedice stravičnih događaja, istinskim i recipročnim poštivanjem posebnih interesa i prava, riješit ćemo probleme koji nam za sada izgledaju ogromni i nerješivi.

Primjer Njemačke i Austrije reći će mnogo, sam po sebi, onome tko razumije odnosno želi razumjeti: ista etnička pripadnost nije zapreka postojanju različitih država. Mutatis mutandis, ne dovodeći u sumnju političku konstitutivnost Bošnjaka i iz toga izvedena njihova prava zajamčena Poveljama Ujedinjenih naroda, dapače, poštujući ih u punom opsegu, ne izvodim zaključak o nužno različitoj etničkoj pripadnosti. Upravo suprotno. *Bliskost ili* differentia specifica *ishodište je za postojanje i promicanje zajedničkih potreba i ciljeva.*

Vjerujem u dobar ishod svih koji budu pregnuli u ovom pravcu.

Mirsad Bakšić

Možda je ipak čovjek postao od majmuna...

Školske godine 1944/45. bio sam u III. razredu zadarske Gimnazije. Jugopartizani su ušli u Zadar 31. listopada 1944. godine, pošto su ga dan ranije napustili njemački okupatori i talijanska-fašistička vlast. Više smo desetljeća učili da su jugopartizani oslobodili Zadar! To je bilo oslobođenje od fašističke vlasti, a zapravo nova okupacija – jugopartizanska. Zadar je oslobođen tek prvim demokratskim izborima 1990. godine.

Baš tako misli Tamara Griesser-Pecar za Sloveniju. Ona piše: «...1945. nije se dogodilo stvarno oslobođenje Slovenije, jer je oslobođenje iz tamnice totalitarnoga okupatorskog režima završilo samo u novom ropstvu pod drugim totalitarnim režimom – vladavinom komunista. Oslobođena... Slovenija... tek nakon 25. lipnja 1991. godine.» (prema C. G. Ströhmu)

Vratimo se mojoj školskoj godini. Ona je počela tek u ožujku 1945. i trajala je do srpnja te godine. Zadar je naime bio sav u ruševinama, a ono malo neuništenih zgrada neupotrebljivo. Prošlo je nekoliko mjeseci dok nisu prvi đaci mogli ući u zgradu Gimnazije na Novoj obali. Dakako, nije bilo stakala na prozorima, pa su svi u ožujku i travnju 1945. sjedili u klupama u kaputima i kapama, ili šeširima. Tako i gospoda/drugovi profesori, kojih je u početku bilo samo 11.

Nova vlast – sve novo. Nova povijest, nova filozofija, nove prirodne znanosti. Samo su matematika i fizika ostale iste.

No, nova vlast nije imala novih knjiga, pa smo upotrebljavali udžbenike iz školskog sustava Nezavisne Države Hrvatske, koji su nam stigli iz Zagreba. Na koricama svakog udžbenika bio je velikim slovima utisnut naziv te države. Neki su primjerci imali prilijepljenu papirnatu vrpcu preko tog naziva, ali ne svi. Tada nije bila zabranjena upotreba tih udžbenika. To se dogodilo nešto kasnije, kada su se pojavili novi, komunistički udžbenici.

Udžbenike iz matematike i fizike bez teškoća su rabili i đaci i profesori, jer zakoni fizike i matematike vrijedili su svugdje jednako – i u kapitalizmu i u novouspostavljenom boljševizmu! U skoro svim ostalim predmetima pojavile su se teškoće i za đake, a posebno za profesore. Jadni naši profesori – morali su se mučiti da tumače po novom, marksističkom "zakonu", a još nisu znali kako to treba činiti. Bojali su se da ne pogriješe u novim kategorijama nove političke dogmatike.

Evo primjera iz kasnijih godina, možda oko 1948. ili 1949. Prof. Viktorija Tomić predavala je filozofiju i hrvatski jezik, a jako se bojala. Nije znala što činiti, jer su vlasti bile sve strože. Upita ona svog kolegu prof. Margreitera: "Kako ću tumačiti, bojim se da ne pogriješim… izgubit ću službu." Flegmatični Margreiter joj reče: "Kolegice Tomić, to vam je najlakše. Govorite đacima obratno od onoga što ste učili i naučili, pa ćete biti na crti marksizma-lenjinizma!"

Na početku novog sustava moralo se biologiju i povijest tumačiti na nov način i osobito naglašavati da je čovjek postao od majmuna. No o tome još nije bilo knjiga, niti su već bile prevedene s ruskog pučke knjižice (od po 20-ak stranica) koje su sve tumačile na «naučnoj osnovi». Te se knjižice mogu danas vidjeti u našim knjižnicama i nose naslov: Kako je postao svijet, Kako je postao čovjek, Postanak svemira itd.

Profesori su dakle bili na mukama, jer su trebali tumačiti ono što nisu znali. Svi su oni prije svoje đake učili da je Bog stvorio čovjeka, da se nekakva evolucija može dopustiti s obzirom na čovječje tijelo itd. A sada su morali uvažiti naredbu i sve tumačiti na osnovama marksizma-lenjinizma, dijalektičkog materijalizma, darvinizma i sl.

Od svih naših profesora najbolje se snašao prof. Mika, koji je predavao povijest i filozofiju. Znao je da su svi drugovi «rukovodioci» nepismeni, a uz to bio dobar dijalektičar u izvornom smislu riječi. On je rado tumačio i dokazivao da je čovjek postao od majmuna. To je radio u školi, a često i u pučkom (tada «narodnom») sveučilištu. Dakako, *ad captum* nepismenih, a vlast je bila zadovoljna. Jednom, misleći da je Mika nešto ozbiljniji, otišao ga je slušati u pučkom sveučilištu trećoredac o. Ivo Marcelić, u svom redovničkom habitu! Ne treba dokazivati kako je o. Marcelić otišao razočaran poglavito zbog profesorove neozbiljnosti. Mika bi, dakle, ovako tumačio: «Drugovi i drugarice, valjda je svima jasno da mi gradimo novo društvo na temeljima marskizma-lenjinizma. Tu nije moguće nikakvo popovsko mračnjaštvo, tj. praznovjerje. Sve je nauka dokazala. Tako je dokazala da je čovjek postao od majmuna. Nije Bog stvorio čovjeka, jer je nauka dokazala da Boga nema. Ako ga nema, onda nije mogao stvoriti čovjeka. To je dovoljan dokaz da je čovjek postao od majmuna zakonom evolucije. Jer, svatko može opaziti da je čovjek sličan majmunu, odnosno majmun čovjeku. Mala razlika u gramima između čovjekova mozga i majmunskoga ne znači baš ništa. Mozak malo veći, mozak malo manji – to ne utječe na naučnu istinu da je čovjek postao od majmuna. Da vam pravo kažem, drugovi i drugarice, ja se ne sramim što vučem podrijetlo od majmuna, jer je to naučna istina i to mora biti jasno svakom graditelju besklasnog društva...»

Tako, ili slično, objašnjavao je prof. Mika najnoviju boljševičku dogmatiku.

Ovdje se moram prisjetiti nezaboravnog franjevca o. Benka Tulića, koji je umro u Zadru 1990. godine. On je u ožujku 1945. u Korčuli jedne nedjelje propovijedao na misi i dokazivao da čovjek nije postao od majmuna. To je bilo dovoljno da 31. ožujka 1945., baš na svoj rođendan, bude uhićen. Osuđen je na 7 godina robije, što je sve izdržao. Olakotna okolnost bila je što je optuženik na suđenju priznao da je govorio kako ne potječemo od majmuna...

Ali, vraćam se u svoju školsku klupu. Priznajem, teorija o čovjekovu podrijetlu prilično me zbunjivala, pa sam počeo proučavati, *privata diligentia*, čovječje podrijetlo. U tome mi je jako pomogla knjiga o. Marijana Blažića *Evolucija i postanak čovjeka* (Zagreb, 1939.). Tog su franjevca u Dubrovniku ubili jugopartizani – možda baš zbog te knjige (cfr. o. Blažiću *Hrvatski biografski leksikon*, 2, 1989., str. 38).

Tako sam (kao petnaestogodišnji đak) nakon mnogo mjeseci čitanja shvatio o čemu je riječ i što govori nauk Crkve o postanku čovjeka i evoluciji. Mogao sam sasvim mirno dalje slušati budalaštine koje su profesori povijesti i prirodnih znanosti morali pričati đacima. Ponuđeni crkveni dokazi bili su za mene logični i prihvatljivi: čovjek nije postao od majmuna!

* * *

Nakon sedam desetljeća gospodarskog, političkog i filozofskog ludovanja otišao je marksizam–lenjinizam u povijesni nepovrat, a s njim i teorija o majmunskom podrijetlu čovjeka.

Danas međutim, kao stari umirovljenik, zbunjen sam čovjekovim ponašanjem, koje nalikuje majmunskom. Dakle, opet neki majmuni!

Često se koristim gradskim autobusom, što mi ranije nije bilo potrebno. Nerijetko ga treba čekati, a dok čekam prisiljen sam gledati. Gledajući ljude oko sebe, koji također čekaju autobus, stare i mlade, djecu i učenike, one ozbiljne (barem po vanjštini) i one koji po izgledu to nisu, morao sam nešto opaziti: skoro svi, osim časnih iznimaka, imaju obje ruke zauzete: u jednoj je mobitel, a u drugoj boca vode (veća ili manja). Uz mobitel je često kutija cigareta i upaljač. U ustima žvakaća guma. Svi oni (dok čekaju gradski autobus) neprestano telefoniraju, redovito gluposti – što ne mogu ne čuti, jer sam od njih udaljen samo nekoliko centimetara, a još, hvala Bogu, nisam oglušio. Zacijelo je nekome od njih mobitel nužan, ali je također sigurno da ga 90% ljudi, a osobito djeca i učenici, ne trebaju. Sigurno je još nešto: mjesečni trošak za to telefoniranje vjerojatno iznosi nekoliko stotina kuna. Djeca troše novac koji nisu zaradila. Znači, roditelji se ne mogu tužiti na male plaće, ako samo za tu glupost izdvajaju nekoliko stotina kuna na mjesec. Možda je u pravu trenutni predsjednik hrvatske Vlade kada kaže da svi mi bolje živimo, ali da to ne shvaćamo! Ja to shvaćam, pa tko zna neće li me gosp. Račan odlikovati za razumijevanje?

Ako je onakvo držanje mobitela u ruci (kao što mala djeca drže lutku i s njome idu spavati!) besmislica, još je veća besmislica držati tako bocu vode, što bi čovjek mogao činiti samo za pokoru ili kaznu. Tolika je moć mode!

U psihologiji smo učili da je ljudsko ponašanje zarazno – ali ipak samo do neke mjere. Spomenuti primjeri međutim pokazuju da se radi o nekakvoj kolektivnoj paranoji. O tome bi morali voditi računa pedagozi, sociolozi i druge kategorije stručnjaka. Mobitel, boca vode, kutija cigareta, žvakaća guma – dometi današnjeg čovjeka?!

Da je naš prof. Mika živ, današnje ponašanje ljudi zacijelo bi uzeo kao dokaz da je čovjek postao od majmuna, a ondašnja bi ga vlast, kada bi danas postojala, sigurno primjereno za to nagradila.

Dobro je što sam ostario, pa me možda taj najnoviji «dokaz» o čovjekovu majmunskom podrijetlu neće skrenuti u herezu...

Mislim da smijem reći da je tim nastranostima današnjeg čovjeka zaražena i elita ljudskog društva – katolički svećenici. Premnogi među njima, umjesto da budu učitelji naroda, kao što su bili kroz duga stoljeća, i isprave negativnosti, kao što su uspješno činili sve do sedamdesetih godina prošlog stoljeća, postali su žrtvama iste bolesti od koje boluje današnji čovjek.

Prema riječima Pija XI. katoličko svećeništvo bilo je jedno od najljepših dragulja u Crkvi. Dakako, iznimaka je bilo uvijek i svugdje, ali je ocjena Pija XI. bila točna.

Nakon II. Vatikanskog sabora većina se svećenika, pa i mnogi biskupi, pokolebala, postala neotporna prema negativnim svjetskim pojavama i – osim časnih iznimaka, kojih ima u svakoj biskupiji – prihvatila ih. Počevši od odjeće:

sada se oblače kao odrpanci i misle da će time nekoga privući u Crkvu. Najprije su, na veliko zadovoljstvo modnih kreatora, počeli nositi crne košulje, kao da su fašisti. Sada su pak u modi bijele košulje pa svećenici sliče na konobare, opet na zadovoljstvo i korist modnih kreatora, a na štetu ozbiljnosti svoje službe, jer puk više ne prepoznaje u njima ozbiljne osobe i vjerske predvodnike. Sve je to protivno crkvenim propisima.

Nažalost, mnogi su biskupi krenuli istim putem, prihvaćajući savjete modnih kreatora. Vidio sam u raznim vjerskim časopisima fotografije biskupa u košulji kratkih rukava, s biskupskim križem oko vrata, tj. na prsima. To je ponajprije nedostatak smisla za estetiku, jer križ ono što znači – znači kad je na reverendi, a inače je ruglo. Baš kao što bi bilo ruglo ako bi biskup (u košulji kratkih rukava) stavio na glavu svoju mitru da ga štiti od sunca. I tako hodao gradskim ulicama…

Nije stoga nikakvo čudo što slični svećenici i biskupi (salva reverentia!) ne mogu nikako biti poticajni za nova zvanja. To je jedan od uzroka što su diljem svijeta sjemeništa prazna, poluprazna, ili zatvorena!

Kada je riječ o služenju mise (oprostite: o slavljenju euharistije), onda su stvari uistinu sablažnjive, jer se nalazimo u kategorijama dogmatike. Najprije nekoliko riječi o izrazu *euharistija*. Pričao mi je jedan zagrebački svećenik kako se kard. Šeper ljutio kada bi čuo da se redovito izbjegava riječ misa i umjesto nje upotrebljava *euharistija*. Znao je reći tom svećeniku: Uh, više mi je dosadila riječ *euharistija*.

Jedan primjer o misi (euharistiji) bit će dovoljan za prikaz samovolje mnogih svećenika, pa i mnogih biskupa. Jednom je kard. Micara, vikar rimski, poslao jednog biskupa da ga zamijeni na nekom redovničkom skupu. Taj je prije mise upitao poglavara reda ima li možda kakve posebnosti u tom redu, kako bi se znao vladati kod mise. Ovaj mu reče: Ponašajte se obratno od onoga što piše u misalu, pa nećete pogriješiti. Svaki je komentar suvišan. Stoga, mnogo godina nakon toga nemilog događaja, i drugih sličnih, govori i piše kard. Meisner, nadbiskup kölnski: Jao nama ako degradiramo euharistiju… onda liturgija djeluje odbojno, šašavo. (MI, 2000., br. 10 str. 13)

Zato su u pravo vrijeme došle upute Sv. Oca o misi i euharistiji i njegova naredba da Svete kongregacije uklone zloupotrebe koje su se uvukle u liturgiju.

P. Benko Tulić je zbog osporavanja teorije o majmunima robijao punih sedam godina. Kasnije, kao provincijal, klečao je i molio se da ne bude «majmunskog» ponašanja, ali nije uspio, jer je rušiteljska, negativna moda bila jača od njegovih molitava! Premda uvijek nasmijan, umro je prije vremena – sigurno od žalosti. Sada počiva u miru; riješio se majmunske problematike.

Pavao Galić

Kapitalizam koji teče

Moguće je obogatiti se i bez
krađe – reče siromah!
A. B. Guthrie Jr: *Ovih tisuću planina*
(These Thousand Mountains)

Dramatične promjene društvenih i političkih okolnosti pokazuju na zapanjujući način da su ljudi većinom prije svega kameleoni. Njihova sposobnost mimikrije, tj. prilagođavanja novim uvjetima radi lakšeg preživljavanja, vjerojatno je veća nego kod onih jednostaničnih organizama o kojima smo učili u srednjoj školi na satu biologije – odnosno, prirodopisa (danas to zvuči nevjerojatno, ali prije gotovo pola stoljeća određeni školski predmeti u hrvatskim školama zvali su se isključivo *prirodopis* i *zemljopis*). Ovim se tekstom ne želim uključiti u tragikomičnu okašnjelu histeričnu litaniju antikomunizma ("od komunizma je gori samo primitivni antikomunizam", rekao je – možda ne baš tim riječima – Vaclav Havel, kojega su u bivšoj Čehoslovačkoj progonili i ometali mu književni rad ortodoksni komunisti), koju predvode izvjesni dežurni saborski lakrdijaši. Kod (ipak!) bivših komunista, koji danas doista zauzimaju sve bitne segmente vlasti, ne zaprepašćuje to što su oni u duši ostali komunisti, već prije svega (kako smo pokušali dokazati u predzadnjem prilogu) zapanjujuće uspješan način izvedbe svojevrsnog carskoga reza na sebi, pomoću kojega su PRESTALI biti komunistima. Ta pojedinačna i kolektivna instant-metamorfoza od donedavna ostrašćenih poklonika "revolucije koja teče" u samozatajne poslušnike (naravno, uz pripadne visoke apanaže) isto tako donedavna "trulog kapitalizma" – ne samo u Hrvatskoj, nego u doslovno SVIM tranzicijskim zemljama – vjerojatno je fenomen nezabilježen u svjetskoj povijesti. A kad već spominjemo "revoluciju koja teče", nisu li oni koji su se do jučer kleli u nju, danas prvi koji se dive pobjedničkom huku sveprožimnog mlaza neokapitalizma, razdraganih lica hrleći u drukčije "nove radne pobjede" – u kojima je, uzgred rečeno, samom radniku rezervirano mjesto negdje u zapećku, uz poluoglodanu kost!

Kod (najčešće novokomponiranih) gurua neokapitalizma najviše iritira to što oni kapitalizam apodiktički nameću kao univerzalno "konačno rješenje" (da, da, namjerno rabimo sintagmu koja je doslovan prijevod ključnog izraza nacističke ideologije – *Endlösung).* Tako je u subotnjem "Jutarnjem listu" od 18. siječnja urednik Davor Butković – u svojoj stalnoj kolumni pod naslovom *On the record,* komentirajući tada najavljivani generalni štrajk za veljaču ("Generalni štrajk: već izgubljeni rat") kazao, između ostalog, sljedeće:

Kada smo prije više od dvije godine suvlasnik EPH Nino Pavić i ja čekali premijera Račana u njegovu uredu u Banskim dvorima, ondje smo naišli na desetak sindikalnih vođa: jednostavnih, dobrodušnih ljudi, koji su nam gotovo očajničkim riječima ispričali što se sve događa sa zaposlenima u tekstilnoj, metalnoj, gumenoj ili brodograđevnoj industriji. Njihovi su nas iskazi potresli, ali mene je, osobno, još više potreslo što ti ljudi nisu razumjeli kako održavanje statusa quo, dakle preživljavanje njihovih uglavnom gubitaških poduzeća, nije nikakvo rješenje. Danas, dvije i pol godine kasnije, većina tvrtki koje su ti ljudi predstavljali na sastanku s čelnicima Vlade više vjerojatno ne postoji. O tome je ovdje riječ.

Glavni problem hrvatskih sindikata, i glavni problem eventualnoga generalnog štrajka, jest u činjenici što će zastupati interese onih slojeva stanovništva koji nemaju realnu perspektivu na hrvatskoj gospodarskoj sceni, koji nisu pokretači promjena u društvu, koji nisu nositelji pozitivnih gospodarskih trendova, nego pokušavaju, boreći se za svoj egzistencijalni minimum, zadržati ili poboljšati stanje održavanja iznad vode, koje traje već desetak godina i dulje.

Svi ti ljudi, dakako, imaju legitimno pravo na štrajk, ali oni s najavljenim generalnim štrajkom, kao ni s bilo kojim drugim štrajkom, ne mogu ništa bitno dobiti. Ako ova vlada radikalno ne promijeni Zakon o radu – u smislu ukidanja radničkih prava – učinit će to neka druga vlada. To je posve jasna politička nužnost, na koju se ne može dugoročno utjecati.

Umjesto da zavarava svoje članove unaprijed izgubljenom bitkom protiv promjena u Zakonu o radu, sindikalna bi vodstva morala razviti, u suradnji s vlastima, širok sustav društvene solidarnosti, koji bi barem ublažavao niz pojedinačnih tragedija, u koje se svaki dan uvjeravamo na televiziji kada se izvješćuje o stečaju ovoga ili onoga poduzeća.

Najavom generalnoga štrajka hrvatski sindikati pokreću svoj zadnji starinski rat, za povijesno preživjele interese, koji se ne mogu obraniti i koji će za nekoliko godina postati društveno irelevantni.

Autor je – kako se vidi "iz priloženoga" – dobro upoznat s tehnikom funkcioniranja neokapitalizma (što mu ipak ne daje pravo na – u osnovi dogmatsko – uvjerenje o neporecivosti vlastitih zaključaka). Na neki način Butković je dobronamjeran, ali više svisoka, pokroviteljski ("jednostavni, dobrodušni ljudi"), pa njegov tekst prije svega sliči na pismenu anamnezu samouvjerena psihijatra koji svom poludebilnom pacijentu pokušava stručno objasniti njegovo stanje, a posebno odnos tog stanja prema okolnom svijetu. Poenta takve anamneze jest u tome da se pacijenta pokušava uvjeriti kako je njegovo stanje nepopravljivo, jer se od njega i ne očekuje da razumije, a kamoli prihvati dobrohotno mu ponuđenu poduku. A nesposoban ju je shvatiti možda ne toliko zato što bi bio preglup da pronikne u opojne tajne neokapitalističke kabale, koliko zato što sa svojim terapeutom ne dijeli božansku viziju kapitalizma kao najsavršenijeg i završnog oblika u razvoju ljudske vrste. Ortodoksni komunisti – ili barem oni među njima koji poznaju teorijske zasade pokreta – doživljavali su komunizam kao još nedosanjan san (ostvareni cilj zvali su socijalizmom), dok žreci postmodernog neokapitalističkog globalnog totalitarizma svoj ideal vide već ostvarenim. Dakle, kada se malo zagrebe ispod površine tog neokapitalističkoga verbalnog "šminkeraja", otkriva se ništa drugo doli staro loše ispiranje mozga.

A da prije spomenuti gurui i žreci ipak uspijevaju i u sindikalnim redovima pronaći nekoga spremna "učiti, učiti i samo učiti", pokazuje primjer "predsjednice našeg sindikata radnika u trgovini i turizmu" (citirano prema članku Ive Horvata u "Vjesniku" od 3. siječnja), koja, u kontekstu tada općepoznatoga slučaja prodaje Sunčanog Hvara, izjavljuje kako "nema ništa protiv toga da novi vlasnik za 2-3 godine preproda poduzeće nekom trećem", pravdajući to ubitačnim argumentom: "Sve je ponuđeno na tržištu dionica, pa o čemu onda mi to govorimo?"

To je sukus svega! Svaki razložan, humanistički prigovor sindikalistâ ili bilo koga drugog postojećem stanju, pobija se kojom mantrom, čarobnom riječi ili sintagmom iz bogatog vokabulara neokapitalističkih demagoških floskula. Kada je u srednjem vijeku sin pitao oca (situacija poznata iz mnogih starih knjiga): "Oče moj, zašto smo mi tako siromašni, a naš gospodar tako bogat?", otac bi mu odgovarao: "Sine moj, to je Božja volja!" Danas je zakonitost Božje volje zamijenjena zakonitošću tržišta rada ili nekom drugom kapitalističkom mantrom. Sine moj (kćeri moja), danas je sve, uključujući moju i tvoju sudbinu, "ponuđeno na tržištu dionica" – PA O ČEMU ONDA MI TO GOVORIMO?!!!

Vjerojatno su Matija Gubec i Wat Tyler (vođa seljačkog ustanka u Engleskoj 1381. godine), prije nego što su stali na čelo pobune, išli nekom dobrohotnom svećeniku ili biskupu i pitali ga što da rade da im djeca ne bi i dalje umirala od gladi, i vjerojatno su dobili isti ili sličan odgovor. A tada im je u jednom trenutku jednostavno "pukao film", pa povijest i danas o tome s ponosom govori kao o seljačkim ratovima ili bunama, krvavim prethodnicama današnjih generalnih štrajkova. Možda su i sami bili svjesni da je njihova pobuna unaprijed osuđena na propast, ali više nisu mogli podnositi NEPRAVDU i SOCIJALNU NEJEDNAKOST. Ovi izrazi proširuju, međutim, u velikoj mjeri kontekst zadane teme.

Ante Gradiška

Slavista je “sve manje”, ali iranista ni od korova – iliti: kudeći jedno (slavenstvo), kvarimo drugo (iranstvo)

Svako toliko, nekad intenzivnije a ponekad manje učestalo, ali zato ustrajno i neprekidno – u različitim se hrvatskim tiskovinama može pronaći tekst s afirmativnim, negacijskim ili neutralnim pristupom tzv. iranskoj teoriji i podrijetlu Hrvatâ i hrvatskog narodnog imena. Ništa čudno, rekli bi mnogi, ta s uspostavom nezavisne i u ratu oslobođene nacionalne države (uzgredna pripomena: ovo pišem baš na sam dan neovisnosti – 8. listopada 2003. god.), u uvjetima slobodnog, politički nezavisnog tiska i novinarstva čuju se različita mišljenja, stavovi, a bez obzira na razlike u mišljenjima o tome se treba i mora pisati. Bilo bi lijepo da je istinito, ali u zbilji stvari su posve drukčije.

Prvo, slobodni tisak i politički nezavisno novinarstvo su u Republici Hrvatskoj relativni pojmovi, a sada je već posve jasno i da je intelektualna, znanstvena i stručna razina tih napisa vrlo niska, bolje rečeno nikakva, premda već više od desetljeća imamo vlastitu državu. Stanje u tisku posvema je sukladno jadnom, okoštalom, poimanju iranistike kakvo je vladalo, recimo, u devetnaestom stoljeću, a proteklih nam ga 70-ak godina uporno nametala hiperindoktrinirana jugoslavistika (napose “jugoistorija”). Ništa bolja, glede iranistike, nije ni situacija na sveučilištu, gdje bi se sigurno moglo, u okviru već postojećih katedri, uobličiti nekoliko zasebnih semestara te izdvojenih kolokvijalnih tematskih cjelina o starom Iranu, za što bi svakako trebalo pridobiti inozemne stručnjake, jer takvih kadrova u Hrvatskoj nemamo, a nema ni volje za njima.

U knjižarskoj i prevodilačkoj djelatnosti stanje je još gore. U desetak godina opstojnosti samostalne države, kao ni tijekom dvadeset godina prije njezina nastanka, u Hrvatskoj nije o iranističkoj tematici od bezbroj naslova na stranim jezicima prevedena nijedna jedina relevantna ili pak manje zahtjevna knjiga. Takva irano-jeremijadska zbilja zacijelo vrlo dobro predočuje stanje svijesti Hrvata u tom pogledu, odnosno iranistika je iz hrvatske kulturno-znanstvene misaone cjeline prognana na sličan način kao što se, primjerice, u Rječniku stranih riječi dra Bratoljuba Klaića pojam “kanat” prevodi četveroznačenjski: 1) kao turska riječ koja označuje krilo na vratima i prozorima ili pregradu odnosno pretinac, 2) kao mongolski izraz za državu ili upravno područje pod vlašću kana, 3) kao talijanski izraz za način pjevanja, te, naposljetku, 4) kao način gradnje opekama i balvanima; iako se u većini ostalih svjetskih leksikona i rječnika stranih riječi pod tim pojmom ponajprije razumijeva podzemni vodeni, umjetno iskopan kanal što vodu iz vodenih žila na povišenim mjestima dovodi do zemljišta koje treba natapati.

I premda se stotine tisuća iskopanih, napuštenih i živućih kanala može lako uočiti na zrakoplovnim i satelitskim slikama iranskog ozemlja, za domaće su hrvatske leksikografe oni bili i ostali “terra incognita”. Pojam “kanat” se, sukladno gore navedenomu, ne spominje ni u starijim hrvatskim rječnicima stranih riječi, npr. onome Vinka Šeringera, kao ni u tzv. “Općoj enciklopediji” Leksikografskog zavoda. No zato se u proteklih desetak godina postupno namnožilo toliko kojekakvog ideologiziranog slavističkog smeća, uostalom kao i kvazidomoljubnog iranohrvatskog “busanja o prsa” (“jer radi se o jednom od najstarijih naroda”, misle takovi i ostaju samozadovolj/e/ni u vlastitoj povijesnoj veličini) te prelilo na stranice raznog hrvatskog tiska, da je upravo nevjerojatno što si pri tomu nitko nije postavio pitanje: A odakle svima njima tako superiorno znanje o vlastitoj prošlosti? Naime, većini objektivne hrvatske kulturne javnosti danas je ipak dobro poznato da se svaki pa i najmanji pokušaj razvoja bilo kakve iranistike i to još s prohrvatskim konotacijama, već na samom početku iz “zna se” te “ima tko da misli” razloga ugušivao svim mogućim sredstvima zataškavanja, represije, čak i fizičkim likvidacijama ljudi koji su se, makar na amaterski način, pokušavali pozabaviti danom problematikom.

Tako je osnovni pristup iranistici kod Hrvata i Srba u obje bivše Jugoslavije bio korjenito različit. Zanimljivo je s tim u vezi istaknuti da su “državotvorniji” velikosrbi/velikojugoslaveni za svoje potrebe (“jugodiplomacija”, predavanja na Filozofskom fakultetu, “nobl” znanost, “produciranja” pri trgovinsko-ekonomskim inozemnim projektima, samorazvikana, na talambasima svijetom pronošena “nesvrstanost” itd.) svoju “iranistiku”, barem onu “knjižno-prijevodnu”, iz pragmatičnih razloga ipak dobro razvili (usporedi u tom pogledu nakladništvo “Izdavačkog zavoda Jugoslavija”, izdanja Filozofskog fakulteta u Beogradu: Vidoslava Nedomački – Katedra za Prednji istok, itd.). Nije im pritom nimalo smetao šahov (Reze Pahlavija) islamski velikodržavni proamerički režim, a bivša je Jugoslavija s Iranom imala u svakom smislu vrlo dobre odnose. Za razliku od praktičnih Srba, u Hrvatskoj su domaći komunistički poslušnici u “plodnoj” suradnji s unitarnim jugoslavistima do savršenstva razvili podložničko-sluganski mentalitet i ovdje se svaki makar i plamičak pokušaja bavljenja tom problematikom ugušivao tj. zatirao već u samom začetku. Vodeći, istodobno i jedini hrvatski iranist, trostruki doktor znanosti, profesor papinskog sveučilišta u Rimu, Stjepan Krizin Sakač, bio je prvo zabranjivan te osuđivan iz čisto ideoloških razloga, zatim ismijavan, prešućivan i podcjenjivan, a na kraju, od vodećih službenih povjesničara, krivo interpretiran i falsificiran do skoro nevjerojatnih razmjera. Izim 2-3 njegova članka, svi su mu ostali radovi bili širem, kao i usko-stručnom čitateljstvu posve nedostupni.

Kroz cijelo to vrijeme prevodilo se malo, skoro ništa (prevedene su dvije knjige na temu starog Irana), a osobni angažman dvojice autora urodio je u razmaku od 20-ak godina dvjema putopisnim knjige na koje se, kad su se pojavile, gledalo prijekim okom. Naravna je stvar da se u takovim okolnostima i nije moglo ni kod jedne društvene grupe ili sloja razviti makar i početničko jače zanimanje za iranistiku, dok su predavanja u sklopu nekih kolegija – studijskih grupa na nekoliko fakulteta (Geodetsko-građevinsko-arhitektonskom i Filozofskom), ako su se uopće održavala na tu temu, bila štura i nemotivirana. Takvo se teško razumljivo, neprirodno stanje (jer u svijetu se iranistika razvija, nadograđuje novim prinosima gotovo svakodnevno) kod nas još više otežava pojavom nekih tobože afirmativnih a zapravo štetnih članaka koji, razbacani po tiskovinama, samo unose zbrku među neosviješteno čitateljstvo, umjesto da raščlanjuju stare a pojašnjuju nove spoznaje o podrijetlu Hrvatâ iz Srednje Azije, tj. vanjskog i unutarnjeg Irana u Starom vijeku. U nedostatku pravih knjiga, udžbenika, ozbiljne prevedene literature na temu Irana (starog i novog) urednici novina koji su skloni takvim promišljanjima ipak bi trebali malo bolje pripaziti pa stručno, koliko god su u stanju, redigirati prihvaćene tekstove svojih suradnika, a ne da im se, kao u slučaju “Hrvatskog slova”, neprekidno događaju “gafovi” objavljivanjem članaka poput “Iransko podrijetlo Hrvata i hrvatskoga imena” (“Hrvatsko slovo”, 27. ožujka 1997., str. 16,17) autora Ićana Ramljaka, gdje smo izbrojili nekoliko desetaka pogrešaka, od krivih navoda, pogrešnih atribucija, netočnih citiranja do cijelog niza tiskarskih (?) netočnosti. Na taj se način, inače dosta dobro koncipiran članak (na “duplerici”) pretvorio u kontraproduktivan pamflet, jer su mu navedene pogreške posve uništile znanstvenu ozbiljnost. Žalosna je činjenica da nakon šest godina “Hrvatsko slovo” opet objavljuje, iako ovaj put ne na duplerici, “domoljubna iranofilska promišljanja” kojekakvih laika, kakva se mogu pročitati u tekstu Ante Vukovića “Slavista je sve manje”, iz čega proistječe zaključak da se urednici mijenjaju ali urednička politika ostaje ista (“Lupus pilum mutat, non mores!”).

Suvremena je svjetska iranistika danas napredovala do, za skromne i zaostale hrvatske kulturološke prilike, potpuno nezamislivih dosega. To i nije nešto čemu bi se itko iole izobražen trebao čuditi, jer se tzv. “nacionalne iranističke škole” u zemljama zapadnog svijeta, u skladu s razvijenom demokratskom tradicijom, mirno razvijaju već preko dvije stotine godina. Postoji već odavno na stotine i tisuće udžbenika, priručnika, sinteza, monografija, enciklopedija, sveobuhvatnih pregleda povijesti iranske umjetnosti (kako unutarnjeg, tako i tzv. vanjskog iranskog civilizacijskog kompleksa u Starom vijeku), te sažetih prikaza gramatičkih pravila različitih starih, odumrlih ili i danas još živogovornih, iranskih jezika i dijalekata. Prevedeni su na najvažnije svjetske jezike svi, ama baš svi natpisi jugozapadnog perzijskog, tj. “kraljevskog” ili dvorskog ahemenidskog jezika, najrazličitiji natpisi i tekstovi partske, zatim sasadinske epohe, cjelokupna pehlevi-literatura (“Denkart i Bundahishn”, “Datistan-i-dinik”), predahemenidska “Avesta” i ukupni (“Jasna”, “Visprat”, “Yasht”, “Videvdat”, “Khorda” i “Zendavesta”) s njom povezani sveti tekstovi, kao i Firdusijeva “Šahnama”. Glavne su svjetske nacije otisnule vlastite “Encyclopaedia Iranica”, a na kraju konca tu je svakako i nezaobilazni internet. Nadalje, vodeći i manje-više svi važniji svjetski muzeji čuvaju – kao najpovlašteniju muzejsku građu – nebrojene predmete i dragocjenosti iz različitih povijesnih razdoblja, pa tako i umjetnine pripadne iranskoj umjetnosti, jednoj od nekoliko najvažnijih na svijetu od njegova početka pa sve do danas. Neprestance se u muzejskim prostorima Europe i Amerike odvijaju raznolika događanja – od klasičnih velebnih izložbenih projekata do posve otkačenih “perfomance” – kojima kao podloga uspješno služi umjetnički genij iranskih naroda u Starom vijeku. U zemljama negdašnjeg Istočnog bloka, posebice u Sovjetskom Savezu, iranistika je, uostalom kao i sve druge prednjoistočne povijesno-arheološke i jezikoslovne znanosti, bila iznimno razvijena. Jesu li antički “Carduchi”, koje u starim povijesnim atlasima možemo u ovakvom latiniziranom obliku pronaći zabilježene na području današnjeg iračkog Kurdistana, već tada govorili nekoliko jasno različnih dijalekata, poput onoga kakvim primjerice govore njihovi suvremeni nasljednici, pripadnici mnogobrojnog kurdskog naroda (“Kurmandži”, “Sorani”, “Zazai” ili “Dimili” te “Lori”), to nažalost ni u privitku ne možemo pronaći ni u kakvom hrvatskom povijesno-znanstvenom ili kulturno-medijskom kontekstu.

Stoga i suvremeni čitatelji uglednog “Hrvatskog slova” teško mogu uočiti koliko je apsurdna i netočna tvrdnja stanovitog Ante Vukovića iz Stuttgarta, koji na 30. stranici tog lista (od 3. listopada 2003.) u rubrici “Jeka”, podrubrici “Stajališta”, zbori o “rječniku hvalevrijednih hrvatskih iranista, koji sadrži oko 3000 riječi iz današnjeg perzijskog i kurdskog jezika”. Ne navodeći o kojim bi se to ”hvalevrijednim hrvatskim iranistima" moglo raditi (a misli najvjerojatnije na rječnik iz knjige Mirka Vidovića “Hrvatski iranski korijeni”, otisnute još 1991. godine u nakladi književnika-izdavača Zlatka Tomičića), ovaj hrvatski “gastarbajter” pri tomu ne zna da su mnoge riječi iz ta dva jezika korijenski slične, ali da se suvremeni kurdski (a vidimo da se radi o četiri glavna narječja, zapravo o četiri jezika) i perzijski (koji se zapravo zove “Farsi” – po glavnoj provinciji, suvremenom “Farsu”, ahemenidskoj “Parsi” ili helenističkoj i rimskodobnoj “Parsici”) međusobno jako razlikuju. Uz to su oba poprilično turcizirana i arabizirana (kurdski), odnosno samo arabizirana (“Farsi”), pa se tvrdnja o “3000 identičnih riječi” može samo uvjetno prihvatiti, osobito stoga što je M. Vidović u tom svojem “Rječniku naveo puno riječi u obliku u kojem se one samo vrlo dvojbeno mogu pripisati staroiranskim jezicima (kojih je, Bogu hvala, bilo podosta). U tom je smislu mnogo točniji i znanstveno ispravniji rječnik iranskih (bolje rečeno različitih staroiranskih) jezika koji je u svojoj knjizi "Staroiransko podrijetlo Hrvata" u sažetom obličju donio iste 1991. godine Mijo N. Ćurić. Ćurićev se rječnički fond zasniva na starijoj, ali provjerenoj i do danas značenjski (u rječničkom smislu) neizmijenjenoj njemačkoj iranistici, pa je zato neusporedivo točniji, odnosno znanstveno prihvatljiviji. Nadalje, kojim se jezikom govorilo u ahemenidskoj “Harauvatiš” (ženska imenica, nominativ jednine), pa i poslije toga, u Aleksandrovoj te Seleukovoj državi odnosno “Arahoziji” Izidora Haraškoga, danas ne zna nitko, ali je posve logično i razvidno da su se tamo tada, uostalom kao i danas, govorili različiti jezici i narječja. Stoga se samo domoljubnim isticanjem “hvalevrijednih hrvatskih iranista” (koji “de facto” ne postoje) stvari neće stubokom promijeniti na bolje, kako to promišlja ili priželjkuje gosp. Vuković. Naime, ako se “lobotomskom”, hiperjugoslavističkom augmentativiziranom, jezikoslovno-povijesnom represijom iz glava najšireg općinstva izbriše cijela jedna povijesna disciplina (a to se u Hrvatskoj zaista dogodilo), te ako se uz to prevedena djela (ali ne ona kapitalna) s tematikom iz starog Irana mogu pobrojiti prstima jedne ruke, tada se ni kod mladih generacija neće moći brzo, a nažalost možda ni postupno razviti pravo zanimanje za to područje znanosti. Mogli bismo, štoviše, s pravom ustvrditi da je već nekoliko generacija Hrvata u tom smislu unazađeno na vrlo nisku razinu. Valjda je ta porazna činjenica bila poznata i gosp. Anti Vukoviću, pa stoga nije jasno što bi “njegov” “svjetski kongres iranista-povjesničara” (a trebali bi u tom slučaju biti nazočni i arheolozi, etnogenetičari, etnolozi, “kunsthistoričari”, paleoekolozi, paleobotaničari i mnogi drugi) u tom smislu promijenio na bolje, i to baš u Hrvatskoj! Oni bi na tom kongresu mogli predavati isključivo sebi, jer drugi ih ne bi mogli pratiti a još manje razumjeti, s obzirom na današnje stanje s iranistikom u Hrvatskoj. Dovoljno je baciti pogled na udžbenike povijesti za osnovne i srednje škole, na onim mjestima koja obrađuju povijesne događaje u vezi s Iranom, dinastijom Ahemenida, Sasanida, Parta i sl., pa da se uoči temeljno nepoznavanje osnovnih činjenica, kako u autorâ tih knjiga, tako i u njihovih stručnih recenzenata, iz čega proizlazi zaključak da o tomu kod nas nitko ništa ne zna, a mlade generacije o iranskoj povijesti, umjetnosti, vjeri, uljudbi i običajima stječu posve krive predodžbe.

Na kraju, kao potvrdu gore izrečenomu, možemo navesti svježi primjer iz knjige Tihomira Mikulića s pretencioznim naslovom “Otvoreni pečati” (posljednje izdanje), gdje je taj autor spominjući tronožnu glinenu posudu ukrašenu motivom šahovskih polja, iz neznanja pobrkao stručnjaka-arheologa (Sir Aurela Steina) koji ju je iskopao, s lokalitetom na kojemu je pronađena.

Za Mikulića je Aurel Stein lokalitet, tj. nalazište! Ili: dok se u europskim i svjetskim muzejima održavaju velebne izložbe s raritetnim, unikatnim predmetima iz staroiranske (staroiranskih) civilizacije, o njima u domaćim sredstvima javnog priopćavanja, sveukupnom tisku, ne možemo pronaći ni slovca, kao što i u elektroničkim medijima na tu temu vlada posvemašnji “mukajet”. I baš nam zato, u ovoj tekućoj 2003. godini, nisu potrebni onakvi nadriiranofilski isticaji nabijeni hrvatskom nacionalnom notom. Takvo je pisanje ponajprije kontraproduktivno, a ujedno ništi očitu potrebu da se domaća (za hrvatsku uporabu) rudimentarna iranistika, opća i posebna (po disciplinama), već jedanput započne podizati na ozbiljniju znanstvenu razinu.

Bilješke

Jean-Louis Hout, “IRAN I.”, Rijeka, 1973.; Vladimir G. Lukonin, “IRAN II.”, Rijeka, 1973.

Slobodan Trebinjac (pseudonim Šerifa Šehovića), “Gnjev tutnji Iranom”, Zagreb, 1954.; Tomislav Djurić, “U zemlji Kira Velikog”, Varaždin, 1972.

Ante Vuković, “Slavista je sve manje”, “Hrvatsko slovo”, 3. listopada 2003., str. 30.

Husein Kadić

NAKON 50 GODINA OPET IZVEDENA OPERA DR. JOSIPA ANDRIĆA "DUŽIJANCA"

Prije ravno pedeset godina dr. Josip Andrić skladao je za bačke bunjevačke Hrvate operu "Dužijanca", uglazbljen dožetveni običaj bunjevačkih Hrvata iz okolice Subotice, grada u kojem je opera 29. travnja 1953. godine i praizvedena, u prostorijama tada već "Narodnog pozorišta". Izvanredno dobro primljena, do studenoga je te godine izvedena osamnaest puta, izvodeći se čak i u poslijepodnevnim satima, kako bi je mogao vidjeti i čuti i živalj okolnih sela i salaša. Zatim je, unatoč općenito vrlo pozitivnoj kritici, naglo bila povučena s repertoara te se punih pedeset godina više nije pojavljivala u Subotici.

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća uznastojalo se oko njezina ponovnog izvođenja, te su s tom svrhom note bile poslane u Novi Sad, ali ondje im se gubi svaki trag.

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća krug intelektualaca koji su se okupljali oko uredništva "Bačkog klasja", tada jedinog lista na hrvatskom jeziku u cijeloj istočnoj poli bivše države, počeo je tragati za partiturom te opere, no sva traganja ostadoše uzaludna. Ipak, zahvaljujući jednom vrlu rodoljubu, bivšem križaru, Petru Novakoviću, uspjeli smo pronaći dionice za zbor, soliste i orkestar, pa smo – uz veliku podršku Antuna Mujića i dr. Ivana Vacića, ljudî oko "Bajske bunjevačke čitaonice" – iz dionica ponovo sastavili Andrićevu operu. Silnim zauzimanjem spomenute dvojice i velikim entuzijazmom Osječke opere, makar joj je u to vrijeme zgrada bila uništena u Domovinskom ratu, opera je, prigodom stoljetnice skladateljeva rođenja, izvedena nekoliko puta u Osijeku i, zbog teške ratne i poratne situacije u Vojvodini, samo jednom u Baji, tako te su se subotički Bunjevci morali zadovoljiti time da ih dvjestotinjak prijeđe u Baju i tu doživi prvu izvedbu ove opere nakon 41 godinu. Zauzimanjem bunjevačkih rodoljuba iz Baje i Bajskog trokuta partitura je umnožena u deset primjeraka, da se ne bi ponovila povijest iz sedamdesetih godina.

Kako se bližila pedeseta obljetnica praizvedbe, najstarija hrvatska ustanova u ovom dijelu Bačke i u cijelom Podunavlju, "Pučka kasina 1828", svojski se zauzela da se i taj nadnevak dostojno obilježi. Kako Subotica trenutno nema ni kazališta na hrvatskom jeziku, a kamoli operu, ponovo smo pomoć zaiskali kod Osječke opere. Odziv je bio više nego širokogrudan i srdačan. Papin posjet Osijeku bio je uzrokom što opera nije uprizorena na samu obljetnicu svoje praizvedbe, 29. travnja, no velikim razumijevanjem i dobrohotnošću ljudi iz Osječke opere taj je nadnevak solidno obilježen jednim koncertom u svečanoj vijećnici Gradske kuće u Subotici, na kojem su prvaci Osječke opere uz glasovirsku pratnju otpjevali nekoliko arija iz "Dužijance", dok je o glazbenom radu dr. Josipa Andrića i napose o ovoj operi tom prigodom govorio vrstan poznavatelj njegova opusa muzikolog Julije Njikoš. Tom su zgodom zamjeniku intendanta Osječkoga kazališta, Miljenku Šnajderu, svečano uručeni uvezani primjerci partiture "Dužijance" za sve četiri hrvatske operne kuće: u Osijeku, Zagrebu, Rijeci i Splitu, što su prisutni popratili burnim odobravanjem. Istoga dana u vestibilu Gradske kuće otvorena je izložba o autoru ove opere, zaslužnom bačkom Hrvatu, dr. Josipu Andriću, koju je priredio Ljudevit Vujković-Lamić, tajnik "Pučke kasine 1878". Tom je prigodom najavljeno da će opera "Dužijanca" biti izvedena negdje sredinom rujna ove godine.

Izvedba je uz veliko zalaganje "Pučke kasine 1878" dogovorena na razini kulturne suradnje dvaju gradova: Osijeka i Subotice. Na žalost, stanoviti ljudi iz službenih hrvatskih krugova pokušali su je spriječiti, obezvređujući "Dužijancu" i poričući joj umjetnički vrijednost, i da nije bilo velike upornosti ljudi iz spomenute ustanove, uprizorenje bi ozbiljno bilo dovedeno u pitanje, a ni ovako opera nije, kao što je prvotno bilo predviđeno, izvedena na palićkoj ljetnoj pozornici, iako je vrijeme tih dana bilo izvrsno, nego u adaptiranoj dvorani bivšega kina "Jadran", premalenoj za scensko izvođenje, a i za smještaj svih onih koji su operu željeli poslušati.

Opera "Dužijanca" je dakle usprkos svim peripetijama konačno izvedena 22. rujna u bivšem kinu "Jadran", na veliko zadovoljstvo brojne – što stojeće, što po podu sjedeće – publike, koja je čak tri puta svojim ovacijama vraćala izvođače na pozornicu. Subotički tisak, s iznimkom "Hrvatske riječi", vrlo je šturo i besadržajno izvijestio javnost o tom događaju, što bjelodano svjedoči u kakvom se položaju nalaze bunjevački Hrvati. Znakovita je bila odsutnost jednog dijela službenih predstavnika najviših hrvatskih ustanova, onog koji je radio na tome da opera ne bude izvedena. Krajnje je vrijeme da hrvatska javnost uvidi kako je uistinu nešto "trulo u državi Danskoj". Ova manifestacija jednako je dobro bila primljena i među onom našom populacijom koja sebe smatra "samo Bunjevcima", što jasno pokazuje da kultura zbližuje narod i premošćuje njegove podjele, te se sve glasnije govori o tom kako bi upravo ova opera i druge slične manifestacije mogle u narednom razdoblju značajno pridonijeti objedinjavanju hrvatskog korpusa u podijeljenoj Subotici. U tom bi smislu mogla izvrsno poslužiti sljedeća godina: deseta otkako je "Dužijanca" izvođenjem Osječke opere spašena od sigurne propasti, odnosno sto i deseta od skladateljeva rođenja. Obilježavanjem tih obljetnica pridonijelo bi se upravo onome što je dr. Anrdrić htio: ujedinjenju svega hrvatskog korpusa u Subotici, Bačkoj, Vojvodini, ali i preko njezinih granica. Dao Bog da se to i ostvari!

Lazar Ivan Krmpotić

SPOMEN-VEČER ANDREJU HLINKI

Prigodom 65. godišnjice smrti velikoga slovačkog vođe Andreja Hlinke Matica slovačka, Zagreb, priredila je, u suradnji s članovima Društva hrvatsko-slovačkog prijateljstva, 29. rujna večer njemu na spomen.

Andrej Hlinka rodio se 27. rujna 1864. u Černovoj – danas dijelu grada Ružomberka. Gimnaziju je pohađao u Ružomberku i Levoči, a studij bogoslovlja u Spišskoj Kapituli. Za svećenika zaređen 19. lipnja 1889., službuje kao kapelan na Oravi i Liptovu, a od 1905. neprekidno je župnik u Ružomberku. Pored svećeničke zauzetosti, istaknuo se i u prosvjećivanju naroda, osnovao mnoga društva, a utemeljio i Narodnu banku u Ružomberku. Godine 1905. osnovao je Slovačku narodnu stranku, s kojom je predvodio slovački narod u njegovoj borbi za neovisnost.

Osjetivši još u srednjoj školi, a posebice za studija bogoslovlja, na svojoj koži pogubnost zabrane slovačkih škola, provođene u sklopu tadašnje posvemašnje mađarizacije, Hlinka se zalaže za slovački kao službeni jezik u Slovačkoj, zbog čega pada u nemilost kod ondašnjih vlasti te ga spišski biskup Alexander Párvy na temelju njihovih optužbi 4. svibnja 1906. suspendira, a u sudskom procesu biva Hlinka osuđen na dvije godina zatvora i novčanu kaznu od 2 180 kruna. Kad su u njegovoj rodnoj Černovi mještani podigli novu crkvu i od biskupa Párvyja zatražili da ju Andrej Hlinka posveti, biskup se, u dosluhu s vlastima, oglušio na taj zahtjev i odredio da posvetu obavi dekan Pazurík 27. listopada 1907. Na taj dan mještani svojim tijelima zaprečuju prilaze crkvi, a žandari pucaju na njih i 9 ih ubijaju, 12 teško ranjavaju, a 80 biva lakše ranjeno. Na zahtjev domaćih vjernika i svjetske javnosti papa Pio X. u ožujku 1909. poništava biskupovu suspenziju Andreja Hlinke, te ovaj nakon izdržane kazne ipak naposljetku posvećuje crkvu, 29. lipnja 1910.

Kao predsjednik Društva sv. Vojtjeha Hlinka surađuje s urednikom iz HKD-a sv. Jeronima dr. Josipom Andrićem, koji ga 1928. poziva u Zagreb na godišnju skupštinu svoga Društva, ali tragični pucnji na Stjepana Radića u beogradskom parlamentu spriječiše taj posjet. No Hlinka je zato pribivao otkrivanju spomen-ploče HKD-a sv. Jeronima prvom zagrebačkom nadbiskupu, kardinalu Jurju Haulíku, na njegovoj rodnoj kući u Trnavi, a i Hrvatsku je ipak posjetio, već teško bolestan, kao gost biskupa Josipa Srebrenića na Krku.

1924. papa ga imenuje papinskim komornikom, a 1927. apostolskim protonotarom.

Anrdej Hlinka umro je 16. kolovoza 1938. u Ružomberku, a veličanstvenom je posljednjem ispraćaju 21. kolovoza pribivalo preko 100 000 ljudi. U hrvatskoj delegaciji bio je ondje i dr. Josip Andrić, te je u zapaženom oproštajnom govoru kazao i ove riječi: “Vi Slovaci izgubili ste vođu, a mi Hrvati velikoga prijatelja.”

Zanimljivo je da su po dolasku komunista na vlast u Slovačkoj, posmrtni ostaci Andreja Hlinke potajno odvezeni u Bratislavu, te se sve do danas nalaze na tajnome mjestu, poznatu tek trima slovačkim građanima. U Ružomberku je ispod crkve podignut mauzolej gdje će, nadajmo se, uskoro biti smješteni ti posmrtni ostaci, dok je ispred crkve prije pet godina Hlinki postavljen veliki spomenik.

U znak poštovanja prema njegovu djelu, na novčanici od 1000 slovačkih kruna otisnut je njegov lik.

O životu i djelu Andreja Hlinke na ovom je spomen-večeru govorio Zlatko Jevak, predsjednik Matice slovačke u Zagrebu, jer se najavljena predavateljica prof. Nevenka Nekić bila iznenada razboljela.

Zlatko Jevak

UZ NAVRŠENU 60. OBLJETNICU MUČENIČKE SMRTI CEROVNIČKOG ŽUPNIKA VELEČASNOG DRAGUTINA FIFKE

(24. svibnja 1943.)

Na Spasovo 2003. u Cerovnik kod Josipdola u gospićko-senjskoj biskupiji obilježena je 60. obljetnica mučeničke smrti cerovničkog župnika Dragutina Fifke koga su četnici zaklali 24. svibnja 1943. između Josipdola i Cerovnika, nedaleko od Sv. Aranđela – pravoslavne crkve.

Talijani i četnici su početkom godine 1943. ubili u jednoj zajedničkoj akciji u Sabaljskoj Dragi 40 Hrvata s područja župe Cerovnik. Nakon toga narod se razbježao po okolnim naseljima. Župnik je ostao u selu. Kada su ga ljudi pitali boji li se odgovorio je: “Bogu duša!”

Svetu je misu predvodio pop Mate Pavlić, župnik u Lipi, inače rodom iz Cerovnika, kojega je pokojnik krstio, a u koncelebraciji su bili skoro sve svećenici ogulinskoga dekanata. Uz oltar na kojemu je služena ova komemorativna misa bila je izložena slika Dragutina Fifke. Poslije mise je prenijeta u sakristiju, gdje će trajno ostati. Istu takvu sliku predvoditelj je na blagdan sv. Ane 2003. darovao župi Plaški, jer je Dragutin Fifka 7 godina tom malom župom upravljao iz Cerovnika. Na njegovu su grobu u Josipdolu toga dana gorjela 3 lampiona u hrvatskim bojama. Pokojnik je imao češko državljanstvo, ali je ljubio Hrvatsku.

Uvodeći u misu predvoditelj je, podsjećajući na mučeništvo velečasnoga Fifke (njega narod ovdje zove po prezimenu), citirao riječi iz izvješća Oružničke postaje Josipdol prema kojemu je župnik "zaklan sa nožem, na vratu proboden sa desna lievo izpod dušnika u pravcu srca, te jezik odrezan i maramica zatrpana u usta".

Tog je naime dana, 24. 5. 1943., župnik pješice otišao u 6 km udaljeni Josipdol. U sumrak je bio kod josipdolskog župnika Matije Horvata koji mu je rekao neka se ne upućuje u Cerovnik noću, zbog ratnih okolnosti. No on je znao da mora ići zbog starice majke koja je bila s njima u Cerovniku i koja je te noći čekala svoga Karlu (tako su Dragutina u obitelji Fifka zvali), ali ga nije dočekala. Netko je te noći kada se dogodio zločin strašno lupao na vrata *kvartira* (župnog stana) u Cerovniku. Mamica je, kako su je seljani zvali, od straha poludjela. U ogulinskoj je bolnici koliko-toliko došla k sebi, no ubrzo je umrla. Kada se sprovod bližio groblju kod Sv. Jakova u Ogulinu, počeo je napad na grad. Svi su se razbježali a grobari su poslije sami pokopali njezino tijelo.

Zbog ratnih okolnosti pokojnog su svećenika mučenika pokopali na josipdolskom groblju. Njegovo mrtvo tijelo bilo je najprije izloženo u župnoj crkvi sv. Josipa u Josipdolu a do groblja prevezao ga je cerovnički mežnjar Mate Špehar-Strikan.

Nakon Fifkine smrti župnu crkvu i kvartir u Cerovniku nasuprot crkvi zapalili su, prema kazivanju nekog majora Radoševića (Srbina) piscu ovih redaka, partizani. Da bi sa sebe skinuli ljagu, za to su lažno optužili mještanina Emila Pavlića.

Zbog poratnih okolnosti Fifkin je grob bio zapušten. Tragično je bilo da na njegovu grobu nije više bilo ni križa. No znalo se da mu je grob uz Fabijana Pavlića. Tako je ondje 1983. brigom svećenika Mate Pavlića postavljen betonski okvir. Bilo je to za vrijeme svećenika Mile Čančara koji je u Josipdolu i Cerovniku bio na ispomoći do 1984. godine.

Od te godine do danas ništa nije učinjeno, unatoč inicijativama pojedinaca da se Fifkin grob dolično označi. Za 60. obljetnicu u crkvi Isusova Uzašašća u Cerovniku svećenik Mate Pavlić je postavio spomen-ploču u sjećanje na ovo molitveno komemoriranje. Spasovo 2003. u Cerovniku proteklo je i u znaku sjećanja na 150 Cerovničana palih u II. svjetskom ratu za dom i vjeru. Svećenik Mate Pavlić bavi se osobom Dragutina Fifke još od 1975. kada je u slunjskoj "Župnoj panorami" pišući o župi Plaški pisao i o Fifki, kojega je u Plaškom naslijedio fra Šime Vladović, franjevac-trećoredac iz samostana Krista Kralja u Ogulinu. Fifka je držao konja, pa je u 16 km udaljenu župu sv. Ane u Plaški dolazio svake druge nedjelje zaprežnim kolima – u fijakeru.

Fifke su se 1894. doselili u Hrvatsku iz Moravske (Češke), iz Zdetina, župa Steni. Dragutinu su tada bile 4. godine. Rođen je 27. 3. 1890. Nastanili su se u Bodegraju, Okučani, u zapadnoj Slavoniji. Očito je Slavonija obećavala bolji život nego Češka. Roditelji Dragutina Fifke, Anton i Josipa, imali su šestero djece. Dragutin je studirao bogosloviju u Zagrebu i Senju a 1916. je zaređen za svećenika tadašnje senjske i modruške ili krbavske biskupije. Kao kapelan službovao je u Perušiću, Ogulinu, Grižnama, Gospiću, Senju, Slunju i Ravnoj Gori, a kao upravitelj župe (administrator) u Crnom Lugu, zatim u Lukovdolu i Plemanitašu i naposljetku u Cerovniku i Plaškom. U Cerovniku je boravio od 1933. do mučeničke smrti.

Fifka je bio niska rasta i vesele naravi. O njemu se pronio glas da je bio "sklon partizanskom oslobodilačkom pokretu". Istina, njegov je nećak Zvonko Švajcer surađivao s partizanima, ali Fifka je bio uvjereni antikomunist. Nećaku Zvonku, koji je u Ogulinu pohađao gimnaziju i tamo stanovao a nedjeljom dolazio ujaku Dragutinu na Cerovnik, govorio je neka se ne druži s Kovačićem (Ivanom Goranom), i da oni ne znaju što je komunizam.

M. P. Cerovnički

TUŽNE SUDBINE

(Ivan Brajdić: "Goranske priče", POP & POP, Zagreb 2002)

Nakon romana "Susret sa sjenama prošlosti" objavio je Ivan Brajdić novu knjigu "Goranske priče", koja već svojim naslovom daje naslutiti da je autor opet posvetio pozornost ljudima svoga rodnog zavičaja. Zbirka sadrži pet pripovjedaka, od kojih bi se svaka mogla zapravo smatrati romanom u malome, a sve su tragični književni zapisi o tužnim sudbinama Gorana, ispričane provjerenim i čvrstim tradicionalnim realističkim izričajem, koji autor uspješno gaji u svom stvaralačkom postupku.

Prva priča "Pod svodom Kamenitih vrata" potresno je svjedočanstvo o Mariji Sokolić iz Delnica, inače sveučilišnoj profesorici, znanstvenici, spisateljici. Nakon prerane smrti supruga ne može prihvatiti još i gubitak jedinog djeteta, voljenog sina. Rasplinuo se njezin tridesetogodišnji optimizam "tako velik, tako uznosit", glede sretnoga povratka svoga jedinca Marijana, koji je jedne noći pokušao tajno pobjeći iz domovine, vjerujući da će u tuđini uspjeti ostvariti svoje slikarske ambicije, ali je okončao život u snježnoj vijavici. Spoznaja da je svih tih godina živjela u obmani, u nestvarnoj nadi, slomila je u njoj svaku snagu i volju za životom. Ostala je samo potreba za razgovorom s mrtvim sinom, neka vrst intimne ispovijedi, težnja da njezini monolozi budu ovjekovječeni, pa da zatim nađe vječni mir u rodnom Gorskom kotaru, gdje joj počivaju suprug i roditelji.

"Ljubavna priča iz prošlih vremena" vraća nas u davne dane drugog svjetskog rata i upoznaje s osobnom tragedijom Borisa Krizmanića, nadarena gimnazijalca, hrabrog zapovjednika partizanske postrojbe, koji je težio savršenstvu, želio biti "apostolom svoga životnog poslanstva", ali ga je u tome omeo sudbonosni susret s Anicom Šnajdar. Prije je izbjegavao susrete s njom, bojao se s Anicom izmijeniti samo nekoliko riječi, osjećajući kako mu srce razdiru "paklenske muke". Borio se protiv svojih osjećaja, protiv ljubavi koja je u njemu planula. Patio je kad je zbog njegova odbijanja Anica otišla, pa je odlučio potražiti je, no u tome ga je spriječila teška bolest. Drugovi su ga smjestili u jednoj goranskoj obitelji, u selu daleko od prometnih putova i ratnih pohoda, gdje se mjesecima borio s bolešću. Prolazeći kroz Gorski kotar u Istru, te doznavši što se s Borisom dogodilo, Anica ga potraži i pokušava podići iz fizičke iscrpljenosti i duševne depresivnosti. Uza svu njezinu ljubav i skrb, njegovo se psihičko stanje pogoršava, čak se javljaju znaci umne poremećenosti, a jednoga dana nestaje iz sela. Sve potrage za njim ostaju bezuspješne. Poslije šest mjeseci, usred žestoke zime, u drvenoj bajti, Anica je rodila sina.

Tri daljnje priče govore o sudionicima Domovinskog rata, zapravo o njihovim osobnim poslijeratnim porazima i slomovima. Primjerice, "Balada o ocu i sinovima" opisuje slučaj Petra Božića, izučena kovača iz čijih su ruku nicale čudesne ograde, vrata i priručja od kovana željeza, okviri za slike, maštoviti stalci za cvijeće i mnogi drugi ukrasni predmeti. Međutim, Domovinski rat prekinuo je sretan život Božićeve obitelji. Sva tri sina, dragovoljci, poginuli su u razmaku od mjesec dana, a od tuge za izgubljenim sinovima ubrzo je umrla i majka. Svi su mislili da će Petar, ostavši sam, duboko nesretan, očajan, dići ruku na sebe, ali on je ostavio kuću i kovačnicu te se, iako već u poodmaklim godinama, zaputio na "prvu crtu bojišnice". Četiri je godine ratovao, više je puta i ranjavan, no oporavljao se i nastavljao osvećivati poginule sinove. U svoje se mjestance vratio ovjenčan slavom, čak se ponosio što je njegova obitelj položila takve žrtve na oltar domovine u borbi za slobodu. Ali se, s vremenom, kako se život ustaljivao, a sjećanja na rat blijedjela, taj prvobitni zanos gasio, pa je Petar sve više tonuo u tjeskobu, tugu zalijevao alkoholom, jer nikako nije mogao prežaliti gubitak obitelji. Opijanje i bol u srcu narušili su mu zdravlje i doveli ga do neizbježno tužnoga kraja.

Priča "Osuđeni na zaborav", možda najpotresnija u zbirci, upoznaje nas s umirovljenim časnikom hrvatske vojske, ratnim vojnim invalidom Stjepanom Kraljem. Živeći uz boležljivu ženu, u braku bez djece, usamljenost je ublažavao svakodnevnim šetnjama gradom. Nenadani susret sa suborcem, kojemu je u ratu spasio život, izvlačeći ga ranjenog i iznemoglog u okršaju s neprijateljem, pobudio je u Stjepanu nadu da će mu ratni drug, sada "važna osoba", moćnik na visoku položaju, pomoći da napokon riješi osnovne životne probleme. No obećanja su, kao i uvijek do sada, ostale tek obećanja, pa su Stjepan Kralj i njegova žena, također ratna sudionica, primorani i dalje živjeti u vlažnom podrumskom stanu, s mizernom novčanom pomoći, oboje osuđeni na zaborav.

Na kraju, priča "Ironija života", zapravo je svojevrsna satira, koja donosi slučaj još jednog poslijeratnog gubitnika, Matije Gašparića. I on je četiri godine vojevao, prošavši goranska i lička bojišta, da bi se poslije odlaska u mirovinu posvetio pisanju. Želio je zapisati ratne uspomene, to burno razdoblje, bogato događajima i likovima, o čemu je tijekom rata vodio zabilješke. Poslije sedam godina, dovršivši rukopis od nekoliko stotina stranica, nudi ga mnogim nakladnicima, ali sve završava na čekanju, odbijanju, obezvrjeđivanju i nezainteresiranosti, a kad se uvjeri da mu rukopis vraćaju i ne pročitavši ga, baca ga u kantu za otpatke na Zrinjevcu. Doduše, predomislio se, vratio, ali rukopisa više nije bilo u kanti. Slomljen, vratio se u stan, poderao sve kopije i koncepte, čak i ratne bilježnice, pa je sve strpao u vreću za smeće. Međutim, nakon nekoliko godina, kad su i Matija i njegova žena već umrli, odjednom se rukopis pojavljuje u knjižarskim izlozima, hvaljen u novinama, na radiju i televiziji kao izvanredno i osebujno književno djelo, ali ne pod imenom Matije Gašparića, već nekog mladoga pisca.

"Goranske priče" nemaju sretne završetke. Njihovi su protagonisti bili hrabri, u većem dijelu svoga života dali su sve od sebe, žrtvovali se za svoju zemlju, bili uspješni u radu, ali umiru nesretni, razočarani, u određenom smislu prevareni, izgubljeni pa i osuđeni na najstrašniju kaznu – na zaborav. Zapravo, čitajući te tužne, pesimizmom natopljene sudbine, nismo iznenađeni, jer gotovo svi likovi u Brajdićevim prozama, a nema ih baš malo, doživljavaju tužne, čak tragične završetke. No istodobno se pitamo i o razlozima takvih događanja i dokle ćemo oko sebe nailaziti na slične sudbine, na slične životne priče. Možda je Brajdićev pesimistički doživljaj života pretjeran i jednostran, no prisjetimo se riječi Antuna Barca, koji je u monografiji o Vidriću napisao: “Optimizam je moguć samo u teoriji, kao filozofska doktrina”.

Nevenka Kutnjak

NOVI HOŠKOV PRINOS HRVATSKOJ CRKVENOJ POVIJESTI

Knjiga Franje Emanuela Hoška *Josip Pavišević' - svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju* (Zagreb 2003.) plod je dugotrajna istraživanja u domaćim, mađarskim i rimskim arhivima, a poglavitu utemeljenost djela u pionirskom tematskom studiju izvora zaokružuje autor poznavanjem relevantne literature o jozefinizmu.

Kaneći u prvom redu proučiti upravno djelovanje Josipa Paviševića (Požega, 1734. – Osijek, 1803.), slavonskoga franjevca, filozofa, teologa, povjesnika i latinista, provincijala Provincije sv. Ivana Kapistranskoga (1783.-1791. i 1797.-1800.), pisac je tekst razveo na uvodno poglavlje, *Pavišević u sudaru baroka i jozefinizma*, o njegovu životu i spisateljskoj djelatnosti, te u dva dijela od po četiri poglavlja, *Pavišević i promjene u ustrojstvu slavonsko-podunavskih franjevaca, u vremenu jozefinizma* te *Pavišević i jozefinističke promjene u životu i djelovanju slavonsko-podunavskih franjevaca,* sa *Zaključnim osvrtom*.

U prvom dijelu razlaže preinake što ih je apsolutistički upravni sustav cara Josipa II. nametnuo franjevačkoj pokrajinskoj zajednici u njezinu upravnom i organizacijskom poretku, a u drugom ističe promjene koje su jozefinistički zakoni izazvali u životu i radu, odgoju i školovanju te u samom identitetu slavonsko-podunavskih franjevaca.

U tim je dijelovima pisac analitički i kritički proučio i predočio jozefinistički udar na franjevačku zajednicu, kako zanemarivanjem njezina vjekovnoga kolektivnoga vodstva i podređivanjem mjesnim biskupima tako i ograničenjem broja članova, uspostavom generalnih sjemeništa, državnih, odgojnih i izobrazbenih zavoda za svećeničke kandidate biskupija i crkvenih redova, čime je režim zatvorio vrata Provincije novim članovima i franjevcima oduzeo odgoj i školovanje novaka. Pisac zaključuje da je djelomičnim oduzimanjem samostana i znatnim smanjenjem broja franjevaca jozefinizam – iako nije dokinuo njihov red kao neke druge redove – rastočio franjevački identitet i zaprijetio tihim odumiranjem Provincije.

U okviru takve državne politike i njezinih posljedica pisac potom potanko opisuje kako je na promjene reagirao Pavišević kao najodgovorniji čovjek Provincije, kako je – iako se nije mogao oduprijeti režimskim uredbama, jer je to bilo kažnjivo – smišljenim postupcima uspjelo gradio i čuvao franjevačko zajedništvo, kako je bitno umanjio posljedice jozefinističke sekularizacije i nakon smrti Josipa II. razboritim djelovanjem u mnogočem konsolidirao život Provincije i obnovio njezine odgojne i izobrazbene zavode.

Prosuđujući značenje piščeva istraživanja i vrijednost rezultata, valja općenito kazati kako je u hrvatskoj historiografiji XVIII. stoljeće, pa tako i jozefinističko razdoblje, slabo proučeno. Stoga kompleksan i suvremen piščev pristup jozefinizmu i njegovim značajkama te temeljita, analitička i kritička obradba izabrane teme dobiva na značenju. Hoško prvi u nas sustavno istražuje primjenu jozefinističkih zakona u hrvatskim zemljama, napose u Crkvi. Temeljit studij izvora o glavnim područjima franjevačkoga pa i cijeloga crkvenoga života pružio mu je priliku da pišući o Paviševićevoj osobi prouči ne samo njezin život i djelovanje nego i ukupnost vjerske, političke i društvene problematike potkraj XVIII. stoljeća.

Treba također kazati da je pisac – izvanredni profesor katoličkoga bogoslovnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na područnom studiju Teologije u Rijeci, voditelj znanstvenih i stručnih projekata, suradnik i urednik Hrvatskoga biografskoga leksikona – poznat istraživač jozefinizma i u drugim svojim djelima (*Marijan Jaić - obnovitelj među preporoditeljima*. Zagreb 1996; *Euzebije Fermendžin - crkveni upravnik i povjesnik*. Zagreb 1997; *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb 2000; *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb 2001. i *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb 2002.).

T.M.

SABRANA BLIZINA – ANTOLOGIJA DJELA IVANA GOLUBA

(Ivan Golub, *Sabrana blizina*, Biseri hrvatske književnosti, kolo 5, sv. 29, Urednica Đurđa Mačković, Mozaik knjiga, Izbor i predgovor Tonko Maroević, Zagreb 2003.)

Nedavno je u biblioteci *Biseri hrvatske književnosti* izdavačke kuće *Mozaik knjiga* objavljena knjiga *Sabrana blizina* značajnoga hrvatskog teologa, svećenika, znanstvenika i književnika Ivana Goluba, izbor i presjek njegova – pogleda li se bibliografija na kraju knjige – začudno opsežnog pjesničkoga, književnoznanstvenoga i esejističkoga stvaralaštva, koje mu je osiguralo istaknuto mjesto u hrvatskoj književnoj i znanstvenoj literaturi. Antologiju je sastavio i predgovor napisao književnik, prevoditelj, likovni i književni kritičar Tonko Maroević.

Prvi dio knjige obuhvaća zbirku pjesama *Kalnovečki razgovori*, pisanu na podravskokajkavskom govoru Golubova rodnoga mjesta Kalinovca. Ta je zbirka prvi put u cijelosti objavljena 1976. te odmah zauzela zapaženo mjesto u hrvatskoj književnosti, posebice dijalektalnoj. O njoj su književni teoretičari i povjesničari već puno toga rekli i napisali, i to uvijek s najvećim pohvalama. Zbirka je to stihova koji sabiru iskustvo, zajedničko sjećanje generacija ljudi podravskoga kraja, što joj, između ostaloga, daje značaj univerzalnosti. Pjesnik nas pogledom radoznale, otvorene dječje duše uvodi u svijet jednostavnih, dobronamjernih i priprostih ljudi. Odgovori na znatiželjna dječja pitanja sadrže znanja, vjerovanja, pučke legende i cjelokupno iskustvo koje živi u pamćenju male zajednice, a trajno ostaje zabilježeno i u svijesti pojedinca. Zajedništvo je potpora i ohrabrenje pred svakodnevnim brigama, ali i pred univerzalnim pitanjima o prolaznosti, onostranom i nedokučivom. U izvornom pučkom svjetonazoru očituje se protkanost čvrstoga, tvarnoga, duhovnom čežnjom pojedinca za blizinom vječnoga. Radost, ali i mukotrpnost življenja i prolaznost ovozemaljskih stvari neprestano je upućena na osvrtanje k neprolaznom, ali nepoznatom. U tom pučkom shvaćanju postojanja, trajanja i prolaznosti ima jednostavnosti, naivnosti, duhovitosti, blage ironije, pa i crnoga humora. Međutim, nije ljudski smisao samo doseći vječno, nego i ostaviti trag, ako je moguće, i u ovozemaljskom. Iako zbirka sadrži niz pučkih izreka, duhovitosti, dječjih brojalica, rugalica, iskričavih duhovitih igara riječi i smisla, ipak nakon čitanja ostaje dojam da je življenje kudikamo češće prožeto osjećajima tegotnosti, brigama, strahovima i prolaznošću. Na kraju puta ljudska će se jedinka naći potpuno sama suočena s vječnim, oboružana samo onim što je ponijela sa zemlje s koje je potekla. *Kalnovečki razgovori* zacijelo su najznačajnija i ponajbolja zbirka kajkavske poezije u drugoj polovici 20. stoljeća.

U drugi dio *Sabrane blizine* uvrštena je knjiga *Križanić*, prvi put objavljena 1987. u Zagrebu, literarni sažetak dugogodišnjega autorova bavljenja Jurjem Križanićem, osebujnom i jedinstvenom osobom hrvatske povijesti. Baveći se životopisom toga iznimnoga čovjeka, njegovim odnosom prema prijateljima, znancima, zaštitnicima, glavarima i neprijateljima, ali i obrnuto, viđenjem Križanića očima suvremenika, I. Golub osvjetljava njegovu ličnost s raznih gledišta. Sabravši i konzultirajući sve dostupne izvore, osobito Križanićevu korespondenciju, autor ih je ukomponirao u jedinstvenu književnu cjelinu koja se čita s lakoćom i u jednom dahu. Na kraju knjige daje svoje viđenje Križanića, analizira njegove konstante kojima je ostao vjeran cijeloga života, ali i niz mijena kojima je bio sklon. Naglašava da ga se ne može jednoznačno odrediti jer je u sebi objedinjavao raznorodne, često i suprotne interese, svećenik i učenjak, književnik i političar, ekonomist i mistik, vojni stručnjak i mirotvorac koji je nadilazio vrijeme u kojem je živio s pogledom uprtim u budućnost. Knjiga vrlo iscrpno, koliko je najviše moguće na osnovi sačuvanih dokumenata, tumači i analizira Križanićevu osobu iznutra, približavajući ga suvremenom čitatelju.

Slijedi izbor pjesama i tekstova I. Goluba iz niza objavljenih zbirki i knjiga: *Izabrana blizina*, *Oči*, *Molitva vrtloga*, *Trag*, *Hodočasnik*, *Moji Božići* i *Ultima solitudo personae – Lice osame*, *Čežnja za licem* i *Lice prijatelja*. Antologija završava esejem *Dar dana šestoga*, koji je prema riječima T. Maroevića “zaglavni kamen čitavog opusa”, a njegov najznačajniji dio, *Darovana riječ*, “autorefleksija i poetološki iskaz utemeljen u vjeri”. Ovaj kratak osvrt završit ćemo citatom iz autorova *Pogovora* knjizi: “Slika Božja bila je vazda moj izbor. Kao da je nešto u čovjeka zapisano i to se u raznim vremenima, raznim prigodama pojavljuje i očituje. I ova je knjiga tome potvrda. Ona je neka vrsta sažetka omiljelih iliti preodabranih razmišljanja, odnosno naslućivanja o Riječi, Slici i Igri kao daru, daru dana šestoga.”

Vrlo lijepo likovno opremljena, s ovitkom na kojem je slika *Četiri godišnja doba* Ivana Lackovića Croate, knjiga je zaista i formalno i sadržajno biser hrvatske književnosti.

Jela Maresić

Vijesti

22. IX. 2003. u osječkom je HNK izvedena “Dužijanca”, narodna opera iz bunjevačkoga života, u dva čina i s međuigrom, autora dr. *Josipa Andrića*, nekadašnjega glavnog urednika u HKD-u sv. Jeronima. Zanimljivo da je u našim javnim glasilima prešućeno ime autora, središnje ličnosti stoljetne jeronimske povijesti, kojega inače često zamjenjuju s njegovim prezimenjacima Ivom i Nikolom, ali i s muzikologom *Josipom Andreisom*.

* * *

Hrvatski planinar, br. 9/2003, donosi nekrolog našem članu i suradniku *Eugenu Kumičiću Genčiju*.

* * *

U gradišćanskim *Hrvatskim novinama* od 29. VIII. 2003. *Agnjica Schuster* u članku “Je li moguće učiti sa srcem?” piše o važnosti emocionalne inteligencije za kognitivne procese u učenju.

* * *

U *La Croix* od 19. IX. 2003. *Didier Méreuse* razgovara s *Olivierom Pyem*, režiserom *Claudelove* “Satenske cipelice” u pariškom “Théâtre de la Ville”. U broju od 18. IX. *Nathalie Crom* piše prikaz biografije kardinala *Talleyranda* iz pera *E. de Warresqiela*, koji hvali Talleyrandovu izvanrednu inteligenciju. Inače, taj je kardinal, kojega je *George Sand* nazvala “osamdesetogodišnjim liscem”, poznat prvenstveno kao političar, poput svojih prethodnika *Mazarina* i *Richelieua*, ili, u naše vrijeme, kardinala *Eugènea Tisseranta*, glasovitog orijentalista, koji baš nije imao mnogo razumijevanja za Hrvate.

* * *

Kod *Bartillata* je pod naslovom “J’ai aimé” (Ljubio sam) izašla biografija *Juliena Greena* iz pera *Nicolasa Fayeta*.

* * *

24. IX. 2003. umro je bivši direktor Talijanskoga kulturnog instituta u Zagrebu *Grytzko Mascioni*, pjesnik i suradnik lista *Avvenire*, a 26. IX., u Zagrebu, književnik *Anđelko Novaković*, tajnik DHK.

* * *

Kardinal *Dario Castrillo Hoyos* pohvalio je film *Mela Gibsona* “Passion” (Muka) o Isusovu životu. Inače, Mel Gibson poznat je i kao pobornik latinske mise, poput pokojnoga francuskoga glumca *Louisa de Funèsa*.

* * *

Krajem kolovoza 2003. Komisija “Pravda i mir” Slovenske biskupske konferencije izdala je upozorenje o povredama vjerskih sloboda u Sloveniji, navodeći kao primjer napade na kršćanske svetinje.

* * *

Etudes, br. 10/2003, donosi članak *Paula Valadiera* o *Jacquesu Maritainu* filozofu demokracije.

* * *

Dnevnik *La Croix* od 21. IX. 2003. donosi razgovor sa *Jeanom Delumeauom*. Broj od 2. X. 2003. donosi kratak članak o znanstveniku *Miroslavu Radmanu*, koji je dobio veliku nagradu Inserm za medicinska i biokemijska istraživanja o bakterijama koje mogu ispraviti razna genetska oštećenja.

* * *

U biblioteci «Symposion» objavljena je knjiga *Anke Petričević* "Srce svemira i svijeta" i knjiga *Atanazija Matanića* "Na izvoru franjevačke duhovnosti".

* * *

U splitskom samostanu klarisa održan je od 26. do 27. IX. 2003. simpozij u povodu 750. obljetnice smrti sv. Klare.

* * *

List "UCIP-Information" najavljuje da će se u Tajlandu od 9. do 17. X. 2004. održati idući svjetski kongres UCIP-a, s temom: "Izazov kulturnoga i religioznoga pluralizma u medijima".

* * *

U Jajcu su od 26. do 27. IX. 2003. održani "IV. Dani Nikole Šopa na Plivi", gdje je nastupio i član našega uredništva *Tvrtko Klarić*, predočivši nazočnima ulogu *Margherite Guidacci* u objavljivanju *Šopovih* djela u Italiji.

* * *

Herder Korrespondenz, br. 9/2003., donosi članak *Alexandera Foiztzka* "Streit der Kardinäle" (Svađa među kardinalima) o prijeporima u vezi s ekumenskim Crkvenim danom u Berlinu.

* * *

Prema studiji češkoga statističkog ureda broj vjernika u Češkoj pao je na 32% cjelokupnoga stanovništva, pa je prema tome Češka "najnereligioznija" europska zemlja. Jedan od razloga gubitka vjere i povjerenja, kako misle neki analitičari, jest i činjenica što su pojedine Crkve uporno tražile povratak materijalnih dobara, konfisciranih pod komunističkom vlašću.

* * *

La Vie od 11. IX. 2003. objavljuje članak *Sylvaina Paka* "Pas facila d'etre athée aux Etats-Units" (Nije lako biti ateist u SAD). Prema mišljenu autora članka Amerika još više ističe svoju "religioznost" nakon Busheva dolaska na vlast.

* * *

Corrierre della Sera od 26. IX. 2003. donosi članak *Mina Vignola* o smrti *Ivana Pavla I.* pod naslovom "Torna la teoria del complotto: Fu ucciso" (Ponovno se javlja pretpostavka o uroti: Bio je ubijen). Neki misle da se to dogodilo zato što je Papa Luciani htio reformirati Kuriju i vatikansku banku.

* * *

Nova knjiga *Ivana Goluba* "Sabrana blizina" predstavljena je u Muzeju Mimara 15. X. 2003.

* * *

10. X. 2003. predstavljena je knjiga *Lojze Buturca* o njegovu bratu dr. *Josipu Buturcu*, autoru jeronimske "Povijesti Crkve među Hrvatima".

* * *

15. X. 2003. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici predstavljena je, uz pozdravnu riječ ravnatelja *Josipa Stipanova*, knjiga *D. Dobričevića* o *Danteu*.

* * *

Nobelovu nagradu za mir 2003. dobila je iranska pravnica *Shirin Ebadi*. Ozbiljni kandidati, prema pisanju mnogih listova, bili su *Ivan Pavao II.* i *Vaclav Havel*. Oni koji su bili protiv izbora Pape za tu prestižnu nagradu isticali su njegove "konzervativne" stavove u vezi s abortusom, kontracepcijom, predbračnim odnosima, ređenjem žena itd.

* * *

U *Svjetlu riječi*, br. 10/2003, *Ante Vučković* piše o tom kako se *Marshall McLuhan* autor *Globalnoga sela*, obratio na katolicizam.

* * *

12. X. 2003. Radio Vatikan donio je prikaz *Danice* 2004.

* * *

U školskoj godini 2003/04. berlinsko gradsko poglavarstvo odobrilo je budistički vjeronauk u dvije škole.

* * *

Naš dugogodišnji suradnik *Ivica Jembrih* dobio je 24. X. 2003. u Koprivnici nagradu "Fran Galović" za zbirku kajkavske lirike "Svetkujem rieč".

* * *

21. X. 2003. predstavljena je u Ogulinu knjiga *Petra Runje*, suradnika naše revije, objavljena pod naslovom "Školovanje glagoljaša".

* * *

U palači Matice hrvatske u Zagrebu predstavljena je 22. X. 2003. knjiga *Ive Pranjkovića* "Jezik i beletristika".

* * *

U dvorani "Vijenac" na Kaptolu Križarska je organizacija 19. X. 2003. priredila svečanu akademiju u povodu *Papina dana*.

* * *

Famiglia cristiana, br. 41/2003, donosi niz članaka prigodom 25. obljetnice pontifikata *Ivana Pavla II.*, i komentar *Franke Zamboni u povodu* beatifikacije *Majke Tereze* i objavljivanja njezine biografije, čiji je autor *Edvard Le Joly*.

* * *

KM Forum Weltkirche, br. 5/2003, donosi članak *Josepha Estermanna* o brazilskom teologu *Antoniju Aparecidu da Silvi*.

* * *

24. i 25. X. 2003. u Zgrebu je svečanom akademijom i euharistijskim slavljem obilježeno imenovanje mons. *Bozanića*, zagrebačkog nadbiskupa, kardinalom. Pod njegovim predsjedanjem i uz sudjelovanje nuncija *Lozana* započelo je sutradan i zasjedanje HBK u Hvaru.

* * *

Zvonko Sarić piše o operi *Josipa Andrića* "Dužijanca" u *Hrvatskoj riječi* od

19. IX. 2003. Drago nam je što je još jednom spomenuto ime našeg velezaslužnog urednika. *Petar Šarčević* je lani snimio jednosatni prikaz njegova života i rada za TV, ali je umro prije završetka montaže pa taj TV-film još nije emitiran.

* * *

U *Međimurju*, u njegovu prilogu "TV-plus", *Franjo Marcijuš* 21. X. 2003. piše o *Danici 2004*.

* * *

U Zaostrogu su na blagdan sv. Jeronima 2003. predstavljene dvije knjige o tamošnjem franjevačkom samostanu, uz prigodni pozdrav gvardijana *Ante Babića*.

* * *

Glas Koncila u svoja tri broja donosi prikaze predstavljanja *Danice 2004*, predavanja *Radovana Grgeca* o kršćanskoj literaturi i prikaz druge *Stinissenove* knjige u jeronimskoj nakladi, "Vječnost u vremenu", koju je predstavio i *Boris Rotar* na Radiju Vatikanu.

* * *

24. X. 2003. predstavljena je u Popovači u Domu kulture donacija umjetnina *Višnje* i *Ružice Sever*.

* * *

Ferdinand Oertel piše u *Herder Korrespondenz*, br. 10/2003, o aktualnom stanju u američkom katolicizmu. Između ostaloga "buru" su pokrenuli skandali u vezi s pedofilijom nekih svećenika, nakon čega je jedan od njih umoren u bostonskom zatvoru a bostonski kardinal *Bernard Law* dao ostavku. Velike su diskusije izazvali pristaše "augustinskih" i "akvinskih" opredjeljenja te istupi kardinalâ *Georgea* i *Dullesa*, kao i rasprave u vezi sa svećeničkim celibatom i reformom papinstva, o čemu je u svojoj knjizi pisao bivši losanđeleski nadbiskup *John R. Quinn* (Reform of the Papacy).

* * *

U časopisu *La Vie* od 9. X. 2003. *Frédéric Théobald* piše o utjecaju *Claudelove* "Satenske cipelice" na glumicu *Jeanne Ballibar* (Jeanne, bien dans son Sulier).

* * *

U časopisu *La Vie* od 25. IX. 2003. *Dominique Fouleyt* objavljuje članak o s. *Emmanuelli* i njezinu misionarskom djelovanju. U istom broju *Jean Mercier* razgovara s mons. *Michelom Duboistom* o katehizaciji djece. Istaknuta je važnost *memorizacije* temeljnih istina.

* * *

U Zaboku je nagradu Gjalski za svoj roman "Živi i mrtvi" primio *Josip Mlakić*.

* * *

U *Hrvatskom slovu* od 31. X. 2003. objavljeni su članci *Anđelka Mijatovića* o *Bruni Bušiću*, *Ive Soljačića* o Danu mrtvih i *Nedjeljka Musulina* o *Hrvatinu Jurišiću* u povodu dodjeljivanja nagrade grada Sinja za životno djelo. Objavljeno je i nekoliko pjesama s. *Marije od Presv. Srca*.

* * *

31. X. 2003. emitirana je na prvom programu Hrvatskog radija radio-napetica *Stanislava Pejkovića* "Prazna kuća".

* * *

U argentinskom listu *La Nacion*, u članku pod naslovom "Occidente ha vuelto a la Edad Media" (Zapad se vratio u srednji vijek), *Abel Posse* piše o slabostima OUN-a i Zapada.

* * *

Imprimis, br. 9/2003, donosi razmatranje *Edwarda J. Erlera* o 14. članku ustava SAD-a.

* * *

Anzeiger für die Seelsorge, br. 9/2003, donosi članak *Martina Lechnera* "Individuelle Religion mit christlicher Färbung" (Individualna religija kršćanskog obojenja).

* * *

HKD sv. Jeronima objavilo je II. izdanje djela *Vernera von Heidenstama* "Božji put sv. Brigite" u prijevodu *A. Šimčika*, u povodu 700. obljetnice rođenja te svetice, zaštitnice Švedske i suzaštitnice Evrope.

* * *

Herder Korrespondenz, br. 11/2003, donosi članak o vjeronauku u Istočnoj Njemačkoj. *Stjepan Malović* pak u *Glasniku Hrvatskoga katoličkog liječničkog društva*, br. 1/2003, piše o pitanjima seksualnosti u srednjoškolskom vjeronauku.

* * *

6. XI. 2003. u NSB-u su o *Ivanu Pavlu I.* govorili tajnik HKD-a *Stanislav Vitković* i član HKD-ova uredništva *Tvrtko Klarić*.

* * *

U "Etudes", br. 11/2003, *Bernard Van Meenen* objavljuje članak "Bible et violence" (Biblija i nasilje).

* * *

10. XI. 2003. u Klubu Novinarskog doma predstavljena je knjiga *Ellen Elias-Bursać* "Riječi šiknule iz tmine – Augustin Ujević književno prevođenje".

* * *

U *Vjesniku* od 11. XI. 2003. objavljen je članak *Mirka Tomasovića* "Nova priznanja Marulićevoj veličini", o visokim ocjenama što su ih *Marulićevoj* "Juditi", povodom njezina objavljivanja 2001. god. u prijevodu *Luciane Borsetto* na talijanski, dali neki talijanski stručnjaci za stariju poeziju.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (151) 977
(pr): Predstavljanje jeronimske *Danice* za 2004 981
(pr): Predavanje o kršćanskoj književnosti 982
***Iris Levi:** Gdje si, Učitelju? – Dođi i vidi 983
Nikola Šop: Božićna priča 984
Anto Zirdum: Situiranje apokrifne proze Nikole Šopa u panoramu reprezentativne bosanskohercegovačke fantastične (fantasy) pripovijetke 989
***Mladen Jurčić:** Kelethmos; Božićna; Žal za zlatom 998
Mladen Jurčić: Planina ili usred čudesnoga 1000
***Iris Levi:** Slavuj 1006
Cecilija Toskić: Opća enciklopedija u devet tomova 1007
***Ante Marinović Uzelac:** Atlantis Lusitanije; Snjegovi Dolomita; Kiše Normandije; Na obali jezera Ledro 1010
Tvrtko Klarić: Prvo je bio Gjalski, pa Belina, a u najavi je i Ivan Lovrenčić 1013
***Mijo Miće Ušić:** Budi cito 1016
Josip Sanko Rabar: Razlozi vjere Vlade Gotovca 1017
***Jurica Lovrinčević:** Dolje 1025
Krešimir Šimić: Otvoreno pismo Krsti Brodnjaku 1026
***Marija Pogorilić:** Tepli kruh 1036
Branimir Dorotić: Ratnik 1037
***Mladen Vojtjehovsky:** Konec kraja 1046
Ljerka Lukić: Svijeće zapaljene suzama 1047
***Josip Sanko Rabar:** Anarhist; Bludnica 1052
Nevenka Nekić: Drugi poljubac 1055
Zlatko Jevak: Ljetne zabilješke iz Sarajeva 1063
Šimun Jurišić: Svećenik i publicist Matko Mandić… 1068
***David Kabalin:** Ovoljetna paklenska žega 1073
Nevenka Kauzlarić: U vukovarskom vremenu i prostoru … 1074
Tihomir Horvat: Iskra 1078
Lojzo Buturac: Sjećanje na dr. Đuru Kuntarića (1893.-1983.) 1090
Davor Zanella: Čaga u plesnjaku sestara Coronelli 1095
Đuro Vidmarović: Zahvalnost dr. Larisi Kruseljnickoj za prijateljstvo prema hrvatskome narodu 1103
Željko Vegh: Britanski izvoz totalitarne ideologije fašizma u Hrvatsku između dva svjetska rata 1114
Nove publikacije 1141

Mišljenja i reagiranja

Mirsad Bakšić: Doprinos zajedničkoj i jedinstvenoj kulturi 1142
Pavao Galić: Možda je ipak čovjek postao od majmuna 1046
Ante Gradiška: Kapitalizam koji teče 1151
Husein Kadić: Slavista je “sve manje”, ali iranista ni od korova – iliti: kudeći jedno (slavenstvo), kvarimo drugo (iranstvo) 1154

Mozaik

Lazar Ivan Krmpotić: Nakon 50 godina opet izvedena opera dr. Josipa Andrića “Dužijanca” 1160
Zlatko Jevak: Spomen-večer Andreju Hlinki 1162
M. P. Cerovnički: Uz navršenu 60. obljetnicu mučeničke smrti cerovničkog župnika vlč. Dragutina Fifke 1163

Knjige

Nevenka Kutnjak: Tužne sudbine 1166
T. M.: Novi Hoškov prinos hrvatskoj crkvenoj povijesti 1168
Jela Maresić: Sabrana blizina – antologija djela Ivana Goluba 1169

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1171

ISSN 0350-4220

9 770350 422005